CEM ZORLU

islam tarihinde ilk iktidar mücadelesi

İZ YAYINCILIK

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2014
Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 781
inceleme-araştırma dizisi: 306
ISBN: 978-975-355-979-9
İstanbul, 2014

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık (sertifika no: 22953)
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

Prof. Dr. CEM ZORLU

İslam Tarihinde İlk İktidar Mücadelesi

İZ YAYINCILIK

Prof. Dr. CEM ZORLU; 1963'de Konya / Ereğli'de doğdu. Hıfzını tamamladıktan sonra 1977'de Ereğli'de başladığı İ.H.L.'ni 1983'de Konya'da bitirerek Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi.

1988 yılında mezun olduktan sonra, kısa bir süre öğretmenlik yaptı. 1990 yılında S.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde İslam Tarihi Araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Bu bilim dalında 1999 yılında doktor, 2002 yılında doçent ve 2007 yılında profesör oldu.

Evli iki çocuk babası olan yazar, Arapça, Almanca ve İngilizce bilmektedir. 1992 yılında Mısır'da, 1995-1997 yılları arasında Ürdün'de, 1999-2000 yılları arasında Azerbaycan'da ve 2005-2009 yılları arasında Almanya'da bulunmuştur.

Yazar, halen Ak Parti Konya Milletvekili olarak Meclis'te görev yapmaktadır.

Yazarın yayımlanmış eserleri:

1- *Abbasilere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyanlar*, Ankara, 2001.

2- *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Konya, 2002.

3- *Mevlevilerin Tarihi*, İstanbul, 2003.

4- *İslam Tarihi*, İstanbul, 2005.

5- *Din ve Siyasal Söylem*, İstanbul, 2006.

6- *Âlim ve Muhalif*, İstanbul, 2011.

İçindekiler

Önsöz 9

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ 33

1. Hz. Peygamber'in Ahiret Yolculuğuna Hazırlanışı 36

2. Hz. Peygamberin Hastalanması ve Bu Dönemde Meydana Gelen Bazı Önemli Olaylar 41

a. Kırtâs Olayı 42

b. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir Hakkında Bir Vasiyet Yazdırma Teşebbüsü 47

c. Hz. Peygamber'in Son Hutbesi 49

d. Hz. Ebû Bekir'in Namaz Kıldırmakla Görevlendirilişi 57

e. Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın Hilâfet Teşebbüsleri 66

f. Hz. Peygamber'in Vasiyeti 71

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI VE HZ. EBÛ BEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ 75

1. Hz. Peygamber'in Vefatı 77

a. Hastalığın Hafiflemesi 77

b. Son Anlar ve Vefat 79

c. Ashâbın Tavrı 80

2. Hz. Ebû Bekir'e Biat 92

a. Benû Sâide Örtmesindeki Toplantı 99

b. Ensârın Hz. Ebû Bekir'e Biatı 156
c. Seçimden Sonra Sa'd b. Ubâde'nin Tavrı ve Akibeti 175
d. Salı Günü Mescid-i Nebevîde Genel Biat 179
e. Seçimin Genel Bir Değerlendirmesi 192

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHÂCİRLER İLE HZ. ALİ'NİN HZ. EBÛ BEKİR'E BİATI 201

1. Muhâcirlerin Biatı 206
a. Hz. Ebû Bekir'e Biatını Geciktiren Şahsiyetler 215
b. Halid b. Saîd'in Biatı 217
c. Ebû Süfyân'ın Biatı 220

2. Hz. Ali'nin Biatı 227
a. Hz. Ali'nin Salı (Genel Biat) Günü Biat Etmesi 227
b. Hz. Ali'nin Biatını Yenilemesi ve Miras Meselesi 265

Sonuç 301

Bibliyografya 311

İndeks 323

Bu eserimi, yirmi yıllık evlilik hayatımız boyunca
akademik hayatımın en sıkıntılı dönemlerinde
gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışında
sürekli yanımda bulunarak benden destek ve yardımını
esirgemeyen Sevgili Eşime ithaf ediyorum...

Önsöz

İslâm Tarihinin en önemli dönemi, şüphesiz Hz. Peygamber dönemidir. Çünkü bu dönem, Müslümanların kıyamete kadar sosyal, siyasal, ekonomik ve özel hayatlarındaki yaşantılarının referans kaynağı olmaktadır. Bir başka deyişle, bu dönemdeki Hz. Peygamber merkezli her türlü ilişkinin biçimi, tarih boyunca Müslümanlara örnek teşkil etmiştir ve de edecektir. Bu açıdan çok büyük değeri olan bu döneme tarihçiler, *"Asr-ı Saâdet"* adını vermekte ve bazıları dört halife dönemini de bu isim içerisinde mütalaa etmektedir. Ancak, dört halife dönemi özellikle siyaset biçimi açısından pek çok noktada Hz. Peygamber döneminden ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'den sonra vahyin kesilmiş olması, olaylara doğrudan Allah ve Rasûlünün müdahalesini ortadan kaldırmış ve sorunların çözümünü vahyin koyduğu ilkeler çerçevesinde Müslümanların inisiyatifine bırakmıştır. Ayrıca hayatta olduğu dönemde Müslümanların tartışmasız maddî ve manevî önderi olan Hz. Peygamber'in vefatı karşısında ümmet, bir lider ve iktidar sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. İşte Müslümanlar bu lider ve iktidar sorununu çözerken, zorunlu olarak kendilerini bir iktidar mücadelesinin içerisinde bulmuşlardır. Bu iktidar mücadelesi, Hz. Peygamber'den sonraki ilk liderlerini tesbit ederken başlamış ve günümüze kadar şiddetini artırarak ve pek çok can alarak devam etmiştir.

İslam Tarihinde iktidar mücadelesi denildiği zaman ilk akla gelen olay, Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadele ve sa-

vaşlardır.[1] Nedense ilk halife seçiminde Ashâb arasındaki yeni halifeyi belirleme çabası bir iktidar mücadelesi olarak algılanmamıştır. Muhtemelen bu mücadele, Müslümanların hafızalarında kötü hatıralar bırakmadığı ve iş kan dökmeye varmadığı için bir iktidar mücadelesi olarak ele alınıp değerlendirilmemiştir. Ancak biz, Müslümanlar arasındaki iktidar mücadelesinin, iktidarın boşaldığı ilk andan, yani Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından başladığı kanaatini taşımaktayız. Zira Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından iktidarın yeni sahibini tesbit etmek için ortaya çıkan arayışlar, çabalar ve faaliyetler, bir iktidar mücadelesi bağlamında ele alınabilecek niteliktedir ve ayrıca bir iktidar mücadelesi esnasında ortaya çıkabilecek siyasî gruplaşmaları, farklı şahsiyetlerin aday olmalarını, karşılıklı propagandalar ve benzeri aktivitelerin tümünü bu ilk halife seçiminde görmekteyiz. O halde, karşılıklı tartışmaların, kendi adaylarını seçtirmek için birbirlerini ikna etmenin ve siyasî propagandaların belirgin bir şekilde yaşandığı bu seçimi, bir iktidar mücadelesi olarak kabul edebiliriz.

Meseleye bir iktidar mücadelesi olarak bakıldığı zaman, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş örnek neslin bu çerçevedeki faaliyetleri bizim için önem arz etmektedir. Örnek bir dönem ve örnek bir nesil olarak telakki ettiğimiz bu kişilerin iktidar mücadeleleri esnasında sergiledikleri tavırlar, onların Hz. Peygamber'den aldıkları İslâmî terbiyeyi yansıtmakta mıdır? Yoksa özellikle iktidar söz konusu olunca her beşer gibi zafiyetler, kişisel hırslar ön plana mı çıkmaktadır? Özellikle insanın her türlü fıtrî özelliklerinin test edilebildiği siyaset hayatında, İslâm'ın ilkelerinin ilk ve en sadık müntesipleri, İslâm'ın Peygamberi Hz. Muhammed'in özenle yetiştirdiği fedakâr ve cefakâr dava arkadaşları ne kadar Müslümana yaraşır bir davranış sergilemişlerdir ve bu konuda bize ne kadar örnek olmuşlardır? Yoksa iktidar mücadelesi ve siyaset hayatı, İslâm'ın ahlakî ve manevî ilkelerinin kapsama alanı dışında mı

1 Bu mücadeleler için bk. İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyan,* Ankara, 1990, s. 124-179.

kalmaktadır? Kişi ne kadar samimi bir Müslüman olursa olsun iktidar söz konusu olunca fıtrî zafiyetleri ön plana mı çıkmaktadır? İşte bu ve benzeri soruların fiiliyata dökülmüş cevaplarını ve ilk örneklerini, ancak Hz. Peygamber'den sonraki ilk halifenin seçimi esnasında ortaya konulan davranış motiflerinde bulabilmekteyiz. Biz de bundan dolayı bu konuyu ele almaya ve rivayetlerden Ashâbın ortaya koyduğu davranış biçimlerini tesbit ederek bu sorulara cevaplar bulmaya çalıştık.

Konu çok hassas ve tartışmalıdır. 1400 yıldır tartışılmıştır ve bundan sonra da değişik açılardan tartışılmaya devam edecektir. Biz, hüküm vermekten ziyade rivayetlerdeki yalın gerçekleri kompoze etmeye çalıştık ve özellikle olayların tarafı olan Sahâbenin de bir beşer olduğunu düşünerek bazı değerlendirmelerimizi ilave ettik. Kanaatimizce konunun çetrefilli hale gelmesinde, Sahâbeye biçilen konum ile onların sergilediği tavrın bir türlü uyuşmaması, ortaya konulan davranışların onlara yakıştırılamaması gibi hususlar önemli rol oynamaktadır. Yani Ashâbın olaylar karşısındaki davranışları sonraki insanların beklentilerine cevap vermemektedir. İnsanlar da, kafalarında oluşturdukları beşer üstü bir sahâbî portresini özellikle iktidar mücadelesi arenasında göremedikleri için meseleyi, bir beşer olma düzleminde algılama yerine ya rivayetlere ya da bu rivayetleri yalın bir biçimde ortaya koymaya çalışan araştırmacılara saldırarak çözmeye çalışmaktadır. Ama bu metot bir çözüm üretmediği gibi işi daha da karmaşık hale getirmektedir. Aslında biz, normal günlük yaşantılarında hırsızlık yapan, zina eden, içki içen bir sahâbî portresini hiç yadırgamadan kabullenip aktarırken, fıtrî zafiyetlerin en çok devreye girdiği iktidar mücadelesi arenasında şablonlaştırdığımız bir sahâbî portresinden farklı bir davranış biçimini görmeye asla tahammül edememekteyiz. Burada, Hz. Peygamber'den bilgiyi aktaran bir kişinin doğru ve sahih bilgi aktarabilmesi için kendisinin de dosdoğru olması beklentisi ile yani Sahâbenin ravi olma kimliği ile o kişinin bir insan olma ve zaman zaman hata yapabilme özelliği birbirine karıştırılmaktadır. Bir insanda yalan söyleme gibi genel bir karakter bozuk-

luğu yoksa o insan herhangi bir günah işlese de toplum onun sözüne güvenir ve değer verir. Nitekim günümüz toplumunda da, ibâdetlerinde son derece hassas nice insanlar vardır ki, ticarî ve toplumsal ilişkilerinde yalan söylemekten çekinmezler ve buna bağlı olarak toplum da bu insanlara güvenmez, sözlerine itibar etmez. Yine nice insan vardır ki, -günümüz tabiri iledinle imanla hiç alakası yoktur; ancak toplum onu her açıdan dürüst olarak kabul eder ve sözlerine değer verir. O halde bir sahâbînin yalan söylemeye yatkınlığı ile günah işlemeye meyli farklı farklı ele alınmalıdır; bu takdirde pek çok meselenin izahı biraz daha kolaylaşacaktır.

Konu pek çok problemi ve tartışmayı bünyesinde barındırmasına rağmen biz, bir ufuk açılımı yapmak amacıyla bu konuyu incelemeye karar verdik. Konu ile ilgili kaynaklarda birbirine taban tabana zıt pek çok malzeme mevcuttur. Bunlardan erişebildiğimiz bütün bilgileri ele alarak bir mantık çerçevesinde olayların fotoğraflarını çekmeye çalıştık. Çektiğimiz bu fotoğraflar bazen çok açık ve net, bazen de malzeme eksikliğinden biraz flu olmuştur.

Konuyu ele alırken başta Taberî olmak üzere bütün tarih kitaplarından, Ya'kûbî, İbn A'sem gibi Şiî tandanslı yazarlardan, Buhârî ve Müslim olmak üzere pek çok hadis külliyatından, Mezhepler Tarihi ile ilgili eserlerden, edebiyat kitaplarından istifade ettik. Bu temel kaynakların yanı sıra çağdaş araştırmalardan da yararlandık.

Araştırmamız, giriş ve sonuçtan başka üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Hz. Peygamber'in Veda Haccı'ndan döndükten sonra hastalanmasını ve bu hastalığı esnasında kendisinden sonraki siyasî hayatı ilgilendiren ve etkileyen bazı konuları ele aldık.

İkinci bölümde, Rasûlullah'ın vefatı, Benû Sâide örtmesindeki toplantı, toplantı esnasındaki konuşmalar ve Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi üzerinde ayrıntılı olarak durduk.

Üçüncü bölümde ise, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatını bütün detayları ile ele alarak değerlendirdik.

Araştırmamız esnasında bizden kıymetli görüşlerini esirgemeyen ve çalışmamızı baştan sona büyük bir titizlikle okuyup gerekli düzeltmeleri yaparak olgunlaşmasına büyük katkıda bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL ve Prof. Dr. M. Ali KAPAR beylere; ayrıca eseri okuma zahmetinde bulunup yaptıkları tesbit ve değerlendirmelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Seyit Bahçıvan ile Yrd. Doç. Dr. Mehmet Harmancı beylere teşekkürü bir borç bilirim. Gayret bizden, tevfik ise Allah'tandır.

Yeni baskı öncesinde çalışmamızı baştan sona titizlikle okuyarak gerekli düzeltmeleri yapan Yrd. Doç. Dr. Ali Dadan'a ayrıca teşekkür ediyorum.

Cem ZORLU

Ankara, 2013

GİRİŞ

Hükümet yönetimini elinde bulundurma veya herhangi bir topluluk içinde, tabiî, maddî ve manevî etkenler sonucu bazı kişi, grup ve müesseselerin kazandığı emir verme ve verilen emirleri yaptırma gücüne sahip olmayı *"iktidar"* olarak tarif edebiliriz. İktidarın, toplum hayatından gelen ve daha çok inançlara dayanan meşruluk kaynakları vardır. İktidarın meşruluk kaynakları sistemden sisteme ve inançtan inanca farklılık arz eder. Demokrasilerde meşruluk kaynağı, toplumdaki genel ve eşit oyla iktidara gelme iken, monarşi ve diğer bazı sistemlerde bu kaynak daha farklıdır. İktidarın ne türlüsü olursa olsun, mutlaka zorlama ve yaptırım gücüne sahip olması gerekir.[1] İktidara gelmenin bir siyaseti olmakla birlikte, asıl siyasî hayat iktidarı ele geçirdikten sonra başlar.

Siyasetin asıl konusu, meşru iktidardır. Buna göre, *"siyasî hayat"*ı, bir toplum tarafından kabul edilmiş otoritenin, yani meşru iktidarın yönetim faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlayabiliriz.[2] Bir iktidarın meşru olabilmesi, gerektiğinde o iktidarın kuvvet kullanma haklılığının, otoritesini tanıyan toplum tarafından önceden kabul edilmesi demektir.[3] *"Siyaset"* ise, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıdır;[4] devletin yaşamasını ve gelişmesini temin edecek imkân ve vasıtalar sunar.[5] Siyasetin merkezini oluşturan devlet, hâkimiyeti altındaki va-

1 *İktidar*, Meydan Larousse, İstanbul, 1971, VI, 257.
2 Bülent Dâver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, 1969, s. 41.
3 Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, 1992, s. 67.
4 *Siyaset*, Meydan Larousse, İstanbul, 1973, XI, 399.
5 Recai G. Okandan, *Umumî Âmme Hukuku Dersleri*, İstanbul, 1955, s. 30.

tandaşların tümünü ilgilendirmektedir; bundan dolayı, devletin aldığı siyasî kararlar, vatandaşlarını az ya da çok değişik şekillerde etkilemektedir.[6]

İnsan toplumlarını oluşturan bireyler arasındaki düşünce, siyasî ve ekonomik çıkar ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çıkar çatışmaları, tarih boyunca olagelmiştir. Bu çatışmanın ana hedefi ise, iktidarın ele geçirilmesi ve onun sağladığı nimetlerin paylaşılmasıdır.[7] Ayrıca, insanlarda bulunan ve temel fitrî özelliklerinden birisi olan başkalarına hükmetmek arzusu, iktidarı ele geçirme ve başa geçme isteği doğurmaktadır. Çünkü yöneten insan, başkalarına emirler vererek hükmetmekte ve onların hareketlerini sınırlamaktadır; yönetilen insan ise, başkalarının, daha doğrusu başa geçen yöneticilerin istediği gibi yaşamak ve hareket etmek zorundadır. Yaratılışı icabı toplu olarak yaşamak zorunda olan insanın, içinde yaşadığı toplumun başına geçmek, insanları yönetmek, tek ve bağımsız olmak gibi dürtü ve duyguları da fıtratının bir gereğidir.[8] İktidarın sağladığı ekonomik, siyasî, sosyal nimetler ve imkânlar, insandaki iktidar arzusunu ve hırsını tahrik etmekte ve insanı, iktidara kavuşmak için her türlü ahlakî ve dinî değerleri hiçe sayan bir mücadelenin içerisine itmektedir. Hatta bu iktidar arzusu insanı o kadar tahrik etmektedir ki, bazen o, hiçbir amacı olmadan, sırf iktidar için bile iktidarı isteyebilmektedir. Bu durumda insan, sırf iktidar kudretini tatmak ve onun hazzına varmak için iktidara sahip olmayı arzu eder.[9]

Bu iktidar, siyaset ve bunlarla insan arasındaki ilişkilerin genel bir takdiminden sonra şimdi, Arap toplumunun sosyal ve siyasî yapısı ile Hz. Peygamber'in devletindeki genel siyasî uygulama ve prensiplere bir göz atmak istiyoruz. Böylece, incelediğimiz konularda ve olaylarda Arap siyasî örfü ile İslâmî

---

6 Laslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara, 1973, s. 7.
7 M. Kapani, *a.g.e.*, s. 17.
8 Kâtip Çelebi, *Mîzanu'l-Hakk*, nşr. O. Ş. Gökyay, İstanbul, 1980, s. 99.
9 B. Dâver, *a.g.e.*, s. 87.

uygulamaların ne kadar etkili ve fonksiyoner olduğunu tesbit etmeye çalışacağız.

Doğal olarak, diğer topluluk ve cemiyetlerde olduğu gibi, İslâm'dan önce, Arap topluluklarının da kendilerine özgü bir siyaset kültürleri ve anlayışları vardı. Araplar, İslâm'dan önce bedevî (göçebe) ve hadarî (yerleşik) olarak iki ayrı biçimde hayatlarını sürdürmelerine rağmen, sosyal yapının temeli olan küçüklü büyüklü kabilelere ayrılmışlardı ve onların siyaset kültürlerinin temelini kabile anlayışı ve kültürü oluşturuyordu.[10] Her kabile, müstakil bir birim olarak kendi gücü ile ayakta dururdu ve siyasî kuvvetin kaynağı da kabile asabiyeti idi. Aralarındaki bu kan bağı üzerine kurulan siyasî otorite kabilenin kendi fertleri ile sınırlı idi ve dolayısıyla hiçbir kabilenin siyasî gücü, kendi kabilesinin sınırlarını aşamazdı; bu sistem çerçevesinde bir Arap sadece kendi kabilesinin otoritesini tanır, kendi kabilesinin dışındaki herhangi bir otoriteye de asla boyun eğmezdi.[11]

Kabile, Arapların bütün sosyal nizamlarını üzerine kurdukları, kan ve küçük cemaat bağlılığının meydana getirdiği bir birliktir. Bu yapı içerisinde birim fert değil, topluluktur, yani kabiledir. Fert mensup olduğu kabilenin bir üyesi sıfatıyla hak ve vazifelere sahiptir. Kabile, tesanüdünü dıştan çöl hayatının güçlükleri ve tehlikelerine karşı kendini müdafaa ihtiyacı sayesinde, içten de temeli sosyal bağlantı olan erkek koldan gelenler arasındaki kan bağı/asabiye sayesinde koruyordu. Kabileler, sürekli birbirleriyle savaş içerisinde idiler.[12] Kabilelerin, örf ve âdetler tarafından belirlenen kesin bir nizamı vardır. Bu nizamın esası, ferdin kabile bağını hissetmesi, kabilenin men-

10 Abdülaziz Durî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, çev. H. Yücesoy, İstanbul, 1991, s. 137.

11 Hüseyn el-Hâc Hasan, *Hadâratu'l-Arab fi'l-Asri'l-Câhiliye*, Beyrut, 1409/1989, s. 67-68; Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. N. Çağatay, Ankara, 1992, s. 3-4; Harun Han Şirvanî, *İslâm'da Siyasî Düşünce ve İdare*, çev. K. Kuşcu, İstanbul, 1965, s. 13.

12 Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Beyrut, 1975, s. 4; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. H. D. Yıldız, İstanbul, 1979, s. 26; Cevad Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, byy., 1413/1993, IV, 313.

faatlerini korumayı, bütün gücü ile kabilenin güçlenmesi için çalışmayı görev saymasıdır.[13]

Kabilelerin birçoğunun vatan kabul edebilecekleri belli yerleşik yerleri ve birbirlerinin vatanlarını istila ederek genişleme imkânları da yoktu. Savaş, doğal yer değişimlerini belirleyen temel bir unsurdu. Savaşta yenilen bir başka yere göçtüğü için de kabileler arasındaki sosyal, iktisadî ve siyasî ilişkiler gelişememiş olup, bütün siyasî faaliyetler kabile çerçevesinde kalmıştı.[14] Kısaca, herhangi bir kabilenin politik tecrübesi, diğerlerinden daha üstün ve farklı değildi.[15] Arapların çoğu, değişik bölgelerde birbirlerinden ayrı, karşılıklı nefret ve düşmanlık duyguları içerisinde bedevî ve göçebe olarak yaşarlardı. Bundan dolayı onları birleştiren bir birlik duygusu ve güçlü bir hükümdar yoktu.

Genelde Araplar, özellikle de bedevîler, doğuştan demokrat idiler. Bir Arap, şeyhi/kabile reisi ile eşitliği temel alarak ilişki kurardı. Buna göre içinde yaşadığı toplum da, her şeyi eşitlik çerçevesinde ele alırdı. Ancak Araplar, demokrat oldukları kadar, aristokrat da idiler.[16] Mutlak hürriyet, aşırı benlik ve ferdiyetçilik bedevî Arapların gönlünde yatan en önemli tutkudur. Kabile reisinin çıkardığı bir karara boyun eğmektense azledilmeyi tercih edip, benzerleriyle birlikte başlarını alıp giden sayısız bedevî olmuştur. Bu aşırı ferdiyetçilik şuuru, çölde devlet kurmak için birkaç kabilenin bir araya gelmesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. İşte Araplardaki bu yapısal durum, onların devlet kurmalarını sürekli olarak engellemiştir.[17]

Câhiliye çağında Araplar, riyasette veraseti kabul etmezlerdi; her kabile *"seyyid"* veya *"şeyh"* denilen reislerini, seçim yolu ile belirler ve bu reise, kabile içindeki aile reisleri ve klan temsilcilerinden oluşan bir ayân heyeti, yani *"meclis"* müşavirlik

13 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, 1986, I, 111.
14 C. Ali, *a.g.e.*, IV, 315, 342-343.
15 W. Montgomery Watt, *İslâmic Political Thought*, Edinburg, 1968, s. 12.
16 Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. S. Tuğ, İstanbul, 1989, I, 52.
17 Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İ. Yiğit v. dğr. , İstanbul, 1987, I, 17; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 112-113.

ederdi. İşte kabilenin reisini de yaşlılardan oluşan bu meclis seçerdi. Başkanlık, bazen aynı sülale içerisinde büyükten büyüğe geçerek devam edebilirse de, hiçbir zaman veraset şeklini almamıştır.[18] Bu şahsın seçiminde, yaş, cesaret, cömertlik ve kabileyi yönetecek, orduyu komuta edebilecek bir tecrübe önemli etkenlerdir. Çoğunlukla kabile fertlerinin en yaşlısı, en zengini, en etkin nüfuza sahip ve şahsına karşı hürmet hissi uyandırmakta en başarılı (karizmatik) olanı reis seçilirdi. Kabilenin her ferdi, başkan seçiminde oy hakkına sahipti.[19] Başa geçen bu kimsenin otoritesi de sınırlı idi.[20] Mekke'de yerleşik olan Kureyş'e mensup kabileler, söz konusu dönemde Mekke site devletini kurmuşlardı.[21] Bu devlette, klan meclislerinden seçilen ve *"mele"* adını taşıyan bir heyet, basit kabile meclisinin yerini almıştı. Burada *"şeyhlik"* nüfuzunu sınırlayan kabilenin örflerine uymak ve kabile mensuplarının onayını almak özellikleri zayıflamış, bunun yerine hâkim ailelerin bir çeşit oligarşisi geçmişti.[22] İslâm'ın zuhurunda bu devleti on kişilik bir şûra yönetiyordu.[23]

Araplar arasında, içtimaî şartların bir neticesi ve siyasî bağımsızlıklarını korumanın bir gereği olarak kabile asabiyeti son derece yüksek bir noktada idi. Sadece kabile asabiyetinden dolayı İslâm'ı ve Peygamber'i kabul etmeyen Kureyşlilerin sayısı azımsanmayacak derecede çok idi.[24] Kureyş dışındaki diğer kabilelerde ise bu asabiyet duygusu, İslâm'a karşı Kureyş'ten gelen bir Peygamber'i (Hz. Muhammed'i) kabul etmektense, kendilerinden bir yalancıyı (Müseylime'yi) Pey-

18 B. Lewis, *a.g.e.*, s. 27; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara, 1982, s. 99-100; H. H. Şirvanî, *a.g.e.*, s. 13.

19 Ebu'l-Hasan Ali el-Hasanî en-Nedvî, *el-Murtazâ*, Dimeşk-Beyrut, 1419/1998, s. 83-84; H. İ. Hasan, *a.g.e.*, I, 74; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 112; Philip K. Hitti, *a.g.e.*, I, 52.

20 M. Watt, *a.g.e.*, s. 20.

21 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. S. Tuğ, İstanbul, 1411/1990, I, 29.

22 B. Lewis, *a.g.e.*, s. 29.

23 M. Hamidullah, *a.g.e.*, I, 29, II, 853.

24 Ali Himmet Berki-Osman Keskioğlu, *Hazreti Muhammed ve Hayatı*, Ankara, 1978, s. 81-82.

gamber olarak kabul etme şeklinde yansımakta idi.[25] Bu kör taassup, bir kabile mensubunun, kendi kabilesi dışındakilerle cennette olmaktansa, kendi kabilesi ile cehennemde olmayı istemesi noktasına kadar varmıştı.[26] Kısaca, bu taassubu, *'Ben ve kardeşim, amcaoğluna karşıyız; ben ve amcaoğlu, yabancıya karşıyız.'* biçiminde özetleyebiliriz.[27] Onların birbirlerine karşı bu asabiyetleri diğer milletlere karşı da söz konusu idi; Araplar, kendilerini diğer milletlerden de üstün görürlerdi. Onlara göre, Araplar, bütün ırkların en asili idi.[28]

İslâm, kabileciliğe ve ırkçılığa karşı savaş açarak, Araplardaki bu siyasî ve içtimaî hastalığı yasakladı ve onu tedavi ederek kaldırmaya çalıştı. Ayrıca, kabile ve ırk farklılıklarının bir üstünlük aracı olmadığını ve insanların, Allah katında takvalarına göre bir değer ifade ettiklerini ilan etti.[29] Fakat Hz. Peygamber devrinde de Müslümanlar arasında eski kin ve düşmanlıkların etkisiyle bu kabile asabiyeti duyguları depreşerek tatsız olaylara neden olmuş; ancak Rasûlullah (s.a.v.) olaylara anında müdahale ederek bunların basit Câhiliye kavgalarına dönüşmesine engel olmuştur. Hz. Peygamber, kendi döneminde İslâmî prensipleri esas alarak hareket etmiş, İslâm'a ters düşen Câhiliye dönemine ait siyasal ve sosyal gelenekleri tatbik etmekten kaçınmıştır. Ancak Hz. Peygamber'den sonra meydana gelen hadiselerde Arapların İslâm öncesi siyasî ve içtimaî değerlerinin ve geleneklerinin Ashâb arasında tekrar neşv ü nema bulduğu görülmektedir. Bunun gerisinde bulunan esas sebep, siyasî kültürün uzun bir geçmişe sahip olması ve ihtiyaç halinde bir refleks davranış olarak devreye girmesidir. Çünkü bir milletin siyasî teşekkül ve teessüsü, o milletin ancak tarihî birikimlerinin bir netice-

25 Taberî, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1380-1387/1960-1967, III, 286.

26 Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyad ez-Ziriklî, Beyrut, 1417/1996, VI, 223.

27 Muhammed Âbid Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, 1997, s. 152.

28 P. Hitti, *a.g.e.*, I, 52.

29 Hucurât, 49/13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul, 1413/1992, V, 411.

si olarak ortaya çıkar.[30] Siyasî alanda Sahâbe arasında kabilecilik değerlerine rastlanmasını da bu bakımdan değerlendirmek daha tutarlı olacaktır.[31] Ayrıca bu noktada Arapların Câhiliye siyasî kültür, değer ve pratiklerinin, İslâmî siyaset kültür ve geleneklerinden daha uzun bir geçmişe dayandığı da bir gerçektir. İslâm'ın çok sistematik ve sınırları belirli bir siyaset ve yönetim biçimi ortaya koymayışı sebebiyle, bu boşluğun Arapların Câhiliye gelenekleri tarafından doldurulması da çok doğaldır.

Kur'ân-ı Kerim, siyasî sahayı ilgilendiren hususlarda belirli bir düzenlemede bulunmamıştır. Çünkü İslâm, zaman ve mekânların değişimine göre, bu alanla ilgili düzenlemeleri Müslümanların tercihine bırakmıştır. Siyasî yapı dinamik ve değişken olduğu için, zaman, mekân ve milletlere göre farklılık arz edeceğinden,[32] belli bir zaman diliminde veya toplumda yapılan siyasî düzenleme evrensel olma niteliği taşıyamaz. Bundan dolayıdır ki İslâm, siyasî alanla ilgili bütün insanlarca benimsenebilecek ve her zaman ve her yerde uygulanabilecek olan genel esaslar getirmekle yetinmiştir. Başka bir ifade ile İslâm'ın, siyaset ve devlet idaresinin kilometre taşlarını koyduğunu, detaylara yönelik noktaların tesbitini de çağlara göre Müslümanlara bıraktığını söyleyebiliriz.[33] İslâm, bütün insanlığın kıyamete kadar uygulayabileceği her zaman ve zemine uygun sâbiteler koymakla birlikte, toplumların değişmesi ve gelişmesiyle farklılaşabilen, yiyecek ve giyecek türleri, bina ve şehir inşası, kurumlar, devlet şekli vb. gibi hususları bazı ana prensipleri belirledikten sonra Müslümanlara bırakmıştır ki, böylece insanlık var olduğu sürece şartların değişmesine ayak uydurarak her topluma hitap edebilmeyi hedeflemiştir.[34] Ge-

30 R. G. Okandan, *a.g.e.*, s. 32.

31 Ahmet Akbulut, *Sahâbe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelamî Problemlere Etkileri*, İstanbul, 1992, s. 33.

32 Abdülkerim el-Hatîb, *Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, 1390/1975, s. 159.

33 Muhammed Ma'rûf Devâlibî, *İslâm'da Devlet ve İktidar*, çev. Mehmed Saîd Hatiboğlu, İstanbul, 1985, s. 38.

34 M. Ziyauddin Rayyıs, *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*, çev. A. Sarıkaya, İstanbul, 1990, s. 54-55.

nel olarak İslâm'ın öngördüğü siyasî nizam; hürriyet, adalet, eşitlik ve danışma esaslarına dayanmaktadır.[35]

İslâm'da yönetim sisteminin temelini, ferdî, siyasî, içtimaî, fikrî ve dinî hürriyetler oluşturmaktadır. Bu hürriyetlerin özüne dokunulamaz.[36] Kur'ân-ı Kerim'e baktığımız zaman siyasî faaliyetlere sınır teşkil edebilecek şu esasları tesbit edebiliriz:

1-Kur'ân'da bildirilmemiş ve düzenlenmemiş hususların ilgili taraflar ile görüşülerek çözümlenmesi;[37]

2-Yöneticilerin ehliyetli Müslümanlardan seçilmesi ve kamu görevlerinin liyakatli ve yetenekli kimselere verilmesi;[38]

3-Devleti yönetenlerin vatandaşlar arasında adaletle hükmetmesi;[39]

4-Yöneticilerle yönetilenler arasında çıkan uyuşmazlıklarda, problemlerin mahkemelerce çözümlenmesi;[40]

5-Toplumda fikir hürriyeti sağlanarak, değişik görüşlerin tartışılabileceği bir ortamın oluşturulması ve en güzel görüşün ortaya çıkmasının sağlanması;[41]

6-Toplumu meydana getiren bireylerin, siyasî bilinç düzeyinin geliştirilmesi ve vatandaşın desteğinden sorumlu olması;[42]

7-Siyasî idarenin toplumun gelişmesi için ilmî araştırmalara destek olması[43]... Kur'ân-ı Kerim'in koyduğu bu esasların tümü evrensel değerler oldukları için Müslüman olmayan kişiler de bunlara itiraz etmezler. Bu durum, Kur'ân'ın siyasî konulara bakış açısının ne kadar geniş

35 Zafer Kassımy, *The System of Goverment in the Sharia and History*, Beyrut, 1974, s. 63, 168; Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. H. Karakaya-K. Aytekin, İstanbul, 1983, I, 29.
36 Z. Kassımy, *a.g.e.*, s. 101.
37 Âl-i İmrân, 3/159; Şûrâ, 42/38.
38 Nisâ, 4/58.
39 Nisâ, 4/58.
40 Nisâ, 4/59.
41 Zümer, 39/18.
42 İsrâ, 17/36.
43 Tevbe, 9/122.

olduğunu, insanın ferdî ve içtimaî ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde uygulanması için gerekli esnekliğe sahip bulunduğunu da ortaya koymaktadır.[44]

Kur'ân-ı Kerim'e göre, Allah katında bir monarşi, bir oligarşi veya müşterek saltanat ya da başka bir yönetim şekli tercih sebebi değildir. Önemli olan halkın refahının sağlanması ve adaletin gerçekleştirilmesidir.[45] Kur'ân siyasî idarede detayları, zaman ve mekâna göre ayarlayabilmeleri için Rasûlullah'a ve ondan sonra da Müslümanlara bırakmıştır.[46] Bunun sebebi, İslâm'ın siyasete ilgisizliği değil, siyasî yapının doğasında bulunan dinamikliği ve değişkenliği dikkate almış olmasıdır. İslâm siyasî sürece mahza şer gözüyle bakmaz. Hatta Müslümanların, Kur'ân'ın öngördüğü hürriyet, adalet ve eşitlik esaslarına dayanan bir siyasî sistemi gerçekleştirebilmeleri için siyasî iktidarı ellerinde bulundurmalarını telkin eder.[47] Bu yaklaşım tarzının ideolojik olduğu da söylenebilir. Çünkü her dünya görüşü kendi mensuplarını, başkalarından üstün görmektedir. Burada bir noktaya işaret etmekte de fayda vardır. Kur'ân'a göre siyasî iktidar, ilâhî ilkeler çerçevesinde kalmak şartıyla halka dayanmalıdır ve bu ilke, iktidarın temeli/kaynağı konusunda İslâm'ın getirdiği ilk tarihi yeniliktir.[48] Bu yönüyle İslâm'ın iktidar anlayışı, kural ve kanunlar belirlenirken ilâhî vahyin esas alınması açısından -belki biraz- *"teokrasi"*ye,[49] halka dayanması açısından ise *"demokrasi"*ye[50] benzemektedir. Fakat o, bir idare biçimi olarak ne tam bir teokrasidir; ne de tam bir demokrasidir. Yani İslâm devlet sisteminde iktidarın kay-

44 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 19.

45 M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 877.

46 İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. M. Yolcu, İstanbul, 1989, III, 254; Tâhâ Hüseyn, *İslâmiyyât*, Beyrut, 1984, s. 677; M. Ebû Zehra, *a.g.e.*, I, 25.

47 Fazlurrahman, *İslâm*, çev. M. Dağ-M. Aydın, İstanbul, 1981, s. 3.

48 M. M. Devâlibî, *a.g.e.*, s. 72.

49 Teokrasiyi, *"siyâsî erkin, yani iktidarın Tanrı'dan geldiğine inanan ve bu erkin ancak Tanrı'nın yeryüzündeki vekilleri tarafından kullanıldığı inancına dayanan toplum düzeni"* olarak tanımlayabiliriz. (*"Dincierki"*, Meydan Larousse, III, 712.)

50 Demokrasi, *"bir yönetim düzeninde halk iradesinin ağır basması veya yönetimin halk tarafından denetlenmesidir."* (*"Demokrasi"*, Meydan Larousse, III, 514.)

nağı ne teokrasilerde olduğu gibi Tanrı ve vekilleridir, ne de demokrasilerde olduğu gibi sadece halktır; bilakis İslâm nizamı, halka dayanmakla birlikte halkın dahi değiştiremeyeceği ilâhî sâbiteleri olan nev'i şahsına münhasır özel bir sistemdir.

Kur'ân'ın öngördüğü sisteme çağımızın tabiri ile *"hukuk devleti"* diyebiliriz.[51] Kur'ân, idarecilerden hukuka ve meşru kanunlara riayet etmelerini istemektedir: *"Ey inananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten şahitler olun! Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin, adil olun!..."*[52] *"Ey iman edenler! Kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun (adaleti gözetin)!"*[53] Kur'ân, icra organının faaliyet alanını sınırlamakta ve belli ölçüler dâhilinde olmasını istemektedir. Aynı şekilde hukuk devletinde de, devletin faaliyetleri takdirî kaidelere değil, hukukî kaidelere tâbi olmak zorundadır.[54] Hukuk devletinde siyasal iktidarın faaliyetleri, hukukla sınırlıdır; anayasa ve kanunlara bağlıdır.[55] Bu noktada İslâm'ın devlet anlayışı ile günümüz hukuk devleti anlayışı örtüşmektedir. Allah Teâlâ, keyfî davranmayı Elçisine dahi yasaklamıştır.[56] Özet olarak Kur'ân hukukun üstünlüğü esasını savunmakta ve toplumsal düzenin işlemesinde hukuku temel almaktadır.

Başında bizzat bir Peygamber olarak Hz. Muhammed'in bulunmasından ve Allah'ın, vahiy aracılığı ile zaman zaman olaylara müdahale etmesinden[57] dolayı Rasûlullah'ın Medine'de kurduğu İslâm Devletini, iktidarın kaynağı açısından Hz. Peygamber sonrası siyasî sistemden farklı olarak kabul edebiliriz. Ancak, vahyin bu müdahalesinin de, sistemi bozacak uygulamalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Allah tarafından gerekli durumlarda yapılan bu tür müdahalelerin yanı

51 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 20.
52 Mâide, 5/8.
53 Nisâ, 4/135.
54 A. Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin İdari Yapısı*, Ankara, 1974, s. 16.
55 B. Dâver, *a.g.e.*, s. 165.
56 Nisâ, 4/105.
57 En'âm, 6/35; Enfâl, 8/68; Tevbe, 9/43, 80, 113, 117; Yunus, 10/94.

sıra, Ashâb da yanlış olduğuna inandığı konularda Hz. Peygamber'i uyarmıştır. Başlangıçta Hz. Peygamber etrafında dinî bir cemaat oluşturan Müslümanlar Medine'de siyasî bir topluluk haline dönüştüler. Bu olguya dikkat çeken Ali Abdürrazık, Müslümanların *"Peygambere itaatleri, itikat ve iman itaatıydı; hükümet ve saltanat itaati değildi."* tesbitini yapmaktadır.[58] Sonuç olarak, yanılmazlık esasına dayanmayan, yöneticisi olan Peygamber'in hataları Allah ve mü'minler tarafından düzeltilen bu devleti, vahyin devam etmesi ve zaman zaman gerekli noktalarda Allah'ın müdahalesinden dolayı *"yarı teokratik"* bir devlet olarak tanımlayabiliriz. Ancak Hz. Peygamber'den sonra idarenin yarı teokratik olarak kalması mümkün değildir;[59] zira ondan sonra peygamber gelmeyecektir.[60]

O halde, Hz. Peygamber, kendisinden sonra ümmeti kimin idare edeceği ve yönetim şeklinin nasıl olacağı hususlarını ümmetine havale etmiştir;[61] yani Hz. Peygamber, ne kendi yerini alacak halifenin kim olacağını belirtmiş, ne bu şahsın belirlenmesinde takip edilecek yol ile ilgili kesin bir kriter bırakmış ve ne de devletin tâbi tutulacağı monarşi, cumhuriyet vs. şeklinde bir rejim tayin ve tesbit etmiştir. Buradan hareketle rejimin tayin ve tesbitinin, tamamen toplumun tercihine bırakılmasının kasten ve isteyerek yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Şayet bunun tam tersi yapılsaydı, her halde Müslümanlar, siyasal ve sosyal şartlar rejim değişmeyi gerektirdiğinde bu sert ve kesin hükme uyma konusunda sıkıntıya düşeceklerdi. Gerçekten de Rasûlullah bu noktayı Müslümanların inisiyatifine bırakırken, *"Siz, şu dünya işlerini daha iyi bilirsiniz!"* buyruğuyla onların liyakat ve kabiliyetlerine güvenini izhar etmiştir.[62] İşte bundan dolayı o günkü Müslümanların da Hz. Peygamber'in

58 Ali Abdürrazık, *İslâm'da İktidarın Temelleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1995, s. 102.
59 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 21, 45.
60 Ahzâb, 33/40.
61 Muhammed Cemaluddin Surûr, *el-Hayâtu's-Siyâsiyye*, byy. , ts. , (Dâru'l-Fikri'l-Arabî), s. 11.
62 M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1114.

vefatından sonra karşı karşıya kaldıkları yönetim sorununu kendi siyasî kültürleri çerçevesinde çözümlemeleri gerekecekti. Nitekim *"hilâfet"* de, Hz. Peygamber'in vefatı ile ortaya çıkan şartların gerektirdiği siyasî bir nizamdır.[63]

İktidarın şekli teokratik olmadığına ve Hz. Peygamber kendisinden sonra yerine geçecek şahsı belirlemediğine göre, ümmet zaman ve zemine uygun olarak siyaset ve yönetim biçimini belirleyecektir. Ancak Hz. Peygamber'den sonra ümmete ait olan bu hakkın çok uygun bir biçimde ümmet tarafından kullanılmadığını düşünüyoruz. Bunun sebebini de ilk Müslümanların siyasî kültürlerinde aramak durumundayız. Maalesef ilk Müslümanlar, kendi kültürleri ile İslâmî prensipleri mezc ederek kendilerinden sonrakilere örnek teşkil edebilecek bir yöntem ve idare biçimi ortaya koyamamışlar; bilakis Hz. Peygamber'in vefatının akabinde kabilevî duyguları ve Câhilî siyaset kültürleri depreşerek iktidar mücadelesine girmişlerdir. Daha sonraki pek çok kanlı kavganın temelinde bu ilk mücadele ve kırgınlıkların etkisinin de olduğu söylenebilir. Hatta bir başka ifade ile Sahâbenin iktidarda bulunduğu dönemde, siyasî görüş ayrılıklarından dolayı Müslümanlar arasında kanlı iç savaşların vukû bulmasının, Hz. Peygamber'den sonra İslâm siyasî nizamının kurulamadığının delillerinden biri olduğu da söylenebilir.[64]

İslâm siyaset nizamının iki temel unsuru vardır; bunlar ehliyet ve istişaredir. Şimdi bunların Hz. Peygamber döneminde uygulanış biçimlerini ele alalım; böylece Rasûlullah sonrası Müslümanların bu prensiplere ne kadar riayet ettikleri veya etmedikleri ortaya çıkacaktır.

İslâm nizamı, ehliyete son derece önem vererek, işi ehline tevdi etmeyi temel düstur olarak benimsemiş ve görev dağılımında her türlü sınıf, zümre ve şahıs ayrımcılığına son vermiştir; yani İslâm'a göre iş ve görev, layık ve ehil insana teslim

63 Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Tarihu'd-Devleti'l-Arabiyye*, Beyrut, 1406/1986, s. 420.
64 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 27.

edilir; bu konuda her Müslüman İslâm nizamında eşit hakka sahiptir. Bu düşünceye göre, muktedir olan, iktidarını isbat eden baş olacak ve devleti yönetecek; aile asaleti, kabile şerefi bahis konusu olmayacaktır. Bütün insanlar Allah huzurunda müsavi idiler. Allah katında en yüce olan kişi, en muttaki olandır; şu kabile veya şu aileden olan değildir.[65] Çünkü Allah, Müslümanlara *"...mutlaka emanetleri ehil olanlara vermelerini..."*[66] emretmiş; Müslümanları, *"emanetlerine ve sözlerine riayet edenler..."*[67] olarak tanımlamış ve *"...Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır..."*[68] buyurarak temel değer ölçüsünü ortaya koymuştur. İlk ayetin nüzul sebebi olarak anlatılan olay, bu konunun önemini bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır:

Müslümanlar Mekke'yi fethedince, Hz. Abbas, sahip olduğu Ka'be'nin *"sikâye"* görevinin yanı sıra Osman b. Talha'da bulunan *"sidâne"* görevinin de kendisine verilmesini istemiş; ancak Hz. Peygamber, görevi liyakatla sürdüren Osman b. Talha'dan bunu almayı reddederek, amcasının bu isteğine olumlu cevap vermemiş ve bu olay, Osman b. Talha'nın Müslüman olmasına sebep olmuştur.[69] Bu ayetle ilgili olarak İbn Teymiyye şu açıklamayı yapmaktadır: *"İlim adamları, bu ayetin, yöneticiler hakkında nâzil olduğunu belirtmişler ve bu ayete göre onların, görevleri liyakatli kişilere vermek zorunda olduklarını ifade etmişlerdir."*[70] Bu olay açık bir şekilde ortaya koymaktadır ki, Hz. Peygamber, görevlendirme yaparken, akrabalık ve Müslümanlık özelliklerini değil, liyakati ön planda tutmuştur.

---

65 Yaşar Kutluay, *İslâmiyette İtikâdî Mezheplerin Doğuşu*, Ankara, 1959, s. 15.

66 Nisâ, 4/58.

67 Mü'minûn, 23/ 8.

68 Hucurât, 49/13.

69 Beyzavî, *Envâru't-Tenzîl*, nşr. A. Seyyid el-Ehl, Kahire, 1964, I, 123; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, ts. , (Dâru'l-Ma'rife), I, 275. Olayın detayları için bk. Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Beyrut, 1409/1989, II, 836-838; İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, nşr. M. es-Sekkâ v. dğr. , Kahire, 1375/1955, II, 412; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Meâd*, nşr. Ş. el-Arnaût-A. el-Arnaût, Beyrut, 1047/1987, III, 408; Kettânî, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, Beyrut, ts. (Daru'l-Kitabi'l-Arabî), I, 110.

70 İbn Teymiyye, *es-Siyâsetu'ş-Şer'iyye*, Mısır, 1969, s. 5.

Hz. Peygamber'in bu tür uygulamalarına dair örnekler pek çoktur. Amr b. el-As'ın Müslüman olur olmaz, içerisinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi önemli şahsiyetlerin de bulunduğu orduya komutan olarak tayin edilmesi;[71] Mekke fethi esnasında Müslüman olan Ebû Süfyân'ın Necran'a vali olarak atanması;[72] Bizans üzerine sevk edilecek, bütün yaşlı ve ileri gelen sahâbîlerin içerisinde bulunduğu orduya Üsâme b. Zeyd gibi genç ve bir azatlı köle (Zeyd) çocuğunun atanması[73] gibi uygulamalar, akrabalık, yakınlık, kabilecilik ve her türlü asabiyetten uzak olarak sadece liyakat esas alınarak yapılan görevlendirmelerdir. Hz. Peygamber'den sonra ise hükümet memurluklarının dağıtımında ve resmî görevlendirmelerde bu prensibin gerekli bir şekilde uygulandığı söylenemez. Zamanla, *"İş, ehline verilmediği zaman, kıyametin kopmasını bekle!"*[74] hadisinin bu önemli uyarısı dikkate alınmadığı için sosyal kokuşmalar meydana gelmiş; toplumlar, anarşi ve kargaşaya itilerek devletlerin yıkılması kaçınılmaz olmuştur.

İstişare ise, yine İslâm yönetim sisteminin önemli temellerinden birisidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendi döneminde bu prensibi birçok olayda Ashâbının görüşlerini alarak pratiğe geçirmiştir. Rasûlullah, Allah'tan vahiy almasının dışında kendisinin de diğer insanlar gibi olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda Kur'ân, şu mesajı iletmektedir: *"De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlahı'nızın, sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor."*[75] Buradan anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber de vahyin söz konusu olmadığı hallerde verdiği kararlarda yanılabilir; işte bundan dolayı ve İslâm nizamının temel prensiplerinden "*istişare*"ye işlerlilik kazandırmak için Hz. Peygamber, hakkında vahiy olmayan meselelerde Ashâbı ile istişare

71 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 623; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrut, ts., (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), II, 17.
72 İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1970-1973, III, 10.
73 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 641-642.
74 İbn Hanbel, *Müsned*, II, 361; Buhârî, *es-Sahîh*, İstanbul, 1413/1992, I, 21, VII, 188.
75 Kehf, 18/101.

ederdi. Bedir Harbi esnasında seçtiği karargâhın savaş taktiğine uygun olmadığını düşünen ve bu konuda vahyin olmadığını öğrenen Hubâb b. Münzir'in itirazı üzerine ordugâhın yeri değiştirilmiştir.[76] Bedir savaşı esirlerinin durumu müzakere edilirken, Hz. Ebû Bekir, fidye karşılığı serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer ise öldürülmelerini teklif etmiş; Hz. Peygamber ise, bu istişareden sonra ilk görüşe uymuştu.[77] Yine Uhud Harbi öncesinde yapılan istişarelerde, kendisi şehirde kalarak müdafaa taraftarı olduğu halde, çoğunluğun kanaatine uyarak düşmanı Medine dışında karşılamıştır.[78] Bir başka örnek olay ise şudur: Hudeybiye Müsalahası esnasında Mekkelilere elçi gönderilmek üzere seçilen Hz. Ömer'in *"Ben, Kureyş'in beni öldürmesinden korkuyorum; çünkü kabilem Adiyy'den hiçbir kimse beni onların düşmanlığından koruyamaz. Ayrıca Kureyş, benim kendilerine ne kadar düşmanlık yaptığımı bilmektedir. Ancak ben sana, bu işe benden daha uygun olan bir zatı göstereyim; o zat Osman'dır."* sözleri üzerine Hz. Peygamber, bu itirazı kabul ederek Hz. Ömer yerine Hz. Osman'ı Kureyş'e elçi olarak göndermiştir.[79]

Kur'ân-ı Kerim'in istişare konusundaki tavrı ise gayet açıktır. Allahuteâlâ, Elçisine *"...iş(ler) hakkında onlara danış!"*[80] emrini vermektedir. Muhammed Hamdi Yazır, bu ayeti, *"Vahiy gelmeyip rey ve ictihada dayanan, savaş gibi, genel işlere ilişkin durumlarda onların oyunu al ki, emir iyiliğe emir/emr-i bilma'rûf olsun"*[81] şeklinde açıklamaktadır. Başka bir ayette mü'minlerin özellikleri sıralanırken, *"Onların işleri aralarında danışma iledir..."*[82] buyurulmaktadır. Hamdi Yazır bu ayeti ise şöyle açıklamaktadır: *"İşleri, buyrukları zorbalıkla değil, aralarında danışıkla, görüşlerine başvurma iledir. Kendi işlerine kendileri sahiptir, başkalarının elinde*

76 İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 620.
77 Taberî, *Tarih*, II, 474-475.
78 İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, nşr. S. Zekkâr, Dimeşk, 1398/1978, s. 324-325.
79 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 315.
80 Âl-i İmrân, 3/159.
81 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İ. Karaçam v. dğr. , İstanbul, ts. , (Feza Gazetecilik), II, 451.
82 Şûrâ, 42/38.

esir değil, aralarında dayanışmasız, toplumsuz, darmadağınık ayrı da değil, toplanıp sözü bir etmesini bilirler. Birbirlerinin görüşlerine başvurmalarının şekli de, görüş ileri sürme yeteneği olan, toplumun görüşlerini temsil edebilecek ictihad sahibi 'hallü akd' erbabının (meseleleri düşünüp çözüme bağlayacak kimselerin) toplanıp müzakere etmesiyledir."[83]

Hz. Peygamber'in istişareye çok önem verdiğini belirten Zemahşerî, aralarında görüş alış-verişinde bulunmayan bir toplumun başarıya ulaşamayacağını[84] ve Allah Teâlâ'nın Peygamberinden bu prensibi uygulamasını isteyerek böylece kendisinden sonraki Müslümanlar için bunun bir Sünnet olmasını arzu ettiğini[85] belirtmektedir. İbn Teymiyye ise, hangi görüşün Kitap ve Sünnete daha uygun olduğunun ortaya çıkması için Müslümanların bütün meselelerde değişik görüşleri aralarında tartışmalarının ve müşavere etmelerinin şart olduğunu, ancak bu sayede Kur'ân ve Sünnete uygun görüşün ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir.[86] Sünnette de bu konuda net ifadeler yer almaktadır. Bir hadiste Hz. Peygamber, *"Müşavere eden bir toplumu Allah, işlerinin en doğrusuna iletir."*[87] buyurarak, istişarenin toplumun selameti için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Yine Hz. Peygamber, *"İstişare eden pişman olmaz."*[88] buyurarak, ferdî yaşantımızda da istişarenin önemine dikkat çekmiştir.

---

83 H. Yazır, *a.g.e.*, VII, 30.
84 Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 407.
85 Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 226.
86 İbn Teymiyye, *Siyâse*, s. 158.
87 Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, nşr. M. Fuad Abdülbaki, Beyrut, 1409/1989, s. 100; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. A. A. el-Berdûnî, Kahire, 1372, IV, 251, XVI, 340; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, M. F. Abdülbâkî-M. el-Hatîb, Beyrut, 1379, XIII, 340; H. Yazır, *a.g.e.*, II, 455.
88 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, nşr. Tarık b. Abdillah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire, 1415, VI, 365; Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, nşr. M. Ş. Mahmud el-Hâc, Beyrut/Amman, 1405/1985, II, 175; Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 250, 251.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ

İlk bakışta, böyle bir bölüm başlığı ile konuya başlamak, sanki Hz. Peygamber döneminde bir iktidar mücadelesi varmış izlenimini vermektedir. Ancak biz Hz. Peygamber'in hemen vefatının ardından ortaya çıkan iktidar mücadelesinin daha iyi anlaşılabilmesi için Hz. Peygamber'in hastalığı ile başlayan dönemi ana hatları ile ele almayı ve bu dönemde meydana gelen bazı olaylar üzerinde değerlendirmeler yapmayı uygun bulduk. Dolayısıyla bu bölümde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Veda Haccı'ndan döndükten sonra meydana gelen, artık görevini tamamladığını ve vefatının yaklaştığını belirten bazı olayları ve Hz. Peygamber'in hastalanması ile yerine kimin geçeceği hususunda ortaya çıkan bazı endişeleri ve çabaları ele alacağız.

1. Hz. Peygamber'in Ahiret Yolculuğuna Hazırlanışı

Hz. Peygamber, Nasr suresi inince artık ecelinin yaklaştığını anlamış ve ahiret için hazırlıklara başlamıştı. O, bu surenin nazil olmasıyla çokça şu tesbihatta bulunuyordu:

"Rabbimiz! Seni tesbih ve tahmid ederim. Ey Allahım! Beni yarlığa! Gerçekten Sen tövbeleri kabul eden ve merhametli olansın."[1]

Bu konu ile ilgili olarak rivayetlerin aktardığı Hz. Peygamber ile Hz. Âişe arasında geçen bir konuşmada Hz. Âişe şöyle demektedir:

"Rasûlullah son zamanlarında *'sübhânellâhi ve bihamdihî estağfirullâhe ve etûbu ileyh'* cümlesini çokça söylemeye başlayınca, ben: *'Ey Allah'ın Rasûlü! Neden sübhânellâhi ve bihamdihî... cümlesini çokça tekrar ediyorsun? Bunu daha önce pek yapmazdın?'* dedim. Bunun üzerine o:

'Yüce Rabbim, bana ümmetim içerisinde bir alamet göreceğimi haber vermiş ve benden o alameti gördüğüm zaman Kendisini hamd ile tesbih etmemi ve istiğfarda bulunmamı istemişti. İşte ben bu alameti gördüm: (Allah'ın yardımı ve zaferi gelip de insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir.)'[2] buyurdu."[3]

---

1 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut, ts., (Dâru Sâdır), II, 192; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 392.

2 Nasr, 110/1-3.

3 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 192-193; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 35; Müslim, *es-Sahîh*, İstanbul, 1413/1992, I, 351.

Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber Nasr suresi inince ecelinin yaklaştığını anlamış ve bu surenin bir gereği olarak tesbih ve istiğfarını artırmıştır.[4] Aslında bu sureden Hz. Peygamber'in ecelinin yaklaştığını sadece kendisi değil aynı zamanda bazı ileri gelen sahâbîler de anlamıştır. Bir rivayette İbn Abbas şöyle demektedir:

"Ömer b. Hattâb, Bedir'e katılmış yaşlı sahâbîlerle birlikte beni de toplantılara alırdı. Bazısı buna içerlemiş olacak ki, *'Bunu, neden bizimle birlikte toplantılara alıyorsun? Bizim onun kadar oğlumuz var.'* demiş.

Ömer de: *'O, bildiğiniz kişilerden değil!'* cevabını vermiş. Yine bir gün beni çağırıp onlarla birlikte toplantıya almıştı. Sonradan anladım ki, meğer o gün beni (m farklılığımı), onlara göstermek için çağırmış. Toplantının bir bölümünde Ömer: *'Allahutealâ'nın (izâ câe nasrullâhi ve'l-feth...) kelamı hakkında ne dersiniz?'* diye sordu. Bazıları: *'Bize yardım ve fetih ihsan edildiğinde, Allah'a hamd ve istiğfar etmemiz emredilmiştir.'* dediler. Bazısı da sustu, bir şey söylemedi. Ömer, bana: *'Sen de mi böyle düşünüyorsun ey İbn Abbas?'* diye sorunca, ben de: *'Hayır.'* karşılığını verdim. Bunun üzerine o: *'Peki ya ne diyorsun?'* diye sordu. Ben:

'Bu sure Rasûlullah'ın eceline işaret etmektedir. Ona, bunu bildiriyor. Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman, bu, senin ecelinin geldiğine bir işarettir. Artık Rabbini hamd ile tesbih et; O'ndan mağfiret dile! Şüphesiz O, tövbeleri kabul edendir, buyuruyor.' deyince, Ömer: *'Ben de, senin söylediklerinden öte bir şey bilmiyorum.'* cevabını verdi."[5]

Nasr suresi, Hz. Peygamber'e ecelinin yaklaştığını bildirirken diğer bazı ayetler ve Hz. Peygamber'in hutbeleri de bazı sahâbîler tarafından artık görevin tamamlandığı şeklinde yorumlanmıştır. *"Bugün size dininizi ikmal ettim..."*[6] ayeti nâzil olduğu vakit Hz. Ömer ağlamış, *"Neden ağlıyorsun?"* diye sorulunca, *"Bu,*

4 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 192.
5 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 337-338; Buhârî, *Sahîh*, VI, 94.
6 Mâide, 5/3.

kemalden sonra noksanlığı ifade etmektedir; bu ayet, sanki Peygamber'in vefat edeceğini anlatmaktadır." cevabını vermiştir.[7]

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in hastalığından bahsederken şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

"Bir gün Rasûlullah başı sarılı olarak mescide geldi ve minbere oturdu. Uhud'a katılan sahâbîler için çokça dua ve istiğfarda bulunduktan sonra konuşmasını şöyle sürdürdü: *'Allah bir kulundan dünya ile kendi katındaki nimetler arasında bir tercih yapmasını istedi. O kul da Allah'ın katındakileri tercih etti.'* Ebû Bekir, bu söz ile Hz. Peygamber'in kendisini kastettiğini anlayarak ağlamaya başladı ve: *'Canımız, malımız ve çocuklarımız sana feda olsun!'* dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: *'Sakin ol, ey Ebû Bekir!'* buyurdu..."[8]

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ecelinin yaklaştığını çok yakınlarına bizzat bildirdiğini belirten rivayetler de vardır. Bunlardan bazılarını aktarmak istiyoruz. Abdullah b. Mes'ûd, bu konu ile ilgili olarak şöyle bir olay anlatmaktadır:

"Sevgili Peygamberimiz vefatından bir ay önce bize vefatını haber verdi. Ayrılış günü yaklaştığı zaman, bizi anamız Âişe'nin evinde topladı. Bize derin derin baktı ve gözleri yaşla doldu; ardından konuşmaya başladı: *'Hoş geldiniz! Allah size, ömür ve selamet versin! Allah sizi, rahmetiyle esirgesin! Allah size, iyilikler ve selamet versin! Allah size, bol rızık ihsan etsin! Allah sizi, yüceltsin! Allah sizi, koruyup dirlik versin!..'* buyurdu. Sözlerini bitirince ona: *'Ey Allah'ın Rasûlü! Senin ecelin ne zaman?'* diye sorduk. O da: *'Ayrılış; Allah'a, Cennetu'l-me'vâ'ya, Sidretu'l-Müntehâ'ya... dönüş zamanı yaklaştı!..'* buyurdu."[9]

Hz. Abbas'ın anlattığı başka bir olay ise şöyledir: "Abbas bir gün, *'Vallahi ben, Rasûlullah'ın aramızda ne kadar daha kalaca-*

---

7 İbn Kesîr, *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, nşr. M. Abdülvahid, Kahire, 1386/1966, IV, 427.

8 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 649; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 218.

9 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 256-257; Taberî, *Tarih*, III, 192-193; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 502; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, Kuveyt, 1393/1973, IV, 261.

ğını öğreneceğim!' dedi ve ardından onun yanına gelerek: *'Ey Allah'ın Rasûlü! Halkın seni rahatsız ettiğini ve ayaklarının tozlarıyla bunalttığını görüyorum. Üzerine çıkıp oturacağın bir taht, halkın toz toprağından ve düşmanlarından seni koruyacak bir çardak edinsen de halka oradan konuşma yapsan olmaz mı?'* diye sordu.

Peygamberimiz: *'Vallahi, çok sürmez onları çağıracağım. Onlar benim sırtımdan ridamı çekecekler, ökçeme basacaklar. Beni, onların tozu dumanı büyüyecek. Sonunda, Allah beni onlardan kurtaracak.'* buyurdu. Bunun üzerine Abbas, *'Bu sözlerden Rasûlullah'ın aramızda pek az kalacağını anladım.'* demiştir."[10]

Hz. Peygamber'in ramazan ayında mûtad olarak yaptığı bazı işleri tekrar etmesi de onun ecelinin yaklaştığına bir işaret olmuştur. "Cebrail ramazan ayında her gece Peygamber (a.s.)'in yanına gelerek onunla Kur'ân'ı mukabele eder ve ramazan ayının sonuna kadar onu hatmederdi. Bu her sene bir kez yapılırdı. Ancak Peygamberimizin vefatından önceki ramazan ayında bu mukabele iki kez yapıldı."[11] "Bunun üzerine Peygamberimiz kızı Fâtıma'ya gizlice, *'Cebrail her yıl Kur'ân'ı benimle bir kere mukabele ederdi. Bu yıl ise, iki kere mukabele etti. Öyle sanıyorum ki, ecelim yaklaşmıştır.'* buyurdu."[12] Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.), her yıl ramazan ayının son on gününde itikâfa girerdi. Son ramazanda ise yirmi gün itikâfa girmişti.[13]

Bütün bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber (a.s.) ecelinin yaklaştığını bilmektedir ve bazı akraba ve yakın sahâbîlerine de bu hususu ya açıkça bildirmiştir ya da ihsas etmiştir. Ancak o hayatta iken kendisinden sonra devlet başkanının kim olacağı meselesi gündeme getirilerek tartışmaya

---

10 Abdürrezzâk, *Musannef*, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, 1403/1983, V, 433-434; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 193; Dârimî, *es-Sünen*, nşr. A. Hâşim Yemânî el-Medenî, İstanbul, 1413/1992, I, 37.

11 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 194; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 288; Buhârî, *Sahîh*, VI, 102; Müslim, *a.g.e.*, II, 1803; İbn Mâce, *es-Sünen*, M. Fuad Abdülbaki, İstanbul, 1413/1992, I, 562.

12 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 282; Buhârî, *Sahîh*, VI, 101; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 225; Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ bi E'lâmi'l-Hüdâ*, nşr. Ali Ekber el-Ğaffârî, Beyrut, 1399/1979, s. 140.

13 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 194; Buhârî, *Sahîh*, VI, 102; İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 562.

açılmamıştır. Bu konuda Hz. Abbas ile Hz. Ali'nin bazı çabaları vardır ki, bunu ileride detaylı olarak ele alacağız.

Çok yakın çevresi tarafından Peygamber'in ecelinin yaklaştığı bilinirken neden ondan bir halef tayin etmesi istenmemiştir? sorusu akla gelmektedir. Burada bazı siyasî, psikolojik ve sosyal etkenlerin rol oynadığı kanaatini taşımaktayız.

Bir kere yakın dostları ve akrabaları ona olan sevgisi ve saygısından dolayı böyle bir soruyu ona tevcih edemezdi. Bazı ileri gelen şahsiyetler, onun ecelinin yaklaştığının farkında olsalar bile onun yokluğuna henüz ruhen hazır değillerdi. Hz. Ömer'in, Rasûlullah'ın vefatının ilk anlarında ortaya koyduğu tepki bunu kısmen yansıtmaktadır.

Devlet sistemi açısından son derece önem taşıyan böyle bir isteğe Hz. Peygamber'in vereceği bir cevap, sistemin karakterini belirleyebilirdi. Yani ister istemez İslâm nizamı, bir öncekinin bir sonrakini tayin etmesi şeklinde bir yapıya kavuşacaktı. Her ne kadar Hz. Peygamber'in belirleyeceği şahsın bu işe en layık olan kişi olacağında hiçbir şüphe olmasa da, böyle bir tavır, her zaman iktidardakine kendisinden sonrakini belirleme yetkisini verecek ve bu şahıs da bunu bir Sünnet olarak uygulayacaktı.

Hayatının her döneminde önemli işlerde Ashâbına danışan ve bunu bir düstur olarak benimsetmeye çalışan bir şahsiyetin, Müslümanların geleceğini ilgilendiren böyle önemli bir konuda işi onlara havale etmesinden daha tabiî bir şey olamazdı. Aslında bu, mevcut Arap örfüne de uygun idi. Zira Arap örfüne göre, kabile reisi atama yolu ile değil seçim yolu ile belirlenirdi.[14] Nitekim Hz. Peygamber'in halef bırakmadan vefatı sahâbîleri çok şaşırtmamış ve onlar İslâmî prensiplerin de etkin olduğu bir anlayışla kendi örflerine göre hareket ederek Ebû Bekir'i halife olarak seçmişlerdir.

14 Abdülaziz ed-Dûrî, *en-Nüzumu'l-İslâmiyye*, Bağdat, 1988, s. 14-15.

2. Hz. Peygamberin Hastalanması ve Bu Dönemde Meydana Gelen Bazı Önemli Olaylar

Hz. Peygamber, safer ayının son gecesi Medine kabristanı Bakî'i ziyaret edip geldikten sonra hastalanmıştır.[1] İlk olarak hastalığı müthiş bir baş ağrısı şeklinde başlamış[2] ve bunu, humma ve teneffüs zorluğu takip etmiştir.[3] Hz. Peygamber (a.s.) hastalığını, Hayber'de tatmış olduğu zehirli etin tesirinin hâlâ devam etmesi olarak görmektedir.[4] Bu konuda Hz. Âişe şöyle demektedir: "Hz. Peygamber hastalığı sırasında: *'Ey Âişe! Hayber'de tatmış olduğum zehirli etin acısını zaman zaman duyuyorum. Şu anda kalbimin damarının koptuğunu hissetmekteyim.'* buyurmuştur."[5]

Hz. Peygamber, safer ayının son gecesi bu şekilde başlayan ve on üç gün süren[6] hastalığı devam ederken zevcelerini sırasıyla dolaşıyor ve bu esnada, baş ağrısı da ilerliyordu.[7] Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Meymûne'nin evinde yedi gün kaldıktan sonra, bir gün zevcelerini çağırarak hastalığını Hz. Âişe'nin evinde geçirmek üzere onların muvafakatını istedi. Onlar mu-

1 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 642.
2 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 643; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 489; Dârimî, *a.g.e.*, I, 39.
3 Vâkidî, *a.g.e.*, II, 679.
4 Zehirleme olayı için bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 677 vd.
5 Buhârî, *Sahîh*, V, 137.
6 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 206; Ahmed b. Zeynî Dehlân, *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, nşr. N. Süveyd, Beyrut, 1416/1995, II, 419.
7 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 228; Dârimî, *a.g.e.*, I, 39.

vafakat edince de, Hz. Peygamber ridasını omuzuna aldı ve bir tarafında Hz. Abbas diğer tarafında başka biri (Hz.Ali) olduğu halde ayaklarını yerde sürüyerek Hz. Âişe'nin hücresine geçti ve oraya yerleşti.[8]

Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'nin evine yerleşmesinin ardından, daha sonra pek çok tartışmanın kaynağı olacak bazı olaylar cereyan etmiştir. Şimdi biz o olayları aktarıp bazı değerlendirmeler yapmak istiyoruz.

a. Kırtâs Olayı

İslâm Tarihinde üzerine pek çok yorumun yapıldığı ve Şia'nın Hz. Ali'nin hilâfetine delalet eden olayların başında gösterdiği bu hadiseyi, değişik rivayetlerdeki detaylarını bir araya getirerek aktarmak istiyoruz. Rivayetlerin belirttiğine göre olay perşembe günü meydana gelmiştir. Bu perşembe de Hz. Peygamber'in vefat ettiği pazartesi gününden önceki perşembedir. Yani olay vefattan beş gün önce gerçekleşmiştir.

Saîd b. Cübeyr olayı şöyle nakletmektedir:

"İbn Abbas: *'Ah perşembe günü ah! Neydi o perşembe!'* dedi ve sonra ağlamaya başladı. İnci tanesi gibi iki yanağından akan gözyaşları hâlâ gözlerimin önündedir. Böyle içli içli ağlayınca, hemen, *'Ey İbn Abbas! Nedir bu perşembe günü?'* diye (merakla) sordum, o da: *'Rasûlullah (a.s.)'ın ağrılarının arttığı gündür.'* cevabını verdi ve sözüne şöyle devam etti:

Rasûlullah'ın hastalığı artmıştı. Evinde Ömer gibi bazı şahsiyetlerin bulunduğu bir esnada: *'Bana kâğıt, kalem getirin de, size bir vasiyet yazdırayım. Böylece bundan sonra asla yolunuzu şaşırmazsınız.'* buyurunca, Ömer b. Hattâb: *'Ağrıları, Rasûlullah'ı bunaltmıştır. Yanınızda Kur'ân var. Allah'ın Kitabı bize yeter!'* dedi.

Bunun üzerine evdekiler anlaşmazlığı düştüler ve tartışmaya başladılar. Kimisi: *'Rasûlullah yazacağını yazsın. Haydi, kâğıt*

8 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 232; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 34, 38; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 215-216; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 445.

ve kalemi getirin! Sizin için bir vasiyet yazsın da yolunuzu şaşırmayın!' diyor, kimisi de Ömer'in görüşüne katılıyordu. Bu esnada kadınlar da (aramızdaki perdenin ardından tartışmaya katılarak): *'Peygamber'in istediğini getirin.'* dediler.

Ömer de onlara: *'Siz susun bakalım! Aslında siz, onun eşlerisiniz. Ancak, hastalandığı zaman gözyaşı dökersiniz; iyileşince de sırtına binersiniz.'* şeklinde karşılık verdi. Eşi Zeyneb (r.a.) ise: *'Neden Peygamber'i dinlemiyorsunuz, size bir vasiyette bulunacak?!'* diyerek tartışmaya katıldı. Rasûlullah, yanında tartışma artıp uğultu çoğalınca baygınlık geçireyazdı ve:

'Çıkın dışarıya! Benim yanımda tartışmayın! Beni yalnız bırakın! Benim şu içinde bulunduğum durum, sizin bağrış ve çığırışlarınızdan daha hayırlıdır!' buyurdu. İbn Abbas: *'Onların tartışma ve gürültülerinin Peygamber'in yazacaklarına engel olmasından daha büyük bir musibet olamaz.'* diyerek sözünü tamamladı."[9]

İslâm Tarihinde fırkalar tarafından üzerinde pek çok yorumun yapıldığı bu olay, tarafgir bir gözle bakılmadığı takdirde ahirete intikali yaklaşmış olan bir peygamberin aile meclisinde[10] son tavsiyelerini yazmak için bir kâğıt kalem istemesinden öte hiçbir siyasî nitelik taşımamaktadır. Siyasî bir bağlamda ele alınan bu olay, gerçekten Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanının tayini ile ilgili olsaydı mutlaka neticesi alınır ve bu şahsiyet yazılı bir belge ile belirlenirdi. Eğer Allah, Peygamber'ine kendisinden sonraki şahsın tayini gibi böyle çok önemli bir görev vermişse, bu mutlaka yerine getirilirdi. Çünkü varsayılan böyle bir vasiyet, sıradan bir olayla ilgili değil; bir devlet nizamının çok önemli temel taşlarından biri ile ilgilidir.

---

9 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 438-439; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 242-244; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 325, 355; Buhârî, *Sahîh*, V, 137-138; Müslim, *a.g.e.*, II, 1257, 1259; Taberî, *Tarih*, III, 193; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. A. F. Muhammed, Beyrut, 1410/1990, I, 12; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1407/1987, V, 200.

10 Hadisçi ve tarihçiler, olayı aktaran ilk şahıs olarak genelde İbn Abbas'ı vermektedirler. Bunun yanı sıra Ali b. Ebî Tâlib, İbn Abbas, Ömer b. Hattâb ve Câbir b. Abdillah da olayın şahitleri arasındadır. Ayrıca Peygamberin eşleri de orada bulunmaktadır. Buna göre olay, bir aile ortamında cereyan etmiştir.

Bugün bilinen ve uygulanan demokrasi, monarşi vb. idare biçimlerini birbirinden ayıran en önemli unsur, devlet başkanının iktidara geliş biçimi ve meşrûiyetinin kaynağıdır. Eğer Peygamber böyle bir tayinde bulunsa idi, artık Müslümanlar, kendi imamlarını istişare ile belirleyemeyecekler; bilakis Hz. Peygamber'in bir Sünneti olarak bir önceki imamdan vefatından önce yeni imamı belirlemesini isteyeceklerdi. Böyle bir durumda İslâm devlet anlayışının krallıktan çok da farklı bir sistem olmayacağı rahatlıkla söylenebilir. En azından bu sisteme, *"yarı saltanat"* modeli denilebilir.

Aslında Ehl-i Sünnet'in Şia karşısında Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber tarafından halife olarak tayin edildiğini isbata çalışırken kullandığı bu ve benzeri argümanlar, farkında olmaksızın İslâm idare anlayışının en önemli unsurlarından olan istişare ve şûraya zarar vermektedir.

Şia'nın tarafgir rivayetlerini ve Ehl-i Sünnet'in bu rivayet çerçevesindeki yorumlarını bir tarafa bırakacak olursak, bu olay hiçbir siyasî içerik taşımamaktadır ve elimizde de bu olayın, Hz. Peygamber'in halefinin tesbiti ile sonuçlandığına dair sahih bir rivayet yoktur. Ancak elimizde bulunan sahih rivayetler, bu olayın detaylarını tamamen siyasî içerikten uzak olarak vermektedir:

Hz. Ali rivayet etmektedir ki: "Peygamber (a.s.)'in hastalığı ağırlaşınca, *'Ey Ali! Bana bir kâğıt getir de ümmetim benden sonra sapmasın diye bir şeyler yazayım.'* dedi. Fakat ben, kâğıt almaya gidince Peygamber'in ruhunu teslim etmesinden korktum ve: *'Ben (senin söyleyeceğin) pek çok sahife(lik bilgi)yi aklımda tutabilirim.'* dedim. Bunun üzerine başı kollarımın arasında olduğu halde, *'Namaz kılmaya, zekât vermeye (devam etmenizi) ve elleriniz altındaki(köle, cariye, hizmetçi ve benzer)lerin haklarını gözetmenizi tavsiye ederim.'* dedi. *'Eşhedu en lâ ilâhe illallâh ve eşhedu enne Muhammeden abduhû ve rasûluh'* diyerek şehâdette bulunmayı da emretti. Ve ardından *'Her kim bu iki şehâdeti söylerse, cehennem ona haram olur.'* buyurdu."[11]

11 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 243; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 90.

Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber üç şeyi tavsiye etmiştir:

"1-Müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılması;

2-Gelen heyetlere kendisinin davrandığı gibi iyi davranılması;

3-Üçüncüsüne gelince İbn Abbas sustu. Olayı İbn Abbas'tan nakleden Saîd b. Cübeyr: *'Ya o, bunu söyledi ben unuttum ya da kasten sustu.'* demiştir."[12] Mühelleb, üçüncüsünün Üsâme ordusunun teçhizi olduğunu söylemiştir.[13]

Bir örnek olması açısından bu olayı Şiî bir yazardan da kısaca aktarmak istiyoruz. Tabersî bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"Rasûlullah hasta iken, *'Bana bir divit ve kürek kemiği getirin de size benden sonra sapıtmamanız için bir vasiyet yazdırayım.'* dedi ve bayıldı. Ashâbdan birisi Peygamber'in istediklerini getirmek için kalkınca, Ömer b. Hattâb: *'Geri dön! Rasûlullah hastalığından dolayı sayıklıyor.'* dedi. Peygamber (a.s.) kendine gelince bazıları: *'Ey Allah'ın Rasûlü! Divit ve kürek kemiği getirelim mi?'* dediler. Rasûlullah: *'Hayır, ama Ehl-i Beytimi korumanızı, Zimmet ehline iyi davranmanızı, miskine yedirmenizi, namaza ve sahip olduğunuz köle ve cariyelere özen göstermenizi tavsiye ediyorum.'* buyurdu."[14]

Görülmektedir ki rivayet, Şiî formatına dönüşünce, derhal Ehl-i Beyt terimi devreye sokulmuştur.

İbn Kesîr bu olayı şöyle değerlendirmektedir: *"Rasûlullah'ın bu yazıda kendi görüşlerini kaleme alacağını iddia eden bazı cahil Şiîler ve diğer fırka mensupları, kuruntu ve vehimlerini bu rivayet üzerine dayandırmışlardır. Bu yaptıkları, müteşâbihe sarılmak ve muhkemi terk etmek anlamına gelmektedir. Hâlbuki Ehl-i Sünnet, muhkeme sarılmakta ve müteşâbihi reddetmektedir. Bu metot, Cenab-ı Hakk'ın Kitabında tarif ettiği gibi ilimde yüksek payeye eri-*

12 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 242; Müslim, *a.g.e.*, II, 1258; Taberî, *Tarih*, III, 193; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 200.

13 Müslim, *a.g.e.*, II, 1258, dipnot:4.

14 Tabersî, *a.g.e.*, s. 141.

şenlerin (ve'r-râsihûne fi'l-ilm)[15] *izlediği bir metottur. Pek çok sapık fırka hâlâ müteşabihin peşindedir; ancak Ehl-i Sünnet, hakka tâbi olmakta ve hakkın doğrultusunda hareket etmektedir. Rasûlullah'ın yazmak istediği vasiyet, sahih hadislerde geçmektedir. Ve bu rivayetlerde onun ne yazmak istediği de açık bir şekilde ifade edilmiştir."*[16]

İbn Kesîr bu ifadeleri ile Hz. Peygamber'in Ebû Bekir hakkında yazdırmak istediği vasiyeti kastetmektedir.[17] Şimdi bu vasiyeti ele alacağız. Ancak bundan önce Kırtâs olayı ile ilgili vardığımız bazı sonuçları verelim:

a-Rivayetlere göre, Hz. Peygamber bu olay sonucunda herhangi bir yazılı belge Müslümanlara yazıp bırakmamıştır. Bu olayla ilgili yapılan yorumlar *'yazsaydı'* veya *'Ömer engel olmasaydı, şunları yazacaktı.'* şeklinde bir varsayım ve yorumdan öte geçmemektedir.

b-Bu olayla ilgili bize intikal eden diğer rivayetlerden de hareketle Hz. Peygamber'in yaptığı veya yapacağı vasiyetlerin, kendisinden sonraki şahsı belirlemek gibi siyasî bir yön taşımadığını; ancak o günkü önemli bazı meselelere ve bazı temel hususlara dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

c-Hz Ömer'in tepkisini ve olaya müdahalesini zaten hastalıktan bîtap düşen Hz. Peygamber'i yormamak şeklinde anlayabiliriz. Hz. Ömer'in bu tavrı, olaylar karşısında kendi anlayışını çekinmeden, açık ve net bir biçimde ortaya koyma karakterinin bir yansımasından ibarettir. Hz. Ömer'in hayatı, bu tür davranışlarının örnekleri ile doludur.

d-Hz. Ömer ve onunla birlikte bazı sahâbîlerin Kitap ve Sünnetin yeterliliğine vurgu yapmaları olayın özünü teşkil etmektedir. Zira onlar, Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'nde de belirttiği gibi bu iki unsura dikkat çekeceğini düşünmüşlerdir.

e-Hz. Peygamber, bu olaydan sonra bir müddet daha yaşamıştır. Eğer gerçekten yazmak istediği vasiyet ümmetine teb-

15 Âl-i İmrân, 3/7.
16 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 200.
17 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 200.

liğ etmekle sorumlu olduğu bir vahiy kapsamında olsaydı bu süre içerisinde bunu mutlaka yapardı. Aslında olaya, Sahâbenin tartışması sonucu Hz. Peygamber'in vasiyetten vazgeçmesi şeklinde bakacak olursak, bu, Peygamber'in alınganlık göstererek bir vahyi gizlemesi anlamına gelmektedir ki, böyle bir hususun mümkün olamayacağı gayet açıktır.

b. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir Hakkında Bir Vasiyet Yazdırma Teşebbüsü

Kaynaklar Hz. Peygamber'in Ebû Bekir hakkında bir vasiyet yazdırma arzusundan bahsetmektedirler. Aslında bu olay Kırtâs olayına çok benzemektedir. Sanki rivayet, Şia karşısında Ebû Bekir'in hilâfetini isbat etmek gayreti ile ortaya konulmuş bir Ehl-i Sünnet rivayeti izlenimini vermektedir. Rivayet hemen hemen Kırtâs olayına benzer şekilde formüle edilmiştir.

Ancak Kırtâs rivayeti, değişik gruplar tarafından yoruma açık bir yapıda iken, bu rivayet tamamen Hz. Ebû Bekir'in imametini vurgulamaktadır. Bu konuda birbirine benzer rivayetler aktarılmaktadır. Bu rivayetlerden birisi şu şekildedir:

"Rasûlullah, hastalığı artınca Abdurrahman b. Ebî Bekir'i çağırdı ve ona: *'Bana bir kâğıt getir de Ebû Bekir için bir vasiyet yazdırayım. Böylece onun üzerinde bir anlaşmazlığa düşülmesin.'* dedi. Abdurrahman kalem kâğıt getirmek için kalkınca, *'Otur! Ebû Bekir üzerinde ihtilaf edilmesine Allah da mü'minler de razı olmaz!'* buyurdu."[18]

Bir başka rivayette ise, Hz. Âişe olayı şu şekilde anlatmaktadır:

"Hastalığı esnasında Rasûlullah (a.s.): *'Bana Ebû Bekir'i ve kardeşini (Abudurrahman b. Ebî Bekir) çağır da (Ebû Bekir için) bir vasiyet yazdırayım. Çünkü ben, birisinin bu işe heveslenerek, (Ben*

18 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 47; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 209; Halebî, *es-Sîratu'l-Halebiyye*, Beyrut, ts. , (el-Mektebetu'l-İslâmiyye), III, 344.

bu işe daha layığım.) demesinden endişe ediyorum. Oysaki Allah da mü'minler de Ebû Bekir'den başkasına razı olmaz!' buyurdu."[19]

Bu konuda İbn Sa'd'ın rivayeti ise daha açıktır:

"Son hastalığı esnasında Rasûlullah, *'Bana Ebû Bekir'i çağırın!'* dedi. Bunun üzerine Âişe: *'Ebû Bekir gerçekten çabuk ağlayan birisidir. İstersen sana Ömer b. Hattâb'ı çağıralım.'* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber yine: *'Bana Ebû Bekir'i çağırın!'* dedi. Âişe ise: *'Ebû Bekir yufka yürekli birisidir. İstersen sana Ömer'i çağıralım.'* cevabını verdi. Buna karşılık Hz. Peygamber: *'Siz de Yusuf'un (etrafındaki) kadınlar*[20] *gibisiniz! Bana, Ebû Bekir'i çağırın! Oğlu da gelip yazsın! Bakarsınız, Ebû Bekir'in işine bir tamah eden veya heveslenen çıkar da bundan ne Allah ne de mü'minler razı olur, bundan ne Allah ne de mü'minler razı olur!'* buyurdu. Hz. Âişe de: *'Bundan ne Allah ne de mü'minler razı olur; ne Allah ne de mü'minler razı olur.'* sözlerini tekrar etmiştir."[21]

İbn Kesîr bu rivayetleri Kırtâs olayının bir tefsiri olarak kabul etmektedir. Yani ona göre, Peygamber'in Kırtâs olayında yazmak isteyip de yazamadığı hususlar bu rivayetlerde açıkça dile getirilmiştir. Ancak burada bir problem söz konusudur. Ehl-i Sünnet'in Şia karşısında Ebû Bekir'in Peygamber tarafından halife olarak tayin edildiğini iddia ederken kullandığı argümanlardan biri olan bu rivayetler, İbn Kesîr'in de anladığı gibi, gerçekten bir halef tayinine işaret etmekte midir? Bize göre son rivayet meseleyi açık ve net bir biçimde ortaya koymaktadır. Yani -ileride ele alacağımız gibi- bu rivayet, hastalığı sonucu artık namaz kıldıramayan Hz. Peygamber'in doğal ve zorunlu olarak yerine bir imam tayin etmesine işaret etmektedir. Ve imam olarak tayin edilen kişinin de, kesinlikle Hz. Peygamber'den sonra devlet başkanı olacağı anlamına gelmez. Belki Hz. Peygamber'in bu tercihi, Ebû Bekir'in seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu, yegâne belirleyici unsur olmamıştır.

---

19 Müslim, *a.g.e.*, II, 1857.
20 İbn Hacer, bu ifadeyi *'Züleyha'* şeklinde tefsir etmiştir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, II, 153.
21 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 225.

Nitekim Ebû Bekir halife olarak seçilirken bu özelliği de gündeme gelmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'i imam olarak tayini, bütün yetkilerini geçici de olsa ona devrettiği anlamına gelemeyeceği gibi kendisinden sonraki kişinin o olacağı anlamına da gelmez. Bu, tamamen zorunluluk ve ihtiyaçtan ortaya çıkmış bir durumdur.

c. Hz. Peygamber'in Son Hutbesi

Hz. Peygamber'in vefatından önce okuduğu hutbe bazı siyasî mülahazaları da içermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, İbn Kesîr'in *"Muhtemelen bu hutbe, Peygamber'in söz konusu (Kırtâs olayındaki) yazıda kaleme almak istediği hususların belirtildiği bir hutbedir."* sözleri, bu hutbenin önemini daha da artırmaktadır. İbn Kesîr'in bu ifadesine göre, Hz. Peygamber Kırtâs olayı esnasında yazılı bir metin haline getirtemediği son tavsiyelerini olayın ardından aynı gün içinde bir hutbe okuyarak Ashabına sözlü olarak iletmiştir. Bu hutbeyi değişik kaynaklardaki rivayetleri birleştirerek aktaracağız. Ancak önce Hz. Peygamber'i böyle bir hutbe irat etmeye sevk eden bir olaydan bahsedeceğiz. Bu olayda, Ashâbdan bazıları daha Hz. Peygamber hayatta iken ondan sonra iktidara kimin geçeceğini gündeme getirip tartışmaktadır. Bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu rivayet, türünün tek örneğidir. Yani kaynaklarda Hz. Peygamber daha hayatta iken Ashâbın böyle bir konuyu gündeme getirdiğini belirten başka bir rivayete rastlayamadık. İleride ele alacağımız Hz. Abbas ile Hz. Ali'nin bu tür bir teşebbüsünü, daha sınırlı bir teşebbüs olarak değerlendiriyoruz. Kaldı ki bu teşebbüs, akamete uğramıştır.

"Ensârdan Nu'mân b. Beşîr'in bildirdiğine göre, Hz. Peygamber'in hastalığı artınca, halk, *'Ondan sonra bu işi kim yönetecek?'* diye konuşmaya başladılar. Kimisi: *'Ebû Bekir yönetir.'* Kimisi de: *'Übeyy b. Ka'b yönetir.'* dediler. Bunun üzerine Nu'mân b. Beşîr[22],

22 Ebû Abdillah Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe el-Hazrecî el-Ensârî, Sahâbenin ileri gelenlerinden yönetici sınıfa mensup, hatip ve şair bir sahâbî idi. Hicretten sonra doğan ilk Ensârîdir. Kaynaklar, onun Hz. Peygamber'in ve-

Übeyy b. Ka'b'ın[23] yanına varıp, ona: *'Ey Übeyy! Halk, Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'i ya da seni halife yapmak istediğini söylüyor!? Git de şu işe bir bak!'* deyince, Übeyy: *'Evet, bu konuda Hz. Peygamber'den bir şeyler işittim; ancak, o vefat edinceye kadar bunları söyleyemem!'* karşılığını verdi. Ardından Nu'mân ile Übeyy birlikte Hz. Peygamber'in yanına giderek sabah namazından sonra yanına girdiler. Rasûlullah (s.a.v.), bir çanak içerisindeki çorbasını yudumluyordu. Çorbayı bitirince, Übeyy'e dönerek, *'Ne var?'* diye sorunca, Übeyy: *'Bize nasihat et!'* karşılığını verdi. Bunun üzerine o da, ayaklarını sürüye sürüye minbere çıktı..."[24]

Bu rivayetten anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber'in hastalığı artınca, her ne kadar kendisi Ashâbına vefat edeceğini açıkça bildirmese de, halkın bir kısmı onun hastalanmasından bu kaçınılmaz sonun yaklaştığını anlamış, Hz. Peygamber'e sormasa da kendi arasında onun halefinin kim olacağının konuşmaya başlamıştır. Ve burada halef olarak tayin edilen şahıslar

---

fatından sekiz sene önce doğduğunu belirtmektedirler. Muâviye ile birlikte Sıffîn'e katılmış; Şam kadılığı ve Muâviye döneminde Yemen, Kufe ve Hıms valiliği yapmıştır. Yezîd b. Muâviye dönemine kadar Hıms valiliğinde kalmış ve Muâviye'nin vefatıyla Abdullah b. Zübeyr'e biat etmiştir ve bu biatı sonucu isyan eden Hıms halkı tarafından h. 65/m. 684 yılında öldürülmüştür. (İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, nşr. A. M. el-Becâvî, Beyrut, 1412/1992, IV, 1496-1500; Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, 1990, VIII, 36).

Böyle önemli bir meselede, o zamanlar henüz 8-9 yaşlarında olan Nu'mân'ın başrol oynaması bu rivayetin güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Ayrıca, böyle önemli bir bilgiyi içeren bu rivayetin sadece İbn Abdirabbih tarafından aktarılması da, rivayete yönelik şüpheleri artırmaktadır. Ama biz, her hangi bir konuda bir yargıya varmak için bu rivayeti esas almamakla beraber, rivayetteki bu problemi, olayların kahramanlarının isimlerinde zaman zaman yapılan yanlışlık ve karışıklıklar çerçevesinde değerlendirerek, yeri geldikçe çalışmamızın değişik yerlerinde ele alıp bazı değerlendirmeler yapacağız.

23 Ebu'l-Münzir Übeyy b. Ka'b b. Kays b. Ubeyd, Hazrec'in Benû Neccâr kolundan bir sahâbîdir. İslâm'dan önce, Yahudi hahamı idi. Bundan dolayı, eski kitaplara vakıf olup, Arapça okuryazar idi. Müslüman olunca, vahiy kâtibi oldu. İkinci Akabe biatına ve Hz. Peygamber'le birlikte Bedir ve bütün gazvelere iştirak etti ve o, Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken fetva veren sahâbîler arasında idi. Hz. Ömer'le birlikte Câbiye savaşına katıldı ve Kudüslülerle yapılan anlaşmayı kaleme aldı. Hz. Osman zamanıda ise, Kur'ân'ın ceminde bizzat görev aldı. Sahâbenin en iyi kârîlerinden olan Übeyy, Hz. Ömer döneminde h. 21/m. 642 yılında Medine'de vefat etmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 65-70; Ziriklî, *a.g.e.*, 82).

24 İbn Abdirabbih, *el-Ikdu'l-Ferid*, nşr. M. M. Kamiha-A. Terhînî, Beyrut, 1407/1987, V, 12-13.

da ismen zikredilmektedir. Ebû Bekir'in isminin zikredilmesi anlaşılır niteliktedir. Çünkü o, hem Hz. Peygamber hayatta iken hem de Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet başkanlığına en güçlü adaydır. Ancak böyle bir konumda Übeyy b. Ka'b'ın isminin geçmesine anlam vermek oldukça güç gözükmektedir. Bilakis Übeyy, -daha sonra görüleceği gibi- Ebû Bekir'in seçilmesine yardımcı olmuştur.

Kaynaklar Hz. Peygamber'i hutbe okumaya sevk eden bir başka olaydan da bahsetmektedirler.

"Hz. Ebû Bekir ile Hz. Abbas Ensârın bir toplantısına uğramışlardı. Ağladıklarını görünce *'Niçin ağlıyorsunuz?'* diye sordular. Onlar da: *'Rasûlullah'la birlikte olduğumuz sohbetleri hatırladık.'* dediler. Ebû Bekir, Abbas'la gelip bunu Peygamber (a.s.)'e haber verdiler[25] ve *'Ensârın kadınları ve erkekleri mescitte senin için ağlaşıyorlar.'* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *'Onlar neden ağlıyorlar?'* diye sorunca, *'Sen, öleceksin diye korkuyorlar!'* cevabını verdiler.[26] O sırada Fadl b. Abbas, Rasûlullah'ın yanına girdi. Hz. Peygamber: *'Ey Fadl! Şu sarığı başıma sar!'* buyurdu. Fadl sarığı sarınca, *'Tut elimden!'* dedi. O da Hz. Peygamber'in elinden tuttu."[27]

Hz. Peygamber, büyük bir ridayı omuzları üzerine atarak sarınıp bürünmüş ve başına da büyük siyah bir sarık sarmış bir halde minbere oturdu. Bu, Hz. Peygamber'in minbere son oturuşu idi.[28] Rasûlullah, son gücünü de harcayarak Müslümanlara bir kez daha nasihat etmek ve onların dikkatini bazı noktalara çekmek için bir hutbe okumak üzere perşembe günü yani vefatından beş gün önce[29] mescide geçti. Artık bundan sonra o, hücresine çekilecek ve namazları kıldırmayı da Hz. Ebû Bekir' e bırakacaktı. Şimdi bu hutbeden önemli pasajları aktaralım.

---

25 Buhârî, *Sahîh*, IV, 226.
26 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 252.
27 İbn Sa'd. *a.g.e.*, II, 252; Taberî, *Tarih*, III, 191.
28 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 252; Buhârî, *Sahîh*, I, 223, IV, 226.
29 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 201.

"Hz. Peygamber, Allah'a hamd ve senâ, Uhud'da şehit düşen Müslümanlara istiğfar ettikten sonra, *'Ey İnsanlar! Bana doğru yaklaşın!'* buyurdu. Halk da ona yaklaştı."[30] Ve şu konuşmayı yaptı:

"Ey İnsanlar! Bana haber verildiğine göre, sizler Peygamberinizin vefat edeceğinden korkuyormuşsunuz. Benden önce gönderildiği ümmeti içerisinde temelli kalan var mı ki, ben de içinizde temelli kalayım? İyi biliniz ki, ben Rabbime kavuşacağım! Siz de O'na kavuşacaksınız. İlk Muhâcirlere karşı hayırlı olmanızı, onların da aralarında birbirlerine karşı hayırlı olmalarını tavsiye ederim."[31]

"Hiçbir peygamber arkasında miras bırakmadıkça vefat etmemiştir. Ben de size miras olarak Ensârı bıraktım. Onlar, benim kendilerine güvendiğim ve dayandığım cemaatimdir. Allah'tan korkmanızı ve onlara karşı iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Biliyorsunuz ki, onlar sizinle mallarını bölüştüler. Size darlıkta da bollukta da iyilik ve yardım ettiler. Onların haklarını tanıyın! Onların iyilerini kabul edin, kötülerine ise müsamaha gösterin!"[32]

"Çünkü onlar, sizden önce Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimselerdir.[33] *Onlara iyilik ediniz! Zira onlar, sizinle meyve ve mahsullerini paylaşmadılar mı? Yurtlarında size yer vermediler mi? Sizi kendilerine tercih etmediler mi?"*[34]

"Sizden her kim yarar veya zarar verecek bir konumda bir işin başına geçerse, Ensârın iyilerini kucaklasın, kötülerine de göz yumsun! İyilerine iyilik edin, kötülerinden de vazgeçin!"[35]

"İyi biliniz ki, ben (ahirete) sizden önce gideceğim, daha sonra siz de bana katılacaksınız. Dikkat ediniz! Sizinle buluşma yerimiz

---

30 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 228, 251; Buhârî, *Sahîh*, I, 223.

31 Halebî, *a.g.e.*, III, 348.

32 Müellifi Mechul, *el-İmame ve's-Siyase*, nşr. Ali Şîrî, Beyrut, 1410/1990, 19. *el-İmame ve's-Siyase*'nin İbn Kuteybe'ye aidiyeti şüpheli olduğu için eserin künyesinin bu şekilde verilmesinin daha uygun olduğu kanaatini taşıyoruz ve bundan sonraki dipnotlarda da onu *"İmâme"* şeklinde vereceğiz. Bu eserin İbn Kuteybe'ye nisbeti ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. M. Bahaüddin Varol, *"el-İmâme ve's-Siyâse İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe midir?"*,(yayınlanmamış makale), Konya, 2001.

33 Burada Haşr suresinin 9. ayetine işaret edilmektedir.

34 Halebî, *a.g.e.*, III, 348.

35 Buhârî, *Sahîh*, I, 223, IV, 227.

Havuz başıdır. Yarın benimle orada buluşmak isteyen eline ve diline sahip olsun. Ey insanlar! Günahlar, nimetlerin değişmesine sebep olur. Halk iyi olduğu zaman yöneticileri de iyi olur; halk kötü olduğu zaman yöneticileri de kötü olur."[36]

"Allah Teâlâ, bir kulu dünya nimeti ile katındaki nimetler arasında bir tercih yapması için serbest bıraktı. Okul da ahireti yani Allah katında olanı tercih etti."[37]

"Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in kendisinden bahsettiğini anlamış; cemaat içerisinde ise Hz. Ebû Bekir'den başka hiçbir kimse Hz. Peygamber'in bu söz ile ne kastettiğini anlamamıştı. Rasûlullah'ın bu sözleri üzerine Ebû Bekir ağlamaya başladı. Gözleri yaşla dolmuştu.

Ağlayarak, *'Babalarımız, analarımız, mallarımız, canlarımız ve çocuklarımız sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü!'* dedi."[38]

"Mescitte bulunan Müslümanlar, Hz. Ebû Bekir'in ağladığını görünce: *'Rasûlullah, Rabbi tarafından dünya hayatı ile Kendisine kavuşmak arasında tercih yapması için serbest bırakılan ve yüce Rabbine kavuşmayı tercih eden salih bir zattan bahsederken şu yaşlı zatın ağlaması da ne tuhaf!'* dediler. Hâlbuki Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in sözlerinin anlamını onlardan daha iyi biliyordu."[39]

"Hz. Peygamber, Ebû Bekir'e bakarak, *'Ey Ebû Bekir, ağlama!'* buyurdu. Sonra halka dönerek, *'Ey İnsanlar! İnsanlar arasında, canında, malında, arkadaşlığında bana karşı Ebû Bekir'den daha cömert ve daha fedakâr davranan yoktur! Eğer, Rabbimden başka, insanlardan dost tutmuş olsaydım, şüphesiz Ebû Bekir'i dost tutardım! Fakat İslâm kardeşliği ve sevgisi bundan daha üstündür. Şu mescide açılan kapıları kapatınız! Yalnız Ebû Bekir'in kapısı açık kalsın!'* buyurdu."[40]

---

36 Halebî, *a.g.e.*, III, 348.

37 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 649; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 227, 231; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 91, 478; Dârimî, *a.g.e.*, I, 37-38; Müslim, *a.g.e.*, II, 1854; Tirmizî, *Sünen*, İstanbul, 1413/1992, V, 608.

38 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 649; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 227, 231; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 91, 478; Dârimî, *a.g.e.*, I, 37-38; Müslim, *a.g.e.*, II, 1854; Tirmizî, *a.g.e.*, V, 608.

39 İbn Hanbel, *Müsned*, III, 478; Timizî, *a.g.e.*, V, 608.

40 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 227-228; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 270, 377, III, 18; Buhârî, *Sahîh*, I, 120; Müslim, *a.g.e.*, II, 1855-1856; İbn Şebbe, *Tarihu'l-Medine*, nşr. F. M. Şeltût,

"Halkın, Hz. Peygamber, bizim kapılarımızı kapattı; ama Ebû Bekir'in kapısını açık bıraktı, şeklinde kendi aralarında konuştukları Rasûlullah'a ulaşınca, *'Ben Ebû Bekir'in kapısının üzerinde bir nur, sizin kapılarınız üzerinde ise bir karanlık görüyorum!'* buyurmuştur."[41]

Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber, Müslümanların birlik ve beraberliklerini korumalarını ve Ensâr ile Muhâcirlerin birbirlerinin hukukuna saygılı olmalarını istemektedir. Burada Hz. Peygamber, kendisinden sonraki bir iktidar mücadelesinde bu iki grubun başrol oynayacağının farkındadır. Bundan dolayı her iki grubun da İslâm toplumunun vazgeçilmez unsurları olduğunun ve birbirlerinin hukukuna saygılı olmalarının gereğinin altını çizmiştir. Hz. Peygamber'in özellikle iktidardan söz ederken Ensâra karşı iyi davranmalarını istemesi manidardır. Çünkü o, açıkça ifade etmese bile dinî, siyasî ve sosyal şartların Muhâcirlerden birisini iktidara taşıyacağını biliyordu.

Aslında bu hutbede Hz. Peygamber sonrası iktidar mücadelesinin ilk işaretlerini görmekteyiz. Buna göre, iktidar mücadelesi Ensârla Muhâcirler arasında geçecektir ve iktidarın en yakın adayı Muhâcirlerdir. İşte bu noktada Peygamber, sosyal barışın ve dayanışmanın temini için Ensârın haklarının korunmasını istemektedir.

Bu hutbede dikkat çeken bir diğer husus, Hz. Peygamber'in vefat edeceğini üstü kapalı da olsa belirtmesidir. Sahâbe elbette Hz. Peygamber'in de bir fani olduğunun idrakinde idi. Ancak onlardan çoğu, onun vefatının hâlâ uzak bir tarihte olacağını düşünüyorlardı. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber'in imalı ifadesini sadece Ebû Bekir anlayabilmiştir. Aslında Hz. Peygamber, vefat edeceğini bilmesine rağmen Ashâbına genel bir

---

Baskı yeri ve tarihi yok, I, 242; Tirmizî, *a.g.e.*, V, 606-609; Makrîzî, *en-Nizâ' ve't-Tehâsum*, nşr. H. Munis, Kahire , 1988, s. 93; Ahmed b. Zeynî, *a.g.e.*, II, 419.

Hz. Peygamber döneminde (Ashâbdan bazılarına ait) evlerin iki kapısı vardı: Bunlardan birisi Mescid-i Nebeviye, diğeri ise dışarıya açılırdı. Bk. Halebî, *a.g.e.*, III, 346.

41 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 227.

toplantı yaparak bunu açıkça bildirmemiştir. Yukarıda aktardığımız Hz. Peygamber'in vefat edeceğini bildirmesi ile ilgili birbirlerinden farklı bilgiler veren değişik rivayetler, gerçekte birbirlerini tamamlamaktadır. Bu rivayetlerden anlaşılan ortak nokta şudur: Rasûlullah (s.a.v.), vefat edeceğini çok yakın dostları hariç, halkın geneline bildirmemiştir; bununla birlikte bazı sahâbîler de, hastalığı döneminde yaptığı konuşmalardan ve bazı ayetlerden onun ecelinin yaklaştığını anlamışlardır. Kişinin ne zaman öleceğini bilememesinin Peygamber için de geçerli olduğu esprisinin halka verilmek istenmesinin yanı sıra, Rasûlulah'ın vefat edeceğini açıkça bildirmemesinin siyasî amaçlarının da olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyoruz. Şayet Hz Peygamber, vefat edeceğini açıkça beyan etse idi, halk, vefatını anlayan yakın dostları gibi davranmayarak ondan bir halife tayin etmesini isteyecek ve belki de hastalığı döneminde bu konu ile ilgili olarak onu sık sık ziyaret ederek rahatsız edecekti. Böyle önemli bir konuda Peygamberlerinden meseleyi bir neticeye bağlamasını istemeleri onlar açısından çok doğal ve gerekli olsa bile, Hz. Peygamber'in halefini belirlemesi de, bunu bir Sünnet haline getirecek ve kıyamete kadar Müslümanların hür iradelerine ipotek konularak bir veliahtlık sistemi İslâmî bir sitem olarak ortaya çıkacaktı. Elbette Hz. Peygamber, Müslümanlar için en hayırlısını tercih edecekti. Peki ya Peygamber'den sonrakiler... İşte bu noktada Hz. Peygamber Müslümanların hür iradelerine müdahale etmeyerek sadece bazı telmihler de bulunmuş olabilir.

Hutbede geçen mescide açılan -Ebû Bekir'in kapısı hariç- diğer kapıların kapatılması meselesi pek çok tartışmaya sebep olmuştur. Hatta bizzat Abbas'ın gelerek neden böyle davrandığını Hz. Peygamber'e sorunca, onun kendiliğinden bunu yapmadığını, bunun Allah'ın bir emri olduğunu belirten rivayetler[42] de vardır. Bu rivayetler, Hz. Ebû Bekir'in halife olarak Hz. Peygamber tarafından tayin edildiği iddialarını güçlendirmek için piyasaya sürülmüş rivayetler de olabilir; ancak kaynaklar-

42 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 228; Halebî, *a.g.e.*, III, 346.

da yer alan bu rivayetlerde bizi ilgilendiren nokta, *'Peygamber'in bu emri, Hz. Ebû Bekir'in halef olarak tayini anlamına gelmekte midir?'* meselesidir. Bize göre, ne Ehl-i Sünnet'in bu ve benzeri argümanları ne de Şia'nın Hz. Ali için ileri sürdüğü argümanlar açıkça bir tayini ortaya koymamaktadır. Bütün bu argümanlar, sadece olayların yorumlarından ibarettir. Zira böyle açıkça bir tayin olsa idi, daha Peygamber vefat eder etmez halife seçmek için ne Ensâr bir toplantı yapar ve ne Sa'd b. Ubâde ne de ötekiler aday olarak ortaya çıkarlardı. Diğer bir deyişle, eğer açıkça bir tayin varsa, Benû Sâide gölgeliğindeki bu toplantı, Hz. Peygamber'in ve dolayısı ile Allah'ın emrine bir isyan anlamı taşırdı. Sahâbenin Allah ve Rasûlünün açık emrine rağmen böyle bir davranışa kalkışmaları düşünülemez. Bu rivayetler içerisinde geçen, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in kapısı üzerinde *"nur"*, diğerlerinin üzerinde *"zulmet/karanlık"* görmesi, o ana kadar Ashâbı arasında en ufak bir ayırım yapmayan ve ayrıcalık tanımayan bir Peygamber'le uyuşmayan ve ona yakıştırılmış bir söz imajını vermektedir.

Ancak bu tür rivayetlerin hilâfet konusunda nasıl kullanıldığına dair bir örnek vermek istiyoruz. Makrizî, bu rivayeti aktardıktan sonra, şöyle yorumlamıştır: *"Rasûlullah'ın Ebû Bekir'in kapısını açık bırakması ve diğer bütün kapıları kapattırması, kendisinden sonra Hz. Ebû Bekir'in halife olacağına bir işaret ve delildir. Ayrıca Rasûlullah bununla, Hz. Ebû Bekir'in Müslümanların imamı olacağına ve Rasûlullah'ın çıktığı gibi evinden mescide bu kapıdan çıkacağına insanların dikkatini çekmiştir."*[43] Konuyu bu şekilde değerlendiren ve bu olayı Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine bir işaret olarak algılayan başka tarihçiler ve araştırmacılar[44] da vardır.

Biz, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber hayatta iken namazları kıldırmakla görevlendirilmesini çok önemli bir husus olarak değerlendiriyor ve onun halife seçilmesinde en güçlü etken-

43 Makrîzî, *a.g.e.*, s. 93.

44 Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, Dimeşk-Beyrut, 1416/1995, s. 30; Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul, 1386/1966, I, 241.

lerden birisi olarak görüyoruz. Yalnız bir kez daha vurgulayalım: Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i imam olarak tayini, onu halife olarak ataması anlamına gelmez; sadece bu nokta, Hz. Ömer tarafından seçim esnasında Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi için bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu hususun, bir seçim atmosferi içerisinde bu şekilde kullanılması da yadırganmamalıdır. Eğer ortada bir seçim varsa, adaylar da var demektir ve her aday, seçilebilmek için kendisinin diğer adaylardan farklı ve bu işe daha layık olduğunu ortaya koymak için meşru olan her türlü vasıtayı kullanacaktır. Meşru olan bir vasıtayı kullanmanın da ne ahlaken ne de dinen herhangi bir sakıncası olmasa gerektir. Çünkü seçim demek, propaganda ve yarış demektir; yarışa katılan her aday da diğerini geçmek için meşru vasıtaları kullanacaktır.

d. Hz. Ebû Bekir'in Namaz Kıldırmakla Görevlendirilişi

"Son hastalığı esnasında bir gün, Hz. Peygamber yatsı namazını kıldırmak için mescide çıkacaktı ki birden halsizleşti ve baygınlık geçirdi. Ayılınca, *'İnsanlar, namazı kıldılar mı?'* diye sorunca, yanındakiler: *'Hayır! Ey Allah'ın Rasûlü, seni bekliyorlar'* dediler.

Ashâbını fazla bekletmemek için evdekilerden bir leğene su koymalarını istedi. Yıkanarak güç toplamak istiyordu. Yıkandıktan sonra mescide geçmek için ayağa kalkınca tekrar bayıldı. Bu esnada Müslümanlar, yatsı namazı için Hz. Peygamber'i mescitte bekleyip duruyorlardı. Bu olay birkaç kez tekrar edince, Hz. Peygamber namazı kıldıramayacağını anladı."[45]

Hz. Peygamber bu fiilî durum karşısında namaz kıldırması için bir zatı tayin etmek zorunda idi. Bunun için *"Ebû Bekir'e söyleyiniz de insanlara namazı kıldırsın!"* buyurdu. Hz.

45 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 218; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 52-53; Buhârî, *Sahîh*, I, 168; Müslim, *a.g.e.*, I, 311.

Peygamber'in bu sözü üzerine orada bulunan Hz. Âişe: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Ebû Bekir, yufka yürekli, narin, zayıf sesli ve Kur'ân okurken çok ağlayan bir zattır. Ağlamaktan sesini insanlara duyuramaz. Senin makamına geçip de insanlara namaz kıldırmaya dayanamaz. Ömer'e emret de insanlara namazı o kıldırsın!"* dedi. Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin bu itirazına rağmen emrinde ısrar ederek, *"Ebû Bekir'e söyleyiniz! Halka namazı o kıldırsın!"* buyurdu.[46]

Hz Âişe, babasının Peygamber'in yerine geçerek namaz kıldırmasını istemiyordu. O, bunun gerekçesini şöyle izah etmektedir: *"Vallahi ben böyle söyleyerek Hz. Peygamber'i bu işten vazgeçirmek istiyordum. Çünkü kendi kendime şöyle düşünüyordum: İnsanlar, Rasûlullah'tan sonra onun makamına geçecek olan şahsı hiçbir zaman sevemeyecekler ve vuku bulacak her hadisede onu uğursuz sayacaklardı. İşte bundan dolayı Peygamber'i bu işten vazgeçirmeye çalıştım."*[47]

Aslında Hz. Âişe haklıdır; zira hiçbir kimse Hz. Peygamber'in yerini dolduramazdı. Çünkü o, hem bir devlet başkanı hem de bir peygamber olarak Müslümanların hem dünyevî hem de uhrevî problemlerini vahyin ışığı altında çözüyordu. Müslümanlar arasında Ebû Bekir, bu göreve Hz. Peygamber'den sonra en layık kişi olabilirdi; ancak o, Müslümanların problemlerini vahiy yolu ile çözebilecek bir güce sahip değildi. Belki de Hz. Âişe, böyle bir görevlendirmenin ardından, maddî ve manevî büyük sorumluluğu olan hilâfet yolunun babasına açılacağını sezmiş ve bir evlat refleksiyle babasını böyle ağır bir görevden kurtarmak istemişti.

Hz. Peygamber'in bu kesin emrine rağmen Hz. Âişe'nin ısrar ettiğini görüyoruz. O, bu kez de Hz. Hafsa'ya "Sen de Rasûlullah'a: *'Ebû Bekir, senin makamına geçerse, ağlamaktan kı-*

---

46 Ebû Hanîfe, *el-Müsned*, nşr. S. es-Sekkâ, Mısır, 1327, s. 68-69; Mâlik, *el-Muvattâ*, nşr. M. F. Abdülbaki, İstanbul, 1413/1992, I, 170; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 652; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 217-219, III, 179-180; Câhız, *el-Osmâniyye*, nşr. A. M. Harun, Beyrut, 1411/1991, s. 164; Buhârî, *Sahîh*, I, 165; Ahmed b. Zeynî, *a.g.e.*, II, 419.

47 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 652; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 217, 219; Câhız, *a.g.e.*, s. 165; Buhârî, *Sahîh*, V, 140; Müslim, *a.g.e.*, I, 313; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 233.

raatini insanlara duyuramaz. Ömer'e emret de insanlara namazı o kıldırsın' de! dedi. Hz. Hafsa da, Rasûlullah'a böyle söyledi."[48]

"Fakat her iki hanımın da ısrarları fayda vermedi ve Hz. Peygamber sinirlenerek, *'Bırakın bu işleri! Gerçekten siz, Yusuf'un (çevresindeki) kadınlar gibisiniz! Ebû Bekir'e söyleyin, diyorum; namazı halka o, kıldırsın!'* Hz. Peygamber kızınca, Hafsa'nın Âişe'ye canı sıkıldı ve: *'Zaten, senden bana hayır gelecek değildi ya!'* dedi."[49]

"Bunun üzerine Hz. Peygamber bir elçi göndererek Mescid-i Nebevîde yatsı namazını kılmak için Müslümanlarla birlikte bekleyen Hz. Ebû Bekir'den namazı kıldırmasını istedi. Kibar bir zat olan Ebû Bekir, Ömer'e: *'Ey Ömer! İnsanlara namazı sen kıldır!'* dedi. Ömer de (Ebû Bekir'in bu iltifatına karşılık): *'Sen buna daha layıksın!'* karşılığını verdi. Bugünlerde namazları Ebû Bekir kıldırdı."[50]

Ancak farklı rivayetlerden anlaşılmaktadır ki, her namaz vakti Müslümanlar, Hz. Peygamber'in namaz için çıkmasını beklemişler; ancak Hz. Peygamber hastalıktan halsiz düşüp namaz kıldıramayacak durumda ise, Ebû Bekir'i görevlendirmiştir. Bu konuda Câhız ile Belâzurî, meseleyi net bir biçimde ortaya koyan bir rivayet aktarmaktadırlar:

"Rasûlullah (s.a.v.)'ın, hastalığı on üç gün sürmüştür. Bu süre içerisinde kendini iyi hissettiği zaman namazları kıldırmış; hastalığı ağırlaştığı zaman da *'Söyleyin Ebû Bekir'e, halka namazı kıldırsın!'* buyurmuş, bunun üzerine de Hz. Ebû Bekir namazları kıldırmıştır."[51]

"Hasta yattığı son günlerde Allah'ın Rasûlü yine, Ebû Bekir'e namaz kıldırmasını emretmişti; o da Ashâba namaz kıldırıyordu. Bu esnada Hz. Peygamber, kendisini iyi hissederek hücresinden çıkarak mescide geldi. Hz. Ebû Bekir, geri çekil-

48 Mâlik, *a.g.e.*, I, 171; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 180; Buhârî, *Salîh*, I, 165; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 226.

49 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 217, III, 180; Buhârî, *Salîh*, I, 165: Müslim, *a.g.e.*, I, 314; Belâzurî *a.g.e.*, II, 229.

50 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 218; Buhârî, *Salîh*, I, 168; Müslim, *a.g.e.*, I, 312.

51 Câhız, *a.g.e.*, s. 170; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 231.

mek istedi. Hz. Peygamber bunu görünce, yerinde kalmasını işaret ederek, Ebû Bekir'in sol yanına oturdu. Hz. Peygamber oturunca, Ebû Bekir'in okuyup ulaştığı yerden alarak ayete devam etti."[52]

"Bir defasında Hz. Ebû Bekir namaz kıldırırken Hz Âişe'nin korktuğu başına gelmişti. Ebû Bekir, (namaz kıldırmak için) Peygamber'in makamına geçince, o kadar çok ağladı ki kendinden geçti. Arkasındaki cemaat da Peygamberleri orada olmadığı için hüngür hüngür ağladılar. Namaz vakti gelince, müezzin Hz. Peygamber'in hanesine gelerek, *'Peygamber'e söyleyin de halka namaz kıldırması için bir adamı görevlendirsin! Zira Ebû Bekir de arkasındaki cemaat de ağlaya ağlaya kendilerinden geçtiler.'* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in hanımı Hafsa: *'Ömer'e söyleyin de, Allah Elçisini (katına) yükseltinceye kadar namazları halka o kıldırsın!'* dedi.

Müezzin, Ömer'e gelerek durumu bildirdi; Ömer de halka namazı kıldırmaya başladı. Hz. Peygamber, Ömer'in tekbirini işitince, *'Tekbirini işittiğim bu şahıs kimdir?'* diye sordu. Hanımları da, *'Ömer b. Hattâb'dır.'* dediler ve müezzinin gelip, *'Peygamber'e söyleyin! İnsanlara namaz kıldırması için birini görevlendirsin! Zira Ebû Bekir ağlamaktan kendinden geçmiştir.'* dediğini, Hafsa'nın da *'Söyleyin Ömer'e halka namazı kıldırsın!'* haberini gönderdiğini anlattılar. Bunun üzerine Peygamber, *'Sizler gerçekten Yusuf'un (etrafındaki) kadınlar gibisiniz. Söyleyin Ebû Bekir'e namazı kıldırsın.'* buyurdu."[53] Rivayetin sonuna ravi şöyle bir ilave yapmıştır: *"Eğer Hz. Peygamber, onu vekili olarak namaz kıldırmakla görevlendirmemiş olsaydı, insanlar (ona) itaat etmezlerdi."*

Rivayetten anlaşılmaktadır ki, Ömer'den namaz kıldırmasını isteyen kızı ve Peygamber'in eşi Hafsa'dır. Hafsa'nın böyle şerefli bir makama babasının geçmesini istemesinden daha doğal ne olabilir. Yalnız burada iki evladın iki farklı tavrını görmekteyiz. Biri babasını bu sorumluluktan kurtarmaya ça-

52 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 234.
53 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 221.

lışırken diğeri babasının böyle bir sorumluluk almasına zemin hazırlamaktadır. Bunun, olaylara bakış ve karakter farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca yine fiilî bir durum karşısında Hz. Hafsa, Müslümanlar tarafından Hz. Ebû Bekir'den sonra kabul görebilecek en uygun zatı tayin etmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu görevlendirme her vakit için ayrı ayrı olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'den başka hiçbir kimseyi namaz kıldırmakla görevlendirmediğini bir kez daha vurgulamak istiyoruz. Zira bu argüman daha sonra hilâfet seçiminde kullanılan en güçlü argümanlardan birisidir. Hz. Ömer'in görevlendirilmesiyle ilgili -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- iki rivayet vardır. Bu iki rivayette de bu görevlendirme, Hz. Peygamber dışında bir başkası tarafından yapılmaktadır. Bu rivayetlerden Ömer'in Hafsa tarafından görevlendirilmesiyle ilgili olanını aktardık. Diğer rivayet ise şöyledir:

Abdullah b. Zem'a olayı şöyle anlatmaktadır: "Son hastalığı esnasında Rasûlullah'ı ziyaret etmiştim. O sırada Bilal, ezanı okuduğunu bildirmek için Peygamber'in yanına gelmişti. Peygamber bana: *'İnsanlara söyle, namazlarını kılsınlar!'* dedi. Ben de oradan ayrıldım. Yolda bir grup insanla karşılaştım; fakat onlarla konuşmadan yoluma devam ettim. Ömer'le karşılaşınca, başkasını aramayı gerekli görmedim; zaten Ebû Bekir de cemaatin arasında yoktu. Ömer'e: *'Ey Ömer! Halka namazı kıldır!'* dedim. Bunun üzerine o da Peygamber'in makamına geçti.

Ömer, sesi gür bir zat idi. Bundan dolayı tekbir alınca, Peygamber (a.s.) sesini işitti ve kızgın bir tavırla başını hücresinden çıkardı. Cemaat, Peygamber'in başını çıkardığını görmüşlerdi. Ardından, *'Hayır! Hayır! Hayır! İbn Ebî Kuhâfe nerede?! İbn Ebî Kuhâfe nerede?! Buna ne Allah ne de Müslümanlar razı olur! Buna ne Allah ne de Müslümanlar razı olur! İnsanlara İbn Ebî Kuhâfe namazı kıldırsın!'* buyurdu. Peygamber'in sesinden kızdığı anlaşılıyordu. İnsanlar safları terk ettiler. Ömer de mihraptan geri çekilip bana: *'Ey kardeşimin oğlu! Allah hayrını versin! Sen ne yaptın?! Benden namaz kıldırmamı Peygamber mi istedi?'* diye

sordu. Ben de, *'Hayır! Fakat seni görünce, başkasını aramak istemedim.'* karşılığını verdim.

Ömer: *'Vallahi, sen bana namaz kıldırmamı emredince, ben bunu Rasûlullah'ın bir emri zannetmiştim. Keşke bu namazı halka kıldırmamış olaydım.' diyerek sitem edince, ben de ona: 'Ebû Bekir'i göremeyince, ondan sonra namaz kıldırmaya cemaat arasında seni en layık görmüştüm.'* cevabını verdim.

Biz böyle konuşurken İbn Ebî Kuhâfe (Hz. Ebû Bekir) çıkıp geldi. Sünh'daki[54] evinde imiş. Ebû Bekir mihraba geçti ve halka namazı kıldırdı."[55]

Anlaşılan o ki, aradaki elçinin kendisine verilen inisiyatifi yanlış kullanması sonucu Hz. Ömer'in mihraba geçmesi, Peygamber'i son derece kızdırmıştır. Hz. Peygamber'in bu rivayetteki *"Buna ne Allah ne de Müslümanlar razı olur!"* ifadesi ile bir başka rivayette geçen *"Onu mihraba geçiren ben değilim; ancak Allah onu geçirmiştir."*[56] ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, Ebû Bekir'in imam olarak tayini vahiy yoluyla olmuştur. Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'den sonra bütün Sahâbenin kabul edeceği bir zattır.

Tarihî rivayetlere göre, Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in rahatsızlığı esnasında 17 vakit namaz kıldırmıştır.[57] Bu rivayetlerle, Câhız ile Belâzurî'nin aktardıkları *"Rasûlullah (s.a.v.)'ın, hastalığı on üç gün sürmüştür. Bu süre içerisinde kendini iyi hissettiği zaman namazları kıldırmış; hastalığı ağırlaştığı zaman da Ebû*

---

54 Sünh, Medine'nin yukarı taraflarında dış mahallelerinden birisidir. Orada Hâris b. Hazrec Oğullarının ve Hz. Ebû Bekir'in evi bulunmaktadır. Bu evler ile Hz. Peygamber'in evinin arasındaki mesafe ise bir mildir. (İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 243; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l- Buldân*, nşr. A. Cündî, Beyrut, 1410/1990, III, 301.) Hz. Ebû Bekir'in iki evinden birisi bu, diğeri ise Medine'nin içerisinde olup, orada da diğer eşi Esmâ bint Umeys oturuyordu. Hz. Ebû Bekir, halife seçildikten sonra da altı ay Sünh'daki evinden gelerek namazları kıldırmış ve yatsı namazından sonra Sünh'a dönmüştür. (İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 186; Ya'kûbî, *Tarih*, Beyrut, 1415/1995, II, 127.)

55 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 652; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 220-223; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 322; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 227-228.

56 Câhız, *a.g.e.*, s. 164, 166; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 10.

57 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 223; Câhız, *a.g.e.*, s. 170; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 229; Taberî, *Tarih*, III, 197; Kettânî, *a.g.e.*, I, 64.

Bekir kıldırmıştır."[58] şeklindeki rivayeti birlikte düşündüğümüz zaman, Hz. Ebû Bekir'in ard arda değil de Hz. Peygamber'in hastalandığı son on üç gün içerisinde değişik vakitlerde on yedi kez Müslümanlara imamlık yaptığını ve özellikle hastalığının arttığı son günlerde bu imametin daha çok olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmakla görevlendirilmesi ile ilgili bazı tesbitlerimizi sıralamak istiyoruz:

1-Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i namaz kıldırmakla görevlendirişi, fiilî bir durumdan kaynaklanmaktadır. Artık namaz kıldıramayacak derecede rahatsızlığı artan Hz. Peygamber, vakit namazları kıldırmakla Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmiştir.

2-Bu görevlendirme yapılırken Hz. Ebû Bekir'in tercih ve tayin edilmesi, ne onun ne de bir başka sahâbînin talebiyle olmuştur. Namaz kıldırması için Peygamberlerini bekleyen Müslümanların imam ihtiyacı, Allah ve Rasûlü'nün Ebû Bekir'i tercih ve tayin etmeleri ile giderilmiştir.

3-İbn Sa'd'ın rivayetinde geçen raviye ait, *"Eğer Hz. Peygamber, onu vekili olarak namaz kıldırmakla görevlendirmemiş olsaydı, insanlar (ona) boyun eğmezlerdi."* ifadesi, çok açık bir şekilde Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırması ile halifeliği arasında bire bir ilişki kurmaktadır. Bu ifade, Hz. Ebû Bekir'in halife olmasında onun vekil imamlığının büyük katkısı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim -daha sonra ele alacağımız gibi- Hz. Ömer ve diğer bazı sahâbîler, halife seçimi esnasında bu olayı gündeme getirerek Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde büyük rol oynamışlardır.

4-Gerek Hz. Hafsa'nın gerekse Abdullah b. Zem'a'nın Hz. Ömer'den namaz kıldırmalarını istemeleri, onun Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslümanların liderliğine en layık şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihî olaylar da bunu desteklemektedir. Hemen bu olayın ardından Hz. Peygamber'in vefatıyla gerçekleşen halife seçiminde de Hz. Ömer'i en güçlü adaylar arasında görmekteyiz.

---

58 Câhız, *a.g.e.*, s. 170; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 231.

5-İki kez Hz. Ömer'in imamete geçmesi söz konusudur ki, bu iki durumda da emri Hz. Peygamber vermemiştir. Bir seferinde, Hz. Hafsa; diğerinde ise Abdullah b. Zem'a Hz. Peygamber adına bu yetkiyi kullanmışlardır.

6-Hz. Ömer'in imamete geçtiğini fark eden Hz. Peygamber'in kızgınlığının sebebi, bize göre, şahıs belirleyerek verdiği emrin yerine getirilmemesidir; yoksa Hz. Ömer'in namaz kıldırmasını istememiş olması değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) hastalanmadan önce Abdurrahman b. Avf'ın arkasında namaz kıldığı[59] ve Medine'yi terkettiği zamanlarda Müslümanlar için farklı farklı şahsiyetleri imam olarak bıraktığı[60] bilinmektedir.

7-Hz. Ebû Bekir'in imamete vahiy yolu ile tayin edildiğini belirten rivayetleri -ki bu rivayetlerin Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber tarafından hilâfete tayin edildiğini isbat etmek amacı ile ortaya atılmış rivayetler olması ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyoruz.- esas alarak, onun Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanı olacağı veya olması gerektiği sonucunu çıkarmak zordur. Zira eğer böyle bir tayinle halifelik kasdedilmiş olsaydı, Allah dolaylı bir yolu tercih etmez; her zaman olduğu gibi direkt ve açık bir şekilde Rasûlü vasıtasıyla mesajını iletirdi.

8-Hz. Ömer'in namaz kıldırması karşısında Hz. Peygamber'in bu işe hem mü'minlerin hem de Allah'ın razı olmayağını belirtmesi, Hz. Peygamber'in emrine muhalefetin ne Allah ne de mü'minler tarafından kabul edilemeyeceği şeklinde anlaşılmalıdır.

9-Hz. Peygamber, sadece pratik bir ihtiyacı gidermek için böyle bir seçim yapmıştır. Bu tercihinden dolayı kendisinden sonra Hz. Ebû Bekir'in devlet başkanı olacağına dair açık bir ifade kullanmamıştır. Ancak bu tayin Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Namaz imameti ile ümmetin başkanlığı anlamına gelen imamet/hilâ-

59 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 20.
60 Bu şahıslar için bk. Kettânî, *a.g.e.*, I, 314-316.

fet birbirinden çok farklı şeylerdir ve bire bir örtüşmezler. Eğer Hz. Peygamber'in imam olarak atadığı her zat halife olacaksa, Medine dışına çıkarken imam olarak tayin ettiği pek çok şahsın da potansiyel halife adayı olmaları gerekmektedir. Ebû Zehra da, Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmakla görevlendirilmesinin, onun Rasûlullah'tan sonra devlet başkanı olacağı anlamına geleceği düşüncesini eleştirerek, namaz imameti ile Müslümanların yöneticisi olmanın farklı farklı şeyler olduğunu ve dünya siyasetinin ibâdet işleri ile aynı olamayacağını belirtmiştir.[61]

Belki de kendisinden sonra Müslümanların böyle bir neticeye ve böyle bir çıkarıma varmamaları için Hz. Peygamber, askerî seferler için Medine'yi terkettiği dönemlerde yerine nâib bırakırken, her defasında farklı farklı şahsiyetleri görevlendirmiştir. Ve bunlar arasında Hazreclileri, Evslileri, Mekkelileri, Ğifârlıları, henüz azad edilmemiş köleleri ve hatta âmâ kimseleri de görmekteyiz.[62]

10-Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir hayatta olduğu müddetçe, Müslümanların imametine ve hilâfetine talip olmamıştır ve bu tür teklifleri kabul etmemiştir. Bu tavrını, Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'i namaz kıldırmakla görevlendirmesi esnasında -ki bunu anlatan rivayeti[63] biz daha önce zikretmiştik- ortaya koyduğu gibi, Benû Sâide gölgeliğindeki toplantıda da sürdürmüştür. Ayrıca Belâzurî bu konuyla ilgili şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

"Hz. Peygamber, Âişe'nin evinde hastalığı esnasında, *'Ebû Bekir, insanlara namazı kıldırsın.'* buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe, *'Ey Allah'ın Rasûlü! Ebû Bekir, yufka yürekli bir adamdır.'* dedi. Ardından bunun için Ömer'e adam gönderdiler. Fakat Ömer, *'Ebû Bekir hayatta olduğu müddetçe, ben öne geçmem.'* cevabını verdi."[64]

---

61 M. Ebû Zehra, *a.g.e.*, I, 29.
62 M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1113.
63 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 218; Buhârî, *Sahîh*, I, 168; Müslim, *a.g.e.*, I, 312.
64 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 234; Taberî, *Tarih*, III, 196-197.

e. Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın Hilâfet Teşebbüsleri

Hz. Peygamber, safer ayının son gecesi çarşamba günü Bakî' mezarlığını ziyaret edip evine döndükten sonra hastalanmış, yedi gün hanımı Meymûne'nin evinde istirahat ettikten sonra diğer hanımlarının da onayını alarak kalan günlerini Hz. Âişe'nin evinde geçirmiş ve on üç gün sonra vefat etmiştir.[65]

Hz. Peygamber'in Meymûni'nin evinde geçirdiği yedi gün sonrasında Hz. Âişe'nin evinde geçirdiği bu beş günlük sürede, yukarıda zikrettiğimiz pek çok önemli olay cereyan etmiştir. Bu olaylardan biri de şimdi aktaracağımız Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanının kim olacağını öğrenme gayretleridir. Bu olayı, kaynaklardaki farklı bilgileri bir araya getirerek aktaracağız.

"Hz. Ali, bir gün Hz. Peygamber'in yanından çıkmıştı. Peygamberlerinin sıhhatini merak eden Ashâbdan bazıları: *'Ey Ebu'l-Hasan(Ali)! Allah'ın Rasûlü bu geceyi nasıl geçirdi?'* diye sordular. Hz. Ali de *'Elhamdulillah, bugün biraz daha iyi!'* cevabını verdi.

Orada bulunan Hz. Abbas, Hz. Ali'nin elini tutarak, *'Ey Ali! Farkında değil misin? Vallahi sen, üç gün sonra emir kulu olacaksın! Allah'a yemin ederim ki, ben Hz. Peygamber'in bu rahatsızlığından dolayı vefat edeceğini yüzünden anlıyorum. Çünkü ben, ölecekleri vakit Abdülmuttalib Oğullarının yüzlerini(n şeklini) bilirim. Şimdi gidip Rasûlullah'a, kendisinden sonra bu işin (hilâfetin) kime ait olacağını, yani halifenin kim olacağını soralım! Eğer bize ait olacaksa bunu bilelim! Yok başkasına ait olacaksa onu da bilelim ve Hz. Peygamber'den, halka bizim hakkımızda tavsiyede bulunmasını isteyelim.'* dedi.

Hz. Ali ise, *'Vallahi, biz bunu Rasûlullah'a sorarsak, o da bizi bundan menedecek olursa, artık, Rasûlullah'tan sonra halk bize bu işi hiç vermez! Vallahi, işte bundan dolayı ben bunu Hz. Peygamber'e sormam!'* karşılığını verdi."[66]

---

65 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 642; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 206; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 215-217, 231.

66 İbn Şihâb ez-Zührî, *Meğâzî*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dimeşk, 1401/1981, s. 133-134; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 245; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 263; Buhârî,

el-İmâme ve's-Siyâse yazarı[67] ile Makdisî[68] ise, daha kısa bir metinle bu olayı aktarmışlardır. Olay, bazı kaynakların ifadesine göre, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün[69] olan 13 Rebiulevvel Pazartesi günü meydana gelmiştir. Bu kaynaklara göre, Hz. Peygamber aynı gün öğleye doğru vefat etmiştir. İbn Kesîr de, *"Bu olay Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün olan pazartesi gün olmuştur."* dedikten sonra, *"Hz. Peygamber'in imametle/devlet başkanlığı ile ilgili olarak hiçbir vasiyet bırakmadan vefat etmesi de, bu olayın vefat günü meydana geldiğini göstermektedir."* ifadeleriyle meseleyi aklî olarak da delillendirmeye çalışmıştır.[70]

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, sabahın erken bir vaktinde Peygamberlerinin sıhhatini merak ederek kapının önünde toplanmış bir grup sahâbî, belki de geceyi Hz. Peygamber'in yanında geçiren Hz. Ali'ye Peygamberlerinin durumunu sormaktadırlar. Hz. Ali'nin cevabı ise Hz. Peygamber'in daha iyi olduğu şeklindedir. Gerçekten, vefat ettiği gün Hz. Peygamber'de kısmî bir düzelmenin olduğunu rivayetler belirtmektedir. Hatta bu iyileşmeden cesaret alarak Hz. Ebû Bekir, Peygamber'den izin isteyerek Sünh'daki evine gitmiş ve vefat esnasında yanında bulunamamıştır.[71]

Bu rivayette bizi ilgilendiren nokta, kapının önünde ve bir köşede Hz. Ali ile Hz. Abbas arasındaki diyalogdur. Bu ikili konuşmada Hz. Abbas, Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanının kim olacağını öğrenmesi için Ali'yi teşvik etmektedir. İbn Sa'd'ın aktardığı bir rivayette ise bu olay kapı önünde değil özel bir mecliste meydana gelmektedir.

Sahîh, V, 140-141; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; Taberî, *Tarih*, III, 193-194; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, nşr. A. Kal'acî, Beyrut, 1405/1985, VII, 224-225; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, nşr. E. A. Kadî-M. Y. Dekkâk, Beyrut, 1407/1987, II, 185; Muhibb et-Taberî, *er-Riyâdu'n-Nadira*, Beyrut, 1405/ 1984, I, 230; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 199-200; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 75.

67 *İmâme*, I, 21.

68 Makdisî, *Kitabu'l-Bed ve't-Tarih*, Paris, 1916, V, 66.

69 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; Beyhakî, *Delâil*, VII, 224; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 185; İbn Kesîr, *Bidâye*, V. 220.

70 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 220.

71 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 232; Taberî, *Tarih*, III, 198.

Bu olayı İbn Abbas şöyle anlatmaktadır:

"Abbas b. Abdilmüttalib, Abdülmuttalib Oğullarına bir adam göndererek onları çağırdı ve evinde topladı. Onun yanında Ali'nin hiçbir kimsenin sahip olmadığı özel bir yeri vardı. Abbas: *'Ey kardeşimin oğlu! Seninle istişare etmeden pratiğe geçirmek istemediğim bir düşüncem var.'* deyince, Ali: *'Nedir bu düşüncen?'* diye sordu.

O da: *'Peygamber (s.a.v.)'in yanına girip, kendisinden sonra bu işin kime geçeceğini soralım. Eğer bizim hakkımız ise, bizden birileri hayatta olduğu müddetçe onu başkasına vermeyiz. Eğer bizim dışımızda başkalarının hakkı ise onu da asla istemeyiz!'* karşılığını verdi. Ali ise: *'Ey amcacığım! Bu iş senden başkasının mı olacak? Bu konuda sizinle mücadeleye girecek birileri var mı?'* diye sordu. Bunun üzerine dağıldılar ve Peygamber (s.a.v.)'in yanına gitmediler."[72]

Her iki rivayette bazı ortak noktalar var:

1-Her iki rivayette de kahramanlar Hz. Ali ile Hz. Abbas'tır.

2-Her iki rivayette de Hz. Peygamber'den sonra halifenin kim olacağı temel problemdir.

3-Her iki rivayette de Peygamber'e gidilip mesele sorulmadan çözümsüz bırakılmıştır.

İkinci rivayette farklılık olarak göze çarpan olayın Abbas'ın evinde cereyan etmesi ve isimleri belirtilmeyen bazı yakın akrabaların da bu toplantıda bulunmuş olması gibi hususlar çok önem arz etmemektedir. Ancak dikkat çeken bir nokta vardır ki, o da, rivayetteki Hz. Ali'ye ait *"Ey amcacığım! Bu iş senden başkasının mı olacak? Bu konuda sizinle mücadeleye girecek birileri var mı?"* şeklindeki sözleridir. İlk rivayette hilâfet girişimi genelde Hâşim Oğulları ve özelde Hz. Ali adına yapılırken, ikinci rivayette ise Hz. Abbas'ın halifeliğinden; yani, birinci rivayetten farklı olarak, özelde Hz. Abbas adına bir girişimden bahsedilmektedir. Bunlar, tamamen birbirinden farklı durumlardır. Ancak biz, ikinci rivayetin sadece İbn Sa'd tarafından

72 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 246.

rivayet edilmiş olduğu gerçeğini dikkate aldığımız ve bu olayı, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinden önce ve sonra meydana gelen olaylar ve bu olayları aktaran rivayetlerle birlikte değerlendirdiğimiz zaman, bu girişimin genelde Hâşim Oğulları, özelde ise Hz. Ali adına yapıldığı sonucunu çıkarabiliriz.

Şimdi her iki rivayeti de göz önünde bulundurarak bazı değerlendirmeler yapmak istiyoruz.

Bu rivayetler göstermektedir ki, Hâşim Oğulları ve özellikle de Hz. Ali hilâfet beklentisi içerisindedir ve Hz. Ali buradaki tutumu ile hilâfeti açıkça arzu ettiğini göstermektedir. Hatta Ali halife olmayı o kadar arzu etmektedir ki, Abbas'ın teklifini kabul ederek bunu Peygamber'e sorma cesaretini dahi gösterememiştir. Zira böyle bir soru kendi ifadesine göre risk taşımaktadır ve Peygamber'in *"hayır"* demesi, artık hilâfeti tamamen Ali'den uzaklaştıracaktır.

Ali'nin bu itirazı ile ilgili olarak kaynaklarda şu şekilde bazı değerlendirmeler yapılmıştır:

Abdürrezzak, şöyle demiştir: "Ma'mer bize: *'Size göre onlardan (Abbas ile Ali) hangisi daha doğru düşünmüştür?'* diye sordu. Biz de: *'Abbas.'* karşılığını verdik. Bunu kabul etmeyip (Ali'nin sormamasını daha doğru bularak) şöyle dedi: *'Eğer Ali, hilâfet meselesini Hz. Peygamber'e sorsaydı, o da hilâfeti ona verseydi ve insanlar da Ali'ye hilâfeti vermeselerdi kâfir olurlardı.'*

Abdürrezzak sözünü şöyle sürdürmüştür: Bu olayı İbn Uyeyne'ye anlattım. O da, Şa'bî'nin, *'Ali, Hz. Peygamber'e bunu sorsaydı, bu onun için malından, çocuklarından ve kızıl develerden daha hayırlı olurdu.'* dediğini söyledi."[73]

Hz. Abbas'ın ifadelerinde bu işi arzu etmekle birlikte bir itaat kültürü de yatmaktadır. Eğer hilâfet onların hakkı ise buna sahip çıkacaklar, değilse halife olan kişilere itaat edeceklerdir. Tabiatıyla bu itaatkâr tavır, belirleyici şahsiyetin Peygamber olmasından kaynaklanmaktadır.

---

73 Beyhakî, *Delâil*, VII, 225; Makrîzî, *a.g.e.*, s,. 76-77.

Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın bu teşebbüslerinden hilâfet meselesi ile ilgili her hangi bir netice alınamamıştır. İbn Kesîr de bu rivayetin ardından, *"Bu rivayet, Peygamber (a.s.)'in imamet ile ilgili her hangi bir vasiyette bulunmadan vefat ettiğini göstermektedir."* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.[74]

Tabersî ise, bu olayın, *"Kırtâs Olayı"* nın hemen ardından meydana geldiğini belirterek Şiî motiflerle dolu bir biçimde onu aktarmaktadır:[75]

"Hz. Peygamber, hastalık günlerinden birinde namazı kıldırıp evine geçtikten sonra, Ebû Bekir, Ömer ve mescitte bulunan diğer zevatı da yanına çağırtarak, onlara: *'Ben size Üsâme'nin ordusunu gönderin, dememiş miydim?'* diyerek sitem etti. Ebû Bekir ile Ömer bazı gerekçeler ileri sürdüler; ancak Rasûlullah bunlardan tatmin olmayarak, onlara üç kez: *'Üsâme'nin ordusunu gönderin!'* diye emretti. Ardından yorgunluktan bayıldı. Bir müddet hareketsiz kalınca, orada bulunan Müslümanlar ağlamaya başladılar; bir anda feryad ü figan yükseldi.

Hz. Peygamber ayılınca, *'Bana bir divit ve kürek kemiği getirin de size benden sonra sapıtmamanız için bir vasiyet yazdırayım.'* dedi ve tekrar bayıldı. Ashâbdan birisi Peygamber'in istediklerini getirmek için kalkınca, Ömer b. Hattâb: *'Geri dön! Rasûlullah hastalığından dolayı sayıklıyor.'* dedi. Peygamber (a.s.) kendine gelince bazıları: *'Ey Allah'ın Rasûlü! Divit ve kürek kemiği getirelim mi?'* diye tekrar sordular. Rasûlullah: *'Hayır, ama Ehl-i Beytimi korumanızı, Zimmet ehline iyi davranmanızı, miskine yedirmenizi, namaza ve sahip olduğunuz köle ve cariyelere özen göstermenizi tavsiye ediyorum.'* buyurdu.

Bu sözlerini birkaç kez tekrar ettikten sonra, yüzünü yan tarafa çevirdi. Bunun üzerine orada bulunan Ashâb ayağa kalkarak evi terkettiler. Fakat Abbas, Fadl, Ali ve hâs Ehl-i Beyti Hz. Peygamber'in yanında kalmışlardı. Hz. Abbas söz alarak şöyle dedi: *'Ey Alah'ın Rasûlü! Bu iş (hilâfet) senden sonra bizde*

74 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 220.
75 Tabersî, *a.g.e.*, s. 141-142.

kalacaksa, bize müjde ver! Bizim onu ele geçireceğimizi biliyorsan, bize nasihat et!' Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Abbas'ın bu sözlerine: *'Benden sonra sizler, müstaz'aflarsınız.'* şeklinde karşılık vererek sustu.

Oradakiler, ağlayarak ayağa kalktılar; dışarı çıkınca, Hz. Peygamber: *'Bana, kardeşim Ali ile amcam Abbas'ı geri gönderin!'* dedi. Onlar Rasûlullah'ın huzuruna tekrar girdiler. Hz. Ali ile Hz. Abbas oturunca, Hz. Peygamber: *'Ey Abbas! Ey Rasûlullah'ın amcası! Vasiyyetimi kabul eder, sözümü yerine getirir ve dinimi tamamlar mısın?'* diye sordu. Hz. Abbas: *'Ey Rasûlullah! Sen, cömertlik ve eli açıklıkta rüzgârla yarışırken, amcan yaşlı ve evlad ü ıyali çok bir adamdır ve senin verdiğin sözü yerine getiremez.'* karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye dönerek ona: *'Ey kardeşim! Vasiyyetimi kabul eder, sözümü yerine getirir ve dinimi tamamlar mısın?'* diye aynı soruyu sordu. Hz. Ali ise: *'Evet, Ey Allah'ın Rasûlü!'* şeklinde cevap verince, *'Yaklaş bana!'* dedi. O da yaklaşınca, onu kucakladı ve parmağından yüzüğünü çıkararak, *'Bunu al ve parmağına tak!'* dedi. Ardından kılıcını ve zırhını -ki rivayete göre, bunlar, Cebrail (a.s.) tarafından semadan indirilmiştir.- istedi ve onlar da getirilince bunları da Emîrulmü'minîne (Hz. Ali'ye) verdi ve ona: *'Ben hayatta iken bunları al!'* dedi. Sonra katırı ile semerini de vererek, *'Allah'ın adıyla evine git!'* buyurdu."

Görüldüğü gibi rivayet tamamen Şiî bir motif ve mantıkla ana çatı bozulmadan dizayn edilerek piyasaya sürülmüş ve tarihî gerçeklerden uzak olarak mezhebî argümanlar ve iddialar isbat edilmeye çalışılmıştır.

f. Hz. Peygamber'in Vasiyeti

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'in yazılı bir vasiyeti olmamıştır. Ancak onun son günlerinde Ashâbına bazı şifahî tavsiyeleri olmuştur. Bu tavsiyelerinin imametle ilgili olmadığını net bir şekilde ortaya koyabilmek için konuyla ilgili bazı rivayetleri aktarmak istiyoruz.

Vefat edeceği zaman Rasûlullah'ın bütün vasiyeti, *"Namaza dikkat edin ve ellerinizin altındaki(köle, cariye ve hizmetçi)lerin haklarını gözetin!"* şeklinde idi.[76]

Son hastalığı esnasında Rasûlullah (s.a.v.), bir müddet bayginlık geçirdi. Ayılınca, *"Ellerinizin altındakilerin haklarını gözetin! Sırtlarını giydirin! Karınlarını doyurun! Onlara karşı yumuşak ifadeler kullanın!"* buyurdu.[77]

Bir başka rivayete göre ise, Rasûlullah (s.a.v.) en son olarak, *"Allah, Yahudi ve Hristiyanları kahretsin ve onlara lanet etsin! Çünkü onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit haline getirmişlerdir.*[78] *Bu iki din Arap topraklarında kalmamalı!"* buyurmuştur.[79]

Hz. Peygamber, son hastalığı esnasında insanları fitneye karşı uyardıktan sonra yüksek sesle, *"Ey İnsanlar! Vallahi beni hiçbir şekilde sorumlu tutamazsınız! Çünkü ben, ancak Allah'ın helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını da haram kıldım! Ey Abbas b. Abdilmüttalib! Ey Fâtıma, ey Safiyye! Allah'ın katındaki nimetler(e kavuşmak) için ameller işleyin! Çünkü ben, gerçekten size, Allah katında hiçbir şekilde fayda sağlayamam!"* buyurmuştur.[80]

Rivayetlerden anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber, kendisinden sonraki siyasî iktidarın sahibini belirleyen ne bir vasiyet ne de bir tavsiyede bulunmuştur. Ayrıca her hangi bir hususla ilgili yazılı bir vasiyet de bırakmamıştır. Bunu açıkça ortaya koyan birkaç rivayeti aktarmak istiyoruz.

Talha b. Musarrif, Abdullah b. Ebî Evfâ'ya: "Ben *'Peygamber (s.a.v.), Müslümanlara bir vasiyet bıraktı mı?'* diye sorduğum zaman, *'O, Allah'ın kitabını tavsiye etti.'* karşılığını verdi."[81]

Hz. Âişe, *"Rasûlullah, ne dinar, ne dirhem, ne koyun ne de deve miras olarak bıraktı. O, herhangi bir şeyi de vasiyet etmedi."* demiştir.[82]

---

76 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 253-254.
77 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 254.
78 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 254; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 223.
79 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 254.
80 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 256; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 232.
81 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 260.
82 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 260.

Bir başka rivayette, Hz. Peygamber'in her hangi bir vasiyetinin olup olmadığını Hz. Âişe'ye sordular. O da, *"Nasıl vasiyet edebilirdi?! O, küçük abdestini bozmak için bir tas istemişti. Tas getirilinceye kadar kucağımda büzülüp kalmış; ben öldüğünü bile fark etmedim ki ne zaman bana vasiyette bulunsun?"* karşılığını verdi. [83]

Netice olarak şunları söyleyebiliriz: Hz. Peygamber ne yazılı ne de sözlü herhangi bir vasiyet bırakmamıştır. O, sadece son günlerinde bazı hususlara ümmetinin dikkatini çekmiş ve bazı tavsiyelerde bulunmuştur; bu tavsiyelerinde de kendinden sonraki halifeyi açıkça belirleyen ifadeler bulunmamaktadır. O halde, Hz. Peygamber'in kendisinden sonraki halifeyi belirlemeye yönelik rivayetlerin hepsi, iktidar mücadelesi çerçevesinde yoğunlaşan belge savaşlarının bir ürünüdür.

83 İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 260-261.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI VE HZ. EBÛ BEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ

1. Hz. Peygamber'in Vefatı

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat ettiği gün, daha sonra pek çok siyasî ve dinî düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ve pek çok ihtilafın kaynağı olan önemli bazı olaylar cereyan etmiştir. Bu, sabahtan öğleye kadar süren muhtemelen 7-8 saatlik bir dilimde, Müslümanların daha sonra üzerinde çokça konuşacakları bazı önemli olaylar meydana gelmiştir. Bu olayların bazılarını daha önce aktarmıştık. Şimdi diğer hadiselere kısaca bir göz atalım.

a. Hastalığın Hafiflemesi

Rasûlullah'ın vefat ettiği gün Hz. Ebû Bekir sabah namazını kıldırmak için mescide gelmiş ve namaza başlamıştı. Ashâb namazda iken, Hz. Peygamber perdeyi kaldırdı; (onların namaz kıldığını görünce) kapıyı açıp çıktı ve Âişe'nin kapısının önünde durdu. Ashâb, Hz. Peygamber'i görünce, sevinçlerinden az kalsın namazlarını bozacaklardı. Fakat Hz. Peygamber, namazlarına devam etmelerini eliyle işaret etti ve onların bu şekilde namaz kılışlarını görünce sevinerek gülümsedi. Hz. Ebû Bekir de, Hz. Peygamber'in geldiğini fark edince, mihraptan geri çekilmeye kalkıştı; ancak Rasûlullah, buna da engel oldu ve yanında namaza durdu. O, oturmuş bir vaziyette Ebû Bekir'e imamlık yapıyor; insanlar da Ebû Bekir'e tâbi oluyordu.

Namaz bitince, Hz. Ebû Bekir, *"Ey Allah'ın Rasûlü! Görüyorum ki, bu sabah iyileşmişsiniz. Bugün Hârice'nin kızının (Hz. Ebû Bekir'in Ensârdan aldığı hanımı) günüdür. Onun yanına gidebilir*

miyim?" diye sordu. Hz. Peygamber de, *"Olur."* buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir Sünh'daki ailesinin yanına gitti.[1]

Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'deki bu kısmî iyileşmeyi onun artık sağlığına kavuşması tarzında algılayarak yanından ayrılmıştı. Ancak, insanlarda ölüm öncesi bu tür kısmî iyileşmeler mümkündür. Günümüzde de buna benzer pek çok olayla karşılaşmaktayız. Hz. Ebû Bekir'in bu kısmî iyileşmeyi Rasûlullah'ın sağlığına tamamen kavuşması şeklinde anlayarak Medine'yi terketmesi, son anlarında Rasûlullah'ın başında bulunmasına engel olmuştur. Hz. Ebû Bekir vefattan belki de birkaç saat sonra ancak Medine'ye gelebilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in gitmesinden sonra, Hz. Peygamber insanları fitne konusunda uyarmış, ardından hücresine geçerek ev halkına ahirete yönelik onlara bir garanti veremeyeceğini belirten kısa bir konuşma yapmıştır.[2]

Hz. Peygamber'in iyileştiğini duyan Üsâme b. Zeyd de huzuruna girerek, ordusu ile hareket edip etmemesi konusunda görüşünü sordu. O da, *"Allah'ın bereketi üzere kuşluk vakti yola çıkınız!"* buyurdu. Bunun üzerine Üsâme, ona veda ederek ordugâhına döndü ve askerlerine hazırlık emri verdi.[3]

Hz. Peygamber'in bu iyileşmesi ve rahatlaması eşlerini de sevindirdi. Onlar da, saçlarını tarayarak süslenmeye ve kendilerini toparlamaya başladılar.[4] Zira onlar, Hz. Peygamber'in hastalığı sürecinde büyük bir stres ve üzüntü yaşamışlardı. Artık herkes Peygamber'in sağlığına kavuştuğuna inanıyordu.

Yine bu iyileşme esnasında -yukarıda ele aldığımız- Hz. Ali ile Hz. Abbas arasındaki Peygamber'den sonraki devlet başkanının kim olacağı ile ilgili olay meydana gelmiştir. Bu olaydan anlaşılmaktadır ki, bu iyileşmenin geçici olduğunu fark eden tek kişi Hz. Abbas'tır. Zira o, Hz. Ali'yi bu işe teşvik ederken,

---

1 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1120; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 653; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 232; Taberî, *Tarih*, III, 197; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 214.
2 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 256; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 232.
3 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1120; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 191.
4 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1120.

"Vallahi, Rasûlullah bu hastalığından dolayı yakında vefat edecektir. Çünkü ben, Abdülmuttalib Oğullarının yüzlerindeki ölüm çizgilerini çok iyi bilir ve anlarım." sözleri ile bu gerçeği açık bir şekilde ifade etmiştir.

b. Son Anlar ve Vefat

Hz. Peygamber, kuşluk vaktine doğru tekrar ağırlaştı ve serinlemek ve rahatlamak için bir kap su istedi. O, suya elini daldırıyor, elini ıslatarak alnına sürüyordu. Bu esnada: *"Ey Allahım! Ölüm baygınlığına (sekeratu'l-mevt) ve ızdırabına karşı bana yardım et!"* diye dua ediyor ve *"Ey Cebrail yaklaş bana! Ey Cebrail yaklaş bana! Ey Cebrail yaklaş bana!"* sözlerini tekrar ediyordu.[5]

Son anlarında Hz. Peygamber'in takatı iyice kesilmişti. Yanına giren Abdurrahman b. Ebî Bekir'in elindeki misvakı göz işaretiyle istedi ve Hz. Âişe de onu aldı ve ağzında ıslatarak ona verdi. Böylece kuruyan ağzını biraz rahatlatmak istiyordu. Dişlerini temizledikten sonra misvak elinden düştü.[6]

Artık Hz. Peygamber son anlarını yaşıyordu. Rabiulevvel ayının on üçüncü günü kaba kuşluk vakti idi. Güneş zevale doğru yaklaşıyordu. Hz. Peygamber'in başı Hz. Âişe'nin kucağında idi. Ve o, son dakikaları şöyle anlatmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.v.) sağlıklı iken birçok defalar, *'Hiçbir peygamberin ruhu cennetteki makamı gösterilmedikçe alınmaz. Sonra, makamına gitmesi arzusuna bırakılır.'* buyurmuştu.

Kendisi, hastalanıp ruhunun alınma zamanı gelince, başı benim dizimde olduğu halde bir ara baygınlık geçirdi. Sonra ayıldı ve gözlerini evin tavanına dikerek, *'Allahım! Beni Refik-i A'lâ'ya kavuştur!'* diye dua etti.

Ben o zaman, *'Hz. Peygamber, bizi tercih etmiyor.'* dedim. Ve anladım ki, vaktiyle Rasûlullah'ın sıhhatli iken bize anlatıp

5 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 64; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 257-258.
6 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 234, 261; Buhârî, *Sahîh*, V, 141-142.

durduğu olay, bu idi."[7] Ayrıca Hz. Âişe bu sözlerin, Rasulûllahın son sözleri olduğunu ifade etmiştir.[8]

Hz. Peygamber, bu son ayılışı esnasında Hz. Âişe'nin Allah'tan şifa dilemesine karşı çıkarak, *"Üzerimden elini kaldır! Bu okuman bana fayda vermez. Ben, süremin dolmasını bekliyorum ve Cebrail, Mikail, İsrafil, peygamberler, sıddîklar, şehitler ve salihlerle birlikte cennette Yüce Dost (er-Refiku'l-A'lâ) Allah'a kavuşmayı istiyorum. Onlar, ne güzel dostturlar."* buyurmuş ve *"Allahım! Beni bağışla! Bana merhamet et!"* diye dua etmiştir.[9]

Rasûlullah (s.a.v.) bu son sözlerinden sonra gözlerini evin tavanına dikerek, Hz. Âişe'nin kucağında,[10] 63 yaşında,[11] H. 13-Rabiulevvel-11/8-Haziran-632 Pazartesi günü güneşin batıya meylettiği ilk anlarda Yüce Dostuna kavuşmuştur.[12]

c. Ashâbın Tavrı

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in vefat ettiğini fark edince, kucağından indirdi ve bir yastık alarak başının altına koydu. Oradaki kadınlar hep birlikte ağlamaya ve bağrışmaya başladılar.[13] Olay duyulunca Ashâb, Hz. Âişe'nin evinde bulunan Hz. Peygamber'in huzuruna girdiler. Bu beklenmedik olay karşısında Müslümanlar ihtilafa düşmüşlerdi.

---

7 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 229; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 89; Buhârî, *Sahîh*, V, 144.
8 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 229.
9 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 211, 229-230; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 261.
10 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 212, 260-262; Buhârî, *Sahîh*, V, 141; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 236; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 223.
11 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 8; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 371, IV, 96, VI, 93; Buhârî, *Sahîh*, IV, 163; Tirmizî, *a.g.e.*, V, 605-606; Taberî, *Tarih*, III, 215; Beyhakî, *Delâil*, VII, 237-241.
12 Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 1120; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 272-273; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 244; Taberî, *Tarih*, III, 200, 215, 217; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, Leiden, 1893, s. 281; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, nşr. M. M. Abdülhamid, Beyrut, 1408/1988, II, 287; Makdisî, *a.g.e.*, V, 62; Tabersî, *a.g.e.*, s. 143-144; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, nşr. Muhammed A. Ata-Mustafa A. Ata, Beyrut, 1412/1992, IV, 40; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 187; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser*, II, 370; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 238.
13 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 655; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 262; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 236; Halebî, *a.g.e.*, III, 354.

Onlar, Hz. Peygamber'e bakarak, *"O, nasıl ölebilir ki, o, bize şahit; biz de insanlara şahit olacaktık ve o, bütün insanları hâkimiyeti altına alacaktı. Hayır! Vallahi, o ölmemiştir. Sadece İsa b. Meryem gibi semaya kaldırılmıştır ve kesinlikle geri dönecektir."* dediler ve *"Ölmüştür."* diyenleri tehdit ettiler. Hz. Âişe'nin hücresinde ve kapısının önünde, *"Rasûlullah'ı defnetmeyin! Çünkü o, ölmemiştir."* diye bağrıştılar.[14]

Ashâb, bir gün diğer insanlar gibi Rasûlullah'ın da vefat edeceğini kesinlikle biliyorlar ve inanıyorlardı. Ancak, Hz. Peygamber'in ecelinin yaklaştığını bildirdiği bazı yakınları bile bu hastalığı sonucu vefat edebileceğini düşünememişlerdi[15] ve bundan dolayı da ondan sonrasına hiç hazırlıklı değillerdi. Bir başka ifade ile Hz. Peygamber'in ecelinin yaklaştığını sezen veya bilen bazı yakın sahâbîler bile bu hastalığın onun vefatına sebep olacağını tahmin edememişlerdi. Ona sevgileri ve bağlılıkları, onun ölümünü düşünmelerine engel oluyordu.[16] Bundan dolayı Hz. Peygamber'in vefatı, Ashâb üzerinde bir şok etkisi yapmış, kimse ne yapacağını bilemiyordu. Hz. Osman da bu olaydan etkilenmiş ve o da Hz. Peygamber'in ölmediğini, İsa gibi semaya çekildiğini söylüyordu.[17] Kiminin *"Ölmüştür."*, kiminin de *"Ölmemiştir."* dediği bu kargaşa ortamında Esmâ bint Umeys, elini Hz. Peygamber'in iki kürek kemiği arasına sokarak, *"Rasûlullah (s.a.v.) ölmüştür. Çünkü iki kürek kemiği arasındaki peygamberlik mührü kaybolmuştur."* dedi.[18] Bunun üzerine insanlar, Hz. Peygamber'in vefat ettiğini anladılar.[19]

Bu heyecan ve şaşkınlık hali hemen hemen bütün Sahâbeyi etkisi altına almıştı. Onlar için gerçekten zor bir andı. Çünkü

---

14 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 271.

15 Bu konuda en göze çarpan şahsiyet Hz. Ebû Bekir'dir. O, Hz. Peygamber'in değişik konuşmalarından ecelinin yaklaştığını anlamasına rağmen, son günkü kısmî iyileşmesine aldanarak yanından ayrılmıştı. Bu olay, onun Hz. Peygamber'in ecelinin yaklaştığını anlamasına rağmen bu hastalığından dolayı vefat edeceğini tahmin edemediğini göstermektedir.

16 Abdülkerim el-Hatîb, *a.g.e.*, s. 149.

17 Belazurî, *a.g.e.*, II, 242.

18 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 272; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 483.

19 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 214; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 483.

onlar, dünya tarihinde hiçbir topluma nasip olmayan Allah'ın son elçisi ile birlikte olma şerefine sahip olmuşlar ve vahiyle içli dışlı bir hayat sürmüşlerdi. Hz. Peygamber, karşılaştıkları bütün problemleri vahiy vasıtası ile çözüyordu. Fakat şu anda onlar, o büyük insanı kaybetmişlerdi ve artık, peygambersiz ve vahiysiz bir hayata başlayacaklardı. Ümmü Eymen, bu durumu şöyle dile getirmiştir: *"Rasûlullah için neden ağlıyorsun?"* diye sordukları zaman, *"Onun dünyadan daha hayırlı bir yere çekip gittiğini biliyorum; ben bunun için ağlamıyorum. Ancak ben, artık bize semadan haberin gelmeyeceğine ağlıyorum."* şeklinde cevap vermiştir.[20]

Rasûlullah'ın vefatından en fazla etkilenen şahsın Hz. Ömer olduğunu söyleyebiliriz. Kaynaklar, onun tepkisini detaylı bir şekilde aktarmaktadır.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ömer ile Muğîre b. Şu'be izin alarak Hz. Âişe'nin hücresine girdiler. Hz. Ömer: *"Ey Allah'ın Rasûlü!"* diyerek seslendi. Hz. Âişe de, *"Bir süredir baygın bir haldedir."* cevabını verdi.

Muhtemelen Hz. Âişe vefat haberini ansızın vermek istemiyordu. Onu, buna alıştırmak için böyle bir cevap vermişti.

Muğîre ile Ömer, Hz. Peygamber'in yüzünü açtılar ve Ömer: *"Vah, bayılmış! Rasûlullah'ın baygınlığı ne kadar da ağır!"* dedikten sonra yüzünü örttü. Muğîre ise hiç konuşmadı. Kalktılar, kapının eşiğine gelince, Muğîre b. Şu'be, Hz. Ömer'e: *"Ey Ömer! Vallahi, Rasûlullah (s.a.v.) vefat etmiştir!"* dedi. Hz. Ömer: *"Yalan söylüyorsun! Rasûlullah (s.a.v.) vefat etmemiştir. Münafıklar, yok olmadıkça Rasûlullah vefat etmez!"* karşılığını verdi.[21]

Hz. Ömer'in tepkisi ve heyecanı dinmemişti. Bu feveranını Hz. Peygamber'in yanından çıktıktan sonra da sürdürdü ve mescide geçerek insanlara bir konuşma yaptı. Bu konuşması aslında münafıklara yönelik bir tepki idi. Çünkü onlar, Hz.

20 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 311; Dârimî, *a.g.e.*, I, 40; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 243; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 240.

21 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 267; Belazurî, *a.g.e.*, II, 237.

Peygamber'in vefat ettiğini söylüyorlar ve *"Eğer o, peygamber olsaydı vefat etmezdi."* görüşünü ileri sürüyorlardı. Hz. Ömer'in cevabı çok sertti:

"Münafıklardan bazıları Hz. Peygamber'in vefat ettiğini iddia etmektedirler. Vallahi o, vefat etmemiştir. Ancak o, Musa b. İmran'ın kırk gece kavminden ayrılıp Rabbine gittiği gibi, Rabbine gitmiştir! Vallahi Rasûlullah (s.a.v.) da, Musa gibi dönecek ve vefat ettiğini söyleyenlerin ellerini, ayaklarını kesecektir. Hiçbir kimsenin 'Muhammed öldü.' dediğini işitmeyeyim."[22]

Hz. Ömer'in bu tepkisini hem biraz duygusal hem de biraz siyasî bir tepki olarak değerlendirebiliriz. O, canından da çok sevdiği bir insanı yitirmenin meydana getirdiği aşırı üzüntüyü bu şekilde yansıtmakta ve onun ölümünü kabullenmek istememektedir. O, bu davranışını daha sonra şöyle izah etmiştir:

İbn Abbas anlatmaktadır:

Hz. Ömer halifeliği esnasında bana şöyle demiştir: *"Ey İbn Abbas, Rasûlullah vefat edince beni böyle konuşmaya ne sevketti, biliyor musun? Ben sürekli 'İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûlün de size şahitler olması için sizi mutedil bir millet kıldık.'*[23] *ayetini okuyup duruyor ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın bütün işlerinde ümmetine şahit oluncaya kadar aralarında kalacağını düşünüyordum. İşte bu, beni o şekilde konuşmaya itmiştir."*[24]

Görüldüğü gibi Hz. Ömer, ayetten anladığı manaya göre Hz. Peygamber'in daha uzun yıllar yaşayacağına düşünmektedir ve beklemediği bu olay karşısında bu şekilde bir tepki vermektedir. Hz. Ömer, aynı zamanda münafıkların Hz. Peygamber'in peygamberliğine yönelik şüphe yaratıcı tavırlarını yok etmek ve Müslümanların birliğe her zamandan daha çok muhtaç oldukları bir dönemde böyle dedikodularla toplumsal birlik ve beraberliğin yara almasına engel olmak ve daha Hz. Peygamber'in naşı

22 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 132-133; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 655; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 266-267, 270; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240-241; Taberî, *Tarih*, III, 200; Şehristânî, *a.g.e.*, I, 12.

23 Bakara, 2/143.

24 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 661; Taberî, *Tarih*, III, 211; Ali Tantâvî, *Ebû Bekr es-Sıddîk*, Cidde, 1415/1994, s. 152.

ortada iken bir irtidat hareketinin zeminini ortadan kaldırmak için böyle sert ve tepkisel bir konuşma yapmıştır.

Aslında Hz. Ömer ile pek çok sahâbînin Hz. Peygamber'in vefatına tepkileri aynı gerekçeye dayanmaktadır. Bu gerekçe, Sahâbenin, Hz. Peygamber'in en azından ilk neslin bütün yaptıklarına şahit olduktan sonra vefat edeceğine inanmasıdır. Hem Hz. Ömer hem de diğer sahâbîler, vefatı kabul etmemelerini bu sebebe dayandırdıklarını -yukarıdaki rivayetlerde aktardığımız gibi- açıkça ifade etmişlerdir. Sahâbenin olayı bu şekilde algılaması, Bakara suresinin 143. ayetini muhtemelen Hz. Ömer'in anladığı gibi anlamasından kaynaklanmaktadır. Binaenaleyh, böyle bir inanç taşıyan hem bazı Sahâbenin hem de Hz. Ömer'in, canlarından, mallarından, çoluk çocuklarından, dahası sahip oldukları her şeyden daha fazla sevdikleri eşsiz bir insanın kaybından dolayı böyle bir duygu yoğunluğu yaşamaları, kanaatimizce, çok abartılı değildir. Günlük yaşantımızda her an, en güçlü şahsiyetlerin bile, bu gibi durumlarda beklenenin ötesinde bir duygusal tepki ve taşkınlık yaşadıkları görülmektedir. Hatta yitirilen şahsiyet eğer topluma mal olmuş birisi ise, bu duygu fırtınası bütün toplumu etkisi altına alabilmektedir. Kaldı ki, Hz. Peygamber'in, Sahâbe ve tüm Müslümanlar yanındaki konumu diğer hiçbir kimse ile kıyaslanamayacak kadar farklıdır ve üstündür.

Bu heyecan ve duygu fırtınasının dışında kalan Müslümanlar da vardı. Bunlardan birisi Hz. Abbas'tı. Çünkü onun için Hz. Peygamber'in vefatı sürpriz olmamıştı; zira o, bu hastalığının Hz. Peygamber'in vefatına neden olacağını onun simasından anlamış ve bunu Hz. Ali'ye de söylemişti.[25] Yeğeninin vefatını metanetle karşılayan bir amca olarak halkı sakinleştirmek ve insanları sükûnete davet etmek ona düşüyordu. Bu gaye ile o, şöyle bir konuşma yaptı:

---

25 İbn Şihâb ez-Zührî, *a.g.e.*, s. 133-134; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 245; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 263; Buhârî, *Sahîh*, V, 140-141; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; Taberî, *Tarih*, III, 193-194; Beyhakî, *Delâil*, VII, 224-225; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 185; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 230; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 199-200; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 75.

"Ey İnsanlar! Sizden herhangi biriniz, vefatı ile ilgili Rasûlullah'a ait bir söz/hadis biliyor musunuz? Bilen varsa bize söylesin!" deyince, halk, *"Yok!"* dedi. Bunun üzerine Hz. Abbas, Ömer'e dönerek, *"Ey Ömer! Bu konuda sen bir şey biliyor musun?"* diye sordu. O da: *"Hayır, bilmiyorum"* karşılığını verdi. Ardından Hz. Abbas konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Ey İnsanlar! Şahit olunuz ki, yalancıdan başka hiç kimse, vefatından sonra Peygamber'i, 'Vefatı ile ilgili bana şunları söylemiştir.' diye şahit tutamaz! O halde, Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, Rasûlullah ölümü tatmış bulunmaktadır. Sizin her biriniz bir kere ölürken, o, iki kere mi ölsün?! O, Allah katında böyle olmaktan üstün ve uzaktır.

Vallahi o, doğru ve açık bir yol bırakmadıkça; helâlı helâl, haramı haram kılmadıkça; evlenme, boşanma, savaş ve barış hükümlerini bildirmedikçe vefat etmemiştir.

Ey topluluk! Dostunuzu hemen gömünüz! Zira o da bir beşerdir ve naşı, herkesin naşı gibi durdurulunca bozulabilir. Eğer o, sizin dedikleriniz gibi ise, Allah, kabrinin üzerindeki toprağı giderip kendisini yanımıza çıkarmaktan aciz değildir."[26]

Medine'de bunlar olurken, Hz. Ebû Bekir, Medine'nin doğusundaki Sünh'da bulunan hanımı Habîbe bint Hârice b. Zeyd'in yanında idi. Daha önce belirttiğimiz gibi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in rahatladığını görünce iyileştiğini düşünerek kendisinden izin almış ve Medine'den ayrılmıştı.

Hz. Peygamber vefat edince, Sâlim b. Ubeyd hemen Sünh'a giderek Hz. Ebû Bekir'e durumu bildirdi. O da hemen atına binerek Medine'ye geldi.[27] Önce mescide uğradı. O esnada Hz.

---

26 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 267, 271-272; Dârimî, *a.g.e.*, I, 40; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 243; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 213; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 481.

27 Taberî, *"Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Hz. Ebû Bekir yoktu; ancak üç (gün) sonra geldi. Bu esnada hiçbir kimse, Rasûlullah'ın yüzünü açmaya cesaret edemedi. Nihayet karnının rengi değişti..."* (Taberî, *Tarih*, III, 201.) şeklinde bir rivayet aktarmaktadır ki, bu rivayet, diğer bütün rivayetlere ve olayların seyrine ters düşmektedir.

Ömer halka hitab ediyordu. Hz. Ebû Bekir orada durmayıp Hz. Peygamber'in vefat ettiği yer olan Hz. Âişe'nin evine geçti.

Hz. Peygamber'in yanına girmek için izin isteyince, içerdekiler, *"Bugün Kasûlullah'ın yanına girmek için izne gerek yok"* dediler. Hz. Ebû Bekir de onlara, *"Doğru söylediniz!"* cevabını verdi ve içeri girdi.

Hz. Peygamber'in üzerine çizgili bir kumaş örtülmüştü. Hz. Ebû Bekir, bu kumaşı kaldırarak Rasûlullah'ın yüzüne baktı; ağlayarak alnından öptü. Ardından oradakilere dönerek:

"(Biz, Allah'ın kullarıyız ve şüphesiz O'na döneceğiz)[28] *ayetini okuduktan sonra, Ömer'in söylediklerinin hiçbir değeri yok! Vallahi Rasûlullah vefat etmiştir. Babam anam sana feda olsun! Varlığım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Allah sana hiçbir zaman iki kere ölüm acısı tattırmayacaktır. Artık sen, bundan sonra bir daha karşılaşmayacağın ölümü tattın!"*

Sonra, *"Vah benim Peygamberim!"* dedi, eğilip yüzünden öptü. Başını kaldırdıktan sonra, *"Vah benim dostum!"* diyerek alnından öptü. Tekrar *"Vah benim seçkinim!"* diyerek yine alnından öptü. Ardından, *"Senin sağlığın da ölümün de ne güzeldir!"* diyerek yüzünün örtüsünü örttükten sonra dışarı çıktı.[29]

Bu esnada Hz. Ömer, mescitte hâlâ konuşmasını sürdürüyor ve insanları tehdit ediyordu. Anlaşılan Hz. Abbas'ın konuşması, Hz. Ömer'i sakinleştirememişti.

Hz. Ebû Bekir, Peygamberimizin yanından ayrıldıktan sonra Mescid-i Nebevîde toplanmış olan halkın yanına gitti. Hâlâ Hz. Peygamber'in vefat etmediğini söyleyerek insanları ölümle tehdit etmeyi sürdüren Hz. Ömer'e, *"Otur artık ey Ömer!"* dedi. Hz. Ömer ise konuşmasını sürdürüyor ve oturmak istemiyordu. Ebû Bekir, iki üç kez bu şekilde onu uyardı; ancak Ömer oralı değildi. Bunun üzerine Ebû Bekir, cemaata: *"Otu-*

---

28 Bakara, 2/156.

29 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 436; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 265-269; Dârimî, *a.g.e.*, I, 40; Buhârî, *Sahîh*, IV, 194; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 241; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 479-480, 482, 484-485.

run ve susun!" diyerek seslendi ve ardından hamd-ü senada bulunup şehâdet getirmeye başlayınca, cemaat, Ömer'i bırakıp Ebû Bekir'e yöneldi ve Ömer de oturarak hep birlikte Ebû Bekir'i dinlemeye koyuldular.[30] Hz. Ebû Bekir onlara şöyle bir konuşma yaptı:

"Allahuteâlâ, Peygamberine daha aranızda sağ iken ölüm haberini vermiş ve öleceğinizi size de bildirmiştir. Rasûlullah (s.a.v.) ölmüştür! Yüce Allah'tan başka sizlerden de hiçbir kimse sağ kalmayacaktır!"[31] dedi ve ardından şu ayetleri okudu:

'Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.'[32]

'Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.'[33]

'...O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.'[34]

'Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı bakî kalacak.'[35]

'Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir.'[36] Bu ayetleri okuduktan sonra konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Ey İnsanlar! Sizden her kim Muhammed'e tapıyor ise, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Sizden her kim de Allah'a tapıyorsa, hiç şüphesiz Allah, asla ölmeyecektir ve diridir.

Yüce Allah, Muhammed (s.a.v.)'e, dinini yerleştirecek, Allah'ın emrini açıklayıp hâkim kılacak, tebliğ vazifesini yerine getirecek ve

---

30 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 436-437; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 268; Taberî, *Tarih*, III, 200-201.
31 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 213.
32 Âl-i İmrân, 3/144.
33 Zümer, 39/30.
34 Kasas, 28/88.
35 Rahmân, 55/26-27.
36 Âl-i İmrân, 3/185.

Allah yolunda savaşacak kadar bir ömür verip yaşatmış sonra da onu katına almıştır. Rasûlullah sizi, bir yol ve din üzere bırakmıştır. Bundan dolayı kişi, ancak açık delil gelince ve sapıklık ortaya çıkınca helak olabilir.

Ey insanlar! Allah'tan korkun! Dininize sımsıkı sarılın! Rabbınıza tevekkül edin! Allah'ın dini yaşanacak ve hükmü de yerine gelecektir. Allah, dinine yardım edenlere yardım edecek ve dinini de hâkim kılacaktır. Şüphesiz Allah'ın kitabı aramızdadır. O, bir nurdur ve şifadır. Allah, Muhammed (s.a.v.)'i onunla doğru yola iletmiştir. Allah'ın haramı da helali de onun içindedir. Vallahi, Allah'ın yaratıklarından bize sataşacak olanlara aldırmayız. Bundan sonra Allah için çektiğimiz kılıçları ellerimizden bırakmayacağız. Haydi, Rasûlullah'ın yanında savaştığımız gibi, bize karşı çıkanlarla savaşalım! İsyan edenler ve başkaldıranlar, ancak kendilerine yazık ederler!"[37]

Hz. Ebû Bekir'in bu anlamlı konuşması Müslümanları kendilerine getirmişti. Onun okuduğu ayetleri dinleyince, bir türlü Peygamberlerinin öldüğünü kabul edemeyenler, artık anladılar ki Hz. Peygamber vefat etmiştir. Bu insanlar, Ebû Bekir kendilerine bu ayetleri okuyuncaya kadar onların indiğini sanki bilmiyor gibi idiler.[38]

Hz. Ebû Bekir konuşmasını bitirdikten sonra, Hz. Ömer'e dönerek, *"Ey Ömer! Yoksa dininden mi şüphe ediyorsun? Allahuteâlâ'nın 'Ey Rasûlüm! Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da öleceksiler.' buyurduğunu hiç duymadın mı?"* dedi.

Hz. Ömer, Ebû Bekir'in bu sözleri üzerine kendi içerisinde bulunduğu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Vallahi, sanki daha önce bu ayetleri hiç işitmemiş gibiydim. Onları, Ebû Bekir'den duyar duymaz, dizlerimin bağı çözüldü ve yere düştüm. Kesinlikle anladım ki, Hz. Peygamber vefat etmiştir."* Ardından Hz. Ömer,

---

37 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 134-135; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 437; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 267-269; Buhârî, *Sahîh*, IV, 194; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 241; Taberî, *Tarih*, III, 201; Şehristânî, *a.g.e.*, I, 12.

38 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 437; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 268; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 213.

Hz. Peygamber'in yanına geçerek eğilip yüzünden öpmüş ve ağlamıştır.[39]

Hz. Ebû Bekir'in *"Haydi, Rasûlullah'ın yanında savaştığımız gibi, bize karşı çıkanlarla savaşalım! İsyan edenler ve başkaldıranlar, ancak kendilerine yazık ederler!"*[40] ifadesi ortaya koymaktadır ki o, Hz. Peygamber'in son günlerinde ortaya çıkan[41] ridde olaylarının onun vefatıyla ivme kazanacağı endişesini taşımaktadır. O halde, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in ölmediğini iddia eden konuşması, bu çerçevede ele alındığı zaman bir tedbir olması açısından daha farklı bir anlam kazanmaktadır.

Hz. Ebû Bekir'in konuşmasının başındaki *"Allahuteâlâ, Peygamberine daha aranızda sağ iken ölüm haberini vermiş ve öleceğinizi size de bildirmiştir.'* ifadesinden, ilk bakışta, *'Ashâbın Hz. Peygamber'in vefatından haberleri vardı.'* sonucu çıkarılabilir. Ve böyle bir sonuç çıkarıldığı takdirde, Ashâbın vefat haberiyle içerisine düştükleri şaşkınlığı izah etmek oldukça zor olacaktır. Bize göre bu ifade, genel anlamda vahyin Hz. Peygamber'in de diğer insanlar gibi vefat edeceğini haber vermesini anlatmaktadır. Nitekim bu konuda Hz. Ebû Bekir, konuşması esnasında pek çok ayet okumuştur. Burada sorun, Ashâbın Peygamberlerinin faniliğine inanıp inanmamaları meselesi değildir; çünkü bu konuda, İsa gibi göğe yükseldiğini, Musa gibi Allah'la buluşmaya gittiğini ve geri döneceğini söyleyen birkaç kişi dışında -ki bu tepkiler de aşırı üzüntü neticesinde ortaya çıkan duygusal yaklaşımlardır.- Ashâbın geneli, onun ölümü tadacağı inancına sahip idiler; zaten bu kadar ayet varken bunun aksini de düşünmeleri mümkün değildir. Ancak sorun, bu hastalığı esnasında onun vefatını Sahâbenin bekleyip beklememeleri meselesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber, hastalığı esnasında yaptığı değişik konuşmalarda ecelinin yaklaştığını ihsas etmiş ve bunu, sınırlı sayıda

---

39 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 135; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 437; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 268; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 241; Şehristânî, *a.g.e.*, I, 12.

40 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 134-135; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 437; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 467-469; Buhârî, *Sahîh*, IV, 194; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 241; Taberî, *Tarih*, III, 201; Şehristânî, *a.g.e.*, I, 12.

41 Bahriye Üçok, *İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul, 1996, s. 45.

Müslüman anlamış; ancak onlar da emr-i Hakk'ın vaki olmasının bu kadar yakın olduğunu düşünememişlerdi. İşte gösterilen duygusal tepkinin ve feveranın nedeni bu idi.

İbn Sa'd, bu konu ile ilgili biraz farklı bir rivayet aktarmaktadır:

"Hz. Ebû Bekir, *'Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.'*[42] ve *'Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.'*[43] ayetlerini okuyup, ardından, *'Ey İnsanlar! Sizden her kim Muhammed'e tapıyor ise, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Sizden her kim de Allah'a tapıyorsa, hiç şüphesiz Allah, asla ölmeyecektir ve diridir.'* diyerek konuşmasını bitirince, Hz. Ömer:

'Bu ayetler, Kur'ân'da mıdır?' diye sormuş, Hz. Ebû Bekir de, *'Evet!'* karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: *'Ey insanlar! İşte Ebû Bekir, Müslümanların ak saçlısı, haydi ona biat ediniz!'* sözleri üzerine halk da ona biat etmiştir."[44]

A. Akbulut, bu rivayeti ele alarak, ileri gelen ve bilgin sahâbîlerden biri olan Hz. Ömer gibi bir zatın bu ayetleri bilmemesinin mümkün olamayacağını belirtmekte ve bu rivayetin, Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine meşruiyet kazandırmak için yazılmış bir senaryodan ibaret olduğunu ifade etmektedir.[45] Bize göre burada iki farklı nokta bulunmaktadır. Birinci husus, Hz. Ömer'in bu ayetleri bilmediğini ifade etmesidir; ikinci husus ise, Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmasından sonra Hz. Ömer'in halkı ona biata çağırmasıdır.

Birinci hususa gelince, üzerinde pek çok tartışma olmuş; kimileri, bu rivayeti reddederek meseleyi çözmüş,[46] kimileri de Şia'nın Hz. Ömer'in bilgisizliğine delil olarak ileri sürdüğü

42 Âl-i İmrân, 3/144.
43 Zümer, 39/30.
44 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 267-268; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 212.
45 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 53-55.
46 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 53.

bu olayı Hz. Ömer'in faziletine ve bilgeliğine vurgu yaparak meseleyi tartışmadan sonuca bağlamaya çalışmıştır.[47] Ancak biz, sadece Hz. Ömer'in değil bazı Sahâbenin de böyle bir tepki verdiğini rivayetlerden[48] öğrenmekteyiz; o halde bu tavırda Hz. Ömer yalnız değildir ve bazı sahâbîler de bu ayetleri duyunca benzer bir tepki vermişlerdir. Bize göre bu tür olaylar, psikolojik yönü ağır basan olaylardır. En güçlü insanlar bile, negatif veya pozitif duygu taşkınlıkları yaşadıkları zaman, yani aşırı üzülüp veya aşırı sevindikleri vakit, bir anlık da olsa maddî âlemden kopabilirler ve hatta bu şok halinde bu kimseler isimlerini bile hatırlamada güçlük çekebilirler. Biz bu olayı, karakteri icabı zaman zaman çok tepkisel ve duygusal olabilen Hz. Ömer ile sınırlı sayıda bir grup Müslümanın yaşadığı geçici bir şok hali olarak değerlendiriyoruz. Unutulmamalıdır ki, Hz. Ömer de ve Ashâb da beşer olarak bir insanın taşıdığı bütün özellikleri ve zayıflıkları taşımaktadırlar.

İkinci hususla ilgili olarak ise şunları söyleyebiliriz: Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmasından sonra insanları ona biata davet etmesi mümkün değildir; çünkü bu bilgi, Hz. Peygamber'den hemen sonra meydana gelen Ensârın toplanması ve seçime teşebbüsü ile ilgili olayların bütününe ters düşmektedir ki, bundan dolayı rivayetin bu kısmında bir problem olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu şok ve şaşkınlık hali ortadan kalktıktan sonra, artık herkes kendisini toparlamış ve fiilî durum karşısında üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeye koyulmuştu.

47 İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünne*, Mısır, 1321, IV, 222-223.
48 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 437; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 268; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 213.

2. Hz. Ebû Bekir'e Biat

Artık Peygamberlerini kaybeden Müslümanlar, bu duygusal şoktan çıkarak peygambersiz bir hayata yeni bir düzen vermek ve onun yerini dolduracak bir şahsı tesbit zorunda idiler. Hz. Peygamber'in yerine geçecek olan bu zat, her ne kadar vahiy alamayacak ve bu açıdan Rasûlullah'ın halefi olamayacaksa da, İslâmî prensipleri temel alarak Müslümanların bir devlet çatısı altında günlük siyasî, ekonomik ve dinî işlerine yön verecekti. İşte Hz. Peygamber'in Medine'de oluşturduğu İslâm toplumunun ve devletinin muhafazası için, Hz. Peygamber'den sonra kimin halife olacağı, İslâm davasını ve devletini kimin yürüteceği meselesi, bütün ağırlığıyla Ashâbın karşısına çıkmıştı. En başta Hâşimîler, bu işi benimsemişlerdi ve sorumluluğu almaya hazır idiler.[1] Hatta bunu Hz. Peygamber'den sonra kendi hakları olarak bile düşünmüşlerdi.

Nitekim daha Hz. Peygamber hayatta iken Hz. Abbas, Hz. Ali'yi bu işi Rasûlullah'tan sorup öğrenmeye teşvik etmiş; fakat Hz. Ali menfi bir cevap alınması durumunda bu kapının temelli kapanmasına neden olacağını belirterek buna yanaşmamıştı.[2] Hâşimîlerden başka hiçbir grup, -bize ulaşan rivayetlere göre- daha Hz. Peygamber hayatta iken böyle bir teşebbüste bulunmamıştı. Hz. Peygamber de, vefat etmeden önce ne bir şahsa ne de bir gruba devlet başkanlığı görevini bıraktığına dair açık bir

---

1 M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1978-1982, XI, 74.

2 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 133-134; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 245; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 263; Buhârî, *Salûh*, V, 140-141; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; Taberî, *Tarih*, III, 193-194; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 199-200; Beyhakî, *Delâil*, VII, 224-225, 230; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 185.

beyanda bulunmamıştır. Ancak, Hz. Ebû Bekir'i mihraba geçirmesi ve bu hususta ısrarı, mescide açılan kapıları kapattırarak sadece Ebû Bekir'in kapısını açık bıraktırması ve Hz. Ebû Bekir için bir vasiyet yazdırmak istemesi gibi olayların, Hz. Peygamber'in bu konudaki temayülüne işaret ettiği söylenmektedir. Mâmâfih, Benû Sâide örtmesindeki hilâfet seçimi esnasında Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasındaki arkadaşlığının yanısıra bu olaylardan sadece onun Rasûlullah tarafından imam olarak tayini Hz. Ömer tarafından ısrarla gündemde tutularak bir propaganda unsuru olarak kullanılmıştır. Orada Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde bir tercih unsuru olarak kullanılmasından önce hiçbir sahâbî, bu olayları bu şekilde algılamamıştır. Eğer Ensâr, bu olayları Hz. Ömer'in ve diğer bazı sahâbîlerin algıladığı biçimde algılamış ve değerlendirmiş olsaydı, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için böyle bir toplantı tertip etmezdi. Ayrıca, ne gariptir ki, Hz. Ebû Bekir'in namaz imameti dışında, hilâfetine işaret ettiği iddia edilen diğer olaylardan hiçbiri Benû Sâide örtmesinde gündeme gelmemiştir. Bütün bunlar göstermektedir ki, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine temayülünü ifade ettiği iddia edilen bu olaylar, daha sonraki Müslümanlar tarafından Hz. Ebû Bekir'in imametine bir işaret olarak algılanmasına rağmen, o günkü sahâbîler tarafından kendinden sonraki devlet başkanının kimliği konusunda Hz. Peygamber'in bir temayülü ve işareti şeklinde algılanmamıştır.

Hz. Peygamber'in var olduğu iddia edilen bu işareti ve temayülü, Evs ve Hazrec'den oluşan Ensâr topluluğu tarafından net olarak algılanmamış olmalı ki, Hz. Peygamber vefat eder etmez, onlar, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için Benû Sâide örtmesinde toplanmışlardı bile... Artık, Müslümanların Hz. Peygamber'den sonra ilk ihtilafa düştükleri konu olan imamet/hilâfet meselesi[3] ümmetin gündemine girmişti.

Hz. Peygamber'in yerine kimin geçeceği meselesi konusunda Kur'ân-ı Kerim'de açık bir nas bulunmadığı için, me-

3 Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn,* nşr. Hellmut Ritter, Wiesbaden, 1400/1980, s. 2.

selenin çözümü Sünnette aranmıştır. Bu arayış, İslâm tarihinde Şia'nın ortaya çıkması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Şia Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarfından tayin edildiğini isbat edebilmek için, Kur'ân'a yeni ayetler sokamayacağı[4] için, ya mevcut ayetleri yorumlayarak ya da Hz. Peygamber'in ağzından piyasaya rivayetler sürerek bu iddiasını isbata çalışmıştır. Ancak meseleye mezhepçi bir anlayıştan uzak olarak bakıldığı zaman, Hz. Peygamber'in kendi yerine herhangi birini nasbetmediğini belirten pek çok rivayetle karşılaşmak mümkündür. Ayrıca, pek çok tarihçi de Hz. Peygamber'in, yerine hiçbir kimseyi tayin etmediği görüşünü savunmaktadır.[5] Biz şimdi, bu konu ile ilgili temel kaynaklarda bulunan bazı rivayetleri aktarmak istiyoruz.

İbn Hanbel Hz. Âişe'den şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.v.), yerine hiçbir kimseyi bırakmadan ruhunu teslim etti. Şayet birini halife olarak bıraksaydı, ya Ebû Bekir'i ya da Ömer'i bırakırdı."[6]

Hz. Ömer'in yaralandıktan sonra, vefatına yakın bu konu hakkında belirttiği görüşünü, ilk devir Müslümanlarının ortak kanaati olarak kabul edebiliriz.[7] Yerine geçecek kimseyi belirlemesi istendiğinde Hz. Ömer şöyle demiştir:

"Eğer ben bir halife tayin edersem bunda bir acayiplik yoktur; Zira benden daha hayırlı olan (Hz. Ebû Bekir, beni tayin etmek suretiyle) bunu yapmıştır. Yerime birini tayin etmezsem, (yine bir şey lazım gelmez; çünkü) benden daha hayırlı olan (Hz. Peygamber de) böyle yapmıştır."[8]

---

4 Şia'nın bir kısmı imamet meselesinde ayetleri yorumlayarak çözüm ararken Ğulât-ı Şia ise, Hz. Ali'nin imameti ile ilgili bazı ayetlerin Kur'ân'dan çıkarıldığını iddia etmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bk. İhsan İlâhi Zahîr, *Şia'nın Kur'ân, İmamet ve Takiyye Anlayışı*, çev. S. Hizmetli-H. Onat, Ankara, 1984, s. 88-109.

5 M. Ziyauddin Rayyıs, *a.g.e.*, s. 53.

6 İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 63.

7 M. Saîd Hatiboğlu, *"Hilâfetin Kureyşliliği"*, AÜİFD, c. XXIII, Ankara, 1973, s. 157.

8 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 653; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 343; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 126; Müslim, *a.g.e.*, II, 1454-1455; İbn Kesir, *Bidâye*, V, 220.

Bu rivayetin öncesinde İbn Hişâm şu ilaveyi yapmıştır: *"Rasûlullah (s.a.v.), Ömer'in tekbirini işitince, 'Nerede Ebû Bekir? Allah ve Müslümanlar, buna razı olmazlar!' buyurdu. Ömer'in vefat ederken söylediği şu sözler olmasaydı, Müslümanlar, Rasûlullah (s.a.v.)'ın Ebû Bekir'i halife olarak tayin etttiğinden şüphe etmeyeceklerdi."*[9]

Bu rivayet, Hz. Peygamber hasta iken Hz. Ömer'in namaz kıldırmasından bahsetmektedir. Daha önce aktardığımız üzere, Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'e namaz kıldırmasını emretmiş; ancak elçilik yapan sahâbî onu bulamayınca Hz. Ömer'den imam olmasını istemişti. Hz. Peygamber de tekbir sesini işitince, olaya muttali olmuş ve böyle bir tepki göstermişti.[10] İbn Hişâm burada iki noktaya dikkat çekmek istemektedir: Birincisi, Hz. Peygamber'in yerine herhangi bir şahsı halife olarak tayin etmediğidir; ikincisi ise, Rasûlullah'ın Hz. Ebû Bekir'i namaz kıldırmakla görevlendirmesinin onu halife tayin ettiği anlamına gelmeyişidir.

Ancak pek çok tarihçi bu ve benzeri olayları Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine bir işaret olarak algılamıştır.[11] Bunlardan biri olan İbn Kesîr de, bu rivayetlerden hareketle şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.v.)'ın hilâfete herhangi bir şahsı tayin etmediği gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yani, ne Ehl-i Sünnet'in iddia ettiği gibi Hz. Ebû Bekir'i, ne de Şia'nın iddia ettiği gibi Hz. Ali'yi halife olarak tayin etmiştir. Fakat o, Ebû Bekir(in hilâfetine)'e güçlü bir biçimde işaret etmiştir ve bu işareti de her akıllı ve feraset sahibi kişi anlayabilir."[12]

Fakat Benû Sâide gölgeliğindeki seçim esnasında hiçbir kimse, İbn Kesîr'in iddia ettiği gibi, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti ile ilgili Hz. Peygamber'e ait açık ve dolaylı bir söz ve işaretten bahsetmemiştir; ancak özellikle Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in

---

9 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 653.

10 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 652; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 220-223; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 322; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 227-228.

11 Muhammed Rıza, *Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, ts. , (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), s. 33; İhsan İlâhî Zahîr, *eş-Şî'a ve Ehlu'l-Beyt*, Lahor, 1983, s. 49; A. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, I, 241.

12 İbn Kesir, *Bidâye*, V, 219.

hastalığı esnasında namazları kıldırmakla görevlendirmesi de dahil olmak üzere Hz. Ebû Bekir'in bazı özelliklerini onun seçilmesi için güçlü bir argüman ve propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Benû Sâide örtmesindeki seçim, doğal ortamı içerisinde karşılıklı tezler ve antitezler ileri sürülerek ve bu esnada tezini sağlam ve güçlü zemine oturtanların kazanımı şeklinde geçmiştir; asla *"İmamlar Kureyş'tendir."* sözü dışında açıkça Hz. Peygamber'e atıfta bulunulmamıştır.

Hz. Peygamber, eğer kendisinden sonraki şahsı belirlemiş olsaydı, referansı İslâmî prensipler olan bir toplumda böyle bir seçimin yapılması gayr-i meşru olacağı gibi iktidarı elde etmek için mücadeleye giren her bir şahıs da Rasûlullah'ın emrine muhalefet etmiş olacağı için günahkâr olurdu. Hz. Peygamber'in halefini belirlemesi meselesi ile ilgili bir başka nokta ise şudur: Eğer Rasûlullah (s.a.v.), kendisinden sonraki devlet başkanını tayin etmiş olsaydı, bu, her iktidar sahibine kendisinden sonraki halefini belirleme hakkını verecektir ki, bu durumda ortaya çıkan yönetim modeli, bir öncekinin bir sonrakini belirlemesi açısından saltanat sistemine benzeyecektir. Bu sisteme de, tam değilse bile *"yarı saltanat"* sistemi diyebiliriz; çünkü saltanat sisteminde iktidar bir aileye aittir ve veliaht o aile içerisinden belirlenir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi tayin etmesi durumunda ise, bu tam bir saltanat modeli olacaktır ve İslâm'ın yönetim anlayışındaki temel unsurlarından birisi olan *"şûra"* tamamen ortadan kalkacaktır. Aslında Ehl-i Sünnet'in Şia'nın iddialarına karşı bir savunma psikolojisi içerisinde Hz. Ebû Bekir'in tayin edildiğini iddia ve isbat etmeye kalkışması, benimsediği *"hilâfet sistemi"*nin temeline oturtmaya çalıştığı, *"ehlu'l-hal ve'l-akd"* prensibini ortadan kaldırmakta ve kendi sisteminin en önemli dayanağını çürütmektedir. Fakat Şia'nın Hz. Ali'nin tayin edildiğini iddia etmesi ise, devlet başkanlığının veya onların ifadesi ile imametin kutsal aile içerisinde nasb yoluyla belirlenmesi düşüncesiyle uzlaşmaktadır.

Yine İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in yerine bir şahsı tayin etmediğini ifade eden farklı bir rivayet daha aktarmaktadır:

"Bir grup sahâbî Hz. Ömer'in huzurunda toplanınca, o: *'Şayet bir halife tayin edersem, bu bir sünnettir; eğer tayin etmezsem bu da bir sünnettir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), bir halife tayin etmeden vefat etmiştir; Ebû Bekir ise, yerine bir halef bırakarak vefat etmiştir.'* şeklinde konuştu. Hz. Ali, Hz. Ömer'in bu sözlerini işitince: *'Valahi, Ömer'in Rasûlullah'ın sünnetinden vazgeçmeyeceğini anladım.'* demiştir."[13]

Hz. Ali, Cemel günü yaptığı bir konuşmada bu meseleye son noktayı koymuştur:

"Ey insanlar! Rasûlullah (s.a.v.), hilâfet konusunda bize herhangi bir vasiyette bulunmadı. İş böyle olunca, biz, Ebû Bekir'i halife olarak seçmeyi uygun gördük ve o da bunu ölünceye kadar dosdoğru yerine getirdi. Sonra Ebû Bekir, Ömer'i halife olarak tayin etmeyi uygun gördü ve o da ölünceye kadar bu görevi hakkıyla yerine getirdi."[14]

"Hz. Ali, bu kanaatini ve inancını vefat ederken kendisinden halife tayin edilmesi istenince de ortaya koymuştur. Kendisine: *'Bize halife tayin etmiyor musun?'* diye sorulunca, o: *'Rasûlullah, tayin etmedi ki, ben tayin edeyim. Fakat Allah insanlar için hayır murad ederse, Peygamberlerinden sonra onların en hayırlılarının (Hz. Ebû Bekir) etrafında birleştirdiği gibi, benden sonra da onları en hayırlıları etrafında birleştirecektir.'* şeklinde karşılık vermiştir."[15]

Hz. Ali'nin oğlu Ömer de, bir adamın, *"Rasûlullah (s.a.v.)'ın babanla ilgili vasiyetini bana söyle!"* talebi karşısında, *"Bu sözü ben, ilk defa şu anda senden işittim."* diyerek şaşkınlığını gizlememiştir.[16]

Netice olarak, Hz. Peygamber'in yerine birini tayin etmediğini belirten rivayetlerden hiçbirisini dikkate almasak bile, Ensârın Rasûlullah'ın vefatından hemen sonra -belki de bir-

13 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 342.

14 İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, nşr. M. Nâsıruddin el-Elbânî, Beyrut, 1400, II, 575; Ukaylî, *ed-Duafâ*, nşr. A. Emin Kal'acî, Beyrut, 1404/1984, I, 178; Beyhakî, *Delâil*, VII, 223; İbn Kesir, *Bidâye*, V, 220; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâiku'l-Muhrika*, nşr. Abdurrahman b. Abdillah et-Türkî-K. Muhammed el-Harrât, Beyrut, 1417/1997, I, 70.

15 İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 70.

16 Câhız, *a.g.e.*, s. 275.

kaç saat sonra- halifeyi belirlemek için yaptığı toplantı tarihî bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca, bu toplantıda hiçbir sahâbî içlerinden herhangi birinin Hz. Peygamber tarafından tayin edildiğini dile getirmemiştir. O halde bütün bu tartışmalara Ashâbın bu toplantısı son noktayı koymaktadır. Hz. Peygamber, bir devlet başkanı olarak yerine bir halef bırakmadan ahirete intikal etmiştir ve yeni devlet başkanının seçimini ümmetine bırakmıştır. Bu seçimin sancılı ve zor olacağı muhakkaktır; zira Ashâb, üzerlerinde maddî ve manevî otoritesi tartışılmaz bir zatı kaybetmiş ve bu zat kendi yerine geçecek şahsın belirlenmesini ümmetine bırakmıştır. Böyle fiilî bir durumla karşı karşıya kalan Müslümanların da birlik ve beraberliklerini korumak ve devletlerini devam ettirmek için, Hz. Peygamber'in yerine geçecek bir şahsı belirlemeleri zorunlu idi. Ancak bu şahsı nasıl belirleyeceklerdi? İlk defa karşılaştıkları ve vahyin de temel prensipler dışında hiçbir kural koymadığı bu konuda, bütün problemlerinin bir peygamber tarafından çözülmesine alışmış bir toplumun sıkıntıya düşmesi çok doğaldır. O halde Ashâb, vahyin temel prensiplerini de dikkate alarak kendi geleneklerinden hareketle bu sorunu aşmak zorunda idi. Çünkü insanlar, bilgi ve tecrübe birikimlerinden istifade ederek, kişisel ve toplumsal problemlerini çözerler; Ashâbın İslâmî bilgi ve tecrübe dağarcığında bu sorunun çözümüne yönelik Hz. Peygamber'den intikal eden bir uygulama ve direktif yoksa elbette onlar, İslâmî değerlerinin yanısıra daha önceki geleneklerinden ve tecrübelerinden faydalanacaklardır. Bu konuda bir başka husus ise, Hz. Peygamber'in yerine geçecek olan şahsın asla onun boşluğunu dolduramayacağıdır; zira o, vahiyle yönlendirilen bir liderdi. İşte babasının imametine, bu görevin ardından bir hilâfet sorumluluğu getireceğini düşünerek karşı çıkan Hz. Âişe'nin, *"Vallahi ben böyle söyleyerek Hz. Peygamber'i bu işten vazgeçirmek istiyordum. Çünkü kendi kendime şöyle düşünüyordum: İnsanlar, Rasûlullah'tan sonra onun makamına geçecek olan şahsı hiçbir zaman sevemeyecekler ve vukû bulacak her hadisede onu*

uğursuz sayacaklardı. İşte bundan dolayı Peygamber'i bu işten vazgeçirmeye çalıştım."[17] ifadeleri, bu hakikatı dile getirmektedir.

Eğer Rasûlullah (s.a.v.), kendisinden sonra bir halife belirlemeyi ve kendisinden sonraki devletin biçimini dinî bir iş olarak telakki etseydi, kesinlikle bunu çözümsüz bırakmaz ve herkesin rahatlıkla anlayabileceği ve te'vil imkânı olmayacak bir biçimde bunu ifade ederdi. Bilakis o, bu işlerin çözümünü toplumsal inkişafa ayak uyduracak tarzda çözümlemeleri için ümmetine bırakmıştır; böylece İslâm, yeni gelişmelere ve toplumsal şartlara ayak uydurarak kıyamete kadar etkinliğini ve geçerliliğini koruyabilecektir.[18]

a. Benû Sâide Örtmesindeki Toplantı

Hz. Peygamber'in techiz ve tekfin işlemleri ile uğraşmak için Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Abbas, Üsâme b. Zeyd, Fadl b. Abbas ve Kusem b. Abbas, Hz. Âişe'nin evinde toplanmışlardı.[19] Hz. Peygamber'in yakın dostları ve akrabaları olan

17 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 652; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 217, 219; Buhârî, *Sahîh*, V, 140; Müslim, *a.g.e.*, I, 313; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 233.

18 Abdülkerim el-Hatib, *a.g.e.*, s. 159.

19 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; Taberî, *Tarih*, III, 201, 219; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 11; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 192; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235-236; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, nşr. Ö. A. Tedmurî, Beyrut, 1415-.... . /1994-.... . , (Hulefâ-i Raşidûn Dönemi), 11; İbn Haldun, *et-Tarih*, nşr. H. Şehhâde-S. Zekkâr, Beyrut, 1408/1988, II, 487. Meşhur ve maruf olan bu rivayet, Ensârın Hz. Peygamber'in vefat etmesinin hemen ardından toplandığını bildirmesine rağmen, bir diğer rivayet daha vardır ki, ona göre, Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın vefatının ardından yaptığı konuşmasının sonunda, *"Bilmiş olun ki, gerçekten Muhammed (a.s.), kendi yoluna koyulup gitmiştir. Bu hale göre, bu işi (hilâfeti) onun yerine üstlenecek bir şahıs gereklidir. İyice düşünün, taşının ve kararınızı bildirin. Allah size merhamet etsin!"* diyerek, Âshâbdan hilâfet konusunda fikirlerini belirtmelerini istemiştir. Bu konuşmanın ardından rivayet şöyle devam etmektedir: *"Ebû Bekir'in bu sözü üzerine mecliste bulunan bütün topluluklar ona: 'Peki, yarın bunu düşüneceğiz, inşaallah.' dediler ve sonra dağıldılar. Ertesi gün, bir grup Muhâcir Ebû Bekir'in yanında, bir grup Ensâr da Benû Sâide örtmesinde Sa'd b. Ubâde'nin yanında toplandılar. Ali b. Ebî Tâlib de Rasûlullah'ın vefatından dolayı üzgün bir vaziyette, yanında Zübeyr b. Avvâm'ın da bulunduğu Hâşimîlerden bir grupla birlikte evinde oturuyordu. Bütün Medine halkı, Muhâcirler ile Ensârın söyleyeceklerini dinlemek için dışarı çıkmışlardı... ."* (Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, nşr. Y. el-Cebûrî, Beyrut, 1410/1990, s. 31; İbn A'sem, *el-Futûh*, Beyrut, 1406/1986, I, 4; Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1105. Görüldüğü üzere rivayet, diğer tarih kitaplarında aktarılan meşhur ve maruf rivayetlerden çok

bu Muhâcirler, Hz. Peygamber'in naşı ile uğraşırlarken, Medine'nin diğer bir köşesinde Ensâr farklı bir faaliyet içerisinde

farklı bilgiler vermektedir. Ancak rivayetin bundan sonraki bölümü diğer kaynaklardaki bilgilerden çok farklı değildir. Biz, rivayetin baş kısmında verilen bu farklı bilgileri kısaca değerlendirmek istiyoruz.

Bu rivayete göre, Benû Sâide örtmesinde yapılan bu toplantı, Muhâcirlerden habersiz olarak yapılmış bir toplantı niteliğinde değildir; bilakis Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün Hz. Ebû Bekir'in teklifi ile kararlaştırılarak bir gün sonra yapılmıştır ve bütün Medine halkı da toplantı hakkında bilgi sahibidir. Rivayetin ortaya koyduğu bu tablo, hem bütün bilinen meşhur rivayetlere ters düşmektedir, hem de rivayette bu girişin hemen ardından verilen toplantıdaki konuşmalarla uyuşmamaktadır. Bizim ileride vereceğimiz ve bu rivayette de aktarılan bu konuşmalardan, toplantının, sadece Ensâr tarafından gerçekleştirildiğini, Ensârın adayının tesbitine ve seçimine yönelik bir toplantı olduğunu ve çok az sayıda Muhâcirin burada bulunduğunu anlıyoruz. Ayrıca bu rivayet de -diğer meşhur rivayetler gibi- Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin toplantıya sonrada katıldıklarını bildirmektedir. Dolayısıyla rivayetteki bilgiler birbirleriyle uyuşmamaktadır. Yine aynı rivayet içerisinde, bir toplantının hem bizzat Ebû Bekir tarafından planlanmış ve hem de toplantının belli aşamasından sonra bir zatın haber vermesi ile Ebû Bekir'in katılmış olması bilgilerinin birlikte oluşunu izah etmek de mümkün değildir. O halde bu rivayetin baş tarafında verilen bilgiler, problemlidir ve dikkate alınamaz. Bu takdirde Benû Sâide örtmesinde yapılan bu toplantı, -rivayetin ilk kısmının aktardığı şekilde- Hz. Ebû Bekir'in daveti üzerine bütün Müslümanların katılımıyla gerçekleşmiş bir toplantı değil; bilakis, Muhâcirlerin haberi yokken Ensâr tarafından aniden yapılan bir baskın seçim niteliğindedir ve meşhur şekliyle Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün yapılmıştır.

Ayrıca, eğer bu rivayeti esas alarak toplantının vefattan bir gün sonra yapıldığın söyleyecek olursak, Hz. Peygamber'in ne zaman defnedildiği problemi ortaya çıkacaktır. Buna göre, Hz. Peygamber ya defnedilmiş ve öyle toplantı yapılmıştır; ya da bir gün o haliyle bekletilerek biat tamamlandıktan sonra defnedilmiştir.

Birinci ihtimal, Ashâba en yakışan senaryodur ki Vâkıdî, *"Genel biat, Salı günü Hz. Peygamber defnedildikten sonra yapılmıştır."* (Makdisî, *a.g.e.*, V, 67) demek suretiyle en azından defin işleminin genel biat sonrasına bırakılmadığını belirterek meşhur rivayetlerden çok farklı bir bilgi vermektedir. Ancak aynı Vâkıdî ve yukarıdaki rivayeti onunla birlikte aktaran İbn A'sem, Hz. Ebû Bekir'e biatın Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün yapıldığını söyleyerek, (İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 3; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 64; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 231; Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, nşr. İ. Salih, Beyrut/Dımeşk, 1417/1997, s. 92) yukarıda aktardığımız vefattan bir gün sonra planlı bir toplantıdan bahseden rivayetleriyle ters düşmektedirler. Dolayısıyla biz bu rivayeti şaz kabul ederek konuyu değerlendirirken temel olarak almayacağız.

İkinci ihtimal ise, Ashâb için büyük ayıptır; çünkü Hz. Peygamber'in naşı dururken planlı bir şekilde böyle bir toplantı yapmanın hiçbir mantıkî ve ahlakî izahı yoktur. Diğer meşhur rivayetlerdeki baskın toplantı ise, sadece Ensârın yarattığı fiilî bir durumdur ve fitnenin engellenmesi için yapılması gereken müdahaleyi Muhâcirler, Hz. Peygamber'in naşını zorunlu olarak ortada bırakarak yapmışlardır.

idi. Onlar, Mekkelilerin Medine'ye hicreti ile Hz. Peygamber'e terkettikleri devlet başkanlığını,[20] Muhâcirlere haber vermeden kendi aralarında bir seçim yaparak fiilî bir durum yaratıp tekrar ele geçirmenin hazırlığı içerisinde idiler. Halife seçimi için ilk atağın Ensârdan gelmesi, kendi şehirleri Medine'de kurulmuş olan bu devletin ötekilerden (Muhâcirlerden) çok kendilerine ait olduğunu düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Zira Medine onların şehirleri ve vatanları idi; Hz. Peygamber ve Muhâcirler de buraya gelerek kendilerine sığınmışlardı.[21] Diğer bir ifade ile onlar, merkezi, kendi şehirleri -Medine- olan bu devletin Hz. Peygamber'den sonraki halifesini belirlemede, Muhâcirlerden daha çok kendilerinin hak sahibi olduğunu düşünüyorlar, *"Medine kendi şehirleri olduğu için, bu işe sahip çıkmakta hakları bulunduğuna inanıyorlar"*[22] ve buradaki bir iktidar sorununu, ötekilerin değil daha çok kendilerinin sorunu olarak görüyorlardı. Nitekim bu düşüncelerini seçim esnasındaki konuşmalarına da yansıtmışlardır. İşte bu düşünce ve duygular, iktidarın yeni adayını tesbit için onları seferber etmişti.

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken, iktidara talip oldukları konusunda direkt veya dolaylı olarak en ufak bir beyan ve ifadeleri olmadığı halde Ensâr, Hz. Peygamber'in techiz, tekfin ve defnini beklemeden kendi aralarından bir şahsı halife seçebilmek için harekete geçmişlerdi. Onların bu acil girişimleri, -muhtemelen- iktidarı güçlü aday Kureyş'e kaptırmama düşüncesinden kaynaklanıyordu. Gayet iyi biliyorlardı ki, Hz. Peygamber'e akraba oldukları için, Kureyş iktidarın en güçlü adayı idi ve bu adayı saf dışı bırakmanın en gerçekçi yolu, inisiyatifi onlara kaptırmadan ani bir seçimle devlet başkanlığını ele geçirmek idi. Aslında tarih boyunca yapılan ve çoğu kez hiçbir ahlakî, dinî sınır ve değer tanımayan iktidar mücadeleleri penceresinden bu olaya baktığımız zaman,

---

20 Hişâm Cuayt, *el-Fitne*, çev. H. A. Halil, Beyrut, ts. , (Dâru't-Talî'a), s. 35.

21 Muhammed Hüseyn Heykel, *Ebû Bekr es-Siddîk*, Beyrut, ts. , (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), s. 50-51.

22 Ethem Ruhi Fığlalı, *"Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler"*, AÜİFD, c. XX, Ankara, 1975, s. 221.

bir insan olarak Ensârın da fıtratının temel dürtülerinden biri olan iktidarı ele geçirmek, iktidar ve güç sahibi olmak[23] için ortaya koyduğu bu çaba, yadırganacak bir olgu değildir. Hele bu nesilden pek çok insanın Hz. Peygamber'in vefatından 20-30 sene sonra iktidar adına birbirlerinin canlarına kastettikleri bir dönemi ve hatta tarih boyunca Müslümanlar arasındaki iktidar mücadelelerini göz önüne aldığımız zaman, fikirlerin çatışması şeklinde geçen bu mücadele hem dînen hem de ahlaken çok masum ve temiz kalmaktadır. Belki Ashâbdan, kendilerinden sonrakilere örnek olabilecek bir metot ve sistem belirlemeleri beklenebilirdi; ancak bu mümkün olmamıştır ve raşid halifelerden her biri diğerinden farklı bir metot ve sistemle iktidara gelmiştir. Böyle farklı farklı metotların uygulanışı, çok doğaldır ve bir siyaset sistemi ortaya koymayarak işi ümmete bırakan İslâm'ın ruhuna da uymaktadır. Eğer Ashâb, özellikle dört halife, bir sistem geliştirselerdi, bu kıyamete kadar Müslümanların önüne konulacak ve asla bu çizginin dışına çıkılamayacaktı. Bu da, Müslümanların zaman ve zemine uygun siyaset yapabilmelerine engel olacaktı. Ayrıca Hz. Peygamber'in zaman ve şartlara göre ümmetine bıraktığı bu hürriyetin, Ashâb tarafından bir kıstasa oturtulması ne kadar sıhhatli olabilirdi? Ashâb, İslâm'ın ümmete bıraktığı bu yetkiyi bilgi ve tecrübeleri çerçevesinde kullanarak değişik pratikler ortaya koymalarına rağmen, sonraki nesil, böyle davranmayarak dört halife döneminden bir *"İslâm Devleti Modeli"* çıkararak -maalesef- Müslümanlara tercih hakkı bırakmamıştır. Bugüne kadar, dört halifenin farklı modellerinin bir araya getirilip bir *"Hilâfet"* modelinin çıkarılarak İslâmî yönetim biçiminin tek ve yegâne alternatifi olarak sunulduğunu hep birlikte görmekteyiz. Biz, Müslümanların bir devlet anlayışının olamayacağını asla iddia etmiyoruz; ancak bu anlayışın zaman ve şartlara göre değişken olabileceğini ve bu değişkenliğin boyutunu tayininin de o günün Müslümanlarına bırakıldığını söylüyoruz.

23 Tâhâ, 20/120.

Ensâr, her ne kadar iktidara yönelik herhangi bir talebini ve düşüncesini Rasûlullah'a iletmemiş olsa da, bu ani toplantı, onların Hz. Peygamber hayatta iken, hilâfet meselesini kendi aralarında görüşüp tartıştıklarını göstermektedir.[24] Zira böyle bir ön hazırlık olmasaydı, Ensârın da Muhâcirler gibi vefat haberini duyar duymaz Rasûlullah'ın evinde toplanmaları gerekirdi; insanın psikolojik yapısı ve pek çok insanî değer bunu gerektirmektedir.[25] Ayrıca, normal şartlar altında yapılacak bir seçimde halifenin -büyük bir ihtimalle- Kureyş'ten seçileceğine dair bir endişeleri ve devlet merkezinin kendi şehirlerinde olmasından dolayı iktidarı belirlemenin kendi hakları olduğuna dair bir düşünceleri olmasaydı ve buna yönelik bir ön hazırlık yapmamış olsalardı, onların da hemencecik gidecekleri yer cenaze evi, yani Hz. Peygamber'in hücresi olurdu. Ensârın bu ön hazırlığına karşılık Muhâcirler ve özellikle de Kureyş, iktidarın kendilerine verileceğinden çok emin bir şekilde davranmaktadır. Bundan dolayı Ensârın bu girişimi onları çok şaşırtacaktır.

Ensârın Hz. Peygamber dönemindeki bu tür faaliyetleri açık bir biçimde rivayetlere yansımamıştır. Ancak, bize ulaşan rivayetler içerisinde sadece bir tek rivayette, halk, Hz. Peygamber'in son günlerinde halife adayı olarak Hz. Ebû Bekir ile birlikte Ensârdan Übeyy b. Ka'b'ın adını da gündeme getirmektedir. Türünün tek örneği olan ve bazı problemlerine daha önce işaret etmiş olduğumuz bu rivayeti de -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- sadece İbn Abdirabbih aktarmaktadır.[26] Bu rivayete göre: Nu'mân b. Beşîr, Übeyy b. Ka'b'ın yanına varıp, ona: *"Ey Übeyy! Halk, Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'i ya da seni halife yapmak istediğini söylüyor!? Git de şu işe bir bak!"* deyince, Übeyy: *"Evet, bu konuda Hz. Peygamber'den bir şeyler işittim; ancak, o vefat edinceye kadar bunları söyleyemem!"* karşılığını vermiş ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra, kendisine Ensârın toplantı yaptığı ve

24 M. Ziyauddin Rayyıs, *a.g.e.*, s. 56.
25 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 50.
26 İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 12-13.

Muhâcirlerle hilâfet konusunda tartıştığı haberi iletilince, derhal Benû Sâide örtmesine gelerek, *"Vallahi sizin bu işte bir hakkınız yoktur. Bu iş, onlara aittir; size değil."* diyerek hilâfetle ilgili Hz. Peygamber'den işittiği sözlerin bunlar olduğunu beyan etmiş ve böylece, Ensâr karşısında Kureyş'in konumunu güçlendirerek Hz. Ebû Bekir'in seçilmesine destek olmuştur. Dolayısıyla bu rivayet, hilâfet için adı geçen Ensârdan Übeyy b. Ka'b'ın, Muhâcir bir zatın (Hz. Ebû Bekir'in) halife seçilmesine destek olması ve ona karşı Ensârın muhalefetinin kırılması anlamına gelmektedir. Ancak yine de bu rivayetten hareketle halktan bazı kimselerin daha Hz. Peygamber hayatta iken halifenin kim olacağını tartıştıklarını söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber döneminde iktidara talip olduğunu açıkça ifade etmeyen Ensâr, böyle bir iktidar mücadelesini kazanabilmek için en güçlü şahsiyeti aday göstermek zorunda idi. Bu şahıs da Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubâde[27] idi. Ensâr arasında onun karşısına çıkabilecek aynı güçte başka bir aday yoktu. Ensârın diğer kabilesi Evs, ona rakip olabilecek en az onun kadar güçlü lideri Sa'd b. Muâz'ı[28] daha önce kaybetmişti. Dolayısıyla, Sa'd b. Ubâde Ensâr içinde tek ve en güçlü adaydı.

Ensâr, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçebilmek için Hazreclilerin mahallesindeki Benû Sâide örtmesinde (Sakîfetü Benî Sâide)[29]

---

27 Sa'd b. Ubâde b. Deylem b. Hârise el-Hazrecî, Hazrec'in reislerinden ve hem Câhiliye hem de İslâm döneminde toplumun ileri gelenlerinden bir sahâbî idi. Ensârdan yetmiş kişilik grup içerisinde Akabe biatında bulunmuş ve Uhud, Hendek ve diğer gazvelere iştirak etmiştir. İkinci Akabe biatında seçilen on iki kişilik temsilciler heyetinin arasında idi. (İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 613-617; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe*, II, 356-358; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, nşr. İ. Ramazan-S. Lahhâm, Beyrut, 1409/1989, I, 260-261; Ziriklî, *a.g.e.*, III, 85.)

28 Sa'd b. Muâz, Hendek savaşında aldığı yaralardan dolayı fazla yaşamamış vefat etmiştir. Bk. İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 239-252.

29 Benû Sâide, Ensârdan Hazrec'in bir boyudur. Sakîfetü Benî Sâide ise, Sâide Oğullarının oturup dinlendikleri bir gölgeliktir ki, bunun yanında *"Budâa"* adında meşhur bir kuyu vardır. Bu kuyu ile hem hurmalıklar sulanır, hem de diğer ihtiyaçlar giderilirdi. (Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264, dipnot:1; Yâkut Hamevî, *a.g.e.*, I, 524, III, 259; Bekrî, *Mu'cemu Mesta'cem*, nşr. M. es-Sekkâ, Beyrut, 1403/1983, I, 255.) M. M. Hasan Şürrâb bu konuda şu ilave bilgileri vermektedir: Mescid-i Nebevînin kuzey batısına düşen bu kuyunun, Hz. Peygamber'in kabrine uzaklığı yaklaşık olarak bir kilometredir. Bugün bu kuyudan hiçbir

toplandılar ve hasta olduğu halde Sa'd b. Ubâde'yi oraya getirdiler. Halife seçiminin yapılacağı yer Hazrec'in mekânı, aday da Hazrec'in reisi idi. Dolayısıyla Muhâcirlerle girişilen bu iktidar mücadelesinde ön planda yer alan grubun, Ensârdan ziyade bizzat Hazrec'in olduğunu ve buna bağlı olarak iktidar mücadelesinin Hazrec ile Muhâcirler arasında geçeceğini söyleyebiliriz. Zaten, toplantının ilk bölümünde aday tesbiti için kendi aralarında yaptıkları müzakerelerde Hazrec'in Sa'd b. Ubâde'yi daha önce tesbit ederek Evs'e takdim ettiğini[30] ve Evs'in de bunu ister istemez kabul etmek zorunda kaldığını görmekteyiz. Aslında Evs'in, güçlü Hazrec karşısında böyle bir iddiada bulunacak ne sosyal ne de siyasal bir gücü vardı. Onlar, bu seçimde ikinci planda yer alacaktı. Câhiliye döneminde Hazrec, Evs'in de onayını alarak Medine şehir devletinin başına geçirmeyi planladığı Hazrecli Abdullah b. Übeyy b. Selûl ile iktidara çok yaklaşmış; ancak Hz. Peygamber'in hicreti ile Abdullah b Übeyy b. Selûl ve dolayısıyla Hazrec, Medine şehir devletinin başkanlığını Rasûlullah'a teslim etmişlerdi. İşte bu gerçekten hareketle Hazrec, Evs ve Muhâcirler karşısında daha önce Peygamber'e teslim ettiği devlet başkanlığını tekrar kabilesine

---

kalıntı ve iz yoktur. Benû Sâide örtmesinin Hz. Peygamber'in kabrine bu kadar yakın olduğunu, Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde'nin, kendilerine toplantı haberi ulaşınca, hemen Rasûlullah'ın evinden oraya yürüyerek gitmeleri ve biat gerçekleşmeden oraya ulaşmaları göstermektedir. (Muhammed Hasan Şürrâb, *el-Medinetu'l-Munevvera fi Fecri'l-İslâm ve'l-Asri'r-Râşidî*, Beyrut/Dimeşk, 1415/1994, II, 17.) M. S. Vekil, Benû Sâide örtmesinin, Sa'd b. Ubâde'nin evinin yakınında olduğunu söylemekte ve bu iddiasını şöyle delillendirmektedir: Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman, Sa'd hasta olduğu için Ensâr onun yanına giderek orada, hemen örtmenin altında buluşmuşlardır. (Muhammed Seyyid el-Vekil, *el-Medinetu'l-Münevvera*, Beyrut/Dimeşk, 1417/1996, s. 170.) Muhammed Rıza da, Benû Sâide örtmesinin Sa'd b. Ubâde'nin evinin yanında olduğunu belirtmektedir. (Muhammed Rıza, *Ebû Bekr es-Sıddîk*, Beyrut, 1403/1983, s. 24, dipnot. 1.) İbn Kesîr ile Suyûtî, M. S. Vekil'in ileri sürdüğü Benû Sâide örtmesinin, Sa'd b. Ubâde'nin evinin yakınında olduğu görüşünü destekler mahiyette şöyle bir rivayet aktarmaktadırlar: *"Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, aralarında Ebû Bekir ile Ömer'in de bulunduğu halk, Sa'd b. Ubâde'nin evinde toplandılar..."* (İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218; Suyûtî, *Tarih*, s. 89). Bu iki yer birbirlerine çok yakın olmalı ki, İbn Kesîr ve Suyûtî, diğer rivayetlerinde toplantı yeri olarak Benû Sâide örtmesini verirlerken burada Sa'd b. Ubâde'nin evi diyerek iki mekan arasında bir ayırım yapmayı gerekli görmemişlerdir.

30 Vâkıdî, *Ridde*, s. 32-33; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1106.

kazandırmanın peşine düşmüş ve Medine merkezli bir devletin iktidarının kendi hakkı olduğunu bu tarihî geçmişine dayandırmış da olabilir. Nitekim İslâm'ın gelmesinden önce ilk kez iki kardeş kabile, Hazrecli bir şahıs etrafında uzlaşmaya varmışlardı[31] ve bu da, Evs karşısında Hazrec'e tarihî geçmişe dayanan bir siyasî üstünlük veriyordu. Evs, her ne kadar başlangıçta Hazrec'in yanında imiş gibi gözükse de, aralarındaki ta Câhiliyeden, hatta Medine'ye yerleşmelerinden itibaren süregelen[32] ve Hz. Peygamber döneminde de zaman zaman depreşen[33] bir mücadele ve rekabetin sonucu olarak Muhâcirlerin yanında yer almada gecikmeyecektir. Aslında Hz. Peygamber'in son günlerinde cereyan eden olaylara bakıldığında, hilâfete tek istekli ve arzulu olan kitlenin Hâşimîler olduğu görülecektir. Bu dönemde Ensârın böyle bir arzu ve beklentisini ifade eden açık bir rivayet olmadığı için Ensârın, Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmeye kalkışmasını ancak daha önce yapılan bir ön hazırlıkla izah etmenin mümkün olabileceğini daha önce ifade etmiştik.

Bunun altyapısı şu şekilde hazırlanmış olabilir: Ya Sa'd, halife olmayı bizzat isteyerek, yani hilâfete adaylığını ilan ederek bunun ön hazırlığını yapmış ve Ensâr içerisinde lehine kamuoyu oluşturmuş ve fakat normal şartlarda kendisine bunun verilmeyeceğini bildiği için ani bir atakla fiilî bir durum yaratmak istemiştir; ya da Ensâr, özellikle de Hazrec, hem Muhâcirler hem de Evs karşısında konumunu güçlendirmek için Sa'd'ı bu işe teşvik etmiş ve onun adaylığını kendi grubunda benimsetmiştir. Burada Hazrec önemli bir rol oynamaktadır ve Ensâr içerisinde Sa'd'dan başka adayın olmaması dikkat çekicidir.

Toplantıya katılan kişilerin miktarı konusunda tarihî kaynaklar bilgi vermemektedir. Ancak, böyle bir örtmede yapılan devlet başkanı seçimi toplantısına fizikî şartlar ve gündemin önemi dikkate alındığında Hazrec ve Evs'den ileri gelen 40-

31 İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 584.
32 M. C. Surûr, *a.g.e.*, s. 13.
33 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 300-301.

50 kişilik bir zevatın katılmış olması muhtemeldir. Toplantının ilk anlarından itibaren Muhâcirlerden bazı kişilerin orada bulunduğuna dair bilgiler de vardır.[34] Ancak bu şahsiyetlerin nüfuzlu ve eşraftan olan kimselerden olmadığını düşünüyoruz. Zira bu toplantı, halifenin kim olacağı konusunda yapılan ve bütün tarafların katıldığı bir istişare toplantısı değil, adayın belli olduğu ve işin meşrû hale getirilmesi için Ensâr tarafından gerçekleştirilen baskın seçim niteliğinde bir toplantıdır. Durum böyle olunca Muhâcirlerden orada bulunan kişiler, sosyal ve siyasî güçleri itibariyle muhtemelen hilâfete aday olabilecek özellikleri taşımamaktadır. Muhâcirlerden önemli kişiler daha sonra bu toplantıya katılacaktır.

Toplantının Hz. Peygamber'in vefat ettiği günde yapıldığı kesin olmakla birlikte ne zaman yapıldığı konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak, bu konuya ışık tutabilecek nitelikte bir rivayeti İbnu'l-Cevzî aktarmaktadır:

"Peygamber (s.a.v.)'in vefat ettiği gün, Ebû Bekir (r. a.) insanlara öğle namazını kıldırdıktan sonra Uveym b. Sâide,[35] Abbas'a gelerek, Ensârın Sa'd b. Ubâde'yi devlet başkanlığına seçtiklerini haber verdi. Halk öğle namazını bitirince, oturdukları yerleri terketmediler. Abbas ayağa kalkarak ilerledi ve şöyle dedi:

---

34 Vâkıdî, *Ridde*, s. 32-33; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4.

35 Uveym b. Sâide b. Âiş el-Evsî el-Ensârî, Evs'in Amr b. Avf koluna mensup olup kabilesinin ileri gelen şahsiyetlerindendir. İkinci Akabe biatına yetmiş kişilik grup içerisinde katıldığı konusunda hiçbir ihtilaf olmamakla birlikte, Vâkıdî'ye göre hem birinci ve hem de ikinci Akabe biatına katılmıştır. Bedir'den itibaren bütün gazvelerde Hz. Peygamber'le birlikte olmuştur. Kuba mescidinde kendileri hakkında *"... Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever."*(Tevbe, 9/108) ayetinin indiği şahıslardan birisi de Uveym'dir. Bu ayetdeki şahısların kimler olduğu Hz. Peygamber'e sorulunca, *"Onlar içerisinde Uveym b. Sâide ne kadar iyi bir şahıstır!"* karşılığını vermiştir. Hz. Peygamber, onunla Ömer'i -İbn İshak'a göre, Hâtib b. Ebî Beltea'yı- kardeş yapmıştır. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde vefat etmiştir. (Vâkıdî, *Ridde*, s. 34; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660; Taberî, *Tarih*, III, 206-207; İbn Abdilberr, *İstiâb*, III, 1248; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaût v. dğr. , Beyrut, 1401-1409/1981-1988, I, 503-504; Kalkaşendî, *Nihayetu'l-Ereb*, nşr. İ. el-Ebyârî, Beyrut/Kahire, 1411/1991, s. 372; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, nşr. A. M. el-Becâvî, Kahire, 1970, IV, 745-746; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, Beyrut, 1402/1982, II, 834.)

'Ey insanlar! Neden sizi gruplar halinde görüyorum? Birisi, gelerek bana olanları anlattı. Ey Ebû Bekir! Kalk ve onların (Ensârın) yanına git! (ve ne olup bittiğini öğren)' deyince, halk:

'Ey Ebu'l-Fadl! Onlardan hiçbirisinin bizimle birlikte namaz kılmaması, sana gelen haberin doğru olduğunu göstermektedir.' karşılığını verdiler."[36]

Bu rivayet, Ensârın Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ilk namaz olan öğle namazına dahi katılmayarak, hiç vakit kaybetmeden Benû Sâide örtmesinde toplandıklarını göstermektedir. Görülmektedir ki, Ensâr, Sa'd b. Ubâde'yi apar topar halife seçebilmek için, Hz. Peygamber'in vefat haberini duyar duymaz hemen bu toplantıyı gerçekleştirmişlerdir. Olayların seyri de bu ihtimali güçlendirmektedir. Onlar, hiç vakit kaybetmeden, Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir-iki saat içerisinde Benû Sâide örtmesinde bir araya gelmişlerdir.

Gündemi bellli olan bu toplantıda ilk sözü Evsli Huzeyme b. Sâbit[37] alarak şunları söyledi:

"Ey Ensâr! Şayet siz, bugün Kureyşlilere (bu işte) bir öncelik tanıyacak olursanız, bu iş kıyamet gününe kadar onlar üzerinde kalacak

---

36 İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 52. Bu rivayette geçen, Sa'd b. Ubâde'ye biat edildiğine dair bilgi, meşhur rivayetlere ve olayların gidişatına ters düşmektedir. Eğer Sa'd b. Ubâde halife olarak seçilmiş olsaydı, Hz. Ebû Bekir ile diğerlerinin oraya gitmesinin hiçbir anlamı olmazdı. Kaldı ki aktaracağımız gibi, henüz biat edilmeden Hz. Ebû Bekir ve arkadaşları olaya müdahale etmişlerdir. Yine bu rivayete göre, toplantı haberi öğle namazı sonrası, mescitte iken Uveym b. Sâide tarafından Muhâcirlere ulaştırılmış ve olaya ilk tepki veren de Hz. Abbas olmuştur. Bu bilgi de, -daha sonra ele alacağımız gibi- meşhur rivayetlere uymamaktadır. Tarihi kaynakların çoğunun verdiği bilgiye göre, toplantı haberi Muhâcirlere Hz. Âişe'nin hücresinde defn işleriyle meşgul olurken ulaşmış ve olayda baş rol oynayan kişi de Abbas değil, Ebû Bekir'dir. Ancak bu rivayette geçen diğer bilgileri, bazı detayları tamamlamak için kullanabiliriz.

37 Ebû Umâra Huzeyme b. Sâbit b. Fâkih b. Sa'lebe, hem Câhiliye, hem de İslâm döneminde Evs kabilesinin ileri gelenlerinden bir zat idi. Kendisine *"Zü'ş-Şehâdeteyn"* denilirdi. Mekke'nin fethedildiği gün, Evs kabilesinden Hatme Oğullarının sancağını taşıyordu. Ali b. Ebî Tâlib'in hilâfeti dönemine kadar yaşamış ve onunla Sıffîn'e katılmış ve bu savaşta h. 37 yılında şehit olmuştur. (İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 356-357; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe*, II, 133; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, II, 278-279; Ziriklî, *a.g.e.*, II, 305.)

ve size geçmeyecektir. Hâlbuki Allah Kitabında[38] *sizi Ensâr (yardımcılar) olarak adlandırmıştır; Muhâcirler siz(in memleketiniz)e hicret etmiştir ve Peygamber (s.a.v.)'in kabri de sizin yurdunuzdadır. Bu duruma göre, Kureyşlilerin kendisinden çekinecekleri ve Ensârın da kendisine güvenebileceği bir şahıs üzerinde anlaşın!"*[39]

Huzeyme'nin, *"Kureyşlilerin kendisinden çekinecekleri ve Ensârın da kendisine güvenebileceği bir şahıs üzerinde anlaşın!"* sözlerinden anlaşılmaktadır ki, toplantının gündemi hem Evs hem de Hazrec tarafından bilinmekle beraber, Evslilerin Sa'd b. Ubâde'nin adaylığından haberleri yoktur. Yalnız onlar da, işin başında hilâfetin Ensârın hakkı olduğuna inanmışlar ve bu hakkın ideolojik temellerini düşünce dünyalarında oluşturmuşlardı. Zaten Ensâr, bütün toplantı boyunca yaptığı konuşmalarda hilâfet haklarını, Hz. Peygamber ile Muhâcirlerin kendi yurtlarına hicret etmeleri ve kendilerinin onları kabul ederek her konuda yardımcı olmaları argümanıyla temellendirmiş ve bu hususların, neden hilâfet için bir hak olacağını izah etmeye çalışmıştır.

Bu konuşmada dikkat çeken diğer unsurlar ise şunlardır:

1-Ensâr, bir kez iktidarı Kureyş'e kaptırırsa bir daha kıyamete kadar ele geçirememekten korkmaktadır ve onlar, Kureyş'in iktidar mücadelesinde kendilerine karşı en güçlü aday olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, onların bu endişelerinin arkasında yatan gerçekleri, bize intikal eden rivayetler çerçevesinde tesbit etmek oldukça güçtür; zira Ashâbın iki önemli grubu arasında Hz. Peygamber döneminde birkaç olay dışında ciddi bir sürtüşme yaşanmamıştır. Belki de meseleyi sadece bir iktidar mücadelesi olarak değerlendirebiliriz.

2-Ensârın hilâfet hakkının kaynağı, memleketlerinin Hz. Peygamber'in ve diğer Müslümanların hicret yurdu olması ve Hz. Peygamber'in kabrinin Medine'de bulunmasıdır. Yalnız bu noktada, daha defni gerçekleşmemiş bir peygamberin kabrinden bahsedilmesi dikkat çekicidir.

---

38 Tevbe, 9/100, 117.

39 Vâkıdî, *Ridde*, s. 32-33; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1106.

3-Hilâfet makamına seçilecek şahıs, Kureyş'in çekineceği, Ensârın ise güveneceği bir zat olmalıdır. Yani Huzeyme, karizmatik bir lider arayışı içerisindedir.

Yapılan bu ilk konuşmada Huzeyme'nin Müslüman bir toplumda görev dağılımında temel esas olması gereken *"ehliyet"* prensibinden hiç bahsetmediği söylenemez. O, Ensârın İslâm'a hizmetlerinden bahsederek, hilâfete layık ve ehil olduklarını ve onu hak ettiklerini söylemektedir. Ancak, İslâm Devletinin liderliği gibi toplumun en zirvesindeki ve sorumluluğu en yüksek bir göreve aday belirlenirken, bu prensibin daha hassas ve kapsamlı uygulanması beklenirdi. Bütün Ashâbın katılacağı ve adayların eşit şartlarda yarışabileceği bir ortamda hilâfet seçimi yapmak onlara en yakışan bir davranıştı. Huzeyme, *'Hz. Peygamber'in yerini doldurmak çok zor ve sorumluluk isteyen bir iştir. Aramızda bu sorumluluğu kaldırabilecek filan filan zatlar vardır ve bu işe ehildirler; buna göre bu zatlardan birisini Muhâcir kardeşlerimizin de onayını alarak seçelim!'* tarzında bir ifade kullanmamış veya benzer bir teklif getirmemiştir. Anlaşılan o ki, bu seçimin gidişatını ve kurallarını, tamamen İslâmî düsturlar değil, iktidar mücadelesinde kullanılan o günkü hâkim argümanlar ve prensipler belirleyecektir.

Toplumsal sorumluluk açısından ehliyeti, kişinin sahip olduğu özellikleri itibariyle kendisine verilecek içtimaî bir göreve layık ve böyle bir işi başarı ile yürütebilecek fıtrî yeteneklere sahip olması şeklinde anlayabiliriz. Kişinin üstlendiği herhangi bir içtimaî görev, toplumu direkt ilgilendirdiği için kişinin kendisini bu göreve ehil görmesinden öte, toplumun o kişiyi ehil görmesi önemlidir. Meseleye bu açıdan bakınca, bir inanç ve ideolojiye sahip toplumlarda davaya hizmette kıdem, toplumsal görev açısından önem arzedeceği için Ensâr bu noktaya vurgu yapmıştır. Ancak bu argümanı Muhâcirler de Ensâra karşı kullanacaktır.

Huzeyme'nin bu sözleri üzerine, Ensârın -muhtemelen Hazrec'in- *"Ey Huzeyme! Haklısın, çok doğru söyledin. Şüphesiz biz, senin dediklerine katılıyoruz. Zaten biz de efendimiz Sa'd b. Ubâde'yi (bu*

iş için) seçmiştik."[40] şeklindeki cevabı, -Evs'in, Sa'd b. Ubâde'nin adaylığından haberi olmasa bile- Hazrec'in çok önceden yaptığı bir plan çerçevesinde Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için hareket ettiği düşüncesini güçlendirmektedir.

Bu sözler üzerine orada bulunan bazı Muhâcirler, kaşlarını çatarak ve yüzlerini ekşiterek birbirlerine baktılar.[41] Ensârın bu konuşmaları onları rahatsız etmişti. Çünkü her ne kadar devlet başkanlığına aday olma konusunda Ensâr da en az Muhâcirler kadar hak sahibi olsalar da, Muhâcirlere haber vermeden yapılan bu toplantı, hem ahlakî değil, hem meşrû değil, hem de sosyal ilişkiler açısından şık değildi. Çünkü biricik Peygamberlerini kaybetmenin üzüntüsü ve ona son görevlerini ifa etmenin telaşı ve çabası içerisinde olan Muhâcirleri hiçe sayarak yapılan böyle bir teşebbüs, Müslüman toplum içerisinde telafisi güç zararlar verebilir ve peygambersiz yeni bir hayatın daha ilk günlerinde bu iki grup arasında büyük çatlaklara neden olabilirdi. Nitekim neticeleri o günlerde pek ortaya çıkmasa bile, bu baskın seçimin yansımaları tarih boyunca bazen kırgınlıklar, bazen kavgalar ve bazen da savaşlar şeklinde tezahür edecektir. Hatta Şia'nın ortaya çıkmasına ideolojik zemin hazırlayan Hz. Ali taraftarlığının ilk emarelerini, herkesin kozlarını rahatlıkla paylaşma imkânı verilmeden yapılan bu baskın seçimin yarattığı ortamda aramak bile mümkündür.

Ensârın, *"Zaten biz de efendimiz Sa'd b. Ubâde'yi (bu iş için) seçmiştik."* ifadelerinden, Sa'd b. Ubâde'nin adaylığının daha Hz. Peygamber hayatta iken, -muhtemelen hastalığı günlerinde- tesbit edilip kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu toplantı, Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Hazrec ve Evs'in ileri gelenlerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu toplantıdan önce sadece Hazrec'in katılıp Sa'd b. Ubâde'yi halife adayı olarak belirlediği bir toplantı daha önce yapılmış olmalı ki, üzerinde karar kılınmış bir adayın ismi hemen gündeme getirilmiştir. Ensârın bu sözleri, bizim *'Ensâr/Hazrec bu*

40 Vâkıdî, *Ridde*, s. 32-33; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1106.
41 Vâkıdî, *Ridde*, s. 32-33; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4.

seçime Hz. Peygamber'in vefatından önce hazırlanmıştır.' iddiamızı güçlendirmektedir. Hazrec'in daha önce müzakere ederek tesbit ettiği bu adayı, Evs, ister istemez kabul etti. Ancak, bu zoraki kabul, Muhâcirlerin sert direnişi karşısında Ensârın saflarının çözülmesine ve Evs'in Muhâcirlerin yanında yer almasına neden olacaktır.

Huzeyme'nin konuşmasının ardından Ensârın kendisini açıkça aday göstermesi üzerine Sa'd, konuşmak için söz aldı. O, oğlu Kays'a -ya da amcaoğullarından birine-: *"Hasta olduğum için sesimi herkese duyuramam. Sen konuştuklarımı yüksek sesle halka aktarırsın!"* diyerek konuşmasına başladı. Sa'd konuşuyor, oğlu da söylediklerini ezberleyerek halka aktarıyordu. Sa'd b. Ubâde Allah'a hamd ve senâdan sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Ey Ensâr topluluğu! Arap kabileleri içerisinde sizin gibi dinde kıdeme ve İslâm'da fazilete sahip olan başka bir kabile yoktur. Rasûlullah (s.a.v.) kavmi içerisinde on küsur yıl kalarak, onları Rahman'a ibâdete ve putları terk etmeye çağırdı. Kavminden ona çok az bir grup iman etti. Vallahi iman edenler de, ne Rasûlullah'ı, ne dininin şerefini, ne de kendilerini zulüm ve işkenceden koruyabildiler.

Nihayet Allah, size fazilet, yücelik ve nimetler lütfetmeyi isteyince, Kendisine ve Rasûlüne iman etmeyi, Rasûlullah ile Ashâbını korumayı, O'nu ve dinini yüceltmeyi ve de düşmanlarıyla savaşmayı size nasip etti. İnsanlar içerisinde, onun düşmanlarına karşı, sizden daha şiddetlisi ve güçlüsü olmadı. Sonunda Araplar, ister istemez Allah'ın emrine yöneldiler ve en uzaktakiler bile İslâm'ın hükmüne boyun eğdiler. Allah, sizin sayenizde Rasûlünü yeryüzünde hâkim kıldı. Araplar, sizin kılıçlarınız sayesinde onun otoritesini kabul ettiler.

Rasûlullah (s.a.v.), sizden razı ve gönlü rahat olarak bu dünyayı terk etti. Öyleyse bu işe siz el atın ve sarılın! Çünkü bu iş, herkesten önce sizin hakkınızdır ve bu işe insanlar arasında en layık sizsiniz!"[42]

Görüldüğü gibi Sa'd b. Ubâde, çok önemli noktalara vurgu yaparak, hilâfete Ensârın layık olduğunu isbata çalışmıştır. Vur-

---

42 *İmâme*, I, 22; Taberî, *Tarih*, III, 218; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 191-192; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3.

gu yaptığı noktalar, İslâm'a yaptıkları hizmetlerle ilgilidir ve argümanlar tamamen dinî içeriklidir. Her ne kadar, bu toplantı ile İslâm'ın yönetim anlayışının temellerinden biri olan *"istişare"* ve *"ehliyet"* prensipleri dar bir çerçeveye sıkıştırılarak Muhâcirler işe hiç bulaştırılmadan iktidarı ele geçirmek amaçlansa bile, ortaya konulan argümanlar, dinî içerikli olmak zorundadır. Zira İslâm toplumunda iktidarı meşrû kanallarla ele geçirmek için, İslâmî prensiplere bağlı bir geçmişinizin olması şarttır. İşte bu temiz geçmişlerini ve dine yaptıkları bu kadar hizmeti gündeme getirerek, Ensâr, iktidara sahip olma hakkını kendinde görmüş ve bu gerekçelerle iktidara daha layık olduklarını isbata çalışmıştır.

Sa'd'ın tamamen dinî içerikli gerekçeler kullanmasının bir diğer sebebi de şudur: Onlar, Muhâcirler karşısında iktidara talip olabilmeleri için Hz. Peygamber'e yakınlık ve akrabalık üzerine iddialarını kuramayacaklarına göre, en güçlü oldukları ve iktidar iddialarını rahatlıkla temellendirebilecekleri saha olan dinî alana tartışmayı kaydırmak ve argümanlarını burada oluşturmak zorunda idi.

Sa'd'ın yaptığı bu konuşma, İslâm tarihinde ilk iktidar mücadelesi çerçevesinde bir halife adayının yaptığı konuşma olması açısından önem arz etmektedir. Bundan dolayı detaylı bir tahlile ihtiyaç vardır. Sa'd b. Ubâde'nin bu konuşmasının ana başlıklarını tesbit ederek tahlil etmek yerinde olacaktır.

1-Arap kabileleri içerisinde İslâm'ı ilk kabul edenler Ensârdır, bundan dolayı iktidarın sahibi de onlar olmalıdır. Sa'd'ın, Kureyşli ilk Müslümanlar varken böyle bir iddiada bulunmasını daha sonra gelen cümleleri açıklayacaktır.

2-On küsur yıl dini tebliğ ettiği halde bizzat Hz. Peygamber'in kavminden sınırlı sayıda insan Müslüman olmuştur. Buna karşılık Ensâr denilen grubu oluşturan Evs ve Hazrec kabilesinin hemen hemen tamamı kısa bir süre içerisinde İslâm'a girmiştir.

3-Ensâr, sadece İslâm'a girmemiş, hem Peygamberlerini koruyamayan Mekkeli Müslümanlara ve hem de Hz. Peygamber'e kucak açarak onları barındırmış ve korumuştur.

İşte, belki de Ensârın yaptığı bu hizmetler, Sa'd b. Ubâde'nin kendilerini İslâm'ı kabul eden ilk Araplar olarak takdim etmesine sebep olmuştur. Her ne kadar Ensâr, İslâm'la on yıl sonra tanışmış olsa da, gerçekten İslâm'ın Araplar arasında yayılmasında büyük katkıları olmuştur ve İslâm, onlar sayesinde diğer Arap kabilelerine ulaşma imkânı bulmuştur.

4-Ensâr, İslâm'ı kabul etmekle kalmamış, Arap yarımadasında İslâm'ın hâkimiyeti için maddî ve manevî bütün varlığını seferber etmiş ve bu uğurda pek çok zafere imza atmıştır.

5-Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in Ensârdan razı olarak vefat etmesinin kendilerine hilâfet mücadelesine girme ve hatta hilâfete sahip olma hakkını verdiğine dikkat çekmiştir.

İşte İslâm için yapılan bütün bu fedakârlıklar ve hizmetler, Ensâr'ın iktidara Muhâcirlerden daha fazla hak sahibi oldukları çıkarımına varmalarına sebep olmuştur. İbn Haldun da, *"Ensâr, Muhâcirlere ve Peygamber'e yardım ettikleri ve onları barındırdıkları için, hilâfetin kendilerine ait olduğunu düşünüyorlardı."*[43] demek suretiyle bu gerçeği dile getirmektedir.

Bu konuşmada dikkat çeken diğer önemli bir nokta da, Sa'd b. Ubâde'nin iktidara ortak olmaya değil, iktidarın yegane sahibi olmaya vurgu yapmasıdır. Ancak -ileride görüleceği gibi- bu iddialarını fazla sürdürememişler, aralarındaki çözülmeden dolayı halifenin yardımcısı ve veziri olmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Sa'd b. Ubâde yaptığı bu konuşma ile Ensârın, hilâfete Muhâcirlerden daha layık oldukları düşüncelerini güçlendirmiş ve kendilerine olan güveni artırmıştır. Ensârın Sa'd'a cevabı ise şöyle olmuştur:

"Doğru düşünüyor ve gerçekleri söylüyorsun! İleri sürdüğün görüşleri savunacağız ve seni halife seçeceğiz. Çünkü sen, içimizde Müslümanların kabul edeceği ve razı olacağı bir kişisin."[44]

---

43 İbn Haldun, *Tarih*, II, 487.

44 *İmâme*, I, 22; Taberî, *Tarih*, III, 218; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 191-192; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3.

Sonra, böyle bir seçime Muhâcirlerin itiraz edebileceğini düşünerek, onlara karşı gerekli ve ikna edici cevaplar verebilmek için müzakerelere başladılar.

"Bazıları, *'Eğer Kureyş Muhâcirleri bunu kabul etmeye yanaşmazlar ve: Biz, Muhâcirleriz ve Rasûlullah'ın ilk sahâbîleriyiz. Onun kabilesi ve dostlarıyız. Onun vefatından sonra, neden bizimle bu işi tartışıyorsunuz? derlerse, ne diyelim?'* dediler.

İçlerinden bir grup, *'Biz de öyleyse: Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun! deriz ve bundan başka bir çözüme de asla yanaşmayız.'* dediler.

Sa'd b. Ubâde bunu işitince, *'İşte bu, ilk çözülme ve tavizdir!'* dedi."[45]

"Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun!" teklifini gündeme getiren kişilerin Evs kabilesinden olmaları kuvvetle muhtemeldir.[46] Zira reisleri Sa'd b. Ubâde'nin adaylığını tesbit ederek Evs'e bir oldu bitti ile kabul ettiren Hazrec'den herhangi birinin böyle bir görüşü öne sürmesi düşünülemez. Ancak, toplantıya Muhâcirlerin de katılmasıyla tartışmalar artıp, artık Ensâr hilâfetten ümidini kesince, ta toplantının başından beri Sa'd b. Ubâde'nin seçilmesi için büyük gayret sarfeden Hazrecli Hubâb b. Münzir tarafından bu teklif, son bir manevra ve ümit olarak gündeme getirilecektir.

Ensâr, Muhâcirlerin itiraz edebilecekleri ve iddialarını temellendirebilecekleri noktaları çok iyi bilmekte ve buna cevap için ön hazırlık yapmaktadır. Nitekim Ensârın tezlerine karşılık Muhâcirlerin hilâfet iddialarını üzerine kurdukları noktalar, Hz. Peygamber'e yakınlık ve ilk Müslümanlar olmaları şeklinde olacaktır. Dine hizmet açısından her iki grubun da nitelik farklılığı olmakla birlikte birbirlerine karşı aşırı bir üstünlüğü söz konusu olamayacağı için, mesele Peygamber'e yakınlık ve akrabalık üzerinde yoğunlaşacaktır. Buna ilaveten, yine aynı kategoriye dahil edebileceğimiz, Peygamber'in ka-

45 Taberî, *Tarih*, III, 218-219; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 192.
46 M. Hüseyn Heykel, *a.g.e.*, s. 52.

bilesi Kureyş'in Araplar arasındaki siyasî, sosyal ve dinî konumu Muhâcirlerin iddialarını güçlendirecektir. Netice itibariyle Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi de Muhâcirlerin tartışmayı bu alana çekmeleriyle mümkün olabilmiştir.

Ensârın kendi aralarında yaptıkları bu müzakerelerde ortaya atılan bu tezler, antitezleri gündeme getirilmediği için gayet makul ve gerçekçi gözükürken, saygın ve sözü dinlenilen bir zat olan Evsli Üseyd b. Hudayr[47] ayağa kalkarak onları içerisine düştükleri hayal âleminden gerçek dünyaya şu sözleri ile taşımıştır:

"Ey Ensâr! Allah sizi Ensâr diye adlandırarak, yurdunuzu hicret yurdu yaparak, Rasûlullah'ın vefatını da aranızda takdir ederek sizi nimetlere gark etti. O halde bunun için Allah'a şükredin! Bu iş, size değil, Kureyşlilere aittir. Bu durumda siz, sadece onların tercih edecekleri kimseyi tercih edin ve onların uzaklaşacakları kimseden uzaklaşın!"[48]

Bu sözlerinden dolayı Ensârdan bir grup ona doğru fırladı ve hakaretler yağdırarak onu susturdu.[49] Bu durum karşısında Üseyd de sustu. Üseyd'in bu konuşmasına kadar her şey Ensârın istediği gibi gidiyordu. Üseyd'in bu tavrını bir ileri görüşlülük olarak değerlendirebileceğimiz gibi, bu olayı, Sa'd b.

47 Ebû Yahya Üseyd b. Hudayr'ın babası Hudayr, Buâs harbi esnasında Evs'in reisi idi ve o savaş esnasında öldürülmüştü. Babasından sonra kendisi de, Câhiliye ve İslâm dönemlerinde eşraftan bir zat idi. Atıcılık, yüzücülük ve yazı yazma sanatında çok mahir olduğu için kendisine *"el-Kâmil"* denilirdi. Araplar arasında, akıllı ve feraset sahibi birisi olarak tanınırdı. Sa'd b. Muâz'dan bir süre önce Mus'ab b. Umeyr'in vasıtasıyla Müslüman olmuştur. İkinci Akabe biatına katılmış ve on iki kişilik temsilciler heyetine seçilmiştir. Bedir'e katılmamasına rağmen Uhud'a iştirak ederek, insanlar kaçıştığı zaman Hz. Peygamber'in yanında sebat etmiştir. Hendek ve diğer gazve ve olaylarda Hz. Peygamber'le birlikte olmuştur. H. 20 senesinde Medine'de vefat etmiştir. (İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 603-607; İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 259-260; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe* , I, 111-113; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, I, 83; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut, ts. , (Dâru Sâdır), I, 347; Ziriklî, *a.g.e.*, I, 330.)

48 Vâkıdî, *Ridde*, s. 33; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4-5; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1106.

49 Arapça metnin tercümesi bu şekilde olması gerekirken, M. Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi* isimli eserinin çevirisinde (II, 1106), *"Hiç kimse fırlayıp ona hakaret yağdırmadı veya onu susmaya mecbur etmedi."* şeklinde tamamen zıt bir anlam verilmiştir.

Muâz'ın vefatı ile Evs'in lideri konumuna yükselen bu zat ile Sa'd b. Ubâde arasında Hz. Peygamber'in huzurunda birbirlerine hakarete varan bir tartışmanın[50] bu toplantıya yansıması ve iki kabile arasındaki Câhiliyeden gelen rekabetin bir tezahürü olarak da görebiliriz.

Yine Ensârın ileri gelenlerinden Hazrecli Beşîr b. Sa'd[51] ortamı biraz yumuşatmak ve mesele üzerinde Ensârı bir kez daha düşünmeye davet etmek için hemen ayağa kalkarak şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey Ensâr! Siz, Kureyşlilere ve Kureyşliler de size bağlı bulunmaktadır. Şayet insanları çağırdığınız düşünce doğru ve hak ise, buna kimse itiraz etmez. Eğer siz, 'Biz Rasûlullah'a ve Muhâcirlere yardım ettik ve onları barındırdık.' diyecek olursanız, Allah onlara, size verdiğinden daha hayırlısını ve iyisini bahş ve nasip etmiştir. O halde siz, 'Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda toplumlarını helak yurduna sürükleyen'[52] kimseler gibi olmayın!"[53]

Beşîr'in ardından Evsli Uveym b. Sâide ayağa kalkarak onlara gerçekleri bir kez daha hatırlattı:

---

50 Hicretin altıncı yılında meydana gelen *"İfk Hadisesi"* esnasında Hz. Peygamber, Ashâbına bu olaya karışanları şikayet niteliğinde bir hutbe okumasının ardından Üseyd b Hudayr ayağa kalkarak, *"Ey Allah'ın Rasûlü! Sizi üzen bu kişiler, Evs'den olsaydı, biz gerekeni yapardık; ancak bunlar, kardeşlerimiz Hazrec'den olunca, sen bize ne yapacağımızı emret! Vallahi onlar, boyunlarının vurulmasını hak etmişlerdir."* şeklinde konuşunca, Sa'd b. Ubâde -ki bu konuşmasından önce insanlar onu salih bir kişi olarak görüyorlardı.- ayağa kalkarak, *"Vallahi, yalan söyledin, onların boyunlarını vurmayacağız; çünkü sen, onların Hazrec'den olduğunu bildiğin için bu şekilde konuştun. Eğer onlar senin kavminden olsalardı, bunları söylemezdin."* karşılığını verdi. Bunun üzerine Üseyd, *"Vallahi sen şimdi yalan söyledin! Çünkü sen, münafıkları savunan bir münafıksın!"* şeklinde konuşunca, ortalık karıştı, halk birbirlerinin üzerine yürüdü. Nerede ise, Hazrec ile Evs'den orada bulunan bu iki grup arasında bir kavga çıkacaktı. (İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 300-301.)

51 Beşîr b. Sa'd b. Sa'lebe b. Cülâs, Hazrecli olup, Câhiliye döneminde Arapça okuyup yazan kişilerden biri idi. Bedir'e ve diğer gazvelerin hepsine Rasûlullah'la birlikte katılmış ve Kaza umresine giderken, Rasûlullah (s.a.v.) onu, Medine'ye vekil olarak bırakmıştır. Ensârdan Ebû Bekir'e ilk biat eden şahıstır. İkinci Akabe biatına katılan yetmiş kişi içerisinde bulunmuştur. Halid b. Velid ile birlikte Yemâme'den dönerken, Aynu't-Temr savaşında, h. 12 senesinde şehit düşmüştür. (İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 531; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe*, I, 231; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîb*, I, 464; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, I, 311-312.)

52 İbrahim, 14/28.

53 Vâkıdî, *Ridde*, s. 33-34; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5.

"Ey Ensâr! Siz İslâm'ı müdafaa eden ilk kimseler olmuştunuz; şimdi iman edenlerle vuruşan ilk insanlar olmayınız! Hilâfet, peygamberlik vazifesi kimlere gelmişse ancak onlara aittir. O halde hilâfeti, Allah'ın risalet vazifesini tevdi ettiği kimselere bırakın! Zira İbrahim (a.s.),[54] *onlar için bu konuda dua etmişti."*[55]

"Ey Hazrecliler! Bu iş, Kureyş'e değil size aitse, bize bunu anlatın ve bu konudaki delillerinizi getirin ki, size biat edelim! Bu iş, sizin değil onlarınsa, onlara bırakın! Vallahi, Rasûlullah (s.a.v.), vefat etmeden önce Ebû Bekir'e halka namaz kıldırmasını emretmek suretiyle bize onun halife olduğunu anlatmak istemişti."

Bu sözleri üzerine Ensâr, ona hakaret ederek dışarı attılar.[56] Uveym'den sonra onu destekleyici nitelikte bir konuşma da Hazrecli Ma'n b. Adiyy'den[57] geldi.

"Ey Ensâr! Eğer bu iş, Kureyşlilere değil size aitse, bunu onlara haber verin ki size bu konuda biat etsinler! Fakat bu iş, size değil de onlara aitse, o zaman bu işi onlara bırakın! Vallahi, Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir'i namaz kıldırması için bize imam olarak tayin etmiş ve sonra da vefat etmiştir. Biz de bu hareketinden Rasûlullah'ın bizim için onu seçtiğini öğrenmiş olduk. Çünkü namaz, dinin direğidir."[58]

---

54 Burada, Bakara suresinde geçen Hz. İbrahim'in şu duasından bahsedilmektedir: *"Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen ve her şeyi yerli yerince yapan sensin."* (Bakara, 2/129). Burada Hz. İbrahim, Mekke'ye bir peygamber göndermesi için Allah'a dua etmektedir. (M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107)

55 Vâkıdî, *Ridde*, s. 34; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

56 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

57 Ma'n b. Adiyy b. Cedd b. Aclân, Hazrec'in Benî Aclân kolundan olup, kabilesinin ileri gelenlerinden bir zat idi. İslâm'dan önce Arapça okuyup yazardı. İkinci Akabe biatına katılmış ve Bedir'den itibaren bütün gazvelerde Hz. Peygamber'le birlikte olmuştur. Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde h. 12. yılında Müseylime ile yapılan Yemâme savaşında şehit düşmüştür. Kaynaklar, Ma'n'la ilgili olarak şöyle bir bilgi aktarmaktadırlar: Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman, insanlar ağlıyorlar ve şöyle diyorlardı: *"Vallahi, ondan önce ölmeyi arzu ederdik; zira ondan sonra fitneye uğrayıp günaha sürüklenmekten korkuyoruz."* Ma'n ise: *"Vallahi ben, ondan önce ölmeyi istemem. Çünkü onu hayatta iken tasdik ettiğim gibi öldükten sonra da tasdik etmek istiyorum."* diyordu. (İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660; Halîfe, *et-Tarih*, nşr. S. Zekkar, Beyrut, 1414/1993, s. 74; Taberî, *Tarih*, III, 207; İbn Abdilberr, *İstiâb*, IV, 1441;Zehebî, *Siyer*, I, 320-321; Kalkaşendî, *Nihaye*, s. 66. Ömer Rıza Kehhâle, *a.g.e.*, II, 758.)

58 Vâkıdî, *Ridde*, s. 34-35; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

Bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki, Üseyd gibi Ma'n ile Uveym de hilâfetin Kureyş'in hakkı olduğunu iddia etmektedirler. İbn Ebi'l-Hadîd, bu iki zatın itirazının arkasında yine geçmişten gelen bazı hesapların olduğuna dikkat çekmektedir. O, bu iki zatın itiraz etmelerinin ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini gündeme getirmelerinin sebebi olarak şunları söylemektedir: *"Uveym ile Ma'n, Hz. Peygamber hayatta iken Hz. Ebû Bekir'e karşı özel bir sevgileri vardı ve buna ilave olarak bunlarla Sa'd b. Ubâde arasında geçmişten kaynaklanan bir kızgınlık ve nefret bulunuyordu."*[59] Bu bilgiden anlaşılmaktadır ki, onlar, Ensârın hilâfet taleplerinden daha çok Sa'd b. Ubâde'nin halife olmasına itiraz etmektedirler. Ancak, bu tavırlarının ardında duygusal bir takım sebepler olmakla birlikte, onlar, hilâfetle peygamberlik arasında bir bağ kurarak bu işin Kureyş'e ait olduğuna ve daha gerçekçi bir tavırla işin varacağı noktaya işaret etmektedirler.

Ma'n, bu konuşması ile Ensâra çok önemli bir uyarıda bulunmuştur. Eğer hilâfet Ensârın hakkı ise ve bu tezlerini Muhâcirler karşısında rahatlıkla savunabileceklerse, o zaman bu toplantıya Muhâcirler de çağırılmalı ve Ensârdan seçilecek olan halifeye biat etmelidirler. Halifenin meşruiyet kazanması için gerekli olan Muhâcirlerin biat etmeleri de böylece gerçekleşmiş olacaktır. Ancak onlar, zaten Muhâcirlerin bulunduğu bir ortamda kendi tezlerini yeteri derecede savunamayacaklarının farkında ve argümanlarının güçlü olmadığının idrakinde oldukları için böyle muhalefetsiz bir ortamda seçimi tercih etmişlerdir.

Bu toplantıda halife adayı olarak Ebû Bekir'in ismini gündeme getirip Hz. Peygamber'in onu namaz kıldırmakla görevlendirmesinin hilâfet için bir işaret olduğuna ilk dikkat çeken şahıs, Hazrecli Ma'n b. Adiyy'dir. Daha sonra bunu Hz. Ömer de gündeme getirerek, Benû Sâide örtmesindeki insanları ikna etmek için önemli bir delil olarak kullanmıştır. Yalnız Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde bu argüman önemli bir rol oynamakla birlikte, yegâne unsur değildir.

---

59 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

Yapılan bu konuşmalar, Ensârın düşüncelerinin çok net ve sistematik olmadığını ortaya koymaktadır. Muhâcirlerin nasıl tepki verecekleri konusunda onların kafaları oldukça karışıktır. Ama Muhâcirlerin bu işi kabul etmeyeceklerini ve mutlaka bir tepki vereceklerini düşünmektedirler. Ancak bu tepkinin boyutunu ve netür bir tepki olacağını tam olarak kestiremedikleri için muhtemel itirazlara cevaplar hazırlamaya çalışmaktadırlar. Aslında hazırladıkları bu cevaplar da, onların bu konuda uzlaşmaya ve tavize hazır olduklarını göstermektedir. Ayrıca baskı karşısında uzlaşabilecekleri sinyalleri vermeleri, Muhâcirlerin Medine toplumunda kazandıkları güçlü konumu bir bakıma itiraf niteliği de taşımaktadır.

Yine Ensârdan akl-ı selim sahibi olan bazı şahsiyetler, konuşmalarında, her ne kadar kendilerinin İslâm'a hizmetleri söz konusu olsa da, Hz. Peygamber'in akrabaları olmaları hasebiyle Kureyş'in hilâfet şansının daha yüksek olduğunu vurgulamışlar ve bu konuda ısrarcı olmak suretiyle Müslümanlar arasında ilk fitneye sebebiyet vermemeleri konusunda kendi topluluklarını uyarmışlardır. Ancak, bu uyarıların toplantının başından sonuna kadar dikkate alınmadığı görülecektir; Ensârın çoğunluğu, son ana kadar hilâfet iddiasından vaz geçmeyecektir ve hatta Sa'd b. Ubâde, Muhâcirlerin iktidarını asla kabul etmeyecektir.

Benû Sâide örtmesinde bunlar meydana gelirken, Hz. Peygamber'in hücresinde ise başka bir telaş vardı. Hz. Peygamber'in yakın akrabaları ile sahâbîlerden kimileri teçhiz ve tekfin için hazırlık yapmakla, kimileri de kabir kazmakla meşgul idiler.[60] Rivayetler, bu işlerle meşgul olanlar arasında Ensârdan herhangi bir şahsın varlığından bahsetmemektedir. O halde Ensârın ileri gelenlerinin tamamının söz konusu toplantıda, Muhâcirlerin ileri gelenlerinin çoğununun da Hz. Peygamber'in hücresinde olduklarını söyleyebiliriz.

Rasûlullah'ın ev halkı, yakın akrabaları ve yakın dostları bu işlerle uğraşırken, Benû Sâide örtmesindeki toplantıdan ve ora-

60 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235.

da olup bitenlerden haberdar olan Muğîre b. Şu'be[61] Hz. Peygamber'in hücresine gelerek kapıyı çaldı ve *"Ömer b. Hattâb!"* diye seslendi. Hz. Ömer de, *"Biz meşgulüz! Ne istiyorsun?"* şeklinde karşılık verdi.

Muğîre'nin, *"Mutlaka gelmen gerekir; sonra geri dönersin."* sözleri üzerine Ömer dışarı çıktı. Muğîre, ona: *"İnsanların size ihtiyacı var. Şu Ensâr, Benû Sâide örtmesinde toplanmışlar; aralarında Sa'd b. Ubâde ve eşraftan kişiler de var. Bu işi (hilâfeti) Sa'd b. Ubâde'ye vermek ve ona biat etmek istiyorlar. Onların söyledikleri en iyi söz, 'Bizden bir emir, Kureyş'ten de bir emir olsun!' şeklindedir. İnsanların size ihtiyacı var. İş büyümeden ve aramızda harbe neden olacak bir duruma gelmeden oraya gidin ve meseleyi halledin!"* dedi. Ömer de hemen durumu Ebû Bekir'e iletti ve *"Şu kardeşlerimiz Ensârın yanına gidelim de ne yaptıklarına bir bakalım!"* dedi.[62]

Gerçekten durum çok kritik idi. Eğer Sa'd b. Ubâde'ye biat yapılırsa, sadece Ensârın bir tercihi olduğu için bunun Muhâcirler tarafından kabulü oldukça zordu. Bu noktada Muhâcirler, hem böyle önemli bir olayda kendilerine danışılmadığı için itiraz edecekler, hem de böyle bir görevi üstlenmek isteyecekleri için karşı çıkacaklardı. Bu da, büyük bir ihtimalle ümmetin birliğini bozacak ve Hz. Peygamber'den sonra bir

---

61 Çoğu tarihçiler, haberi getiren şahsın ismini vermemektedir. Ancak Makdisî bu şahsın ismini, *"Muğîre b. Şu'be"* olarak, Belâzurî ile İbn Abdirabbih ise *"Ma'n b. Adiyy ile Uveym b. Sâide"* olarak vermektedir. (Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 11; Makdisî, *a.g.e.*, V, 65.) Biz bunlardan Makdisî'nin rivayetini tercih ettik; zira söz konusu diğer iki şahıs -ileride belirteceğimiz gibi- bazı tarihçiler tarafından Hz. Ebû Bekir ile arkadaşlarının yolda rastladıkları kişiler olarak verilmektedir. Böylece her iki rivayet de değerlendirilmiş olacaktır. Muğîre'nin bu olayı nereden öğrendiğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Ya toplantıda bulunan birkaç Muhâcirden birisidir ki bu zayıf bir ihtimaldir; zira etkin ve ileri gelen bir sahâbî olan Muğîre eğer orada olsa idi, mutlaka konuşur ve toplantıyı yönlendirmeye çalışırdı. Ya da Muğîre'ye bu toplantı haberi orada bulunan bir Muhâcir tarafından iletilmiştir ki, bu daha kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmektedir.

62 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 656; Câhız, *a.g.e.*, s. 199; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262-264; Taberî, *Tarih*, III, 201, 219; Makdisî, *a.g.e.*, V, 65; Kâdî Ebû Bekr b. el-Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, nşr. M. el-Hatîb, Kahire, 1399, s. 43; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 192; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi) 11; Yâfiî, *Mirâtu'l-Cinân*, nşr. H. el-Mansûr, Beyrut, 1417/1997, I, 53; İbn Haldun, *Tarih*, II, 487.

parçalanmaya yol açacaktı. Zaten Arap yarımadasının birliği ancak Rasûlullah'ın son dönemlerinde sağlanabilmişti. Bu şekilde Sa'd b. Ubâde'nin bir oldubittiye getirilerek halife seçilmesinin, zaten genel kamuoyu tarafından kabulü de şüpheli idi. Bütün bu endişe ve ihtimaller, daha Hz. Peygamber'in naşı ortada iken büyük bir fitnenin başlangıcının sinyalleri anlamına geliyordu.

Diğer bir açıdan bu olay, Hz. Peygamber'in hiçbir kimseyi kendi yerine halife olarak bırakmadığını göstermektedir. Eğer böyle bir durum olsaydı, Ensârın yaptığı bu toplantı, Hz. Peygamber'in emrine karşı çıkmak olurdu ki, bu takdirde onlar ta işin başında meşruiyetlerini yitirmiş olurlardı. Ayrıca, bu toplantıya ve Sa'd b. Ubâde'nin adaylığına hiçbir sahâbî dinî bir nassı esas alarak itiraz etmemiştir. Yapılan itirazlar, siyasî ve sosyal gerekçelere dayanmaktadır.

Duygusal ve dinî açıdan bakıldığında, daha Hz. Peygamber'in naşı defnedilmeden Ensârın gerçekleştirdiği bu toplantıyı pek çok açıdan eleştirmek mümkündür. Ancak, Hz. Peygamber'in defin işlemleri ile uğraştıkları bir esnada fiilî bir duruma müdahale etmek zorunda kalan Muhâcirleri bu kapsamın içerisine sokmak uygun olmaz. Onlar, Ensârın bu şekilde kendileriyle bir iktidar mücadelesine girmelerine ihtimal vermedikleri için doğal olarak defin işlemleri ile meşgul olmak üzere Hz. Peygamber'in evinde toplanmışlardı. Eğer Ensârın halife seçimi için böyle bir toplantı yapacaklarına dair bir duyum alsalardı, hemen toplantı mahalline giderek olaya müdahale etmek yerine mutlaka önceden tedbirlerini alırlar ve işin bu noktaya gelmesine engel olurlardı. Bu kadar kendilerinden emin ve rahat davranmalarının sebebi, -kanaatimizce- Muhâcirlerin ve özellikle de Hâşimîlerin, kendilerini iktidarın yegâne adayı olarak görmeleridir.

Ensârın gerçekleştirdiği bu toplantıya reel-politik bir yaklaşımla baktığımız zaman, bunu, Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığını ele geçirmek için yapılan baskın bir seçim olarak görebiliriz. Biz, insanın fıtrî özelliklerinden ve temel

dürtülerinden biri olan iktidarı ele geçirme dürtüsünün[63] bu olayda harekete geçerek Ensârı yönlendirdiği kanaatini taşıyoruz. *"Ashâb, birkaç gün imamsız kalmayı istemedikleri için Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler."*[64] tarzındaki Hz. Peygamber'in naşına yapılan bu davranışı mazur göstermeye yönelik rivayetler, bize çok sathî ve problemli gibi gözükmektedir. Zira bu toplantı, bu duygularla daha önceden planlanmış değildir; bilakis Ashâbın bir bölümünü teşkil eden Ensârın ani ve baskın bir seçim girişimidir.

Hem Hz. Ebû Bekir hem de Hz. Ömer olayı duyunca son derece endişelenmişlerdi.[65] Hz. Ebû Bekir olayın öneminin farkında olduğu için Ali, Fadl b. Abbas ve diğer bazı akrabalarını Hz. Peygamber'in yanında bırakarak Hz. Ömer'le birlikte derhal Benû Sâide örtmesine doğru yola koyuldu. Yolda kendilerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh da katıldı.[66] Grup hızlı bir şekilde yürürken, yolda Ensârdan Ma'n b. Adiyy ile Uveym b. Sâide'ye[67] rastladılar. Onlar Ebû Bekir'e: *"Fitne kapısı açılmak üze-*

63 *"Derken şeytan onun aklını karıştırıp 'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı/iktidarı göstereyim mi?' dedi."* (Tâhâ, 20/120) ayetinde belirtildiği gibi iktidar hırsı, insanın en temel ve en hassas dürtülerinden birisidir. İnsanın fıtratını çok iyi tanıyan İblis, Âdem (a.s.)'ı kandırabilmek için onun en zayıf noktası olan iktidarı ele geçirme arzusundan hareket ederek onu iğva etmiştir.

64 Taberî, *Tarih*, III, 207; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194.

65 *İmâme*, I, 22; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236.

66 İbn A'sem, bu grubun içerisinde Hz. Osman'ın da olduğunu söylemektedir. (İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5.) Yine İbn A'sem -daha sonra belirteceğimiz gibi- Abdurrahman b. Avf'ın bu toplantıda yaptığı bir konuşmada Hz. Ali ile birlikte aday olarak Hz. Osman'ın ismini de zikretmektedir (İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 12). Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Zira Hz. Osman'ın toplantının hiçbir oturumunda konuşma yapan şahıslar arasında ismi geçmemektedir. Toplantı ile ilgili rivayetlerde Muhâcirlerden diğer bazı şahsiyetlerin ismi geçmekle birlikte Hz. Osman'dan hiç bahsedilmemektedir. Eğer orada olsaydı, böyle önemli bir meselede kesinlikle görüş beyan eder ve tartışmaya katılırdı. Hz. Osman oraya gelmişse bile, bu Hz. Ebû Bekir'in adaylığının kesinleştiği ve Ashâbın ona biat etmek üzere olduğu bir anda olmuştur.

67 İbn Ebi'l-Hadîd, Hz. Ebû Bekir'e biat tamamlandıktan sonra Ensârın bu iki zatı çağırarak neden toplantılarını Muhâcirlere ilettikleri konusunda sorguladıklarını belirtmektedir. Ma'n ile Uveym ise, bu sorgulamada, hilâfetin Kureyş'in hakkı olduğuna ve Ensârdan birisinin seçilmesiyle ortaya çıkabilecek fitneye ve diğer problemlere işaret etmişlerdir. (İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 10-11.)

re! Eğer Allah seninle onu kapatmazsa, bir daha asla kapanmayacak! İnsanlar, şu Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'ye Benû Sâide örtmesinde biat etmek istiyorlar." dediler. Bunun üzerine biraz daha acele ederek Benû Sâide örtmesine vardılar.[68] Ayrıca yolda kendilerine bir grup Muhâcir de katılmıştı.[69]

Bu noktada Ensârdan Hazrec'in Benî Aclan koluna mensup Ma'n ile Evs'in Amr b. Avf koluna mensup Uveym'in olayı, toplantıyı terkedip Muhâcirlerin yanına gelerek haber vermeleri ve haber veriş şekilleri dikkat çekicidir. Öncelikle bu, -daha sonra toplantıda yapılan konuşmalarda da görüleceği gibi- Ensârın hepsinin Sa'd b. Ubâde'nin seçilmesini desteklemediklerini ve hatta Hazrec'den bile Sa'd b. Ubâde'nin adaylığını benimsemeyenlerin olduğunu göstermektedir. Ensâr her ne kadar bu toplantıyı gerçekleştirse ve Sa'd b. Ubâde'nin adaylığını kesinleştirse de, kendi içinde birliği temin edememiştir. Evs, olaya Hazrec'in bir kavgası ve mücadelesi olarak bakmıştır. Zaten aralarındaki Câhiliyeden gelen rekabetten dolayı Evs'in Sa'd b. Ubâde'nin adaylığını hazmetmesi düşünülemezdi. Yukarıda aktardığımız konuşmalardan anlaşılmaktadır ki, Ensâr, ne Uveym'in, *"Hilâfet, peygamberlik vazifesi kimlere gelmişse ancak onlara aittir. O halde hilâfeti, Allah'ın risalet vazifesini tevdi ettiği kimselere bırakın! Zira İbrahim (a. s.), onlar için bu konuda dua etmişti."*[70] şeklindeki ikazını ve ne de Ma'n'ın, *"Ey Ensâr! Eğer bu iş, Kureyşlilere değil size aitse, bunu onlara haber verin ki size bu konuda biat etsinler!"*[71] şeklindeki seçime Muhâcirlerin de katılması teklifini dikkate almıştır. Ensâr bu ikazları dikkate almadığı gibi, sözlerinden dolayı Uveym'i de dışarı atmıştır.[72] Bunun üzerine bu iki zat, böyle bir seçimin Sahâbe arasında bir parçalanmaya yol açacağını düşündükleri için ve -daha önce belirttiğimiz- diğer duygu-

68 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 11.
69 Vâkıdî, *Ridde*, s. 35; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5; Eş'arî, *a.g.e.*, s. 2.
70 Vâkıdî, *Ridde*, s. 34; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.
71 Vâkıdî, *Ridde*, s. 34-35; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.
72 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

sal sebeplerden dolayı, işin içinden çıkılmaz bir boyuta ulaşmadan bu toplantıyı, diğer ilgili taraf Muhâcirlere haber vermek üzere harekete geçmişlerdir.

Ayrıca bu iki şahsın meseleyi bir fitne olarak tanımlamaları, böyle bir seçimin neticesinin genel kamuoyu tarafından ve özellikle de Muhâcirler tarafından kabul edilmeyeceğine ve bir kargaşaya yol açabileceğine işaret etmektedir. Ve bu iki zatın Hz. Ebû Bekir'i bu fitneyi engelleyecek şahsiyet olarak ifade etmeleri de dikkat çekicidir. Demek ki Hz. Ebû Bekir, sosyal ve dinî konumu itibariyle birleştirici bir unsur olarak ilk akla gelen isimdir ve zaten Ma'n hem ona yönelik özel bir sevgisinden[73] hem de bu özelliklerinden dolayı olsa gerek Ebû Bekir'i aday olarak toplantının ilk aşamasında teklif etmiştir. Nitekim bu özelliği onu -önemsiz bazı karşı çıkmaları bir tarafa bırakacak olursak- ittifakla iktidara taşıyacaktır.

Uveym'in *"Ey Ensâr! Siz İslâm'ı müdafaa eden ilk kimseler olmuştunuz; şimdi iman edenlerle vuruşan ilk insanlar olmayınız!"*[74] sözü çok anlamlı bir uyarıdır. Uveym, bu iktidar mücadelesinin hangi noktaya varabileceğini haber vermektedir. Gerçekten, tarih boyunca iktidar mücadeleleri maalesef çok kanlı olaylara sahne olmuştur. Hatta bu uğurda kardeşlerin, baba ile oğulun birbirlerini katlettiklerine dair tarihin derinliklerinde pek çok olay bir ibret dersi olarak okunmayı beklemektedir. Maalesef, özellikle iktidar kavgalarında insanın *"kan dökücü"*[75] olma özelliği daima ön planda olmuştur ve bu konuda insanlar, din, soy ve akrabalık gibi önemli bağları hiçe sayarak birbirlerine karşı acımasız davranmışlardır.

Bu toplantıya katılan üç şahsiyetin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde olması da son derece önemlidir. İlk ikisi, Hz. Peygamber hayatta iken en yakın danışmanı; sonuncusu ise,

---

73 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

74 Vâkıdî, *Ridde*, s. 34; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

75 *"Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler Sana hamd ile tesbih ve takdis edip dururken yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler..."* (Bakara, 2/30.)

Hz. Peygamber tarafından *"ümmetin emini"* olarak tanımlanan ileri gelen bir sahâbî idi.[76] Eğer, olaya Muhâcirler adına müdahale eden şahsiyetler bunlar olmasaydı, ne toplantıdan Ensâra rağmen Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti kararı çıkardı, ne de içlerinden sadece üç kişinin katılımıyla kendileri adına çıkan bu kararı Muhâcirler kabul ederdi. Muhâcirler adına toplantıya katılan bu üç sahâbî, temsil gücü son derece yüksek şahsiyetlerdir. Bu üç şahsın her iki grup tarafından kabul gören bu toplumsal statüleri ve birleştirici yapıları, tartışmaların şiddete dönüşmesine ve silahlı çatışmalara yol açan kavgaların çıkmasına engel olarak Müslümanlar arasındaki iktidar mücadelelerinde kılıçların devreye girmesini ileriki bir tarihe ertelemiştir. Göreceğimiz gibi, Hz. Ebû Bekir'in diplomatik, yumuşak ve uzlaştırıcı yapısı ile Hz. Ömer'in sert karakteri ve siyasî dehası olayın fazla büyümeden neticeye ulaşmasını sağlamıştır.

Muhâcirler, Benû Sâide örtmesine vardıkları zaman, bir adamın kadife bir halı üzerinde bir yastığa yaslanmış ve elbisesine bürünmüş olarak oturduğunu gördüler ve bu haliyle onu tanıyamadıkları için Hz. Ömer, *"Kim bu?"* diye sordu. Oradakiler, *"Sa'd b. Ubâde!"* dediler. *"Peki, onun nesi var?"* diye sorunca, *"Hastadır!"* cevabını verdiler. Sa'd b. Ubâde, hummaya[77] tutulmuştu. Oturdular ve neden böyle bir toplantı yaptıklarını Ensâra sordular.[78] Bunun üzerine Hz. Peygamber döneminde de Ensârın hatipliğini yapan Hazrecli Sâbit b. Kays[79]

76 M. Hüseyn Heykel, *a.g.e.*, s. 55.

77 Sa'd b. Ubâde'nin bu hastalığı geçici bir rahatsızlık olduğu için, daha sonra iyileşmiş ve bir müddet daha sağlıklı bir şekilde yaşayarak h. 14 senesinde Havran'da vefat etmiştir. (İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 616-617; Ziriklî, *a.g.e.*III, 85.)

78 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 442; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 11.

79 Ebû Muhammed Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Hazrecî, Ensârın hatibi idi. Hassân b. Sâbit'e Rasûlullah'ın şairi dendiği gibi ona da Rasûlullah'ın hatibi denilirdi. Uhud ve diğer gazvelerin hepsine Hz. Peygamber'le birlikte katılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde h. 12 senesinde Yemâme savaşında şehit olmuştur. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 200-204; İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 318; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, I, 395-396; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîb*, II, 12-13; Ömer Rıza Kehhâle, *a.g.e.*, II, 98.)

ayağa kalkarak şehâdet getirip Allah'a hamd ve senadan sonra şunları söyledi:

"Ey Muhâcirler! Siz de bizim gibi biliyorsunuz ki Allah, Muhammed'i kendi peygamberi olarak göndermiştir. İşin başlangıcında, Allah ona bütün şiddet hareketlerinden sakınmasını ve bağışlayıcı olmasını emrettiği için, (insanların) inkâr ve işkencelerine rağmen Mekke'de kalmıştır. Bundan sonra, onun hicret etmesine izin vermiş, savaşmakla sorumlu tutmuş ve onu yurdundan hicret ettirmiştir. Böylece biz, onun yardımcıları; şehrimiz de onun hicret yurdu ve karargâhı oldu. Sonra siz geldiniz ve biz, mallarımızı sizinle paylaştık; bütün ihtiyaçlarınızı karşıladık; evlerimize yerleştirdik; size her türlü imkânı sunduk ve sizi kendimize tercih ettik."[80]

"Bu durumda, Allah'ın dininin yardımcıları (Ensâr) ve İslâm'ın kenetlenmiş askerleri biziz."[81] *"Ayrıca Allah'ın hakkında 'Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler...'*[82] *ayetini indirdiği zümre biziz. Bizim hakkımızda inen Kur'ân-ı Kerim'deki bu ve benzeri ayetlerin varlığını hiçbir kimse inkâr edemez. Bundan başka sizler, Peygamber (s.a.v.)'in bizim yüce faziletlerimizle ilgili olarak sarf ettiği sözleri biliyorsunuz. Rasûlullah, yerine bizzat bir şahsı halife olarak bırakmadan bu dünyayı terk edip gitmiştir. O, insanlara sadece, Allah'ın Kitabını ve kendi Sünnetini emanet bırakmıştır. Allahuteâlâ, bu ümmeti sapıklık ve batıl üzerinde birleştirmez."*[83]

"Ey Kureyşliler! Sizler, Peygamberimizin kavmisiniz; ancak bize göre az bir cemaatsiniz. Sizin zayıf ve aciz olanlarınız yavaş yavaş gelip bize katılmıştı. Hale bakın ki böyle bir cemaat, bizim hakkı-

80 Vâkıdî, *Ridde*, s. 35-36; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5-6; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

81 Vâkıdî, *Ridde*, s. 35-36; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 265; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5-6; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 232; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, nşr. M. A. el-Hâlidî, Beyrut, 1416/1996, VIII, 160; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

82 Haşr, 59/9.

83 Vâkıdî, *Ridde*, s. 35-36; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5-6; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

mız olan bu işten bizi uzaklaştırarak tek başına ona sahip olmak ve bizi saf dışı bırakmak istiyor!"[84]

"Biz Alah'ın (dininin) yardımcıları (Ensârı) olduğumuz için, halkın idaresi de bize aittir. Ey Muhâcirler! Bu hususta ne düşünüyorsanız söyleyin bize!"[85]

Toplantıya Muhâcirlerin katılmasıyla olayın seyri değişmiş ve artık siyasî çekişme başlamıştı. Bundan sonra Ensâr, Muhâcirler karşısında hilâfetin kendi hakları olduğunu var gücü ile isbata çalışacaktı. Görüldüğü gibi, Ensâr bu konuşma ile hilâfetin kendi hakları olduğunu açıkça ifade ederek bunun kanıtlarını ortaya koymaktadır. Bu konuşmada hilâfet için ileri sürülen deliller şunlardır:

1-Hz. Peygamber ve Muhâcirler onların yurdu olan Medine'ye hicret etmişlerdir.

2-Ensâr, Medine'ye hicret etmek zorunda kalan Hz. Peygamber ile Muhâcirleri kucak açmış ve onlarla herşeylerini paylaşmıştır.

3-Muhâcirlerin, Hz. Peygamber'in akrabası olmalarına rağmen sayıca Ensârdan az oldukları bir gerçektir.

4-Kur'ân-ı Kerîm'de Ensârın İslâm'a hizmetlerini itiraf eden pek çok ayet ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın da, onların faziletleri ile ilgili pek çok hadisi vardır.

5-Hz. Peygamber, yerine hiçbir kimseyi halef olarak tayin etmemiştir. O, insanlara sadece Allah'ın Kitabı ile kendi sünnetini bırakmıştır. O halde yeni halife, Kur'ân ve sünnet çerçevesinde ümmet tarafından belirlenecektir.

Görülmektedir ki, Ensâr, hilâfet iddialarını temellendirirken genellikle dinî unsurlara vurgu yapmaktadır ve sahip oldukları bu dinî geçmişe göre kendilerinin hilâfete daha layık

84 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 265; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 232; Kastallânî, *a.g.e.*, VIII, 160; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32.

85 Vâkıdî, *Ridde*, s. 36; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 6; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1107.

olduklarını iddia etmektedir. Aslında her iki taraf da, kendi açılarından *"ehliyet/liyakat"* prensibini gündeme getirmektedir. Doğal olarak, hilâfete ehil olmalarını da dine hizmetteki keyfiyet ve kemiyet farklılığına dayandırmaktadırlar. Bunun yanısıra sosyal ve siyasî konumlarının üstünlüğünü de yardımcı argüman olarak kullanmaktadır.

Onlara göre, ilk Müslümanlar Muhâcirlere kucak açmaları, İslâm uğrunda savaşlara katılmaları ve sayıca çok olmaları hilâfete talip olmaları için yeterli sebeplerdir. Aslında bu konuşmanın son cümlesinde, Ensâr, Kureyş'in hilâfeti tekeline almasına karşı çıkarak iktidara ortak olmak istediğini vurgulamaktadır. Yani onlar, bu işe talip olurken iktidarı tamamen ele geçiremezlerse, iktidar ortağı olmaya razıdırlar. Nitekim kendi aralarındaki müzakerelerde de bu dile getirilmiş ve Sa'd b. Ubâde tarafından eleştirilmişti. Bu tutum, iktidar mücadelesinde onların ta baştan Muhâcirlerin gücünü ve haklarını kabul manasına da gelmektedir. Eğer onlar başarabilselerdi, baskın bir seçimle hilâfeti ele geçireceklerdi; eğer bunu beceremezlerse en azından iktidarın ortağı olmak için ısrar edeceklerdi. Fakat bu tavizkâr ve istikrarsız tutumları, onların tamamen iktidarı Muhâcirlere bırakmalarına neden olacaktır.

Bu konuşmaya Hz. Ömer cevap vermek istedi. O, toplantıya gelirken yolda, orada bir konuşma yapmak için kendini hazırlamış ve böyle bir konuşmayı duyunca da oldukça sinirlenmişti. O, bunu şöyle ifade etmektedir: *"Sâbit b. Kays konuşmasını bitirince, ayağa kalkarak bir konuşma yapmak istedim. Ebû Bekir'in önünde şöyle güzel bir konuşma yapmaya kendimi hazırlamıştım ve ondan sinirlendiğimi gizlemeye çalışıyordum. O, benden daha metanetli ve sabırlı idi."*[86]

Bu toplantıda Muhâcirler adına konuşmayı yapacak kişi, hem bütün Muhâcirleri temsil gücüne sahip olmak hem de

86 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; Taberî, *Tarih*, III, 203, 205; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; Kalkaşendî, *Meâsiru'l-İnâfe*, nşr. A. A. Ferrâc, Beyrut, ts. (Âlemu'l-Kütüb), I, 40; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32.

kelimelerini çok dikkatli seçmek zorunda idi. Çünkü iktidarın yeni sahibini belirlemek için yapılan böyle bir toplantıda tarafları ikna etmekten uzak, kışkırtıcı bir konuşma, daha Hz. Peygamber'in naşı ortada iken büyük bir kargaşa ve fitnenin ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Bundan dolayı hem her iki grup tarafından saygı duyulan, hem temsil kabiliyeti o günkü şartlara göre daha yüksek, hem de Hz. Ömer'e nisbetle daha yumuşak bir karaktere sahip olan Hz. Ebû Bekir böyle bir ortamda ilk konuşmacı olmalıydı.

Bütün bu gerekçeler çerçevesinde, sert üslûbu ile Hz. Ömer'in öncelikle konuşması telafisi zor durumlar yaratacağı için, Hz. Ebû Bekir, o konuşmaya yeltenince, *"Yavaş ol ey Ömer! Önce ben konuşacağım. Sonra sen istediğini söyle!"* dedi.

Hz. Ömer diyor ki: *"Ona aynı gün içerisinde bir kez daha karşı gelmek*[87] *ve onu kızdırmak istemedim. Ayrıca o, benden daha yaşlı, bilgili ve ağırbaşlı idi. Benim söylemek istediğim ne varsa hepsini edebî bir üslûpla ifade etti; hatta benim tasarladığımın ötesinde bir konuşma yaptı."*[88]

Hz. Ebû Bekir, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra, *"Ey Sâbit! Vallahi, senin halkın (Ensâr) tamamen senin anlattığın gibidir; hiçbir kimse bunun aksini söyleyemez!"*[89] ifadeleri ile karşı tarafı taltif eden bir giriş cümlesinin ardından konuşmasına şöyle devam etti:

"Yüce Allah, Muhammed (s.a.v.)'i hidayetle ve hak dinle göndermiştir. Allahuteâlâ gönüllerimizi onun davet ettiği prensiplere ısındırmış ve boyun eğdirmiştir. Muhâcirler topluluğu olarak biz-

87 Hz. Ömer, bu sözüyle şunu kastetmektedir: Daha önce belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in vefatının ardından mescitte yaptığı konuşmasından vazgeçmesi için Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i uyarmış; ancak Ömer onu dinlemeyerek konuşmasını sürdürmüştü. Fakat halk, Ebû Bekir konuşmaya başlayınca, Ömer'i terketmişti.

88 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; Taberî, *Tarih*, III, 203, 205; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233-234; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; Kalkaşendî, *Meâsir*, I, 40; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32.

89 Vâkıdî, *Ridde*, s. 36; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 6; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1108.

ler, ilk Müslümanlarız. İnsanlar bizim ardımızdan İslâm'a girmişlerdir. Kur'ân'da sizden önce anılmışızdır.[90] *Biz, Rasûlullah'ın yakınlarıyız, akrabalarıyız ve hısımlarıyız. Biz, hilâfetin sahipleriyiz. Araplar içerisinde insanların en soylusuyuz. Kureyş, her Arap kabilesiyle akrabalık kurarak ona bir çocuk vermiştir. Bundan dolayı hilâfet, Kureyş'ten bir şahsa münasiptir. Çünkü onlar, güzel yüzlü, açık sözlü ve tatlı dilli kişilerdir."*[91]

"Yüce Allah Kitabında bizim hakkımızda '(Allah'ın verdiği bu ganimet malları) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir Muhâcirlerindir. İşte bunlar, sadıkların ta kendileridirler!'[92] *buyurmuş ve diğer bir ayette 'Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun!'*[93] *buyurmak suretiyle de sizin de 'sadıklar' zümresine girmenizi lütfetmiştir."*[94]

"Sizler, vallahi bizleri korudunuz ve yardım ettiniz; ancak insanlar, Kureyş'e tâbi olurlar. Ve biliyorsunuz ki Araplar, bu işe Kureyş'i uygun göreceklerdir; çünkü onlar, Arapların en değer verdikleri ve şerefli kabul ettikleri yurdun sahibidirler ve İbrahim (a.s.)'in duasına muhatap olmuşlardır. Bizler, emirleriz; sizler vezirlersiniz. Sizler, Rasûlullah'ın da vezirleri idiniz."[95]

"Ey Ensâr! Sizler, Allah'ın kitabına göre kardeşlerimizsiniz. Allah'ın dinini yüceltmede, darlıkta ve zorlukta bize yardım ettiniz. Vallahi, biz ancak sizin sayenizde rahata erdik. İnsanlar arasında en çok sizleri severiz. Bize karşı en çok ikramda bulunan sizlersiniz. Allah'ın rızasına ve emrine teslim olmaya en layık sizlersiniz. Allah'ın

---

90 *"(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk Muhâcirler ve Ensâr ile onlara güzellikle tâbi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır..."* ; *"Andolsun ki Allah, Müslümanlardan bir grubun kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra, Peygamberi ve güçlük zamanında ona uyan Muhâcirlerle Ensârı affetti... ."* (Tevbe, 9/110, 117)

91 *İmâme*, I, 23; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, nşr. M. el-İskenderânî, Beyrut, 1416/1996, II, 625; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236.

92 Haşr, 59/8.

93 Tevbe, 9/119.

94 Vâkıdî, *Ridde*, s. 36; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 6; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1108.

95 Vâkıdî, *Ridde*, s. 36; *İmâme*, I, 23; İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 625; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 6; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236.

bu kardeşleriniz Muhâcirlere lütfettiği hayrı kıskanmayın! Size yaraşan da haset etmemektir. Sizler sıkıntı anında onlara ikram ettiniz; vallahi kardeşleriniz Muhâcirlere hâlâ da ikramda bulunuyorsunuz. Sizlere layık olan bu işe sahiplenmemek ve bu konuda ihtilaf çıkarmamaktır. Allah'ın lütfettiği hayır konusunda kardeşlerinize haset etmekten son derece kaçınmalısınız!"[96]

Hz. Ebû Bekir, hilâfet iddialarını şu temeller üzerine kurmuştur:

1-Muhâcirler, ilk Müslümanlardır; Kur'ân'da Ensârdan önce anılmışlardır.

2-Kureyş, Hz. Peygamber'in hısımı ve akrabasıdır.

3-Kureyş, Araplar içerisinde en soylu kabiledir.

4-Kureyş, hemen hemen her kabile ile bir şekilde akrabalık kurarak ilişkilerini güçlendirmiştir.

5-Onlar, güzel yüzlü, açık sözlü ve tatlı dilli kişilerdir.

6-İnsanlar, Kureyş'e tâbi olurlar ve Araplar da, kutsal mekân Mekke ahalisi olmalarından dolayı hilâfet için Kureyş'i uygun görürler.

7-Hilâfet, dine hizmet ve dinde kıdem ile irtibatlı ise, Kureyş bu işe daha layıktır; zira İslâm'ı ilk kabul edenler onlardır. Hilâfet, soyluluk ve Hz. Peygamber'e yakınlık ile irtibatlı ise, Kureyş Arapların en soylusu ve Hz. Peygamber'in en yakın akrabasıdır; dolayısıyla hilâfet Kureyş'in hakkıdır.

Hz. Ebû Bekir, Ensârın hilâfet iddiaları ile ilgili bütün dellilerini ele alarak çürütmüş ve özetle *'İşte Kureyş'in sahip olduğu bu sosyal, siyasî ve dinî konumlardan dolayı, hilâfet onun hakkıdır ve Araplar da ancak bir Kureyşlinin hilâfetini kabul ederler ve ayrıca, Kureyş'ten birinin hilâfeti devletin istikrarını temin edecektir.'* demiştir. Ardından Hz. Ebû Bekir, Ensârın Hz. Peygamber'e yaptığı gibi kendilerine de yardımcı (Ensâr)/vezir olmalarını

96 *İmâme*, I, 23; İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 625; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236.

istemiş ve Muhâcirlerin sahip oldukları bu konumu kıskanarak anlamsız bir yarışa girmemeleri konusunda onları uyarmıştır.

Hz. Ebû Bekir, oldukça uzlaşmacı ve siyasî bir üslûp kullanarak, Ensârın da İslâm'a hizmetlerini ve kendilerine yaptığı ihsan ve ikramları gündeme getirip onlardan sitayişle bahsetmiş; onları Hz. Peygamber dönemindeki gibi vezirler olmaya davet etmiş ve fakat bütün bunlara rağmen iktidarın tepesindeki şahsın Kureyşli olmasının gereğini vurgulamıştır. Hz. Ebû Bekir, Ensârın içerisinde bulunduğu halet-i ruhiyeyi çok iyi tahlil ederek onların tamamen iktidardan uzak tutulmayacaklarını, emir olarak değil; ama vezir olarak iktidarın ortağı olacaklarını belirtmiştir. Bu ifadeleri ile Hz. Ebû Bekir, onların ani bir toplantı yaparak iktidarı tek başlarına ele geçirme düşüncelerinin tam aksine, sosyal ve siyasî gerçeklerden hareket ederek onları dışlamamış ve uzlaştırıcı bir yol takip ederek devlet başkanlığının Kureyş'in hakkı olduğunu vurgulamakla birlikte iktidar ortaklığını onlara teklif etmiştir.[97]

Gerçekten o günkü şartlar çerçevesinde meseleye bakıldığı zaman, Kureyş'in diğer kabilelerden iktidara daha yakın olduğu görülecektir. Çünkü Kureyş'in, o günkü Arap dünyasında siyasî, dinî, sosyal ve ekonomik açıdan bazı ayrıcalıklara ve özelliklere sahip olduğu malumdur. Câhiliye döneminde, Mekke'de ikamet etmesi, Ka'be'nin hizmetlerini üstlenmesi, kültürel ve ticarî hayatın önemli unsurlarından olan panayırlara sahip olması ve güney ile kuzey arasındaki ticaretin önemli bir miktarını elinde bulundurması Kureyş'e bu güçlü statüyü kazandırmıştı. İslâm döneminde ise, içlerinden çıkan yeni bir peygamber ve yeni bir din, Araplar arasında Kureyş'in statüsünü erişilmesi güç bir noktaya çıkarmış ve her bakımdan toplumsal konumunu daha da güçlendirmiştir.

İşte Kureyş'in bu güçlü konumu karşısında ise, yeni iktidarı belirleyecek olan başkentte sadece Evs ve Hazrec'ten oluşan Ensâr grubu vardı. Onlar, her ne kadar İslâm'a ve Peygambe-

97 M. Hüseyn Heykel, *a.g.e.*, s. 56.

rine kucak açmak ve yardım etmek suretiyle Müslüman Arap toplumunda önemli bir yer kazanmış olsalar bile, bu konumları, Kureyşli Muhâcirlerin Arap dünyasındaki saygınlık ve nüfuzlarıyla karşılaştırıldığında arada büyük bir farkın olduğu görülecektir.

Hz. Ebû Bekir'in, hilâfetin Kureyş'in hakkı olduğunu ortaya koyarken konuşması esnasında sarfettiği, *"Onlar, güzel yüzlü, açık sözlü ve tatlı dilli kişilerdir."* şeklindeki cümlesi, kitle iletişim araçlarının artmasıyla günümüzde daha da belirgin hale gelen bir liderde aranan vizyon ve konuşma yeteneği hususlarına dikkat çekmektedir.

Hz. Ebû Bekir, değişik noktalara dolaylı ve direkt vurgu yaparak yalın gerçekleri Ensârın gözleri önüne serdikten sonra, amacının iktidara erişme hırsı olmadığını ihsas etmek için kendini değil de, iki güzide sahâbî Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı hilâfete aday göstermiştir.

Hz. Ebû Bekir, *"Ben sizi Ebû Ubeyde veya Ömer'e biat etmeye davet ediyorum. Her ikisini de size ve bu işe layık görüyorum ve her ikisi de bu işe layıktırlar. Hangisini isterseniz ona biat ediniz!"*[98] diyerek konuşmasını bitirdi ve Ebû Ubeyde ile Ömer'in ellerini tuttu.[99]

Hz. Ömer, *"Vallahi bu son sözü hariç bütün söyledikleri hoşuma gitmişti. İçerisinde Ebû Bekir'in bulunduğu bir topluluğa imam olacağıma keşke boynum vurulaydı!"* demiştir.[100]

Ardından Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde, *"Ey Ebû Bekir! Hiçbir kimsenin senin üstünde olması yakışık almaz; çünkü sen mağara dostusun ve iki kişiden ikincisisin. Ayrıca, Rasûlullah (s.a.v.)*

98 Vâkıdî, *Ridde*, s. 36; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; *İmâme*, I, 23; İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 625; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 6-7; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236.

99 Abrürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; *İmâme*, I, 23; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32.

100 Abrürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443-444; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Câhız, *a.g.e.*, s. 232; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 234; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32.

senin namaz kıldırmanı istemişti. Dolayısıyla sen bu işe daha layıksın." dediler.[101]

Bu iki sahâbînin Hz. Ebû Bekir ile ilgili olarak yaptıkları bu tesbitler, onun halife seçilmesinde etken olacak önemli unsurlardır. Ancak, *'Bir kişinin Hz. Peygamber'in mağarada dostu olması ve namaz kıldırmakla görevlendirilmesi, o kişinin halife olabilmesi için yeterli özellikler midir?'* sorusu akla gelmektedir. Tabiî ki bu sorunun cevabı *'hayır'* olacaktır. Eğer sadece bu gibi özel ilişkilerinden dolayı bir kimsenin halife olması gerekli olsaydı, Akabe biatında onunla birlikte olan Hz. Abbas,[102] Hz. Peygamber'in Münafıkların isimlerini sadece kendisine bildirdiği Huzeyfe b. Yemân[103] ve Hz. Peygamber'le benzer özel ilişkileri olan pek çok kimsenin bu özelliklerinden dolayı hilâfete aday olması gerekirdi. Ancak, o esnada orada gündeme getirilen bu iki özelliğinin dışında Hz. Ebû Bekir'in sahip olduğu diğer bazı hususiyetlerin de bu seçimde etkili olduğu kesindir. Önemli bir nokta ise, Hz. Ömer tarafından Hz. Ebû Bekir'e ait bu gibi özelliklerin bu seçim ortamında çok maharetli ve etkili bir biçimde propaganda malzemesi olarak kullanılmış olmasıdır.

Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmasının ardından, bir avukat edâsı ile Sâbit b. Kays, şu suali sormak için ayağa kalktı: *"Ey Muhâcirler! Ebû Bekir'in söylediklerini kabul ediyor musunuz?"*

Onlar: *"Evet, kabul ediyoruz."* deyince, Sâbit: *"Ey insanlar! Sizin, Ebû Bekir için Rasûlullah (s.a.v.)'a karşı bir itaatsizlik suçu işlediğini söylemeniz gerekmiyor mu?!"* karşılığını verdi.

Onlar: *"Bu nasıl olur?"* diye sorunca, Sâbit b. Kays da onlara şöyle cevap verdi:

"Ebû Bekir'in namazları kıldırmak üzere hayatta iken Rasûlullah tarafından seçildiğini ve bunun ancak kendine halife olarak tayin ve tesbit için yaptığını siz zikretmediniz mi? Hâlbuki Ebû Bekir, halife seçiminden çekilmek ve 'Ben sizin için Ömer ve Ebû Ubeyde'den

101 *İmâme*, I, 23; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 3.
102 İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 221, IV, 7-9.
103 Zehebî, *Siyer*, II, 364.

ikisini seçtim.' demek suretiyle Rasûlullah'a itaatsizlik yapmış bulunuyor. Siz nasıl olur da Rasûlullah tarafından bizzat tercih edilmiş ve seçilmiş olan kimseyi (Ebû Bekir'i) bırakır da şu kimselere (Ömer ve Ebû Ubeyde'ye) tâbi olursunuz?

Ey Muhâcirler! Rasûlullah (s.a.v.)'ın Ebû Bekir'i halifesi olarak tayin ettiğine şehâdet ettiğinize göre, (başkasını seçtiğiniz takdirde) siz bile Allah'a karşı isyan etmiş olursunuz!"[104]

Sâbit b. Kays, çok tutarlı mantıksal bir çıkarım yapmaktadır: Eğer, namaz kıldırmakla görevlendirmek, halife olarak tayin etmek anlamına geliyorsa, bu şahsın dışında başka bir adayın öne sürülmesi Allah ve Rasûlüne itaatsizlik anlamına gelmektedir ve bu suçu hem orada bulunan Ashâbın tümü, hem de bu hakkından ferağat ederek[105] Ebû Ubeyde ile Ömer'i aday gösteren Ebû Bekir işlemektedir. Aslında Sâbit b. Kays, Hz. Ebû Bekir'in sahip olduğu bu özelliğin halife olarak tayin edilmiş olmak anlamına geldiğini kendine göre çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sâbit b. Kays'ın ardından Ebû Bekir'e cevap vermek için Hazrecli Hubâb b. Münzir[106] söz aldı ve şunları söyledi:

"Vallahi biz, Allah'ın size verdiği bir hayrı kıskanmıyoruz. En çok sevdiğimiz, değer verdiğimiz ve razı olduğumuz insanlar sizlersiniz. Ancak biz bundan sonra olacaklar konusunda endişeliyiz ve bu işi sizden ve bizden olmayan birilerinin ele geçirmesinden kaygılanıyoruz. Bugün sizden bir ve bizden bir kişiye biat etsek ve rıza göstersek, Muhammed ümmeti yaşadığı müddetçe o kişiler öldükleri zaman yine yerlerine bir Ensârdan bir de Muhâcirlerden birer kişi seçsek, bu ümmet-i Muhammed içerisinde adaleti daha iyi tesis eder.

---

104 Vâkıdî, *Ridde*, s. 37; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 7; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1108.

105 Böyle bir durumda olay hakkında hükmü vermiş olan otorite vahiy olumaktadır ki, vahyin hüküm koyduğu noktalarda Müslümanların seçim hakkı yoktur. (Ahzâb, 33/36.)

106 Ebû Amr Hubâb b. Münzir b. Cumûh b. Zeyd el-Hazrecî, gözü pek şair bir sahâbî idi. Ona, *"Zü'r-Re'y"* denilirdi. Bedir ve diğer gazvelerin hepsine Hz. Peygamber'le birlikte katılmıştır. Bedir savaşında ordunun konuşlandırılacağı yer konusunda Hz. Peygamber, onun görüşüne göre hareket etmiş ve Cebrail de Hubâb'ın haklı olduğunu bildiren vahiy getirmiştir. O, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde yaklaşık olarak h. 20/m. 640 senesinde vefat etmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 316; Ziriklî, *a.g.e.*, II, 163).

Böylece birbirimizi kontrol ederiz. Kureyşli, doğru yoldan sapmaktan endişe ederse, Ensârî onu engeller; Ensârî doğru yoldan sapmaktan endişe ederse Kureyşli onu engeller."[107]

"Ayrıca ne sizi ne de dostlarınızı kıskanıyoruz ve ne de sizinle bu konuda yarışıyoruz. Fakat biz, babalarını ve kardeşlerini öldürdüğümüz bir kavmin, yönetimi ele geçirerek bize kin beslemelerinden endişe ediyoruz."[108]

Bu konuşmaya göre, Hz. Ebû Bekir'in ortaya koyduğu bu güçlü deliller karşısında iktidarı ele geçirmenin siyasî, sosyolojik ve dinî temellerinin kendileri açısından yeterli olmadığını gören Hubâb b. Münzir, -daha önce kendi aralarındaki müzakerelerde alternatif olarak ortaya atılan- ikinci projeyi devreye sokarak iktidarın paylaşımını teklif etmiştir. Bu teklif, merkezî bir hükümetin olmadığı, her kabilenin kendi reisine itaat ettiği ve böylece, çok başlılığın hâkim olduğu Câhiliye siyaset geleneğini yansıtmaktadır.[109] Bu, İslâm'ın bir çatı altında topladığı Arapların tekrar kabilesel bir yönetim biçimine dönüşü anlamına gelmektedir.

'Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun!' düşüncesi, Ensârın kendi arasında yaptığı ilk müzakerelerde Kureyş'in Ensârın halifeliğine itiraz etmesi durumunda -bize göre- bir Evsli tarafından bir ara çözüm olarak gündeme getirilmişti. Bu teklif, aslında iktidar mücadelesinin bir çatışmaya dönüşmeden ortak bir uzlaşma zemini yaratmak için yapılan önemli bir manevra olmakla birlikte, iktidar mücadelesinden kopuş ve önemli bir geri adım atış anlamına da gelmektedir. Muhâcirlerin, çok başlılığı doğuracağı ve iktidarın parçalanmasına yol açacağı için haklı olarak bunu reddetmelerinin sonucunda, Ensâr emir değil, vezir olmaya razı olacaktır.

Hubâb, *"Biz, babalarını ve kardeşlerini öldürdüğümüz bir kavmin, yönetimi ele geçirerek bize kin beslemelerinden endişe ediyoruz."*

---

107 *İmâme*, I, 23-24; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 4; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236-237.
108 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 182; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, XII, 153.
109 H. Cuayt, *a.g.e.*, s. 35.

ifadeleri ile Kureyş'in iktidarı ele geçirmesinin ardından eski hesapları gündeme getirerek bir intikam süreci başlatmasından endişe ettiğini belirtmektedir. Bu ifadeler, karşılıklı bir güven probleminin olduğunu da ortaya koymaktadır. Hubâb'ın bu endişesi ve beklentisi, Kureyş'le Ensâr arasında gerçekleşmemiş, ancak, tarih Muhâcirlerin kendi aralarındaki kanlı iktidar mücadelelerine şahit olmuştur.

Daha önce Hz. Ebû Bekir tarafından engellenen Hz. Ömer, Hubâb'ın bu pratikten uzak *'Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun'* şeklindeki teklifine ve Câhiliye dönemindeki eski hesapları gündeme getirerek asabiyet duygularını kamçılayan bu konuşmasına karşılık, *"Bu iş için Kureyş'ten bir kişi uygundur. Araplar da ancak böyle birisini halife olarak kabul ederler ve sadece onun idaresini tanırlar. Vallahi, bize her kim karşı çıkarsa onu öldürürüz."* dedi.[110]

Hz. Ömer de bu sözleri ile Kureyş'in Araplar arasındaki konumunu vurgulayarak bir gerçeği dile getirmiştir. Ancak son sözü oldukça serttir. Hz. Ömer'in sert tabiatı ile ortamın gerginliği bir araya gelince, bir sahâbîden beklenilmeyen bazı sert ifadelerin karşılıklı kullanıldığını görmekteyiz. Bu ifadeler, -ileride geleceği gibi- Hubâb ile Hz. Ömer arasındaki Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bazı kişisel sürtüşmelerin bu gergin ortama yansıması olabilir. Mamafih, iktidar mücadelelerinin gerek Cemel ve gerekse Sıffîn savaşlarında Ashâbı karşı karşıya getirerek binlerce sahâbînin kanlarının akmasına neden olduğunu düşündüğümüz zaman bu sözlerin çok masum kaldığını söyleyebiliriz.

Hz. Ömer'in bu sert sözlerine karşı Hubâb, *"Ey Muhâcirler! Rasûlullah (s.a.v.) sizden birini bir yere gönderdiği zaman, bizden de bir adamı onun yanına katardı. Bundan dolayı biz, bu işin de iki kişiye verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bir adam bizden bir adam da sizden olsun!"*[111] diyerek, iktidarın paylaşımı teklifinde ısrarını sürdürdü.

---

110 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 237.

111 Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek*, nşr. M. A. Atâ, Beyrut, 1411/1990, III, 80; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 239; Suyûtî, *Tarih*, s. 89; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 34; Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, nşr. B. Hayyânî-S. es-Sekkâ, Beyrut, 1405/1985, V, 613.

Bu konuyla ilgili olarak ard arda Ensârdan birkaç kişi daha söz alarak konuştu ve aynı şeyi savundular. Hazrecli Zeyd b. Sâbit[112] de ayağa kalkarak, *"Rasûlullah (s.a.v.), Muhâcirlerden idi. İmam da -bir diğer rivayete göre, halifesi de- ancak Muhâcirlerden olur; biz de Rasûlullah'ın yardımcıları (Ensârı) olduğumuz gibi onların da yardımcıları oluruz."* deyince, Hz. Ebû Bekir, *"Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın, Ey Ensâr topluluğu! Zeyd doğru söylemiştir. Sözünüzde sebat ediniz! Vallahi bundan başka türlü konuşursanız, sizinle anlaşamayız!"* karşılığını verdi. Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerinden sonra Zeyd, onun elini tutarak, *"İşte dostunuz, ona biat ediniz!"* dedi.[113]

Zeyd b. Sâbit'in bu sözleri, işin varacağı noktayı işaret etmektedir. Zeyd, Muhâcirlerin hilâfeti kendilerine bırakmayacaklarını ve iktidar paylaşımına da yanaşmayacaklarını anlamış ve Muhâcirler tarafından ta seçimin başından beri teklif edilen formülü gündeme getirmiştir. Zeyd'in bu teşebbüsü, realist bir yaklaşım olarak kabul edilebileceği gibi, Medineli olmasına rağmen çocukluğunu aralarında geçirmiş[114] olmasından dolayı Kureyş'e yönelik duygusal bir bağ da bu konuşmasında etkili olmuş olabilir. O, işi fazla uzatmadan iktidarı Kureyş'e teslim etmenin yolunu açmıştır; âdeta bu sözler, kalenin içten fethedilmesi gibidir.

---

112 Ebû Saîd Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk el-Ensârî el-Hazrecî, ileri gelen sahâbîlerden olup, vahiy kâtibi idi. Medine'de doğup Mekke'de büyümüştür. On bir yaşında iken, Hz. Peygamber'le beraber Medine'ye hicret etmiştir. Yaşı küçük olduğu için Bedir'e katılamamış; ancak diğer bütün gazvelere iştirak etmiştir. Dinî ilimlerde uzmanlaşarak, fetva, kaza, kıraat ve ferâizde Medine'nin en önde gelen şahsiyeti olmuştu. Hz. Peygamber döneminde, Kur'ân'ı toplayarak ona arzeden zatlardan birisi idi. Hz. Ebû Bekir döneminde ise Ku'ân'ı cem'le görevlendirilmişti. Hz. Ömer, sefere çıktığı zaman, yerine onu bırakırdı. Hz. Osman zamanında ise, Ku'an'ı çoğaltan sahâbîlerden birisi idi. H. 45/m. 665 yılında Medine'de vefat etmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 537-540; İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 357-359; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, II, 592-595; Ziriklî, *a.g.e.*, III, 57).

113 Hâkim en-Neysâbûrî, *a.g.e.*, III, 80; Beyhakî, *el-İ'tikâd*, nşr. A. I. el-Kâtib, Beyrut, 1401, s. 350; Beyhakî, *Sünenu'l-Beyhaki'l-Kübrâ*, nşr. M. Abdülkadir Atâ, Mekke, 1414/1994, VII, 143; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 239; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218; Suyûtî, *Tarih*, s. 89; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 34; Hindî, *a.g.e.*, V, 613.

114 Zeyd b. Sâbit, Medine'de doğmuş; Mekke'de büyümüştür. Bk. İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 537-540; İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 357-359; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, II, 592-595; Ziriklî, *a.g.e.*, III, 57.

Zeyd'in bu konuşması ile Ensâr, iktidar mücadelesinden yavaş yavaş çekilerek, realist bir yaklaşımla hilâfeti Kureyş'e teslim edeceği sinyallerini vermeye başlamıştır.

Ardından Hz. Ebû Bekir, konuşmasına şöyle devam etti:

"Ey Ensâr! Yüce Allah, taştan yontulmuş, ağaçtan yapılmış türlü türlü putlara tapan ve onları, Allah katında kendileri için şefaatçi ve yararlı sayan insanları Allah'a ibâdet ettirmek ve O'nun birliğine inandırmak için Muhammed (s.a.v.)'i peygamber ve ümmeti üzerine şahit olarak gönderdi. Hz. Ebû Bekir, sonra şu ayetleri okuyarak konuşmasına devam etti:

'Onlar, Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir, diyorlar...'[115]

'...Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz...'[116]

Atalarının dinini bırakmak, Araplara çok ağır geldi. Allahuteâlâ, kavmi içerisinde Rasûlünü tasdik ve ona imanı, maddî hiçbir karşılık beklemeden ona iyilik etmeyi, kavminin en ağır işkencelerine ve yalanlamalarına onunla birlikte katlanmayı sadece ilk Muhâcirlere nasip etmiştir. Bütün insanlar onlara karşı olmalarına ve hakaret etmelerine rağmen onlar, sayıca az olmalarından, insanların küçümsemelerinden ve kabilelerinin kendilerine karşı ittifak etmelerinden asla çekinmediler."[117]

"Onlar, yeryüzünde Allah'a ilk ibâdet edenler ve Allah'a ve Rasûlüne ilk iman edenlerdir. Onlar, Rasûlullah'ın dostları, velileri ve akrabalarıdır. Rasûlullah'tan sonra bu işe insanların en layığı onlardır. Bu hususta ancak zalim ve haddini bilmeyen kimseler, onlarla mücadeleye ve çekişmeye kalkışır!"[118]

Hz. Ebû Bekir, Ensâr hakkında inen ne kadar ayet ve hadis varsa hepsini okudu ve ardından konuşmasını şöyle sürdürdü:

---

115 Yunus, 10/18.
116 Zümer suresi, 39/3.
117 *İmâme*, I, 24; Taberî, *Tarih*, III, 219-220
118 Vâkıdî, *Ridde*, s. 37; *İmâme*, I, 24; Taberî, *Tarih*, III, 219-220; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 7.

"Rasûlullah (s.a.v.)'ın 'Bütün insanlar, bir vadi yolunu tutup gitseler, Ensâr da bir vadi yolunu tutsa, ben Ensârın tuttuğu vadi yolunu tutarım!' buyurduğunu, biliyorsunuz.

Sonra Sa'd'a dönerek, 'Ey Sa'd! Rasûlullah'ın yanında oturduğun sırada, onun (Kureyş, bu işin yöneticisidir. İnsanların iyileri, iyilerine uyarlar; kötüleri de kötülerinin ardından giderler.) buyurduğunu biliyorsun!(değil mi?)' dedi.

Sa'd b. Ubâde de: 'Doğru söylüyorsun. Biz, vezirleriz; siz de emirlersiniz' karşılığını verdi."[119]

Sad b. Ubâde'nin böyle teslimiyetçi bir ifade kullanması oldukça gariptir. Çünkü o, emir olmak için bu mücadeleye girmiş ve ilk konuşmasının ardından içlerinden bir grubun, *"Biz de öyleyse, 'Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun!' deriz ve bundan başka bir çözüme de asla yanaşmayız."* sözlerine karşılık, *"İşte bu, ilk çözülme ve tavizdir!"* diyerek[120] asla uzlaşmaya yanaşmayacağını göstermiştir. Onun, iktidarın böyle dengeli bir paylaşımına razı olmazken ikincil bir konumdaki vezirliğe yanaşması söz konusu olamazdı. Kaldı ki o, hiçbir şekilde ne Hz. Ebû Bekir'in ne de Hz. Ömer'in hilâfetini kabul etmiş ve Hz. Ömer döneminde hiçbir otoriteye biat etmeden vefat etmiştir.[121] Hz. Ebû Bekir, Sa'd b. Ubâde ile bu diyaloğdan sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Ey Ensâr! Ensârın dindeki faziletini, bir an önce İslâm'a girmek için gösterdikleri büyük gayreti kimse inkâr edemez! Dinine ve Rasûlüne yardım ettiğiniz için Allah sizden razı olmuş, size 'dinin yardımcıları/Ensârı' adını vermiş ve bütün Ashâbı ve eşleriyle birlikte Rasûlünün size hicret etmesini temin etmiştir. İlk Muhâcirlerden sonra bizim yanımızda sizden daha aziz ve kıymetli hiçbir kim-

---

119 İbn Hanbel, *Müsned*, I, V; Taberî, *Tarih*, III, 203; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Kahire, 1404, VII, 429; Deylemî, *Firdevsu'l-Ahbâr*, nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut, 1986, III, 224; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, VII, 31; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 36.

120 Taberî, *Tarih*, III, 218-219; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 192.

121 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 616; *İmâme*, I, 27-28; Taberî, *Tarih*, III, 222-223; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 67-68; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241-242.

se yoktur. O halde biz emirleriz; siz de vezirlersiniz! Biz, her konuda sizinle istişare edeceğiz ve sizsiz hiçbir işe karar vermeyeceğiz "[122]

"Ey Ensâr! Sizler dile getirdiğiniz hayır ve iyiliklerin ehlisiniz. Fakat bütün Araplar bu işi sadece şu Kureyş kabilesinin hakkı olarak tanırlar. Çünkü onlar, yurt ve soy sop bakımından Arapların en üstünüdürler ve akrabalık açısından da Rasûlullah'a en yakın olanlardır. Ayrıca Araplar şu Kureyş kabilesi için dine girmişlerdir"[123]

Hz. Ebû Bekir, Zeyd'in açtığı bu yoldan ilerleyerek ve Ensârı da taltife devam ederek, sonuca gitmeye çalışmış ve bu kez işi neticeye ulaştırabilecek bir yolu deneyerek *"İmamlar Kureyş'tendir."* hadisini gündeme getirmiştir. Hz. Ebû Bekir'in bu hadisi gündeme getirmesi Hz. Ömer'in *"Halife Kureyş'ten olmalıdır."* düşüncesine güç katmıştır. Seçimin başından beri Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Arapların ancak Kureyş'e boyun eğeceklerini ve onun hilâfetini kabul edeceklerini dile getirmişler; ayrıca Evsli Üseyd b. Hudayr ile Uveym b. Sâide ve Hazrecli Ma'n b. Adiyy de Hz. Peygamber'in akrabaları ve kavmi olması hasebiyle hilâfetin Kureyş'e ait olacağı düşüncesini ortaya atmışlardı. Ancak buna rağmen Ensâr hilâfeti vermeye yanaşmamıştı; Hz. Ebû Bekir'in bu hadisi gündeme getirmesiyle artık yavaş yavaş iktidarın yolu Kureyş'e açılmıştır.

Halifenin Kureyş'ten olmasının o günkü sosyal ve siyasî şartları ve gerekçeleri ile ilgili bazı tesbitleri burada aktarmak istiyoruz.

Bu konuda İbn Haldun şöyle demektedir:

"Başkanlık, kuvvet ve kudrete dayandığı için, bir sülalenin diğer boy ve ailelere başkanlık yapabilmesi için, diğerlerinden daha güçlü ve kudretli olması gerekmektedir. Güç ve kudretin kaynağı ise 'asa-

122 Vâkıdî, *Ridde*, s. 37; *İmâme*, I, 24; Taberî, *Tarih*, III, 220; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 7.

123 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262-263; Taberî, *Tarih*, III, 205-206; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 12; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 65; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 7; Suyûtî, *Tarih*, s. 87; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 32.

biyet'tir.[124] *Asabiyet sahibi, yani hem devleti ve hem de kendisini koruyabilecek ve devleti de idare edebilecek bir kabileden bir zatın devle-*

---

124 İbn Haldun, *Mukaddime*, II, 488-489. Asabiyet kelimesi, Câhiliye döneminde aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabaların oluşturduğu topluluğun adı olan *"asabe"*den gelmektedir. Bir terim olarak *"asabiyet"* ise, asabeye ister haklı ister haksız olsun yardım etmek ve arka çıkmaktır. Başka bir deyişle, bir topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak ve saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna *"asabiyet"* adı verilir. İbn Haldun'un bu kelimeye verdiği anlam, neseb kuvveti ve kabile desteğidir. (M. S. Hatiboğlu, *a.g.m.* , s. 184; Mustafa Çağırıcı, *"Asabiyet"* D.İ.A. , İstanbul, 1991, III, 453.)

M. S. Hatiboğlu, daha önce zikrettiğimiz makalesinde hilâfetin Kureyş'e ait olma meselesini detaylı bir biçimde ele alarak incelemiştir. M. S. Hatiboğlu, seçim olayını Hz. Ömer'in ağzından aktaran rivayeti (Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 439-445; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 657-659 ; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 55-56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 26-27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264, 275; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 64-66; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233-234; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6-8; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215-216; Suyûtî, *Tarih*, s. 87; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 31-33.) esas alarak, -ki bu rivayette *"İmamlar Kureyş'tendir."* hadisi yoktur. - şu neticelere varmıştır:

"Pekçok İslâm âliminin kanaatinin aksine, taraftarlardan hiçbirisi, halifenin Kureyşli olmasını emredici hiçbir hadis veya Peygamber talimatı öne sürmüş değildir. Kaldı ki böyle bir hadis olsaydı, Muhâcirlere en büyük destek teşkil eder, başka delile ihtihaç görmeden onu ileri sürerlerdi. Tekrarlayalım, bazı âlimlerin zannettikleri gibi, seçim yerinde, imamların, halifelerin Kureyş'ten olacağına dair herhangi bir peygamberî hüküm asla bahis konusu edilmiş değildir.

Memleketin şartları gereği, Kureyş'in iktidardan saf dışı edilemeyeceği zaruretini kabul eden Ensâr, iktidarı paylaşma teklifinde bulunmuştur. Bu yeni teklif, varlığı ileri sürülen hadisin aslında mevcut olmadığını gösterir.

Muhâcirler, Ensârın bu davranışına kızıp, meseleyi halletmeden çıkıp gitselerdi, Hz. Ömer'in kanaatine göre, Ensâr, gayr-i Kureyşî birisini pekâlâ halife seçebilecekti.

Şayet mezkûr hadisin aslı olsaydı, Ensârın böyle bir seçime gitmesi imkânsız olurdu. Ensâr, Hz. Peygamber'in emrini duyacak, fakat buna kulak asmayacak, değer vermeyecek, onu yok farzedip bildiğini işleyecek, Kureyş'ten olmayan birisini halife seçecek! Bu, olacak iş değildir.

Hz. Ömer, halifenin Ensârdan olması halinde cemiyette fesad-anarşi çıkacağı teşhisinde bulunmaktadır, Çünkü 'Müslümanlarla meşverette bulunmadan birisi ötekine bey'at etse, bu ikisinin öldürülebileceği korkusu ile kimse onların arkasından gitmez.' Hz. Ömer'in görüşüne göre, fesadı önleyecek olan şey, ekseriyetin bey'atını temin etmektir. Reis olacak kimsenin, ekseriyetin tasvibini, müzaheretini kazanabilecek vasıfta olması, dolayısiyle kuvvetli bir taraftar zümresine arkasını dayaması gerekir. Ensâr bu durumda olmadığı için, hilâfetlerinin salim işlemesi mümkün değildir. O devrin Müslüman Arapları, henüz kabile vakıasını yokmuş farzedecek seviyeye erişmiş değillerdi. Tabiatıyla Medineli ekalliyeti başta görmeye etseriyetin tahammülü yoktu. XX. Asır demokrasisinde azınlığın hükümet olamaması keyfiyetinin bin küsûr sene önceki bu misalinde Kureyş, çoğunluğun temsilcisidir. İlk devirde siyasî kudret sahipleri onlardı. Daha sonra hâkimiyet mihrakları değişince, tabiatıyla Kureyşin yüzüne bakan da kalmayabilecektir.

Hz. Ömer'in yukarıdaki teşhisinden açıkça anlaşılmaktadır ki, kendisi hilâfette Kureyşiliği asla, münakaşa dışı şart olarak görmemektedir. Esas olan, meşveretle bir adam seçmektir. Meşveretle umumun tasvibin elde edebilme imkânı, ona göre, Kureyşli bir Muhâcir Müslümandadır. Yoksa Kureyşlilik, hilâfetin, hadise dayanan, lazım-ı gayr-ı müfarik (olmazsa olmaz) şartı değildir." (M. S. Hatiboğlu, a.g.m. , s. 160-161)

M. S. Hatiboğlu'nun bu değerlendirmesi ile ilgili bazı notlar düşmek istiyoruz. M. S. Hatiboğlu'nun, pek çok hadisçi ve tarihçi tarafından hadis olarak zikredilen bu sözü, sadece Hz. Ömer'den nakledilen bir rivayeti esas alarak reddetmesinin ne kadar ilmî bir anlayış olduğu tartışma götürür bir tutumdur. Kaldı ki, bu sözün bir hadis olarak seçim esnasında zikredildiğini belirten rivayetler de vardır. Ayrıca üzerinde düşünüldüğü takdirde, yazarın hadisi reddederken ileri sürdüğü tarihî gerçekler ve aklî gerekçelerle asla ters düşmeyecek ve bu sözün bir hadis olabileceğini ortaya koyabilecek değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bize göre meselenin iki boyutu vardır: 1-Bu söz bir hadis midir? 2-Bu söz, seçim esnasında Hz. Ebû Bekir tarafından gündeme getirilmiş midir?

Meselenin birinci boyutu, halife seçimi ile ilgili değildir. Bu noktada, Hz. Peygamber'in bir hadisi olarak bu söz, pek çok kaynakda aktarılmıştır. Hatta bazı kaynaklarda, (Buhârî, *Sahîh*, VIII, 104-105; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, nşr. S. Hâşim en-Nedvî, byy. , ts. , (Dâru'l-Fikr), II, 112, IV, 99, 160; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 144; İbn Hacer el-Askalânî, *Feth*, XII, 154, XIII, 78, 114, 116; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîb*, X, 411; İbn Hacer el-Askalânî, *Tağlîku't-Ta'lîk*, nşr. S. A. Musa, Beyrut/Amman, 1405, V, 285; Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, Mısır, 1356, III, 183.) bu söz, *"Emirler Kureyş'tendir."* şeklinde; bazı kaynaklarda (Buhârî, *Tarih*, III, 485, 508; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Beyrut, 1405, VI, 282; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*,, Beyrut, 1401, II, 71.) ise, *"Yöneticiler Kureyş'tendir."* şeklinde geçmektedir. Bu sözün hangi bağlamda ve hangi maksatla söylendiği, dinî ve siyasî boyutu ayrı bir araştırma konusu olduğu için biz bu meseleye girmeyeceğiz; ancak pek çok hadisçi, kelamcı, tarihçi ve fıkıhçı bu hadisi temel alarak halifenin Kureyş'ten olması gerektiğini iddia etmişlerdir. (Şâfiî, *el-Ümm*, Mısır, 1968, I, 143; Kâdî Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, Kahire, 1356/1938, s. 3-4; Bâkıllânî, *et-Temhîd*, Kahire, 1366/1947, s. 178; Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, çev. A. Şafak, İstanbul, 1396/1976, s. 6; İbn Haldun, *el-Mukaddime*, nşr. A. A. Vâfî, Kahire, 1977, II, 583.)

Meselenin ikinci boyutuna gelince, bu noktayı çözmek için mutlaka bu hadisin varlığını inkâr etmek gerekli değildir. Bu hadisin seçim esnasında zikredilmediğini belirten rivayetler esas alındığı takdirde, mesele kendiliğinden çözülmüş olacak ve hadisi inkâra gerek kalmayacaktır; yani bu hadis orada gündeme getirilmediğine göre, Hz. Peygamber tarafından kendisinden sonraki iktidarın sahibini belirlemek amacıyla söylenmemiş; bilakis farklı bir durum ve amaç için söylenmiştir. Eğer bu hadisin seçim esnasında zikredildiğini nakleden rivayetleri temel alırsak, meseleyi şöyle yorumlarız:

Bize göre bu hadis, Hz. Peygamber sonrası iktidar sahibini belirlemek amacı ile söylenmemiş olduğu halde seçim atmosferi içerisinde Kureyş'in iktidarı ele geçirmesi için güçlü bir argüman olarak Hz. Ebû Bekir tarafından gündeme getirilerek dengeleri Muhâcirler lehine değiştirmiştir. Nitekim Hz. Ömer de, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in mağara dostu olmasını ve namaz kıldırmakla görevlendirilişini dile getirerek onun halife seçilmesinde büyük rol oynamıştır. Ve bu olaylardan hiçbirisi bu maksatla yapılmış ve meydana gel-

tin başına geçmesi, Müslümanların gönüllerini rahatlatır ve istikrar meydana getirir. Bunun sebebi şudur: Kureyş o çağda Mudar kabilelerinin asabiyetini kendisinde toplamış ve Mudar'ın diğer kabileleri arasında izzet ve şerefleriyle tanınmıştı; aynı zamanda sayılarının çokluğu ve asabiyetinin gücü ile başkalarından ayrılıyordu. Diğer Arap kabileleri, Kureyş'in bu kudret ve şerefini itiraf ediyorlar ve onların bu üstün kuvvetlerine boyun eğiyorlardı. Diğer Mudar kabileleri, Kureyş'le ihtilafa düşmekten ve savaşa girmekten çekinirlerdi. Çünkü bu takdirde aradaki birlik bağları çözülür ve toplulukları dağılırdı. Kureyş, üstün kudretiyle halka dilediğini yaptıracağı için dirlik ve düzeni temin edebilirdi. İşte bunlardan dolayı halifenin onlardan olması gerekli görülmüştür."[125]

M. S. Hatiboğlu ise, Hz. Ömer'in seçimle ilgili sözlerinden hareketle o günkü şartlarda hilâfetin Kureyş'e verilmesinin sosyal ve siyasî gerekçelerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Reis olacak kimsenin, ekseriyetin tasvibini, müzaheretini kazanabilecek vasıfta olması, dolayısıyla kuvvetli bir taraftar zümresine arkasını dayaması gerekir. Ensâr bu durumda olmadığı için, hilâfetlerinin

---

miş olmamasına rağmen, seçim atmosferi içerisinde bu şekilde anlamlandırılarak Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi için birer delil olarak kullanılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in tamamen iktidar hırsı ile bu hadisi bu şekilde kullandığını söyleyemeyiz; halifenin Kureyş'ten olması için yine konuşmasında dile getirdiği sosyal, siyasî ve dinî gerekçeler de vardır. Hz. Ebû Bekir, bütün bunları da göz önünde bulundurarak, ümmetin selameti için, bu hadisi bir delil olarak kullanmış ve neticeye ulaşmıştır. Kaldı ki onun gayesi, kendi halifeliği değil, bazı gerçeklerden hareketle Kureyş'i iktidara taşımaktır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir, bu hadisi bu bağlamda gündeme getirdikten sonra, orada bulunan diğer bazı sahâbîler de -ileride zikredileceği gibi- bu hadisi Hz. Peygamber'den işittiklerini ve buna binâen hilâfetin Kureyş'in hakkı olduğunu söylemişlerdir.

M. S. Hatiboğlu'nun *"Şayet mezkûr hadisin aslı olsaydı, Ensârın böyle bir seçime gitmesi imkânsız olurdu."* ifadesi, aslında bizim tezimizi desteklemektedir. Yani, Ensâr böyle bir hadisin var olduğunu bildiği halde, yeni iktidarın sahibini belirlemek amacı ile söylenmediğine inandığı için bu hadisi dikkate almamıştır. Sonuç olarak bu hadis, sebeb-i vürûdunun dışında, ümmetin selameti için iktidarın Kureyş'ten birisine geçmesini isteyen Hz. Ebû Bekir tarafından karşı cepheyi ikna etmek için kullanılmıştır.

Bu hadis, şöyle de değerlendirilebilir: Hadis, inşâî değil, ihbârîdir; yani Hz. Peygamber'in geleceğe yönelik bir tahmininden ve mucizesinden ibarettir; o, imamların Kureyş'ten olacağını ümmetine haber vermiş, *'imamlarımızı onlardan seçin'* diye bir talimatta bulunmamıştır.

125 İbn Haldun, *Mukaddime*, II, 585-586.

salim işlemesi mümkün değildir. O devrin Müslüman Arapları, henüz kabile vakıasını yokmuş farzedecek seviyeye erişmiş değillerdi. Tabiatiyle Medineli ekalliyeti başta görmeye ekseriyetin tahammülü yoktu. XX. Asır demokrasisinde azınlığın hükümet olamaması keyfiyetinin bin küsûr sene önceki bu misalinde Kureyş, çoğunluğun temsilcisidir. İlk devirde siyasî kudret sahipleri onlardı. Daha sonra hâkimiyet mihrakları değişince, tabiatıyla Kureyş'in yüzüne bakan da kalmayabilecektir."[126]

Kureyş'in bu etkinliği ve konumu konjöktüreldir, o günkü şartlarla ilintilidir; yoksa o günden sonra hilâfetin sadece Kureyş'in hakkı olduğu anlaşılmamalıdır. Bunun böyle olmadığını, ilk seçimde Kureyş'in iktidara gelmesinde büyük rol oynayan Hz. Ömer de, vefat ederken, kendisinden yerine halife tayin etmesini isteyenlere, *"Şayet Ebû Huzeyfenin mevlası Sâlim hayatta olsaydı, onu halife tayin ederdim."*[127] ifadeleriyle açık bir şekilde ortaya koymuştur.

"Hevazin ve Sakif kabileleri en az Kureyş kadar siyasî güce sahiptiler ve hiç de söylendiği gibi, Kureyş'in Araplar arasında güçlü bir nüfuzu yoktu; nitekim Mekke'nin fethi esnasında Kureyş teslim olmasına rağmen bu kabileler ona karşı savaşmışlardı." tarzındaki iddialar[128] çok güçlü değildir. Zira Kureyş, Câhiliye döneminde bütün Arapların saygı duyduğu dinî merkez Mekke'ye hâkim olması ve ticaretle iştiğal etmesi sonucunda Arap yarımadasındaki diğer hiçbir kabilenin sahip olmadığı bir şöhrete ve saygınlığa; komşu devlet başkanları ve kabile reisleri ile yaptıkları ticarî anlaşmalar ile de siyasî bir nüfuza sahip olmuştu.[129] Ayrıca bu kabileler, Kureyş'e karşı değil, İslâm'a karşı savaşmışlardır. İslâm'a karşı bu savaş, bizzat Kureyş tarafından yine Müslüman olan Kureyş ve beraberindeki Medineli Müslümanlara karşı uzun süre sürdürülmüştür. O halde Câhiliye döneminde Müşrik Araplar arasındaki bu otoritesini Kureyş, İslâm sonrasında yine sadece Müslüman Araplar arasında ko-

126 M. S. Hatiboğlu, *a.g.m.*, s. 161.
127 Taberî, *Tarih*, IV, 227.
128 A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 77.
129 C. Ali, *a.g.e.*, IV, 17-22; H. İ. Hasan, *a.g.e.*, I, 85.

rumuş ve Arap yarımadasının tamamı Müslüman olunca da eski nüfuzuna tekrar kavuşmuştur.

Biz, Kureyş'in haklarının bu toplantıda savunulması ve hilâfetin ona ait olduğunun dile getirilmesinin bir başka sebebinin daha olduğunu düşünüyoruz. O da şudur: Hevazin ve Sakif gibi Kureyş kadar siyasî açıdan güçlü olduğu iddia edilen bu kabileler, İslâm'ı geç kabul ettikleri için, bu siyasî ve sosyal nüfuzlarını İslâm toplumuna taşıyamamış ve dolayısıyla Müslümanların liderliğine talip olacak bir geçmişleri olmamıştır. Daha dün İslâm'la savaşan bir kabilenin, İslâm'ın liderliğine soyunduğu takdirde toplumsal bir destek bulamayacağı aşikârdır. Kaldı ki Kureyş arasında sahip oldukları siyasî nüfuz açısından halife olmaya layık Ebû Süfyân, Amr b. el-As, Halid b. Velid ve Hz. Abbas gibi nice şahsiyetler, çok köklü ve derin İslâmî bir geçmişleri olmadığı için böyle bir işe teşebbüs edememişlerdir. Aslında halifeyi belirleyen tek unsur Ebû Bekir'in Kureyşli olması değil, aynı zamanda daha ilk günden itibaren pek çok sıkıntılara Hz. Peygamber'le birlikte göğüs gererek İslâmî döneme ait temiz bir geçmişe sahip olmasıdır. Halifenin Kureyş'ten seçilmesi ile ilgili olarak bir başka nokta ise, bu toplantıda diğer kabilelerden hiçbir şahsın olmayışıdır; dolayısıyla diğer kabileler ne aday gösterebilmişler ne de bu adaylarının halife seçilebilmesi için iktidar mücadelesine katılabilmişlerdir. Kaldı ki, bu toplantıda bulunamadığı için iktidarın en güçlü adaylarından olmasına rağmen Hz. Ali bile halife olma şansını yitirmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in halifenin Kureyş'ten olması gerektiği noktasında bu net ifadesine rağmen, Hubâb b. Münzir, hâlâ iddiasını sürdürerek ayağa kalkıp şunları söyledi:

"Ey Ensâr! Sizler emirlerinizi kendi içinizden seçiniz! Şüphesiz insanlar, sizin hâkimiyetiniz altında olup, hiç kimse size karşı çıkmaya cesaret edemez. Halk, sizin görüşünüzün dışına çıkmayacaktır. Çünkü sizler, izzet, servet, sayı, kuvvet, tecrübe, cesaret ve yiğitlik gibi birçok üstün özelliklere sahipsiniz. Halk ancak sizin ne yaptığınıza bakacaktır. Sakın bu konuda anlaşmazlığa düşmeyin; aksi tak-

dirde düşünceleriniz değişir ve görüş ayrılığına düşersiniz, konumunuzu yitirirsiniz.

Sizler, yardım ehlisiniz, insanlar size sığındılar ve size hicret ettiler. İlk Müslüman olanların sahip oldukları hakların benzerlerine sizler de sahipsiniz. Onlardan önce sizler, yurt ve iman sahibi idiniz. Vallahi, Allah'a açıkça ancak sizin memleketinizde ibâdet edebildiler, sizin mescitlerinizde cemaatle namaz kılabildiler. Araplar İslâm'ı ancak sizin kılıçlarınız sayesinde benimsediler. İnsanlar arasında bu işte (hilâfette) en büyük pay sahibi olanlar, sizlersiniz. Eğer, Muhâcirler bunu kabul etmezlerse, o halde bizden bir emir sizden bir emir olsun!"[130]

Hubâb, hâlâ pratikte hiçbir değeri olmayan ve uygulandığı takdirde İslâm toplumunun parçalanmasına yol açabilecek iktidarın iki şahıs arasında paylaşılması düşüncesinde ısrar ediyordu. Aslında İslâm'ın tevhid ve cemaat ilkeleriyle bağdaşmayan ve sağlıklı bir biçimde yürümesi de mümkün olmayan böyle bir fomülde Hubâb'ın ısrarını anlamak oldukça zordur. Bu anlamsız teklife bu kez Ensârdan Evsli Üseyd b. Hudayr ile Hazrecli Beşîr b. Sa'd karşı çıktılar. Onlar, bu teklifin mantıklı bir yol olmadığını şöyle ifade ettiler:

"Ey Hubâb! Ne kadar anlamsız ve kötü konuştun! Bu, bir ülkede iki başkan olması ve birinin diğerine muhalefet etmesi anlamına gelmektedir; öyle değil mi?"

Hubâb da onlara:

"Ey Üseyd ile Beşîr! Vallahi ben, bununla size itibar kazandırmak istemiştim. Eğer bunu kabul etmiyorsanız, ben sizinle beraberim. Fakat hoşa gitmeyecek şeyler olur ve bu iki Muhâcirden birinde karar kılacak olursak, o zaman siz bilirsiniz!" şeklinde karşılık verdi ve ardından şöyle bir şiir okudu:[131]

"İbn Hudayr, ne diye bozgunculuk yapıyor!
Beşîr ise, bozgunculukta ondan hızlı davranıyor.
Zannediyorlar ki, bununla büyük bir iş yaptık;

130 Vâkıdî, *Ridde*, s. 37-38; *İmâme*, I, 24-25; Taberî, *Tarih*, III, 220; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 7; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 4.
131 Vâkıdî, *Ridde*, s. 38-39; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 7-8.

Hâlbuki yaptıkları, istenenin yanında küçük bir katık.
Ortaya koydukları davranış, sadece küçülttü onları;
Bozgunculuk olmasaydı, aslında büyüktür tavırları.
Fakat kavmini gözetip kollamayan her kimse,
Bildiğim kadarıyla, olur önemsiz, rezil ve alçak bir kimse.
Ey İbn Hudayr ve İbn Sa'd! Siz ikiniz,
Adamların ne yapmak istediğini bilirsiniz.
Allah aşkına bilmiyor musunuz sizler?
İnsanlar (şu hakikatı) ya görürler ya da kördürler:
Biz, Peygamber'in düşmanları karşısında,
Kükreyen arslanlarız her iki ormanda.[132]
Peygamber'e yardım ettik ve barındırdık biz,
İki cemaatten onun yardımcıları sadece biziz.
Onun için feda ettik oğullarımızı ve kanlarımızı,
Müşrikler çok olsa da, feda ettik mallarımızı.
Yapmak istediği her işte olduk biz onun için,
Oklar ki, hedefini şaşmayan ve yarası derin.
Topluluklardan bu işe daha layık olan kimdir?
Onlar, böyledir; çünkü ordunun beyni vezirdir.[133]
Ben şöyle deyince, büyük bir olay oldu ey Beşîr!
Onlardan olsun bir emir, bizden olsun bir emir.

Hubâb'ın bu teklifine ve şiirine ikinci ve birazcık da sert bir tepki de Hz. Ömer'den geldi:

"Bu nasıl düşünce böyle! İki Kılıç bir kında olmaz. Vallahi, Araplar, Peygamber sizden olmadığı için size yönetme yetkisini vermezler. Fakat onlar, içlerinden Peygamber çıkmış ve idarelerini üstlenmiş kimselere de yönetimi vermekten çekinmezler. Bizim, buna karşı çıkan Araplardan ve Muhammed'in iktidarı ve yönetimi konusunda

132 Burada, "iki orman" ifadesiyle, Evs ve Hazrec veya Medine ile dışındaki bölgeler kastedilmiş olabilir.

133 Bu beyitten, Hubâb'ın, Muhâcirlerin teklifi olan vezirliği kabul etttiği manası anlaşılabilir. Ancak, Hubâb hiçbir aşamada bu teklifi kabule yanaşmamıştır. Zaten, Ebû Bekir'e şartlar zorladığı için ve Ensârın iddialarından vazgeçmesi üzerine istemeyerek biat etmiştir. O halde bu beyitte bir yanlışlık olmalıdır. Kitabın muhakkıkı da bunu farkederek, *"Mısra, kitabın orjinalinde böyledir. Doğrusunu ben de bulamadım:"* şeklinde not düşerek buradaki mana bozukluğuna işaret etmiştir. (Vâkıdî, *Ridde*, s. 38, dipnot. 4)

bizimle tartışanlardan bu konuda açık deliller getirmelerini istememiz gerekir. Çünkü biz onun velileri ve akrabalarıyız. Ancak batıla dalan, günaha meyleden ve helake doğru yol alan bunu kabul etmez!"[134]

"Ey Hubâb! Senin bu söylediklerinde hem dini, hem de dünyayı kötülüğe ve fesada götürecek unsurlar vardır. Allah, birdir; İslâm birdir; din birdir. Dolayısıyla, bütün iş ve eşyanın da birlik üzerine kurulması uygun olur. Çünkü bugün iki imam olursa, yarın da iki imam olur. Hâlbuki İslâm'a göre, bir kişi imam olmalıdır. Allah'tan korkun ve bu işi (hilâfeti) Muhâcir ile Ensârın üzerinde birleşeceği Kureyş'ten bir zata teslim edin!"[135]

Hz. Ömer'in bu iğneleyici ve sitemkâr konuşması, iktidarın iki kişi arasında paylaşılmasının toplumun birliğini bozacağını açıkça ifade etmektedir. Hz. Ömer'in konuşmasına Hubâb tekrar söz alarak şöyle cevap verdi:

"Ey Ensâr! Elinizdekilere sahip olun! Şunun ve arkadaşlarının sözlerini dinlemeyin! Yoksa onlar, sizin bu işteki nasibinizi giderecekler! Eğer istediklerinizi vermezlerse, onları şu ülkeden sürün ve onlara rağmen bu işi üstlenin! Vallahi siz, bu işe onlardan daha layıksınız ve daha çok hak sahibisiniz. Araplar, hem Câhiliye hem de İslâm dönemlerinde sizin izzet ve gücünüzü bilmektedirler. Müşrikler bu otoriteye sizin kılıçlarınız sayesinde boyun eğmişlerdir."[136]

"Ben bu işin yolunu yordamını çok iyi bilen, bu konularda tecrübeli, saygın ve sözünün eri bir kişiyim ve başımıza gelecek her türlü musibetten sizi korurum. Eğer isterseniz kılıçlarımızı tekrar çekebiliriz. Ve ben, vallahi bana karşı çıkan herkesin burnunu kılıcımla sürterim."[137]

Hz. Ömer: *"Allah seni kahretsin!"* deyince, Hubâb'ın cevabı da aynı sertlikte idi: *"Hayır! Allah, seni kahretsin."*[138]

---

134 *İmâme*, I, 25; Taberî, *Tarih*, III, 220.

135 Vâkıdî, *Ridde*, s. 39; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 8.

136 Vâkıdî, *Ridde*, s. 39; *İmâme*, I, 25; Taberî, *Tarih*, III, 220; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 8-9; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 4.

137 Vâkıdî, *Ridde*, s. 39; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 445; *İmâme*, I, 25; Taberî, *Tarih*, III, 220; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 8-9; Eş'arî, *a.g.e.*, s. 2; İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Beyrut, 1414/1993, II, 150; Askerî, *Tashîfâtu'l-Muhaddisîn*, nşr. M. A. Mîra, Kahire, 1402, II, 403, 406; İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâi'l-Mübheme*, nşr. İ. A. Seyyid-M. K. İzzüddin, Beyrut, 1407, I, 382; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 4, 16.

138 Vâkıdî, *Ridde*, s. 39; Taberî, *Tarih*, III, 221; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 9.

Hz. Ömer, Hz. Peygamber hayatta iken, Hubâb'la tartışmış ve ona ağır hakaretler etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onunla tartışmasını yasaklamış ve bir daha asla ona kötü söz söylemeyeceğine dair Hz. Ömer'den yemin almıştı.[139]

Hz. Ömer, bu yemini hatırlayarak, daha yumuşak bir üslûpla Hubâb'a şöyle cevap verdi:

"Bütün Araplar, sizin Allah'ın ve Rasûlü Muhammed (s.a.v.)'in yardımcıları (Ensârı) olduğunuzu bilmektedir. Sizler, İslâm'da kardeşlerimiz, dinde ortaklarımız /yardımcılarımızsınız. Vallahi, bütün hayır ve şer işlerde bizimle birlikte oldunuz. Biz, halk arasında en çok sizleri severiz. Bize karşı en cömert davranan sizlersiniz. Sizler, ihtiyaç içerisinde olduğunuz halde, (bizi) kendinize tercih ettiniz.[140] *Vallahi, hâlâ ilk günkü gibi mallarınızı Muhâcir kardeşlerinize ikram ediyorsunuz. Bu ümmet içerisinde ihtilafın ve başkaldırının öncüsü olmamanız gerekir. Ayrıca, Allah'ın kendilerine bahşettiği bir hayır konusunda kardeşlerinize haset etmemelisiniz. Sonra, Sa'd b. Ubâde, bu iş (hilâfet) için uygun değildir."*[141]

Hz. Ömer, bu sözleriyle hilâfet davasında ısrar ederlerse ihtilafın büyüyüceği konusunda Ensârı uyarmakta ve kendileri geri adım atmayacaklarına göre, bir fitneye yol açmadan hilâfet iddialarından vaz geçmelerini onlardan istemektedir. Hz. Ömer'in son cümlesi ise Sa'd b. Ubâde'nin şahsına yönelik bir eleştiri idi. Buna Sâbit b. Kays itiraz ederek, şunları söyledi:

"Bilakis, ey Ömer! Sa'd, bu işe, başkalarından daha uygundur ve daha layıktır! Çünkü yurt onun yurdudur ve siz orada konaklamaktasınız."[142]

Sâbit b. Kays, bütün konuşmalarında mantıklı ve tutarlı bir çizgi takip etmiştir. Öncelikle o, hilâfeti Ensâra kazandırmaya

---

139 *İmâme*, I, 25.

140 Burada Hz. Ömer, Ensâr hakkında inen şu ayete işaret etmektedir: *"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri ihtiyaç içerisinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."* (Haşr, 59/9)

141 Vâkıdî, *Ridde*, s. 39-40; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 9.

142 Vâkıdî, *Ridde*, s. 40; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 9.

çalışmış; ardından sert bir muhalefetle karşılaşınca uzlaşmacı bir yol izlemiş; eğer Hz. Peygamber yerine namaz kıldıran şahsın halife olması gerekiyorsa, Hz. Ebû Bekir'in Ebû Ubeyde ile Hz. Ömer'i hilâfete teklif etmesinin tutarsızlık olduğunu ortaya koymuş ve bazı gerekçelerden dolayı seçilmeyecekse bile Sa'd b. Ubâde'nin hilâfet makamına layık bir zat olduğunu ifade etmiştir. Eğer olaya bir liyakat meselesinden bakılacak olursa, seçimde hilâfet için adı geçen bütün zatlar, bu makama layıktırlar; hatta halife Ensârdan birisi olacaksa sosyal ve siyasî konumu itibariyle bu makama en layık olan kişinin Sa'd b. Ubâde olduğunda şüphe yoktur.

Hz. Ömer'in son cümlesine bir itiraz da Hassân b. Sâbit'den[143] geldi. O, ileri atılarak şu şiiri okudu:[144]

"Kureyş inkâr edemez, dostumuz Sa'd'ın faziletini;
Bugün ben asla söyleyemem sözün eğrisini.
Kureyş demişti ki, iktidar bizimdir, değil sizin;
Bugün bu işe hiçbir kimse göz dikmesin.
Dedik ki onlara: Haydi getirin sizin olduğuna dair bir delil!
Uyalım ona, artık istemiyoruz asla başka bir kefil.
Rasûlullah'tan sonra bununla ilgili bir belgeniz varsa,
Bizim iddialarımızın hepsi çıkar tabiî ki boşa.
Yoksa sizin yanınızda böyle bir belge ve ahit;
Bedir ve Uhud Ashâbı olur onun sahibi o vakit.
Biz öyle kişileriz ki, önem vermeyiz insanlara pek;
Ta ki yola gelir ve muteber kişiler oluncaya dek.
Her gün bir işimiz vardır, uğraşırız biz;

---

143 Ebu'l-Velid Hassân b. Sâbit b. Münzir el-Hazrecî el-Ensârî, Hz. Peygamber'in şairi olup, hem Câhiliye hem de İslâm dönemini idrak etmiş kişilerdendir. Câhiliye döneminde altmış sene ve bir o kadar da İslâm döneminde hayat sürmüştür. Hastalığından dolayı hiçbir gazve ve olaya katılamamıştır. Vefatından kısa bir süre önce de gözleri kör olmuştur. Diğer şairlere nisbetle o, üç yönüyle farklılık arzeder: Câhiliye döneminde Ensârın şairi idi; peygamberlik döneminde Hz. Peygamber'in şairi idi; İslâm döneminde de bütün Yemen'in şairi olmuştur."*İfk*" hadisesine karıştığı için sopa ile dövülerek cezalandırılmıştır. Hassân, h. 54/m. 674 senesinde Medine'de vefat etmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 341-351; Ziriklî, *a.g.e.*, II, 175-176).

144 Vâkıdî, *Ridde*, s. 40-41; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 9.

Buna karşılık Huld cenneti verecektir Rabbimiz.
Siz, bu işe bizden daha layık değilsiniz; çünkü biz,
Medine'nin kendisine, güce ve sayıca üstünlüğe sahibiz.
Biz, Allah'a canlarımızı sattığımız gün şüphesiz;
Mal ve evlattan yana kaldık gerçekten endişesiz.
Bütün insanlar, bize karşı bir olup savaş açtılar;
Hepsi, aslanın hamlesinden korkan tilkiler gibi kaçtılar."

Hassân, bu şiirinde Ensârdan değişik şahsiyetlerin daha önce dile getirdikleri hilâfet haklarıyla ilgili iddiaları tekrarlamıştır. Bu şiir, ortamı iyice elektriklendirmişti ve her kafadan bir ses çıkıyordu. Bir taraftan Ensâr, diğer taraftan Muhâcirler bağrışıyorlardı. Neredeyse birbirlerine gireceklerdi. Ma'n b. Adiyy ileri fırlayarak, insanları sükûnete davet etti ve şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey Muhâcirler! Vallahi, Allah'ın yarattıkları içerisinde hiçbir kimseye, sizin kadar ne değer veririz ne de önem! Bizim endişemiz sadece, bundan sonra takip edilecek yolun Muhammed ümmetinin adalet anlayışına daha yakın olmasıdır. O, bu konuda, 'İmamlar Kureyş'tendir; bu (hilâfet) ancak onlardan birisine aittir.' buyurmaktadır."[145]

Ma'n'ın, *"Hz. Peygamber, bu konuda, 'İmamlar Kureyş'tendir; bu (hilâfet) ancak onlardan birisine aittir.' buyurmaktadır."* ifadesi, bu hadisi hilâfetle ilişkilendirerek seçim ortamına taşıyan Hz. Ebû Bekir'in çabasının netice verdiğini göstermektedir. Artık karşı taraf, bu hadis doğrultusunda halifenin Kureyş'ten olmasını kabul etmiştir ve bu hadisin varlığını kabul eden ve bu anlama geldiğini destekleyen konuşmalar devam edecektir. Ma'n'ın bu sözlerinden sonra Ensârın muhalefeti iyice zayıflayacaktır.

Beşîr b. Sa'd, Ma'n'ın konuşmasını destekleyerek, *"Evet, vallahi ben de bu hadisi Rasûlullah (s.a.v.)'tan işitmiş ve kendisinden sonra, kabilesinin yöneticilik hakkına sahip olacağını anlamıştım. Allah'a yemin ederim ki, Allah, beni bu konuda onlarla çekişirken ve*

145 Vâkıdî, *Ridde*, s. 41; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 9-10; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1109.

mücadele ederken, görmeyecektir. Ey Ensâr! Allah'tan korkun ve onlara muhalefet etmeyin!" şeklinde bir konuşma yaptı.[146]

Hz. Ebû Bekir, Beşîr'in bu yatıştırıcı sözlerine karşılık, *"Aferin sana, çok doğru konuştun! Allah sana merhamet etsin ve seni hayırla mükâfatlandırsın! Gerçekten ben bu işi istemiyorum. İşte Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh, hangisine isterseniz ona biat edin!"* dedi.[147]

Hubâb b. Münzir'in oldukça kışkırtıcı ve şiddet dolu konuşmasına Ömer'in sert cevabı ile gerginleşen ortamı Ma'n ile Beşîr, yaptıkları konuşmalarla yatıştırdılar. Ardından ortamı daha da yumuşatmak için Ebû Ubeyde söz alarak, şunları söyledi:

"Ey Ensâr! Yardım edenlerin ve destekleyenlerin ilki olmuştunuz. Sakın, bu davranışınızdan vazgeçerek köstekleyenlerin ilki olmayın!"[148]

Hazrec'in ileri gelenlerinden Beşîr b. Sa'd, Ensârın Sa'd b. Ubâde'yi emir seçmek için hâlâ ısrar ettiklerini ettiklerini görünce, ayağa kalkarak şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey Ensâr! Vallahi, müşriklerle savaşmak ve bu dini kabulde yarışmakla hedeflediğimiz en büyük fazilet, Rabbimizin rızasını kazanmak, Peygamberimize itaat etmek ve kendimizi yüceltmekti. Buna karşılık olarak, ne insanlara karşı küstahlık taslamak ve kibirlenmek, ne de dünyalık bir bedel elde etmek bize yaraşır. Allah bize bunların karşılığını hayır ve nimet olarak verecektir.

Biliniz ki, Muhammed (s.a.v.), Kureyş'tendir. Onun kavmi de bu işi (iktidarını) üstlenmeye ve mirasını almaya herkesten daha çok hak sahibi ve layıktır. Vallahi, hiçbir zaman Allah, beni bu işte onlarla çekişirken görmeyecektir! Allah'tan korkun! Onlara ne karşı çıkın ne de onlarla çekişin!"[149]

Rivayetler, Beşîr'in bu konuşmayı Sa'd b. Ubâde'yi çekemediğinden hilâfetine engel olmak için yaptığını belirtmektedir.[150] Hazrec'in ileri gelenlerinden olan Beşîr'in de aynı ka-

146 Vâkıdî, *Ridde*, s. 41; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 10; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1109.
147 Vâkıdî, *Ridde*, s. 41; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 10.
148 *İmâme*, I, 25; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123; Taberî, *Tarih*, III, 221.
149 *İmâme*, I, 25-26; Taberî, *Tarih*, III, 221.
150 *İmâme*, I, 25-26.

bileden olmalarına rağmen Sa'd b. Ubâde'ye haset ettiği için böyle bir konuşma yapmış olması, bir insan fıtratı çerçevesinde olaya bakıldığı zaman mümkün gözükmektedir. Nitekim basit bir dünyalık malın paylaşımında veya sıradan bir mevkinin elde edilmesinde bile kardeşlerin bu duygularla birbirleriyle yarıştıkları ve birbirlerine çelme taktıkları günlük hayatta çokça karşılaşılan olaylardandır.

Beşîr, Ensârın hilâfet haklarını dayandırdıkları İslâm'a hizmetin karşılığının Allah'ın rızasını kazanmak olması gerektiğini, bunların karşılığının ahirette verileceğini, yoksa dünyalık bir makam elde etmek için bu yarışa girmenin bütün bu hizmetlerin kıymetini azaltacağını dile getirerek, bu sözleriyle Ensârın manevî duygularını kamçılamıştır.

Hangi duygu ile yaparsa yapsın Beşîr b. Sa'd'ın bu konuşması, Ensârın direncini tamamen kıracak ve artık onlar, hilâfetin Kureyş'e ait olduğunu kabul edecekler ve ardından mevcut Kureyşli adaylar arasında seçime geçilecektir. Bu esnada genelde Kureyş'in, özelde ise Hz. Ebû Bekir'in konumunu güçlendirecek bir başka olay meydana gelmiştir.

Bazı sahâbîler, Benû Sâide örtmesindeki bu tartışmaları, Ensârdan Nu'mân b. Beşîr'e ilettiler ve ona: *"Sa'd b. Ubâde'yle birlikte hareket eden şu Ensâra bir bak! Bir tarafta onlar, 'Biz bu işe daha layığız!' diyorlar; diğer tarafta Muhâcirler ise, 'Bu iş bize aittir, size değil!' diyorlar."* dediler.

Nu'mân b. Beşîr de, Hz. Peygamber'in bu konu ile ilgili kendisine bir şeyler söylediğini iddia eden ve ancak, onun vefatından sonra bunları açıklayabileceğini dile getiren Übeyy b. Ka'b'ın yanına giderek kapısını çaldı.

Übeyy b. Ka'b, elbisesine bürünmüş olarak dışarı çıkınca, Nu'mân b. Beşîr, *"Neden kapını kapatıp evinde bu şekilde oturuyorsun?! Hâlbuki senin şu kavmin Benû Sâide'de oturmuşlar, Muhâcirlerle tartışıp duruyorlar! Haydi, kavminin yanına git!"* dedi.

Übeyy b. Ka'b, hemen çıkıp Benû Sâide örtmesinde toplanmış bulunan Ensârın yanına vardı ve onlara: *"Vallahi sizin bu*

işte hiçbir hakkınız yok! Bu iş onlara aittir, size değil! Sonra onu yine Muhâcirlerden iki zat üstlenecek, ardından üçüncüsü ise öldürülecektir. Yönetim/iktidar (buradan) gidecek ve orada olacaktır!" dedi ve *"orada"* derken eliyle Şam tarafına işaret etti.[151]

Daha önce değişik olayları incelerken ele aldığımız ve konuları açıklarken kullandığımız bu rivayet bazı problemli bilgiler içermektedir. Ancak biz, bir rivayetin tamamen yanlış ve uydurma bilgiler içermediğini ve bu tür rivayetlerde bazen olayların detaylarına ait doğru bilgilerin de bulunabileceği düşüncesinden hareketle bu rivayeti bütünüyle reddetmedik ve bazı olayları izah ederken zaman zaman kullandık. Fakat özellikle bir rivayet geleceğe yönelik haberler içeriyorsa, o rivayetin sonradan, geçmişe uygun bir şekilde dizayn edilip piyasaya sürülme ihtimali yüksektir. Aynı şekilde bu rivayette de Übeyy'in *"Vallahi sizin bu işte hiçbir hakkınız yok! Bu iş onlara aittir, size değil! Sonra onu yine Muhâcirlerden iki zat üstlenecek, ardından üçüncüsü ise öldürülecektir. Yönetim/iktidar (buradan) gidecek ve orada olacaktır!"* şeklindeki sözleri ve *"orada"* derken eliyle Şam tarafına işaret etmesi, ne kadar da tarihî olaylarla örtüşmektedir?!

b. Ensârın Hz. Ebû Bekir'e Biatı

Bu uzun ve zaman zaman karşılıklı hakarete varan sert tartışmalardan sonra Ensâr, artık iddialarından vazgeçmek ve Muhâcirlerden bir zata biat etmek zorunda olduklarını anlamışlardı. Bu noktaya gelinmesinde Ensârın parçalı bir görüntü vermesi, üç kişi olmalarına rağmen Muhâcirlerin güçlü tezler ortaya koyarak bunu tek bir ağızdan savunmalarının büyük bir etkisi olmuştur. Tarih bir kez daha tekerrür etmiş; homojen, düşünce ve inanç birliği olan bir azınlık, heterojen ve dağınık bir çoğunluğa galip gelmişti.

151 İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13.

Evs ve Hazrec arasındaki bu parçalı görüntünün ve rekabetin sebebini A. Cevdet Paşa çok veciz bir biçimde şöyle anlatmaktadır:

"Kardeş, kardeşin gayretini güder ve icabında biri diğeri için canını esirgemez. Lâkin fıtrat-ı beşer iktizasınca, birisi diğerinin tefevvukunu dahi çekemez."[152] *"Kardeş kardeşin ne onmasını ne de ölmesini ister."* ifadesi de, kardeşler arasındaki bu rekabeti anlatan bir başka veciz sözdür.

Ensâr karşısında, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin Kureyş'in zayıf boylarına mensub olmaları, bu üç kişilik güçlü Muhâcir blokunun oluşmasını sağlamıştır.[153] Eğer onlar, Hâşim Oğulları ve Ümeyye Oğulları gibi iktidar iddiasında bulunabilecek siyasî etkinliğe sahip ailelerden olsalardı, her biri kendi ailesinin iktidarı için ayrı bir baş çekerdi ve Ensâr karşısında tek bir vücut gibi güçlü bir ittifak ve dayanışmanın olması söz konusu olamazdı. Hele Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in ortaya koydukları dayanışma ve bazen Hz. Ebû Bekir'in karakterinin devreye girmesiyle iltifatlarla yumuşatılan bir ortam, bazen de Hz. Ömer'in karakterinin devreye girmesiyle sertleşen bir hava ve bu şekilde takip edilen tatlı-sert tutum, gerçekten hilâfetin Kureyş'e kazandırılmasında çok etkili olmuştur.

Halifenin Muhâcirlerden olacağı kesinleştikten sonra, iş oradaki şahsiyetlerden hangisine biat edileceğine kalmıştı. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu toplantı ani ve baskın bir seçim niteliğinde olduğu için Muhâcirlerden çok fazla kimse ona katılamamıştı. Çok az sayıda katılanlar arasında da göze çarpan şahsiyetler, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh idiler. Hz. Ebû Bekir, daha ilk konuşmasında Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde'yi halifelik için teklif etmişti.

Artık Muhâcirlerden birinin halife olacağı kesinleşince, Hz. Ebû Bekir, sağında oturan Ebû Ubeyde ile solunda oturan Hz.

152 A. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, I, 242.
153 H. Cuayt, *a.g.e.*, s. 37.

Ömer'in ellerini tutarak ayağa kalktı; hamd ve senadan sonra Ensârı birlik olmaya ve tefrika çıkarmamaya çağırdı ve ardından teklifini yeniledi:

"Ben, Ebû Ubeyde ile Ömer'den birisini size tavsiye ediyorum. Eğer benim sözümü dinlerseniz, şu iki adamdan istediğinize biat ediniz! Hangisine biat ederseniz ben kabul ederim. İşte, Ömer b. Hattâb! Rasûlullah onun hakkında, 'Ey Allahım! Dini onunla aziz kıl!' diye dua etmişti. İşte Ebû Ubeyde b. Cerrâh! Peygamber (s.a.v.)'e bir kavim gelmiş ve 'Bizimle birlikte emin bir kimse gönder!' demişti. Rasûlullah (s.a.v.) da 'Sizinle birlikte gerçekten emin bir kimse göndereceğim.' buyurmuş ve onlarla birlikte Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı göndermişti. Ben, sizin Ebû Ubeyde'ye biat etmenizden razı olurum."[154]

Hz. Ebû Bekir, bu ifadeleri ile bütün bu çabalarının halife olmak için olmadığını, gayesinin sadece ümmetin selameti olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir varken, oradaki diğer Muhâcirlerin böyle bir görevi üstlenmeye yanaşmayacakları da bir gerçektir. Zira Hz. Ebû Bekir'in Müslümanlar arasında önemli ve etkin bir konumu vardı. Buhârî'nin naklettiği şu rivayet bu gerçeği net bir şekilde ortaya koymaktadır:

---

154 Abrürrezzâk, *a.g.e.*, V, 443; *İmâme*, I, 23, 26; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123; Taberî, *Tarih*, III, 202, 221; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236. Tarihî kaynaklarda Hz. Ömer'in Ebû Ubeyde'ye biat etmek istediğini belirten şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: *"Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a gelerek, 'Uzat elini sana biat edeyim. Çünkü sen, Rasûlullah (s.a.v.)'ın ifade ettiği gibi bu ümmetin eminisin.' demesi üzerine, Ebû Ubeyde: 'Müslüman olduğundan beri senin ilk kez böyle cahil ve bilgisizce davrandığını ve böyle bir hataya düştüğünü görüyorum! Aranızda Sıddık ve ikinin ikincisi varken, bana mı biat edeceksin?' karşılığını verdi."* (İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 181; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 9; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 35.). Böyle bir rivayet, diğer kaynaklardaki meşhur rivayetlerle ters düşmektedir. Ebû Bekir'in seçimi için Ömer'in gösterdiği gayreti ve olayların genel seyrini göz önüne aldığımız zaman, böyle bir biat teklifi mümkün gözükmemektedir. Ancak, belki Ebû Bekir'in kendisine biat etmek için ısrarı karşısında Ömer'in böyle bir tavır takındığı söylenebilir. Fakat bunun da zayıf bir ihtimal olduğu kanaatindeyiz. Zira Ömer gibi siyasî bir dâhinin böyle çok önemli bir konuda bu şekilde davranmasına ihtimal vermiyoruz. M. Hüseyn Heykel ise, bu rivayetle ilgili olarak, *"Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in vefat ettiğine kesin kanaat getirdiği andan itibaren ondan sonra halifenin kim olacağı konusunda ihtimalleri düşünmeye başladı ve bu ihtimaller çerçevesinde Ebû Ubeyde'ye bu teklifi götürdü."* yorumunu yapmıştır. (M. Hüseyn Heykel, *a.g.e.*, s. 53.)

İbn Ömer şöyle demektedir: *"Peygamber (s.a.v.) zamanında insanlar arasında bir seçim yapsaydık, önce Ebû Bekir, sonra Ömer, sonra da Osman'ı seçerdik."*[155]

M. Taberî, Hz. Ebû Bekir'in bu iki zatı aday göstermesinin fiilî ve zorunlu bir durumdan kaynaklandığını belirterek bunu şöyle izah etmiştir:

"Benû Sâide örtmesinde, (toplantının ilk aşamasında) kendisiyle birlikte Ömer ve Ebû Ubeyde'den başka Kureyş'ten kimse olmadığı için Hz. Ebû Bekir de onları aday göstermiştir. Ayrıca, iş neticeye bağlanmadan ve bir karara varılmadan bu meclisin dağılması endişesinden dolayı da, orada bulunmayan bir başka Kureyşli şahıs aday olarak teklif edilememiştir. Benû Sâide örtmesinde bulunan Ashâb, o esnada orada bulunmayan bir şahsa itaat edeceklerine söz verselerdi bile, Hz. Ebû Bekir, bundan vazgeçmeyecekleri konusunda onlardan bir garanti alamazdı. Bütün bunlardan dolayı, Hz. Ebû Bekir'in biat işini mevcut şartlar çerçevesinde bir neticeye bağlaması, son derece isabetli ve doğru bir tavır olmuştur."[156] Bir başka deyişle Hz. Ebû Bekir, aday sayısını bu iki zatla sınırlı tutup alternatifleri çoğaltmayarak bu toplantıdan mutlaka bir karar çıkarmayı hedeflemiştir. Zira Hz. Ömer'in belirttiği gibi,[157] bir karar çıkmadan toplantının dağılması ümmet için bir anarşi ve kargaşa ortamının oluşması demekti.

Hz. Ebû Bekir'in kendilerini aday olarak teklif etmeleri üzerine, her ikisi birden:

"Hayır, vallahi sen varken biz bu işi üstlenmeyiz ve böyle bir işi yapmaktan Allah bizi korusun! Çünkü sen, bu işe bizden daha layıksın, bizden daha kıdemli bir sahâbîsin, malca bizden daha üstünsün, Muhâcirlerin en faziletlisi, mağaradaki iki kişiden ikincisi ve Rasûlullah'ın namazda halifesisin. Namaz ise, İslâm dininin en faziletli

155 Buhârî, *Sahîh*, IV, 191.

156 M. Taberî, *a.g.e.*. , I, 238-239.

157 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 444-445; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 616; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 28; Taberî, *Tarih*, III, 206; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 191; ; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 489; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 8; Suyûtî, *Tarih*, s. 88; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 33.

rüknüdür. Kim senin önüne geçmeye ve sen varken bu işi üstlenmeye kendisini layık görebilir?!" dediler.[158]

Ardından Hz. Ömer: *"Aksine sana biat edeceğiz! Sen bizim efendimizsin; sen en hayırlımızsın ve sen, aramızda Rasûlullah'ın en çok sevdiği kişisin!"*[159], *"Sen hayatta olduğun halde ha?! Rasûlullah'ın yerleştirdiği makamdan seni kimse geri alamaz!"*[160] dedi.

Ensâra da: *"Ey Ensâr topluluğu! Peygamber (s.a.v.)'in Ebû Bekir'e, halka imam olmasını emrettiğini bilmiyor musunuz?"* deyince, onlar, *"Evet, biliyoruz"* karşılığını verdiler. Yine Ömer, *"Ebû Bekir'in namazda önüne geçmeye ve Peygamber'in öne geçirdiği bir zatı geri çekmeye sizden kimin gönlü razı olur?"* deyince de, Ensâr, *"Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız!"* cevabını verdiler.[161]

Aslında Hz. Ömer'in sarf ettiği bu cümleler, Hz. Ebû Bekir'in o günkü İslâm toplumundaki popülaritesinin kaynaklarını ve halife olmasında etkili olan özelliklerini ortaya koymaktadır:

1-Oradaki Müslümanlar arasında İslâm'ı ilk kabul eden kişidir;

2-Oradaki Muhâcirlerin malca en zenginidir;

3-Muhâcirlerin en faziletlisidir ve en hayırlısıdır;

4-Hz. Peygamber'in hicret esnasında mağaradaki dostudur;

5-Rasûlullah'ın namazda halifesidir.

İşte kamuoyu bu özelliklerinden dolayı Hz. Ebû Bekir'i rahatlıkla benimsemiş ve halife olarak seçmiştir. Buna göre Hz. Ebû Bekir, hem ehliyete ve ekonomik güce; hem de Müslümanlığı açısından temiz ve güçlü bir maziye sahiptir. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatta iken verdiği namaz kıldırma görevi de bu konumunu güçlendirmektedir. Hatta Benû Sâide örtmesindeki topluluğu etkileyen en önemli unsurun bu olduğunu söyleyebiliriz.

---

158 Vâkıdî, *Ridde*, s. 41; *İmâme*, I, 26; Taberî, *Tarih*, III, 221; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 10.
159 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 269; Buhârî, *Sahîh*, IV, 194; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6; Kalkaşendî, *Meâsir*, I, 41.
160 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263.
161 Taberî, *Tarih*, III, 202; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 16; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 9; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 33.

Hz. Ömer, halifenin ümmetin işlerini yürütürken hiçbir kimseye yük olmadan bu vazifeyi götürebilecek bir ekenomik güce sahip olmasının gerektiğine inandığı için, Hz. Ebû Bekir'in zenginliğini gündeme getirmiş olabilir. Çünkü devlet başkanına maaş bağlanması o güne kadar bir gelenek haline gelmemişti; zamanla bunun bir ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve Hz. Ebû Bekir'e maaş bağlanmıştır.[162]

Câhiliye döneminde kabile reisinin seçiliminde yaş, cesaret, cömertlik ve kabileyi yönetecek, orduya komuta edebilecek tecrübe önemli bir etkendi. Çoğunlukla kabile fertlerinin en yaşlısı, en zengini, en etkin nüfuza sahip ve şahsına karşı hürmet hissi uyandırmakta en başarılı (karizmatik) olanı reis seçilirdi.[163] Hz. Ebû Bekir'in seçiminde Câhiliyeden gelen bu ilkelerin de etkili olduğunu ve onun bütün bu özellikleri taşıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Şöyle ki: Hz. Ebû Bekir bütün gazvelere iştirak ederek ve en kritik anlarda Hz. Peygamber'in yanında bulunarak cesaretini isbat etmiş bir şahsiyet, Hz. Peygamber'in en yakın dostu olduğu için toplumda nüfuz sahibi bir sahâbî ve karizmatik bir kişilik idi. Hz. Ömer'in ifade ettiği gibi kendisinden ve Ebû Ubeyde'den daha zengin ve ayrıca onların en yaşlısı idi.[164]

Belâzurî, Hz. Ebû Bekir'in kendisini halife olarak seçmeleri için bazı hususiyetlerini bu toplantıda dile getirdiğini belirtmektedir:

İnsanlar, kendisine biat etmede ağır davranınca, Ebû Bekir: *"Bu işe benden daha layık kim var?! İlk namaz kıldıran ben değil miyim? Şunu yapan ben değil miyim? Şunu yapan ben değil miyim?"* diyerek Peygamber'le birlikte yaptığı bazı özel işleri sıraladı.[165]

İlk bakışta bu rivayetten, Hz. Ebû Bekir'in bazı özelliklerini sıralayarak insanlardan kendisini halife olarak seçmelerini

---

162 Suyûtî, *Tarih*, s. 99; Tantâvî, *a.g.e.*, s. 230.

163 Nedvî, *a.g.e.*, s. 83-84; H. İ. Hasan, *a.g.e.*, I, 74; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 112; Philip K. Hitti, *a.g.e.*, I, 52.

164 Halife seçildiği zaman Hz. Ebû Bekir, 61 yaşında; o esnada Hz. Ömer, 51 yaşında; Ebû Ubeyde ise, 50 yaşında idi. Bk. İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 139, 152, 194.

165 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 182; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 267.

istediği şeklinde bir mana anlaşılabilir. Ancak, gerek Hz. Peygamber dönemindeki tutumu ve gerekse Benû Sâide örtmesindeki bu toplantıda -diğer rivayetlerin belirttiği şekilde- ortaya koyduğu tutum, Hz. Ebû Bekir'in bu işe çok hevesli olmadığını göstermektedir. Bu noktayı genel biattan sonra okuduğu hutbesinde de vurgulamıştır. Ayrıca, Hz. Ebû Bekir, Muhammed ümmetinin tefrikaya düşeceği endişesini taşıdığı için bu biatı kabul ettiğini belirtmektedir.[166] Yine bir başka cümlesinde o, bir dinden dönüşün/riddenin ortaya çıkaracağı fitne ihtimalini biatı kabul etmesine mazeret olarak ileri sürmektedir.[167]

Biz bu rivayeti şu şekilde anlıyoruz: Uzun tartışma ve istişareler sonucunda Hz. Ebû Bekir'e biat konusunda bir genel kanaat oluştuktan sonra, yine bazı tereddüt eden şahsiyetlerin bu tereddütlerini gidermek için yapılan bir konuşmadır. Nitekim daha sonra bir mecliste Hz. Ömer'in dile getirdiği gibi, eğer bu oturumda bir biat gerçekleşmeden Ashâb dağılsa idi, Müslümanlar arasında bir fitne ve kargaşanın çıkma ihtimali yüksekti.[168] O gün ani bir şekilde gündeme gelen bu toplantıda hilâfet meselesi sıcağı sıcağına çözülmek zorunda idi. İş tavsasaydı, gruplaşmalar artacak ve belki de Müslümanlar, daha sonra kanlı savaşlarla neticelenen iktidar çekişmelerine daha Peygamberlerinin naşı ortada iken başlamış olacaklardı. İşte bu gerçeğin idrakinde olan Hz. Ebû Bekir, en azından orada bulunan bütün şahsiyetlerin biatını alarak meseleyi neticeye bağlamak istiyordu.

Müzakereler esnasında Ensârdan bazıları da, *"Biz, Ali'den başkasına biat etmeyiz."*[169] diyerek, Ebû Bekir ile Ömer'in dışında Ali'nin adaylığını gündeme getirmişlerdir. Görünen o ki, Hz. Ali ile birlikte adayların sayısı dörde çıkmıştı. Bunlardan Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde, Hz. Ebû Bekir varken aday olma-

166 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 625; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 36.
167 İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 36.
168 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 658 ; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264, 275; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233-234; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 11; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215; Suyûtî, *Tarih*, s. 87.
169 Taberî, *Tarih*, III, 202; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189.

yacaklarını belirterek adaylıktan çekilmişlerdi; Hz. Ali ise, orada olmayıp başkası tarafından aday gösterildiği için fiilî olarak seçime katılacak imkâna sahip değildi. Dolayısıyla hilâfet için tek aday olarak Hz. Ebû Bekir'e biat edilecekti. Bu rivayete göre Hz. Ali'nin ismi sadece aday olarak gündeme gelmiştir. Daha sonra detaylı olarak ele alacağımız gibi Hz. Ali, konumu ve sahip olduğu bir takım özellikleri itibariyle hilâfet makamı için potansiyel adaylar arasındadır ve her halife seçiminde ismi gündeme gelmiştir. Ayrıca o, bu işe istekli olduğunu sürekli vurgulamıştır. Ancak bu rivayetin Şiî unsurlar taşıdığını da belirtmekte fayda vardır. Zira Hz. Ali'nin isminin toplantıda halife adayı olarak çok net ve ciddi bir şekilde gündeme getirildiğini belirten -bu rivayetin dışında- başka bir rivayete rastlayamadık. Bir başka husus, -eğer bu rivayet sahîh ise- Hz. Ali'nin adaylığının Muhâcirler tarafından değil de Ensâr tarafından gündeme getirilmesi de oldukça dikkat çekicidir ve sanki sona gelinen süreci sulandırmaya yönelik bir hamle izlenimini vermektedir.

Hz. Ebû Bekir'in hilâfet sorumluluğuna yanaşmayarak Ebû Ubeyde ile Hz. Ömer'i halife adayı olarak göstermesi, Ashâbın kafasını karıştırmıştı. Acaba, her biri hilâfete layık olan bu adaylardan hangisine biat etmeleri gerekirdi. İşte, bu düşüncelerini yüksek sesle dile getirip tartışmaya başladılar; her kafadan bir ses çıkmaya başlamıştı. Bu kargaşa ve gürültü ortamının ihtilafın artmasına neden olacağını ve işin büyüyeceğini fark eden Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e dönerek, gür sesiyle, *"Uzat elini ey Ebû Bekir! Sana biat edeyim!"*[170] diye bağırdı.

Hz. Ebû Bekir ise, *"Hayır, ey Ömer! Ben sana biat edeceğim! Çünkü sen, bu iş için benden daha güçlüsün!"* şeklinde karşılık verdi. Her biri, diğerinin elini açmak için birbirlerinin ellerine vurmaya başladılar. Sonunda, Ebû Bekir'den daha kuvvetli

170 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 444; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Taberî, *Tarih*, III, 203; İbn Hıbbân, *Sahîh*, II, 150; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 8; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 33.

olan Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in elini açarak, *"Benim gücüm senin gücün ve faziletinle beraberdir."*[171] diyerek biat etti; ardından orada bulunan Muhâcirler ile Ensâr da biat ettiler.[172]

Bazı rivayetler, Beşîr b. Sa'd'ın Ömer'den daha atik davranıp, *"Vallahi, benden önce, ona kimse biat edemez!"* diyerek ilk biat eden kişi olduğunu aktarmaktadır.[173] İbn Ebi'l-Hadîd ise Beşîr'in elini Ebû Bekir ile Ömer'in elinin arasına sokarak herkesten önce biat ettiğini belirtmektedir.[174] Ancak her iki rivayeti de birlikte değerlendirerek, Muhâcirlerden ilk biat eden kişinin Ömer; Ensârdan ilk biat edenin ise Beşîr b. Sa'd olduğunu söyleyebiliriz. Böylece, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün, H. 13-Rabiulevvel-11/8-Haziran-632 Pazartesi günü Ebû Bekir'e biat edilmiştir.[175]

Bir rivayete göre Evs, Ebû Bekir'e ilk biat eden kimsenin Hazrecli Beşîr b. Sa'd olduğunu; Hazrec ise ilk biat edenin Evsli Üseyd b. Hudayr olduğunu iddia etmiştir.[176] Bu rivayet, daha sonra Ensârın, bir Muhâcire bu işi kaptırdıkları için birbirlerini kınadıklarını ve her birinin diğerini, önce sen biat ettin, diyerek itham ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu rivayet, her iki grubun da Sa'd b. Ubâde üzerindeki ittifakın bozulmasından rahatsız olduklarını da ifade etmektedir.

---

171 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 269; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Taberî, *Tarih*, III, 203; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 9; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 35-36.

172 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 444; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Taberî, *Tarih*, III, 203; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 8; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 33.

173 Vâkıdî, *Ridde*, s. 42; İbn Sa'd,*a.g.e.*, III, 182; *İmâme*, I, 26; Belâzurî, *a.g.e.*,II, 263; Taberî, *Tarih*, III, 221; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 10; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 237; ibn Haldun, *Tarih*, II, 488.

174 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 16.

175 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 186; İbn Kuteybe, *el-Maârif*, nşr. S. Ukkâşe, Kahire, 1981, s. 170; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 127; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 3; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 304; İbnu'l-Ce vzî, *Muntazam*, IV, 64; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 231; Suyûtî, *Tarih*, s. 92; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 38.

176 Zübeyr b. Bekkâr, *el-Ahbâru'l-Müveffekıyyât*, nşr. S. M. el-'Ânî, Bağdat, 1972, s. 578; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 7.

Biat tamamlandıktan sonra, ihtilaf büyümeden ümmetin bir şahıs üzerinde anlaşmasına sevinen bir Muhâcir duygularını şöyle dile getirmiştir:[177]

"Övgüyü hak eden kimselere teşekkür;
Tartışma bitti, Sıddîk'a biat edildi çok şükür.
Yaptığı işler, hiçbir sonuç getirmedi Sa'd'a,
Bir ümit bulmuştu önündeki yanan ışıkta.
Ensâr onu reis yapacaklardı başlarına;
Sıddîk ile Ömer, engel oldular işlerine.
Ebû Ubeyde ve aynı arzuyu taşıyan diğerleri,
İstikrar uğruna bunun için döktüler terleri.
Doğruyu bularak bir şeyhe ettiler biat;
Onun görüşlerinde daima vardır bir hakikat.
Sa'd'ın işini hemen düzene koydular önce;
Hiçbir kimse onlar gibi çözemezdi böyle bilmece.
Şüphesiz, hilâfet Kureyş'indir ve onların hakkıdır;
Muhammed'in Rabbine andolsun ki, onlarda kalacaktır."

Ömer ile Ebû Ubeyde'nin biatından sonra halk Hz. Ebû Bekir'in başına yığılıp biat etmeye koyuldular. Az kalsın Sa'd b. Ubâde'yi çiğneyeceklerdi. Sa'd b. Ubâde'nin adamlarından biri, *"Sa'd b. Ubâde'ye dikkat edin! Onu çiğnemeyin! Onu öldüreceksiniz!"* deyince, Hz. Ömer de, *"Onu öldürün! Allah onu kahretsin! Çünkü o, fitne ve kötülüğün başıdır, münafığın tekidir!"* karşılığını verdi.[178]

---

177 Vâkıdî, *Ridde*, s. 43-44; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 11-12.

178 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 269; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, IV, 194; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Taberî, *Tarih*, III, 223; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 12; İbn Hıbbân, *Sahîh*, II, 150; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 234; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 11. Böyle ortamlarda ve özellikle de, kardeşlerin, baba ile oğulların birbirlerinin canlarına bile kasdettikleri iktidar mücadelelerinde bu tür ifadeler yadırganmamalıdır; Hz. Peygamber'den sonraki ilk ve önemli bu ihtilafta iş şiddete dönüşmediği için şükredilmelidir. Zira rekabetin ve çekişmenin ortaya çıktığı ve Câhiliye döneminin kabilecilik anlayışının hortladığı ortamlarda Ashâb birbirlerine karşı Hz. Peygamber hayatta iken bile bu tür ifadeleri kullanmışlardır. Benî Mustalik gazvesi ve İfk olayı sonrasında meydan gelen tartışmalarda Sahâbenin birbirlerine karşı çok da saygılı olmadıkları görülmektedir. Bu olaylar için bk. İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 300-301; Buhârî, *Sahîh*, III, 154-158, V, 55-60.

Hazrec'den Beşîr b. Sa'd biat ettiği zaman, Hubâb b. Münzir, *"Ey Beşîr b. Sa'd! Neden istemediğin halde bu işi yaptın? Amcaoğlunun (Sa'd b. Ubâde'nin) emirliğini kıskandın değil mi?"* diye seslendi.

Beşîr b. Sa'd, *"Hayır! Vallahi, ben, Allah'ın Kureyşlilere bahşettiği bir hak üzerinde onlarla çekişmeyi ve tartışmayı hoş karşılamadım!"* dedi.[179]

Beşîr b. Sa'd, toplantı esnasında tartışmalar devam ederken bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında, hilâfetin Kureyş'in hakkı olduğunu belirterek Hz. Ebû Bekir'in seçilmesinde önemli bir katkısı olmuştu. Rivayetlere göre Beşîr, bu konuşmayı da Sa'd b. Ubâde'ye haset ettiği için yapmıştı.[180] Biat ettikten sonra Hubâb'ın bu ithamı karşısında Beşîr'in bu ifadelerinin içindeki duyguları ne kadar yansıttığını bilmek ve bir karara varmak oldukça güçtür. Rivayetler, onun hasedinden dolayı böyle davrandığını belirtirken, kendi ifadeleri, böyle davranışının sebebini haset değil bir hakkın teslimiyeti olarak aktarmaktadır. Ancak, bu gibi durumlarda, kişilerde geçmişten gelen bazı olumsuz duyguların davranışlarda etkili olacağı da bir gerçektir. Daha önce, Beşîr'in söz konusu konuşması Ensârın nasıl direncini kırmışsa, bu kez de onun bu sözleri ve davranışı Hazreclileri harekete geçirdi ve hepsi kalkıp Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler.

Hazreclilerde durum böyle iken, ezelî rakipleri Evsliler ise, iktidarı Hazreclilere kaptırmadıklarına çoktan sevinmişlerdi. İçlerinde Akabe biatı temsilcilerinden Üseyd b. Hudayr'ın da bulunduğu Evsliler, Hazrec'in ileri gelenlerinden Beşîr b. Sa'd'ın, koşarak Ebû Bekir'e biat ettiğini görünce, birbirlerine: *"Vallahi, Hazrecliler, üzerinize bir kez hâkim olacak olurlarsa, bu fazileti kendilerine temelli tahsis ederler ve sizi ondan ebedî mahrum bırakırlar. Kalkınız, Ebû Bekir'e biat ediniz!"* dediler. Ardından kalkıp Ebû Bekir'e biat ettiler. Sa'd b. Ubâde ve Hazrecliler, üzerinde ka-

179 Vâkıdî, *Ridde*, s. 42; *İmâme*, I, 26; Taberî, *Tarih*, III, 221; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 10; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 293-194.

180 *İmâme*, I, 25-26; Taberî, *Tarih*, III, 221.

rarlaştırdıkları bu işi yapamadıkları için hayal kırıklığına uğramışlardı.[181] Aslında Ensârın Muhâcirlerle girdiği bu iktidar mücadelesi, neredeyse kendi içlerinde bir çatışma ve ihtilafa yol açacak ve Câhiliye dönemindeki Evs-Hazrec kavgalarını yeniden başlatacaktı. Ayrıca onlar, Hz. Peygamber'den sonra girdikleri bu ilk iktidar mücadelesini kaybetmekle, bir daha iktidar olma şansınlarını da yitirmişlerdi. Dolayısıyla bu iktidar mücadelesi, ilk atağı yapmış olmalarına rağmen Ensârın aleyhine olmuştur.

Ensârın içerisinde belki de en fazla bu başarısızlıktan etkilenen Hubâb'dı. O, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçtirmek için elinden gelen bütün çabayı ortaya koymuştu. İşte bu hayal kırıklığı içerisindeki Hubâb b. Münzir, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için gösterdiği çabaların boşa çıktığını ve Ensârın Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini görünce, kılıcına davranarak sıyırdı. Ashâb, hemen üzerine atılarak kılıcı elinden aldılar. Hubâb elbisesiyle kendisini tutanlara vurmaya başladı. Nihayet oradakiler biatı bitirince, Hubâb:

"Ey Ensâr! Beni sakinleştirerek yapacağınızı yaptınız! Vallahi, sanıyorum ki, sizin oğullarınız, onların oğullarının kapıları önünde duracaklar ve onlara el açıp dilenecekler; onlar da bir su dahi vermeyecekler!" dedi.

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, *"Bizden mi korkuyorsun, ey Hubâb!?"* deyince, Hubâb, *"Hayır, senden korkmuyorum. Fakat senden sonra gelecek kimselerden korkuyorum."* karşılığını verdi.

Ebû Bekir'in, *"Eğer sana ve dostlarına böyle yapılırsa, bize o zaman itaat etmen gerekmez."* demesi üzerine, Hubâb, *"Ah keşke böyle olsa ey Ebû Bekir! Ben ve sen ayrılıp gidince, senden sonra başımıza, bize ve çocuklarımıza zulmedecek kişiler gelecektir! Allah yardımcımız olsun!"* cevabını verdi. [182]

---

181 *İmâme*, I, 26; Taberî, *Tarih*, III, 221-222; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194.

182 Vâkıdî, *Ridde*, s. 42; *İmâme*, I, 26-27; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 10-11. Benzer bir rivayeti daha kısa bir metinle Taberî de nakletmektedir. (Taberî, *Tarih*, III, 223.)

Hubâb'ın hırsla kılıcına sarıldığını gören şair Hâris b. Hişâm,[183] biraz da ortamı yatıştırmak için gerçekleri şöyle dile getirmiştir:[184]

"Ey iffetli kişi! Haydi, kılıcı kınına koy!
Tartışma bitti, Ensâr da biat etti boy boy.
Onlar, Muhammed'e yardım ettiler hemen;
Bütün insanlar onu inkâr ederken.
Feda ettiler canlarını; paylaştılar mallarını;
Açtılar yurtlarını ve bahşettiler akarlarını.
Nerede ise Sa'd'ı getireceklerdi hilâfete;
Kalpler kaymış, gözler dönmüş bir halde.
Ey Sa'd, Ey Beni Ubâde'nin Sa'd'ı! Vazgeç ondan!
Nasibin hiç yokmuş, anlaşılan bundan.
Nefsin seni boşu boşuna sürükledi bu işin peşinden;
Sana yakışmaz bu iş! Helak olacaksın emellerin yüzünden.
Hilâfet Kureyş'indir, sizin değil gerçekten;
Aramızda yeriniz ve yurdunuz var ezelden.
Size aittir insanların yöneldiği hicret yurdu;
Evs ve Neccâr oraya herkesten önce yurt kurdu.
Ardından Hazrecliler de koşup geldi yerleşti oraya;
Okları düşmanın zehiridir; aralarındaki seçkinlere ne demeli ya!
Onlar, insanları korurlar harp koptuğu zaman;
İşin üstesinden gelen efendi ve hürdürler her zaman."

---

183 Ebû Abdirrahman Hâris b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî el-Kuraşî, Ebû Cehil'in kardeşi olup, hem Câhiliye hem de İslâm saygın bir konuma sahip bir sahâbî idi. Kardeşi ile birlikte Bedir'de Müslümanlara karşı savaşmış ve savaş esnasında kaçtığı için Hassân b. Sâbit onu bir şiirle kınamıştır. Müşriklerle birlikte Uhud savaşına da katılmış ve Mekke'nin fethi esnasında Müslüman olarak Hz. Peygamber'le birlikte Huneyn muharebesinde bulunmuştur. Bu muharebe sonunda kendisine müellefe-i kulûb olarak ganimetten yüz deve verilmiştir. Hz. Ömer döneminde ailesi ve malıyla cihat için Şam'a gitmiş ve orada h. 18/m. 639 yılındaki Amavas vebası salgınında hayatını yitirmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 301-304; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, I, 605; Zirikli, *a.g.e.*, II, 158).

184 Vâkıdî, *Ridde*, s. 42-43; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 11.

Ensâr, ard arda Ebû Bekir'e biat ettiler. Özellikle Hazrec büyük bir hayal kırıklığı yaşıyordu. Çünkü onlar, reisleri Sa'd b. Ubâde'yi halife olarak seçememişlerdi.[185]

Böylece, Sa'd b. Ubâde dışında Hazrecliler ve Evsliler biat ettikten sonra, Eslem kabilesinin bütün fertleri de Benû Sâide örtmesine gelerek Ebû Bekir'e biat ettiler. Medine sokakları Eslem kabilesine dar gelmişti. Eslem de biat edince, Hz. Ömer şöyle dedi:

"Eslem'i görür görmez, zafere ulaştığımıza kesin inandım."[186]

Ebû Bekir'e biat edilince, (Benû Sâide örtmesindeki) cemaat grup grup Mescid-i Nebeviye geldiler. Orada akşama kadar oturdular; akşam olunca da, herkes evine dağıldı. Ensârdan bir grup ile Muhâcirlerden bir grup bir araya gelerek, aralarında geçen olaylardan ve tatsız tartışmalardan dolayı birbirlerini kınadılar.[187] Bu esnada Abdurrahman b. Avf, ayağa kalkarak Ensârdan orada bulunan grubun yanına gitti ve onlara şöyle dedi:

"Ey Ensâr! Zikrettiğiniz fazilet, şeref ve yardımseverliğinizden hiçbirisi, vallahi inkâr olunamaz. Sizler ne kadar faziletli olsanız bile, içinizde Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh gibisi yoktur. Sizden daha faziletli olanlara, faziletce denk olmanız gerekmez."[188]

Bu sözlerin ardından Zeyd b. Erkam[189] da ayağa kalkarak,

---

185 Vâkıdî, *Ridde*, s. 42-43; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 11.

186 Taberî, *Tarih*, III, 222. Eslem, Mekke'nin yakınında ikamet eden Huza'â'ya bağlı ve askerî açıdan güçlü bir kabiledir; bu kabilenin Mekke'den gelerek Ebû Bekir'e biat etmesi, Ensâr üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuş ve Hz. Ebû Bekir'e güç katmıştır. (H. Cuayt, *a.g.e.*, s. 36; S. Abdülaziz Sâlim, *a.g.e.*, s. 430; Ali Ekber Feyyâd, *Tarihu'l-Cezîrati'l-Arabiyye ve'l-İslâm*, çev. A. Ulûb, Kahire, 1414/1993, s. 130.)

187 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

188 Vâkıdî, *Ridde*, s. 44; Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578-579; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 12; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

189 Ebû Ömer Zeyd b. Erkam b. Kays el-Hazrecî el-Ensârî, Hz. Peygamber'le birlikte on yedi gazveye katılmıştır. İlk katıldığı gazve, Müreysi' gazvesidir. Bu gazvede Abdullah b. Übeyy b. Selûl'un *"Medine'ye döndüğümüz zaman, izzet sahipleri, zelilleri oradan çıkarıp atacaktır."* sözünü Hz. Peygamber'e ileten ve Abdullah'ın böyle bir söz sarfetmediğini iddia etmesi karşısında yalancı durumuna düşen; ancak vahiy tarafından doğruluğu tasdik edilen sahâbîdir. O, Hz. Ali ile birlik-

"Ey İbn Avf! Zikrettiğin şahısların fazilet ve üstünlüğünü inkâr etmiyoruz. Bununla birlikte, Hazrec'in efendisi Sa'd b. Ubâde; ölümüyle arşın sallandığı Evs'in efendisi Sa'd b. Muâz; devrinin en iyi kurrâsı Übeyy b. Ka'b; Kıyamet günü âlimlerin önünde yürüyecek olan Muâz b. Cebel;[190] *akranları arasında ferâizi en iyi bilen Zeyd b. Sâbit; arıların (cesedini) koruduğu şahıs Hubeyb b. Adiyy;*[191] *meleklerin cenazesini yıkadığı Hanzale b. Ebî Âmir;*[192] *Rasûlullah'ın şahâdetini iki şehâdet olarak kabul ettiği Huzeyme b. Sâbit ve benzer özelliklere sahip senin bildiğin pek çok şahsiyet bizim içimizden çıkmıştır.*

Ey İbn Avf! Eğer, Ali b. Ebî Tâlib ve diğer Hâşim Oğulları, Peygamber (s.a.v.)'in defni ve onun üzüntüsü ile meşgul oldukları için

---

te Sıffîn'e katılmıştır. Daha sonra Kufe'ye yerleşmiş ve h. 68/m. 687 yılında orada vefat etmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 535-536; Ziriklî, *a.g.e.*, III, 56).

190 Ebû Abdirrahman Muâz b. Cebel b. Amr el-Hazrecî el-Ensârî, ileri gelen sahâbîlerden olup, ümmetin helal ve haramı en iyi bileni idi. Genç yaşta Müslüman olan Muâz, Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ı toplayan altı kişiden birisi idi. Rasûlullah (s.a.v.), onu Ca'fer b Ebî Tâlib'le kardeş yapmıştır. İkinci Akabe biatına katılan yetmiş sahâbî arasında bulunan Muâz, Hz. Peygamber'le birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Tebuk gazvesinden sonra Rasûlullah (s.a.v.), onu Yemen'e kadı ve mürşid olarak göndermiştir. Hz. Ebû Bekir zamanında Yemen'den dönerek Ebû Ubeyde b. Cerrâh'la birlikte Şam bölgesi fetihlerine katılmış ve h. 18/m. 639 yılındaki meşhur Amavâs vebası salgınında Ebû Ubeyde'nin ardından vefat etmiştir. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, III, 1402-1407; İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 253-259; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, VI, 136-138; Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 258).

191 Rivayetteki *"arıların (cesedini) koruduğu şahıs"* şeklindeki bilgi yanlıştır. Zira Reci' vakasında arıların cesedini koruyarak başının kesilmesine engel olduğu şahıs, Hubeyb değil Âsım b. Sâbit'tir. Hubeyb b. Adiyy b. Mâlik el-Evsî el-Ensârî de bu vakada yakalanarak Mekke'ye götürülmüş ve h. 4 senesinde orada asılmıştır. İdam edilmeden önce iki rekat namaz kılmak suretiyle, bunun bir gelenek haline gelmesini sağlayan şahıstır. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 440-442; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, II, 262-263; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, nşr. M. Halil Herrâs, Kahire, 1387/1967, I, 551-552).
İbn Abdilberr, bu rivayetin bir benzerini aktarmış ve orada Hubeyb yerine Âsım'ı zikretmiştir (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 382). Doğrusu da budur.

192 Hanzale b. Ebî Âmir Amr b. Sayfî el-Evsî el-Ensârî, Evs'in Amr b. Avf Oğulları koluna mensubtur. Babası Ebû Âmir, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra, hasedinden Mekke'ye giderek müşriklere katılmış ve Uhut savaşında onların saflarında yer almıştır. Mekke fethedilince de, Bizans'a kaçmıştır. Ebû Âmir'in oğlu Hanzale, İslâm tarihinde *"ğasîlu'l-melâike" (meleklerin cenazesini yıkadığı zat)* olarak meşhurdur. Hanımı ile beraber olduktan sonra yıkanmaya fırsat bulamadan Uhud savaşına katılmış ve orada şehit düşünce de melekler tarafından yıkanmıştır. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, I, 380-382; İbn Hacer el-Askalânî, *İsâbe*, II, 137).

evlerinde oturmuş olmasalardı, hiçbir kimse bu işe tamah etmezdi. Git ve dostlarını (bizi) önemsiz şeylerle uğraştırma!" dedi.

Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, Ebû Bekir'in yanına gelerek, Ensâra söylediklerini ve onların cevabını iletti. Ebû Bekir de ona: *"Bunu yapmamalıydın; biat edip, itaat etmiş bir kavmin yanına giderek onlara geçmişi hatırlatman gereksizdi."* karşılığını verdi.[193]

Bu olayı aynı şekilde anlatan bir başka rivayet ise, Zeyd b. Erkam'ın son cümlesini şu şekilde vermektedir:

"Biz biliyoruz ki, isimlerini saydığın Kureyşliler arasında biri var ki, bu işi (hilâfeti) isteseydi, hiçbir kimse itiraz etmezdi."[194]

el-İmâme ve's-Siyâse yazarı, bu rivayeti tamamlayan şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

"Ensâr, Ebû Bekir'e biat ederken Hâşim Oğulları, Ali b. Ebî Tâlib'in; Ümeyye Oğulları, Osman'ın; Zühre Oğulları ise Sa'd ile Abdurrahman b. Avf'ın etrafında Mescid-i Nebevîde toplanmışlardı. Zübeyr b. Avvâm da Hâşim Oğulları ile birlikte idi. Annesi Safiyye bint Abdilmüttalib'den dolayı kendisini onlardan kabul ediyordu... İnsanlar kendisine biat ettikten sonra Ebû Bekir, Ebû Ubeyde (ve Ömer) ile birlikte Mescid-i Nebevîye geldi. (Halkın grup grup oturduklarını gören) Ömer:

'Bakıyorum da parça parça gruplar halinde toplanmışsınız. Haydi, kalkın da Ebû Bekir'e biat edin! Ben ve Ensâr ona biat ettik zaten.' deyince, Osman ve yanındaki Ümeyye Oğulları kalkarak Ebû Bekir'e biat ettiler. Ardından Sa'd ve Abdurrahman b. Avf ile beraberlerindeki Zühre Oğulları da kalkarak Ebû Bekir'e bi-

193 Vâkıdî, *Ridde*, s. 44-46; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 12.

194 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578-579; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8. Diğer tarihçiler bu rivayeti, biat olup bittikten sonra meydana gelmiş bir konuşma olarak aktarırlarken, Ya'kûbî, biatın gerçekleşmesinden az önce meydana gelmiş bir olay olarak aktarmak suretiyle, hilâfet seçimi esnasında kendisi olmasa bile Ali'nin savunucularının varlığını dile getirmeye çalışmaktadır ve o, Abdurrahman b. Avf'a cevap veren sahâbînin ismini Münzir b. Erkam olarak yanlış vermiştir. (Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123). Bu rivayet, bir rivayetin nasıl Şiîleştirildiğine dair çok tipik bir örnektir! Ya'kûbî, burada bir Ensârîye Ali'nin hilâfet hakkını savundurtmaktadır.

at ettiler. Fakat Ali ve Abbas b. Abdilmüttalib ile yanlarındaki Hâşim Oğulları ise evlerine çekip gittiler; Zübeyr b. Avvâm da onlarla birlikte idi..."[195]

Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki, Ashâb, Benû Sâide örtmesinden sonra Mescid-i Nebeviye gelip oturmuşlardır. Bu esnada, mescide Benû Sâide örtmesindeki toplantıya katılmayan pek çok sahâbî de gelmiş ve herkes öbek öbek oturarak kendi aralarında konuşmaya başlamışlardır. Hz. Ebû Bekir'e biat edildiğini Müslümanların tekbir seslerinden öğrenen[196] Hz. Ali de mescide gelmiş ve onun da etrafında bir halka oluşmuştur. Ashâb, grup grup oturmuş durum değerlendirmesi yaparken, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde de Benû Sâide gölgeliğinden mescide intikal etmişlerdir. Ashâbın bu grup grup oturup kendi aralarında konuşmalarından hoşlanmayan ve aralarında henüz biat etmeyenlerin olduğunu da gören Hz. Ömer, onları Hz. Ebû Bekir'e biata davet etmiş, onlar da kalkıp Hz. Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. Ancak Hz. Ali ve Hâşim Oğulları biat etmeden oradan ayrılmışlardır. Bu şekilde akşama kadar mescitte oturan Ashâb, akşam olunca evlerine dağılmışlardır.

Ashâb mescitten evlerine dağıldıktan sonra o gece tekrar bir araya gelmişlerdir. Rivayette bu toplantının nerede yapıldığına dair açık bir ifade yoksa da, muhtemelen ya bir sahâbînin evinde ya da Mescid-i Nebevîde yapılmıştır. O günün şartlarında mescidin bu tür toplantılar için kullanıldığını ve bu tür sosyal faaliyetler için ideal bir mekân olduğu dikkate aldığımız zaman, bu toplantının mescitte yapılmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Yani Ashâb, evlerine gidip, yemeklerini yedikten sonra tekrar mescide gelmişlerdir. Bu toplantıda Ashâb, Hz. Ebû Bekir'e yaptıkları biatın bir değerlendirmesini yapmış ve seçim esnasında birbirlerine karşı takındıkları kaba tavırları eleştirmişlerdir. Ne var ki, bu konuşma esnasında da, fazilet ve asalet yarışından geri kalmamışlardır.

---

195 *İmâme*, I, 28; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.
196 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 246-247; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 76.

Yukarıda aktardığımız rivayet,[197] Şiî unsurlar taşımakla birlikte bazı gerçekleri de ifade etmektedir. Zeyd'in Hz. Ali hakkındaki *"Biz biliyoruz ki, isimlerini saydığın Kureyşliler arasında biri var ki, bu işi (hilâfeti) isteseydi, hiçbir kimse itiraz etmezdi."* şeklindeki sözleri, Hz. Ali'nin tartışmasız ve güçlü halife adaylarından olduğunu ortaya koymaktadır. Şûrası bir gerçektir ki, eğer bu toplantıda Hz. Ali bulunabilseydi, çok ciddi tartışmalar olabilir, Evs ile Hazrec'in içine düştükleri duruma Muhâcirler de düşebilir ve hatta Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi, hiç de kolay olmazdı ve belki de güç dengeleri Ensâr lehine dönebilirdi. Ayrıca bu rivayet, Hz. Peygamber'in techiz ve tekfini ile uğraştığı ve halife seçiminden haberdar olmadığı için Hz. Ali'nin Benû Sâide örtmesindeki toplantıya katılamadığını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bazen bu tür rivayetlerde iş, Hz. Ali'nin isminin bir aday olarak zikredilmesinden öte götürülerek Ensârın Hz. Ebû Bekir'e biatlarından pişman oldukları; bundan dolayı birbirlerini kınadıkları; hatta içlerinde Süheyl b. Amr, Hâris b. Hişam, İkrime b. Ebî Cehil gibi kişilerin de bulunduğu Muhâcirlerden bir grubun yeniden Hz. Ali'ye biat etmeyi düşündükleri ve buna Ensârı da zorlamak istedikleri şeklinde bilgiler verilmektedir[198] ki, bu bilgiler Şiî özellikler taşımaktadır. Ancak bu rivayetlerdeki Kureyşli bazı ileri gelen şahısların Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini kabul etmeyerek Hz. Ali'ye biat etmeyi düşündükleri şeklindeki bilgileri, asabiyet dürtüsü ile hareket ederek aristokrat yapının bozulmasından endişe ettikleri için Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine karşı çıkan Ebû Süfyân ile Halid b. Saîd -ki bu iki şahsın biatını daha sonra müstakil bir başlık altında ele alacağız- gibi kişilerin tepkisine benzer bir tepki olarak değerlendirebiliriz.

Bir önceki rivayette geçen Hz. Ebû Bekir'in, *"Bunu yapmamalıydın; biat edip, itaat etmiş bir kavmin yanına giderek onlara*

197 Vâkıdî, *Ridde*, s. 44-46; Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578-579; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 12; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

198 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 9-10.

geçmişi hatırlatman gereksizdi." diyerek Abdurrahman b. Avf'ı uyarması, onun ümmete hiçbir faydası olmayan anlamsız ve ihtilafları körükleyecek tartışmalardan son derece rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu seçim, en fazla Kureyş'in etkin ve güçlü kabilelerinden Hâşimîleri etkilemiştir. Onlar, sahip oldukları siyasî, sosyal ve dinî konum itibariyle halifenin kendilerinden olmasını umuyorlar ve bu şahsın da Hz. Peygamber'in damadı olması hasebiyle Hz. Ali olacağını düşünüyorlardı. Zübeyr b. Bekkâr, bu konu ile ilgili şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

Muhâcirlerin geneli ve Ensârın çoğu, Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra, halifenin Hz. Ali olacağından şüphe etmiyorlardı. Bu beklenti gerçekleşmeyince, Fadl b. Abbas onlara sitem dolu şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey Kureyş! Özellikle de siz, ey Teym Oğulları! Hilâfeti, nübüvveti kullanarak ele geçirdiniz! Biz, ona layıktık, sizler değil! Şayet biz, ehli olduğumuz bu işin (hilâfetin) ardına düşseydik, insanlar, kıskandıkları ve nefret ettikleri için, başkalarına duymayacakları kadar bize antipati duyarlardı. Biz biliyoruz ki, dostumuzun (Hz. Ali'nin) bildiği bir söz/ahid vardır."[199]

Rivayet, Şiî izler taşımakla birlikte yine bazı gerçekleri de ifade etmektedir. Muhâcirlerin geneli değilse bile, özellikle Hâşimîler Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in yerine geçeceğini bekliyorlardı. Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde, Hz. Peygamber'in Kureyş'den olduğu tezi oldukça etkili olmuştur ve bu tez, Ensârın direncinin kırılmasında büyük rol oynamıştır. Zira Muhâcirlerin bu tezine karşılık Ensârın aynı güçte ve etkide bir tezi yoktu.

199 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 580 ; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

c. Seçimden Sonra Sa'd b. Ubâde'nin Tavrı ve Akibeti

Artık Hz. Ebû Bekir'e biat gerçekleşmişti. Halkın ona biat etmek için hücum ettikleri bir anda Sa'd b. Ubâde ezilme tehlikesi geçirmişti. Biraz önce halife adayı olan bir zata reva görülen bu muameleyi, muhtemelen ilk halifelerini seçmiş olmanın sevincini yaşayan Ashâbın kasıtlı olmayan ve bu tür toplumsal heyecanlarda ortaya çıkabilen bir davranış biçimi olarak görüyoruz. Bu kargaşa esnasında Sa'd b. Ubâde ile Hz. Ömer arasında sert ve kaba bir tartışma meydana gelmiştir.

Sa'd b. Ubâde'nin yakınlarından biri, *"Sa'd b. Ubâde'ye dikkat edin! Onu çiğnemeyin! Onu öldüreceksiniz!"* deyince, -halk nerdeyse Sa'd b. Ubâde'yi çiğneyeceklerdi- Hz. Ömer de, *"Onu öldürün! Allah onu kahretsin! Çünkü o, fitnenin başıdır, şer odağıdır ve münafığın tekidir!"*[200] karşılığını verdikten sonra, kalkıp Sa'd b. Ubâde'nin başına dikildi ve: *"Bir yanın incinsin diye seni çiğnemeyi düşünmüştüm."* dedi. Bunun üzerine Sa'd, Ömer'in sakalından tuttu, Ömer de *"Vallahi, sakalımdan bir kıl koparırsan, suratını dağıtırım."* karşılığını verdi.

Ömer'le Sa'd b. Ubâde arasındaki bu diyaloğu gören Hz. Ebû Bekir, *"Yavaş ol! Ey Ömer! Böyle bir ortamda yumuşak davranmak, daha etkili olur."* dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer de, Sa'd b. Ubâde'yi kendi başına bıraktı. Ancak bu davranış çok gücüne gitmiş olmalı ki, Sa'd b. Ubâde konuşmaya devam etti: *"Ah bir gücüm olsa da kalkabilsem, öyle bir kükrer ve haykırırdım ki, sen ve arkadaşların kaçacak delik arardınız. Vallahi o zaman seni, yöneten değil yönetilen olduğun topluma katardım!"* dedikten sonra kendisinin oradan götürülmesini istedi ve dostları onu evine taşıdılar.[201] Ensârdan Sa'd b. Ubâde'den başka biat etmeyen kimse kalmadı.[202]

---

200 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263; Taberî, *Tarih*, III, 223; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 12; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 11.

201 *İmâme*, I, 27; Taberî, *Tarih*, III, 222.

202 *İmâme*, I, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264; Taberî, *Tarih*, III, 222-223.

Hz. Ebû Bekir, Ensârdan tek muhalif olarak kalan ve biat etmeden toplantıdan ayrılan Sa'd b. Ubâde'nin de biatını alarak biatsız kimse bırakmak istemiyordu. Bu amaçla, Sa'd b. Ubâde evine götürüldükten birkaç gün sonra, bir elçi gönderip halkın ve kavminin biat ettiğini belirterek ondan biat etmesini istedi. Sa'd b. Ubâde'nin cevabı şöyle oldu:

"İyi bilin ki, vallahi, sadağımdaki bütün okları atmadıkça, mızrağımın ucunu kına ile boyamadıkça, gücümün yettiği kadar kılıcımla vuruşmadıkça ve aile fertlerim ile kabilemden bana uyanlarla birlikte size karşı savaşmadıkça biat etmeyeceğim. Allah'a yemin ederim ki, bütün insanlar ve cinler sizinle birlikte olsa, Rabbime varıp hesabımı görünceye kadar size biat etmeyeceğim."

Elçilik yapan zat, Sa'd b. Ubâde'nin bu sözlerini Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e iletince, Ömer kendi tabiatına uygun olarak, Ebû Bekir'e *"Biat edinceye kadar onu bırakma!"* teklifinde bulundu. Bu esnada orada bulunan Beşîr b. Sa'd ise, onlara şöyle bir tavsiyede bulundu:

"O, artık inat edip biatı reddetmiştir. Öldürülünceye kadar da size biat etmeyecektir. Beraberinde çocukları, ailesi ve aşiretinde bir grup öldürülünceye kadar da o, öldürülemeyecektir. Bütün Hazrec'i öldürmedikçe onları öldüremeyeceksiniz. Evs'i öldürmedikçe de, Hazrec'i öldüremeyeceksiniz. Artık rayına girmiş olan bir işi bozmayın! O halde onu kendi başına bırakın! Onu bu şekilde terk etmeniz size zarar vermez. O, sadece tek bir kişidir."

Beşîr'in bu tavsiyelerini dikkate aldılar ve buna göre hareket ederek onu kendi başına bıraktılar.

Sa'd b. Ubâde, onlarla birlikte namaz kılmıyor, ama Cuma namazlarına iştirak etmiyor ve onlarla birlikte hac yapmıyordu. Eğer onlara karşı kendisine yardım edecek birilerini bulabilseydi, harekete geçer ve onlarla savaşmak üzere bir kişi bile kendisine biat etseydi, onlarla savaşırdı. Ebû Bekir vefat edinceye kadar bu şekilde davrandı. Hz. Ömer'in halife olmasından bir müddet sonra, cihat için Şam'a gitti ve Ömer'in

hilâfetinin ilk yıllarında Havran'da vefat etti. O, hiçbir kimseye biat etmemiştir.[203]

İbn Sa'd şöyle bir olay aktarmaktadır: "Ömer, halife iken bir gün Medine'nin bir sokağında Sa'd b. Ubâde'ye rastladı ve:

'Ey Sa'd! Bak hele!' diye seslenince, Sa'd da, *'Buyur, ey Ömer!'* diye karşılık verdi. Ömer:

'Bak sen, saygın bir kişisin. Öyle değil mi?' deyince, *'Evet, öyleyimdir. Ancak bu iş (hilâfet) sana geçmiştir. Vallahi, senin arkadaşını (Ebû Bekir'i) senden daha çok severdim ve senin yakınında olmaktan da hoşlanmıyorum.'* diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ömer de:

'Komşusunun yakınında olmaktan hoşlanmayan, çeker gider.' cevabını verdi. Sa'd b. Ubâde ise şöyle dedi: *'Şunu bilesin ki, yakında senden daha hayırlı birisinin yanına gideceğim.'* Çok fazla sürmedi, o, Ömer'in hilâfetinin ilk aylarında Şam'a gitti ve orada h. 14/m. 635 senesinde Havran'da vefat etti."[204]

Belâzurî, Hz. Ömer'in onun arkasını bırakmadığını ve kendisine biat etmesi için Sa'd'a bir adam göndererek şöyle talimat verdiğini aktarmaktadır:

"Onu biata davet et ve pek alttan alma! Eğer reddederse, ona karşı Allah'a sığın!"

Adam, Şam'a gelerek Havran'da bir bahçede Sa'd'ı buldu ve onu Hz. Ömer'e biat etmeye davet edince, *"Bir Kureyşliye asla biat etmem!"* karşılığını verdi. Adam, *"O halde seninle savaşırım!"* deyince, *"Benimle savaşsan bile biat etmem."* cevabını verdi. Adam: *"Ümmetin dâhil olduğu cemaatı sen terk mi ediyorsun?"* deyince de, *"Evet ben, biat konusunda ümmeti terk ediyorum!"* karşılığını verdi. Bunun üzerine adam bir ok atarak onu öldürdü.[205]

Sa'd'ın tuvalette iken cinler tarafından çarpılıp öldürüldüğü de aktarılmıştır. Ardından cinler şöyle demiştir:

---

203 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 616; *İmâme*, I, 27-28; Taberî, *Tarih*, III, 222-223; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 67-68; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241-242.
204 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 616-617; Ziriklî, *a.g.e.*III, 85.
205 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 272.

"Öldürdük, Hazrec'in efendisi Sa'd b. Ubâde'yi,
İki ok attık ona; fakat vuramadık kalbini."[206]

İster ölsün ister öldürülsün, netice itibariyle rivayetler, onun Şam'da ne Hz. Ebû Bekir'e ne de Hz. Ömer'e biat etmeden öldüğünü belirtmektedir. O, bir kabilenin efendisi olarak, içine düştüğü durumu hazmedemeyerek, inadının ve Câhiliye hamiyetinin esiri olmuş ve gurbet ellerde son nefesini vermiştir.[207] Hazrec'in efendisi Sa'd b. Ubâde'nin bu tavrını iktidara hazırlanmış ve son anda bunu kaybetmiş bir insanın doğal tepkileri çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

İbn Haldun, Sa'd b. Ubâde'nin biat etmeyişi ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, Muhâcirler ile Ensâr, Ebû Bekir'e ittifakla biat etmişlerdir. Bu biata, sadece Sa'd b. Ubâde karşı çıkmış ve biat etmemiştir; muhalefeti de ne kadar doğru ise... Bu tavrı istisna olduğu için, hiçbir kimse onu dikkate almamıştır."[208]

Hz. Ebû Bekir, Beşîr'in tavsiyesine uyarak, önemli bir muhalifini bu şekilde etkisiz hale getirmişti. Hz. Ebû Bekir'in onu biata zorlamaksızın serbest bırakmasından, devlet için tehlike arzetmeyen ve ancak üzerine gidildiği takdirde fitnenin çıkmasından ve büyümesinden endişe edilen kimselere, meşru halifeye biat etmese de İslâm Devletinin sınırları içerisinde yaşama hakkı tanınır, sonucunu çıkarabiliriz. Hz. Ebû Bekir'e Ensârdan Sa'd b. Ubâde'nin dışında biat etmeyen şahıs kalmamıştır. Muhâcirlerden biat etmekte gecikenlerle ilgili rivayetleri ise çalışmamızın üçüncü bölümünde ele alarak değerlendireceğiz.

İbn Hacer el-Heytemî, *"Rasûlullah (s.a.v.)'ın 'Bütün insanlar, bir vadi yolunu tutup gitseler, Ensâr da bir vadi yolunu tutsa, ben Ensârın tuttuğu vadi yolunu tutarım!' buyurduğunu, biliyorsunuz. Sonra Sa'd'a dönerek, 'Ey Sa'd! Rasûlullah'ın yanında oturduğun sırada, onun (Kureyş, bu işin yöneticisidir. İnsanların iyileri, iyileri-*

206 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 617; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 272; İbn Haldun, *Tarih*, II, 489.
207 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 242.
208 İbn Haldun, *Tarih*, II, 489.

ne uyarlar; kötüleri de kötülerinin ardından giderler.) buyurduğunu biliyorsun!' dedi. Sa'd b. Ubâde de 'Doğru söyliiyorsun. Biz, vezirleriz; siz de emirlersiniz.' karşılığını verdi."[209] rivayetinden hareketle Sa'd b. Ubâde'nin de biat ettiğini Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyen kimsenin kalmadığını belirtmekte ve Sa'd b. Ubâde'nin biat etmediğini belirten rivayetleri zayıf görmektedir;[210] ancak biz, Sa'd b. Ubâde'nin biat etmediğini belirten rivayetlerin pek çok tarihçi tarafından aktarılmasını ve doğru kabul edilmesini temel alarak Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etmediği kanaatini taşıyoruz. Ayrıca sadece Sa'd b. Ubâde'nin bu cümlesinden hareketle böyle bir sonuca varmak, bu kadar kaynakta aktarılan rivayetlerin varlığı karşısında oldukça zordur. Kaldı ki, Sa'd b. Ubâde'nin bu cümlesinden onun biat edeceğini çıkaramayız; çünkü onun biat etmediğini belirten açık ifadeler -ki biz bunları aktardık- vardır.

d. Salı Günü Mescid-i Nebevîde Genel Biat

Hz. Ebû Bekir'e, Benû Sâide örtmesinde Peygamberimizin vefat ettiği pazartesi günü biat edildikten sonra Ashâb dağıldı ve ertesi gün, yani salı günü Medine'deki bütün Müslümanların biat etmesi için Mescid-i Nebevîde tekrar bir biat merasimi düzenlendi;[211] Hz. Peygamber'in naşı henüz defnedilmemişti.[212] Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in *"Minbere çık!"* ikazı üzerine mescidin minberine çıkıp oturdu[213] ve halkın biatını orada kabul etti.[214] Halkın bir kısmı daha önce Benû Sâide örtmesinde

209 İbn Hanbel, *Müsned*, V, 5; Taberî, *Tarih*, III, 203; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 36.

210 İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 36.

211 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660-661; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 186; Halife, *a.g.e.*, s. 63; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 126; İbn Kuteybe, *Maârif*, s. 170; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 242; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 127; Taberî, *Tarih*, III, 200; İbn A'sem, *a.g.e.*I, 3; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 304, 307; Mes'ûdî, *Tenbîh, s. 284;* İbnu'l-Cevzî, *Muntezam*, IV, 64; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194; ; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 231, 240; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218. Suyûtî, *Tarih*, s. 92.

212 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 217.

213 Buhârî, *Sahîh*, VIII, 126; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 217.

214 Buhârî, *Sahîh*, VIII, 126; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 438; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 239-240.

biat etmişti.[215] Ancak, kaynaklarda Mescid-i Nebevîde minber üzerinde yapılan bu biata, bir gün önce Benû Sâide örtmesinde biat edenlerin de katılıp katılmadıkları hakkında net bir bilgi yoktur.[216] Bununla birlikte, böyle önemli bir günde, tekrar biat etmeseler bile, daha önce biat eden Müslümanların da mescide gelerek bu merasime katıldıkları kanaatini taşıyoruz ve hatta İbn Kesîr'in, *"İnsanlar, Benû Sâide örtmesindeki biattan sonra Hz. Ebû Bekir'e genel bir biat yaptılar."*[217] ifadesinden, daha önce biat edenlerin de bir kez daha biat ettikleri sonucunun çıkarılabileceğini düşünüyoruz. Aslında böyle bir tavır, Hz. Ebû Bekir'in konumunu güçlendirmesi açısından daha önemlidir; Benû Sâide örtmesinde ona biat eden seçkinler, Mescid-i Nebevîde de bir kez daha biat ederek onun halifeliğini kabul ettiklerini halk önünde ifade etmişlerdir. Rivayetlere göre Hz. Ebû Bekir, salı günü sabahleyin Mescid-i Nebevîde minbere oturmuş ve öğleye kadar Muhâcirlerin, akşama kadar da Ensârın biatını almıştır.[218]

Halk biata başlamadan önce Hz. Ömer ayağa kalktı ve Allah'a hamd-ü senadan sonra şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey İnsanlar! Ben dün size sadece kendi görüşüm olan bazı düşüncelerimi ifade etmiştim. Onları, Allah'ın Kitabında bulamadığım gibi, onlar, Rasûlullah (s.a.v.)'ın bana bildirdiği bir sözü de değildi. Fakat ben, bizden son şahıs vefat edinceye kadar Rasûlullah'ın hayatta kalarak işlerimizi idare edeceğini zannediyordum. Fakat Allah, Rasûlü için kendi katındaki nimetleri, sizin yanınızdakilere tercih etmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.) vefat etmiş olsa bile, Allah, Rasûlüne doğru yolu gösteren Kitabını sizin içinizde bırakmış bulunmaktadır. Eğer ona sımsıkı sarılırsanız, Allah, Rasûlüne gösterdiği gibi size de doğru yolu gösterir.

---

215 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 438; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 661; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 126; Taberî, *Tarih*, III, 210; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 240; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 12.
216 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 240-241.
217 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218.
218 İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 67; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 237, 240-241.

Allah, hilâfet işinizde, sizin en hayırlınız ve halk içerisinde işlerinizi idare etmeye en layık olan kişi, Rasûlullah'ın yakın dostu ve mağarada iken iki şahıstan ikincisi olan zat üzerinde ortak bir karara varmanızı temin etmiştir. Kalkın ve ona biat edin!"[219]

Bu sözlerin ardından halk kalkarak, Benû Sâide örtmesindeki biattan sonra Ebû Bekir'e bir de genel bir biat yaptılar. Hz. Ömer, konuşmasını bitirip, halk da biatı tamamlayınca Hz. Ebû Bekir, şöyle bir konuşma yaptı:

"Hamd olsun Allah'a ki, ben O'na hamd eder ve gizli ve saklı işlerimde O'ndan yardım dilerim. Gecede gündüzde gelecek kötülüklerden O'na sığınırım. Şahâdet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. O, birdir ve O'nun eşi ve ortağı da yoktur. Yine şahâdet ederim ki, Muhammed, O'nun kulu ve Rasûlüdür. Onu kıyametten önce hak ile müjdeci ve uyarıcı olarak göndermiştir. Ona itaat eden doğru yolu bulur; isyan eden de helak olur!

Ey insanlar! Bilesiniz ki, ben sizin en hayırlınız olmadığım halde, size yönetici oldum. Ancak, Allah Kur'ân'ı indirmiş, Peygamber de Sünnetini koymuş ve bize bunları öğretmiştir; biz de bunları öğrendik (ve bunlara göre hareket edeceğiz.) İyi biliniz ki, bana yapılan biat ansızın olmuştur. Çünkü ümmet içerisinde bir fitne ve kargaşanın çıkmasından korktum.

Allah'a yemin ederim ki, hiçbir gün ve gece ne bunun peşine düştüm; ne talep ettim; ne de gizli ve açık olarak bunu Allah'tan istedim. Vallahi, birinizin beni bu sıkıntıdan kurtarmasını isterdim. İyi biliniz ki, benden Rasûlullah'ın yaptığı gibi amel etmemi isterseniz, bunu yapamam. Çünkü Rasûlullah, Allah'ın vahiyle şereflendirdiği ve koruduğu bir kuldur. İyi biliniz ki, ben sadece bir beşerim ve sizin herhangi birinizden daha hayırlı değilim. Bundan dolayı beni gözetim altında tutun! Benim doğru yolda olduğumu gördüğünüz zaman, bana tâbi olun; doğru yoldan ayrıldığımı gördüğünüz zaman da, yanlışlarımı düzeltin! Biliniz ki, benim de bir şeytanım var ve

---

219 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 437-438; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 660-661; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 126; Taberî, *Tarih*, III, 210; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, nşr. S. Ş. Ahmed, byy., 1395/1975, (Dâru'l-Fikr), II, 156-157; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 239-240; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 12; Suyûtî, *Tarih*, s. 89.

bana musallat olmaktadır; bundan dolayı kızdığım zaman bana yaklaşmayın ki, size bir zararım dokunmasın.

Halifelik, benim için bir rahatlık değildir. Vallahi, güciim ve kudretim yetmeyen büyük bir işi üzerime almış bulunuyorum. Benim yerime daha güçlü bir insanın seçilmiş olmasını ne kadar arzu ederdim!

Size Allah'tan sakınmanızı tavsiye ederim. İyi biliniz ki, en akıllı kişi Allah'tan sakınan kişidir. En ahmak kişi de, günahkâr olan kişidir.

Ey İnsanlar! Ben ancak Rasûlullah'ın izinden giderim; dinde kendiliğimden yeni şeyler ihdas etmem.

İnşallah, içinizdeki en zayıf olanınız, kendisinin hakkını alıncaya kadar benim yanımda en güçlünüz olacaktır! İnşallah, içinizdeki en güçlünüz de, üzerine geçirdiği hakkı alıncaya kadar benim yanımda en zayıfınız olacaktır!

Eğer ben, iyilik yaparsam bana yardımcı olun! Eğer kötülüğe saparsam da beni doğrultun! Doğruluk emanettir; yalancılık ta hıyanettir.

Ey insanlar! İyi biliniz ki, Allah'ın zillet damgası vurduğu bir kavimden başkası, asla Allah yolunda cihadı terk etmez. Hiçbir toplulukta kötülük yaygın hale gelmedikçe, Allah vereceği bela ve musibeti umumileştirmez.

Ey insanlar! Allah'ın Kitabına göre hareket edin ve onun öğütlerini tutun! Şüphesiz Allah, kullarının tövbesini kabul eder, günahlarını bağışlar ve ne yaptıklarını da bilir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenilir bir şefaatçısı olmayan günden sakının! Bugün, her amel sahibi, gücünün yettiği ve kendisini yüce Allah'a yaklaştıracak ameli, onu işlemeye güç yetiremeyeceği gün gelmezden önce işlemeye baksın!

Ey insanlar! Ben Allah'a ve Rasûlüne itaat ettikçe, siz de bana itaat edin! Allah ve Rasûlüne âsî olduğum zaman, sizin bana itaat etmeniz gerekmez!

Kendim ve sizin için yüce Allah'tan mağfiret dilerim. Haydi, namaz kılmaya kalkın! Allah size rahmet etsin."[220]

---

220 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 661; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 182-183; Câhız, *a.g.e.*, s. 202; Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s579; İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 625-626; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 273-

Hz. Ebû Bekir, bu hutbesinde hilâfetinde izleyeceği politikasının genel ilkelerini ortaya koymaktadır. O, insanların her açıdan haklarını gözeten ilahî kanunların, otoritenin ve adaletin kaynağı olacağını; gücün ve güçlünün kanun ve otoritenin kaynağı olmayacağını, bilakis ilahî kanunların topluma hâkim olacağını belirtmektedir.

Hz. Ebû Bekir, toplumda rahat, huzur ve istikrarın kaynağını, toplum fertlerinin sürekli bir cehd ve gayret içerinde olmalarına bağlamaktadır. Eğer toplum, tembelleşir ve mevcut değerlerini aktif hale geçirmezse, o toplum zillete ve her açıdan çöküşe mahkûmdur.

Yeni halife, yeni olmasına rağmen dinde kendiliğinden yeni prensipler ihdas etmeyeceğini, aksine eskiye bağlı kalarak Hz. Peygamber'in Sünneti doğrultusunda hareket edeceğini belirtmektedir.

Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in bu hutbesinde ortaya koyduğu Müslümanların yeni devletinin genel idarî prensiplerini aktarmak istiyoruz:

1-Halife, bu görevinden dolayı toplumun en hayırlı kişisi olma özelliğine sahip olamaz; takva sahibi bir Müslüman Allah katında halifeden daha üstün olabilir.

2-Devlet idaresinde Kur'ân'ın ve Sünnetin getirdiği ilkeler esas alınır.

3-Halife seçilen kişi, hilâfete talip olmasa bile, Müslümanlar ona bu görevi tevdi etmişlerse o kişi meşru halifedir.

4-Hilâfet, maddî ve manevî sorumluluk bilinci ile ifa edildiği takdirde, halife için bir nimet değil külfet ve sıkıntıdır. Yani iktidar, toplumsal sorumluluk bilincini taşıyan bir Müslüman için nimetler değil, hem dünyada hem de ahirette külfetler getirebilir.

274; Taberî, *Tarih*, III, 210; İbn Hıbbân, *Sikât*, II, 157; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 240; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194-195. Suyûtî, *Tarih*, s. 89-90; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 34-35, 37.

5-Hz. Peygamber ile onun yerine geçen halifenin sorumluluk ve meşruiyet kaynakları farklıdır. Peygamber, Allah'a karşı sorumludur; halife ise hem Allah'a hem de ümmete karşı sorumludur; Peygamber'in meşruiyet kaynağı vahiydir, halifenin meşruiyet kaynağı hem vahiy hem de halktır.

6-İktidarın temel gayesi, tebea arasında adaleti tesis etmektir.

7-Tebaa, halifeyi vahyin koyduğu ilkeler doğrultusunda denetler; halife ilkelerden ayrılırsa, Müslümanlar onu ikaz etme ve gerekirse iktidarını sorgulama hakkına sahiptir.

8-İktidar, halktan aldığı bu gücü yine halkın saâdeti ve refahı için kullanmak zorundadır.

9-Tebaa ile halife arasındaki ilişkiler, doğruluk, sadakat, güven ve emanet ilkeleri çerçevesinde olmalıdır.

10-Müslümanlar, iktidarı kontrol etmekle birlikte, kendi aralarında da hayrın hâkim olması için oto kontrol sistemini işletmelidir. Aksi takdirde taban ve tavanda fesat ve kötülük hâkim olur ve neticede toplum yok olup gider.

11-İktidarın sahip olduğu güç, toplumun refah ve saâdeti için kullanılmalıdır.

Hz. Ebû Bekir'in bu hutbesi, -tesbit edebildiğimiz- bu ilkelerin yanı sıra bir özür dileme niteliği de taşımaktadır. İfadelerinde bir burukluk ve suçluluk sezilmektedir. O, hilâfeti elde etmek için çaba, gayret ve hırs gösteren bir şahsiyet olarak tanınmaktan ve kendisi hakkında böyle bir intibaın oluşmasından rahatsız olduğunu dile getirmektedir. Hz. Ebû Bekir, hilâfetin, yani ümmetin işlerini üstlenmenin ciddî sorumluluklar gerektirdiğinin ve bu sorumluluğu hisseden insan için hilâfetin bir yük olduğunun farkındadır.

O, istemediği halde aniden gelişen olaylar karşısında ümmetin selameti için bu görevi kabul etmek zorunda kalmıştır. Aslında işler, bu şekilde aceleye getirilmeseydi, halife olmak isteyen herkes aday olabilme şansına sahip olabilseydi, ona göre, bu daha doğru olurdu. Hz. Ebû Bekir, Hâşim Oğullarının

özellikle de Hz. Ali'nin bu işi üstlenmek istediğini biliyordu. Bundan dolayı, hutbesindeki bu özür niteliği taşıyan ifadeler, öncelikle onlara yöneliktir.

Hz. Ebû Bekir'e biatın ansızın olduğunu Hz. Ömer de halife iken yaptığı bir konuşmasında dile getirmektedir:

"Gerçekten Ebû Bekir'e biat ansızın olmuştur ve aceleye getirilmiştir. Ne var ki Allah bizi, bu tür ansızın yapılan/aceleye getirilen biatın ortaya çıkarabileceği şerden/kötülükten korumuştur. Bugün de aranızda insanların boyun eğeceği Ebû Bekir gibi bir zat yoktur! Çünkü o, Peygamber vefat ettiği zaman, bizim en hayırlımız idi."[221]

Hz. Ömer, bu sözlerinin ardından sarfettiği *"Her kim, bir Müslümana istişare etmeden biat ederse, biat eden de edilen de öldürülme riski ile karşa karşıyadır veya öldürülmeye layıktır."*[222] ifadeleri ile istişare yapılmadan yapılan biatın kabul edilemeyeceğini ve hatta bu tarz davranan kişilerin ortaya çıkacak itirazlar ve

---

221 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 441-442, 445; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 658 ; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 55; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 26; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264, 275; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; ; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233-234; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215; Suyûtî, *Tarih*, s. 87. Belâzurî, Hz. Ömer'in ağzından Hz. Ebû Bekir'e biatın ansızın olduğunu reddeden bir başka rivayet daha aktarmaktadır:
Hz. Ömer, bir hutbesinde şöyle demiştir: *"Zübeyr'in 'Ömer (aniden) ölmiş olsa, Ali'ye biat ederdik. Zaten Ebû Bekir'e biat da ansızın olmuştu.' dediğini işittim. Vallahi yalan söylemiş. Çünkü Ebû Bekir'e biat ansızın olmadı. Allah'a yemin ederim ki, Rasûlullah yerine onu bırakmış ve dinin direği (namaz) için başkaları da varken onu tercih etmiş ve: 'Allah ve mü'minler, sadece Ebû Bekir'den razı olurlar!' buyurmuştur. Aranızda, Ebû Bekir'e boyun eğdikleri gibi, insanların boyun eğebileceği bir başka şahıs var mı?..."* (Belâzurî, *a.g.e.*, II, 261-262, 265)
Bu rivayet ile önceki rivayet birbirlerine ters gibi gözükmesine rağmen, aslında aralarında her hangi bir tezat yoktur. Zira birinci rivayet, Ebû Bekir'e biatın yapıldığı toplantının ansızın olduğunu ifade etmektedir; ikinci rivayet ise, Hz. Peygamber döneminde üstlendiği bazı görevlerin Hz. Ebû Bekir'i hilâfete hazırladığını ve bu görevlerin bir sonucu olarak insanların hilâfet için düşündükleri ilk şahsın Ebû Bekir olduğunu belirtmektedir. Yani halk, tepeden inme, hiç tanımadıkları ve benimsemedikleri bir şahsa biat etmemiş; bilakis ta Hz. Peygamber döneminden böyle bir göreve, konumu, şahsiyeti ve üstlendiği sorumluluklar itibariyle layık görülen bir şahsa biat etmiştir. Dolayısıyla bu biat, bir ön hazırlık ve kabul aşamasından sonra gerçekleşmiştir ve sürpriz bir biat değildir; ancak gerekli istişarelerin yapılmasına fırsat olmaması açısından ve gelişen olayların zorunlu bir sonucu olarak ani bir biat olmuştur.

222 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 445; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 658; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 26; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 265.

kargaşa sonucu hayatlarının risk altında olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, bu sözleri ile devlet başkanı seçiminde meşveretin esas olduğunu, fakat bu kuralın Hz. Ebû Bekir'in seçiminde olayların ani gelişmesinden dolayı uygulanamadığını vurgulamaktadır. Bu ilk biatın, toplumdan her kitlenin rahatça katılabileceği ve her adayın rahatlıkla aday olabildiği bir meşveret ortamında meydana gelmemesine ve aniden olmasına rağmen, bu gibi olayların neticesinde çoğu kez kaçınılmaz olan bir anarşi, kargaşa ve fitneden Allah'ın bu ümmeti koruduğunu belirtmektedir.

İbn Hacer el-Askalânî de, bu rivayetle ilgili şu yorumları yapmıştır:

"(Allah bizi şerrinden korudu.) cümlesi, bu gibi durumlarda şer ve ihtilafın çıkabileceğine yönelik bir uyarı niteliğindedir. Gerçekten de Allah, genellikle acele ile yapılan işlerde ortaya çıkan sıkıntı ve kargaşadan Ashâbı korumuştur. Çünkü ansızın yapılan işteki hikmete vakıf olmayan kişiler, genellikle bu yapılan işe karşı çıkar ve onu kabul etmezler. Hz. Ömer, Ensârın Sa'd b. Ubâde'ye biat etmelerinden endişe ettikleri için Ebû Bekir'e biatta acele ettiklerini açıklamıştır. Ebû Ubeyde ise, işin (ihtilafın) büyüyerek müstehak olmayan birisinin devlet başkanlığını üstlenmesinden ve bunun sonucu olarak bir kargaşanın çıkmasından endişe duydukları için biatta acele ettiklerini söylemiştir."[223]

Hem Hz. Ebû Bekir,[224] hem de Hz. Ömer,[225] bu biatın ansızın olduğunu belirtirken Arapça *"felte"* kelimesini kullanmışlardır. Bu kelimenin anlamı ile ilgili olarak yaptığı açıklamada M. Taberî olay hakkında şöyle bir yorum yapmaktadır:

---

223 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, XII, 150.

224 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 661; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 182-183; İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 625-626; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 273-274; Taberî, *Tarih*, III, 210; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 240; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194-195. Suyûtî, *Tarih*, s. 89-90.

225 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 658 ; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 55; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 26; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264, 275; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233-234; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215; Suyûtî, *Tarih*, s. 87.

"Bu kelime, bir iş üzerinde gereği gibi düşünüp taşınmadan gerekli tedbirleri almadan, o işin acilen vukû bulması anlamına gelmektedir. Ebû Bekir'e biat bu şekilde olmuştur. Sanki onlar, fitne endişesi ile acele etmişlerdir. Ömer de konuşmasında sadece bunu dile getirmiştir. Çünkü böyle önemli olaylar -ki akıllı kimseler, bu tür olayların etkileri büyük olacağı için karar verirken üzerinde fazlaca düşünmenin gerekli olduğunu bilirler- gönülleri hoşnut etmek ve bu işin ardına düşecek olan kişilerin, özellikle de hatırı sayılır ve ileri gelen şahsiyetlerin fitne çıkarmalarına, tartışma ve muhalefet ortamı yaratmalarına meydan vermemek için her çevreden ehl-i hal ve akd toplanmaksızın aniden bir karara bağlanmaz. Ebû Bekir'e biat, bu şekilde (yani gerekli istişareler yapılmak suretiyle) olmamışsa da, Ömer bunun sebebini -yukarıda geçen- konuşmasında açıklamıştır. Gerçekten Allah, onun şerrinden Müslümanları korumuştur. Zira bu gibi olaylar meydana gelirken, çoğu kez fitne, düşmanlık, kin ve nefret ortaya çıkar. İşte bundan dolayı Ömer, 'Allah, onun şerrinden bizleri korudu.' demiştir."[226]

Gerçekten Müslümanlar, Hz. Peygamber'den sonraki ilk liderlerini belirlerken önemli bir imtihan vermişlerdir. Bu isabetli tercihleri sonucunda Hz. Osman'ın son dönemlerine kadar

---

226 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 237-238. Burada, A. Akbulut'un yanlış bir değerlendirmesine işaret etmek istiyoruz. A. Akbulut, Hz. Ebû Bekir'in halife seçimini değerlendirirken, *"Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde büyük katkısı olan Hz. Ömer bile, ilk halife seçimini sonradan değerlendirirken beğenmemiş, bu seçimin acele olduğunu, meşveret yapılmadığını belirterek böyle bir biatın şerrinden Allah'a sığınmıştır."* (A. Akbulut, *a.g.e.*, s. 74.) ifadelerini kullanmaktadır. Hâlbuki bu değerlendirmesini dayandırdığı rivayette Hz. Ömer, biatın aceleye geldiğini -ki bunu Hz. Ebû Bekir de ilk hutbesinde vurgulamıştır.- belirtmekle birlikte, asla böyle bir biatın şerrinden Allah'a sığındığını belirten hiçbir ifade kullanmamıştır. Bu rivayette Hz. Ömer, böyle bir biatın şerrinden Allah'ın kendilerini koruduğunu belirtmiştir ki, Hz. Ömer'in bu cümlesinin, A. Akbulut'un anladığı şekilde anlaşılması hem metin hem de tarihî gerçekler açısından mümkün değildir. Biz, bu rivayeti siyak ve sibakı ile ele alarak bunun nasıl anlaşılabileceğini ifade ettik ve bu konuda bazı âlimlerin aynı çerçevedeki yorumlarını verdik. A. Akbulut'un bu rivayeti anlamak istediği gibi anlamış olması kuvvetle muhtemeldir! Bu rivayeti ele alan M. S. Hatiboğlu da, bu metnin tercümesini, *"Birisinin, Ebû Bekir'e yapılan bey'at aceleye getirildi, demesi, size sakın yanlış manalar verdirmesin. Aslında her ne kadar böyle olmuşsa da, Allah, bu şartlar altında verilmiş bir kararın doğurabileceği kötülüklerden Ümmeti korumuştur."* (M. S. Hatiboğlu, *a.g.m.*, s. 158.) şeklinde yaparak metni bizim ve pek çok diğer bilim adamının anladığı şekilde anlamıştır.

birlik ve beraberliklerini muhafaza etmişlerdir. Hz. Ömer, Ebû Bekir'e biatlarından bahseden bu konuşmasında çok önemli bir noktaya da vurgu yapmıştır. O, şöyle demektedir:

"Vallahi biz, oraya (Benû Sâide örtmesine) vardığımız zaman, yapacağımız en uygun ve doğru davranışın Ebû Bekir'e biat etmek olduğunu anladık. Çünkü her hangi bir şahsa biat etmeden orayı terk etseydik, oradakilerin bizden sonra birine biat etmelerinden endişe etmiştik. Böyle bir durumda, ya istemediğimiz, razı olmadığımız bir kişiye biat edecektik, ya da onlara muhalefet edecektik ki, bu da oyunbozanlık ve bozgunculuk olurdu."[227]

Hz. Ömer'in bu sözleri bazı realiteleri ortaya koymaktadır. Benû Sâide örtmesinde Muhâcirler istemese de bir seçim atmosferine girilmiştir. Bu durum karşısında onlar, ya oradaki şahısları kendi başlarına bırakarak neticeyi kabullenecekler; ya da onların seçtikleri halifeye itiraz edip Müslümanlar arasında bozgunculuk yaparak anarşiye sebep olacaklardı. Hâlbuki onlar, en uygun olan yolu tercih ederek kendileri dışında gelişen bu olaya müdahale edip kamuoyunun çok rahat kabullenebileceği ve en münasip şahsı halife olarak seçmişler ve böylece, Hz. Peygamber'den sonraki ilk ihtilafın bir parçalanmaya yol açmasına ve anarşi çıkarmasına engel olmuşlardır.

Ebû Bekir ile Ömer, ümmet içerisinde bir kargaşa ve anarşi çıkıp birlik, beraberlik ve dayanışmanın bozulmasından endişe ettikleri için, bu toplantı dağılmadan bir biat almaya çaba sarf etmişlerdir. Yoksa Hz. Ebû Bekir, -genel biat sonrasında yaptığı konuşmada da belirttiği gibi- imamete karşı çok istekli değildi ve her ikisi de bununla sadece Müslümanların maslahatını gözetmişlerdir. Hz. Ebû Bekir, Arapların Kureyşli olmayan bir halifeye itaat etmeyeceklerini ve bunun da ümmetin huzur ve istikrarının bozulmasına yol açacağını çok iyi biliyordu.[228]

---

227 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 444-445; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 616; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 28; Taberî, *Tarih*, III, 206; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 191; ; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 123; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 216; İbn Kesîr, *Sîra*, IV, 489; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 8; Suyûtî, *Tarih*, s. 88; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 33.

228 M. Taberî, *a.g.e.*. , I, 238.

Bundan dolayı da o, kendisi dışında Kureyş'ten olan kişileri halife adayı göstermiş ve orada, toplantı dağılmadan bir Kureyşliye biatı gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Aslında Ömer'in bu sözleri, hilâfet beklentisi içerisinde olan kişi ve zümrelere yönelik bir mazeret ve özür beyanı niteliğindedir. O, siyasette çokça kullanılan *'Böyle yapmasaydık şöyle şöyle olumsuzluklar meydana gelirdi.'* genel ilkesinin bir uygulanış biçiminden bahsetmektedir. Ancak, biz bu noktada Arap kabileleri arasındaki siyasî ve sosyal ilişkileri ve o günün toplumsal şartlarını göz önüne aldığımız zaman, Ömer ile Ebû Bekir'in bu tavırlarının son derece realist ve doğru olduğu kanaatini taşıyoruz. Toplantıdaki tartışmalar, her ne kadar Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş olsalar da, Ashâbın gönüllerinin derinliklerindeki kabileler arası çekişme ve rekabetin, Câhilî anlayışların hâlâ tamamen yok olmadığını ve fırsatını bulduğu her an aktif hale gelebileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Her iş bittikten sonra bile Hz. Ebû Bekir, hilâfet için istekli ve hırslı olmadığını, insanlardan kendisini bu görevden mazur görmelerini isteyerek bir kez daha ortaya koymuştur. Bu konu ile ilgili bir rivayete göre o, halife olduktan sonra biatlarından vazgeçmeleri için üç -veya yedi- gün insanlara müddet vermiş ve bu konuda aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

"Ebû Bekir, kendisine biat edildikten sonra Rasûlullah'ın makamının aşağısında durarak, *'Ey insanlar! Ben, yaşlı bir insanım. Başınıza, bu işi benden daha iyi ve düzgün yapabilecek otoriter birini getirin!'* deyince, halk güldü ve *'Bunu yapamayız. Çünkü sen, birçok yerde Rasûlullah'ın yanında bulunan sahâbîsi oldun ve sen bu işe en layığımızsın.'* karşılığını verdi."[229]

Bir başka rivayette ise şöyle denilmektedir:

"Ebû Bekir, halife olunca, insanları yedi gün muhayyer bıraktı. Yedinci gün olunca, Ali b. Ebî Tâlib gelerek, *'Sana olan*

229 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 252.

biatımızdan ne vazgeçiyoruz; ne de istifanı kabul ediyoruz. Seni bu işe ehil görmeseydik, sana biat etmezdik.' demiştir."[230]

Üç gün müddet verdiğini ve halkı biat konusunda muhayyer bıraktığını belirten rivayet ise şöyledir:

"Biat edildikten sonra, Hz. Ebû Bekir, üç gün halkın içine çıkmadı. Bu üç gün içerisinde bir ara halka gözüküyor ve *'Sizin biatınızı ben feshettim; istediğiniz kişiye biat edin! İçinizde buğzeden ve isteksiz olan var mı?'* diyordu. Her seferinde Ali b. Ebî Tâlib de ayağa kalkarak, *'Hayır! Vallahi, ne seni halifelikten azlediyoruz; ne de halifelikten ayrılmanı kabul ediyoruz. Rasûlullah (s.a.v.)'ın namaz için öne geçirdiği seni, kim geri alabilir?'* diyordu."[231]

Rivayetlerdeki kahramanlar, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali olunca, Şia'ya karşı piyasaya sürülmüş Sünnî bir rivayet izlenimini vermektedir. Ancak rivayetler, Hz. Ebû Bekir'in toplantıda işi Ömer ile Ebû Ubeyde'ye havale ederek hilâfete istekli olmadığını ortaya koyması ve hutbesindeki bu konu ile ilgili ifadeleri ile birlikte değerlendirildiği zaman, bazı abartılı noktalar olmakla birlikte, Hz. Ebû Bekir'in hilâfet karşısındaki tavrını belirlemesi açısından önem arz etmektedir.

Şia, bu rivayetlerden hareket ederek, Hz. Ebû Bekir'in, hilâfete layık olmadığı için böyle bir istekte bulunduğu iddiasını ileri sürmüştür. İbn Hacer el-Heytemî ise, bu iddiayı şiddetle reddederek, Hz. Ebû Bekir'in bu işe layık olmadığı için böyle istekte bulunmadığını, bilakis onun hilâfete son derece uygun olduğunu; ama onun tevazudan ve bu işi hakkıyla yerine ge-

---

230 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 252.

231 Ahmed b. Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, nşr. V. M. Abbas, Beyrut, 1403/1983, I, 131, 132, 151; Câhız, *a.g.e.*, s. 235; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 270; el-Hıbbânî, *Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi İsbahân*, nşr. A. A. Hüseyn el-Belûşî, Beyrut, 1412/1992, III, 575; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 252; İbnu'l-Mulakkın, *Hulâsâtu'l-Bedri'l-Munîr*, nşr. H. A. İsmail es-Selefî, Riyad, 1410, II, 293; İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîsu'l-Habîr*, nşr. S. A. Hâşim el-Yemânî el-Medenî, Medine, 1384/1964, IV, 45. *İmâme*'nin müellifi, bu son kısmı *"Rasûlullah (s.a.v.) seni dinimizin vahdeti için öne geçirmiştir; dünyamızın idaresi için sana kim engel olabilir?"* (*İmâme*, I, 33.) şeklinde vermektedir. Bu rivayet, *"Bir şalus halife seçildikten sonra kendini azledebilir mi?"* problemi çerçevesinde ele alınarak tartışılmıştır. Bu tartışmanın ayrıntıları için bk. Kurtubî, *a.g.e.*, I, 272.

tirememe endişesinden dolayı böyle bir istekte bulunduğunu belirtmiştir. Nitekim o, hiçbir sahâbînin bu azl isteğini kabul etmemesini, Şia'nın aleyhine bir delil olarak ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin kamuoyu tarafından kabul gördüğünün bir işareti olarak değerlendirmiştir.[232]

Hz. Ebû Bekir, Ensârla uzun tartışmalar sonucunda biat almış ve Sa'd b. Ubâde'nin de üzerine gitmemek suretiyle onun muhalefetini etkisiz hale getirmiş olsa da, o gün orada bulunmayan ve hilâfet için istekli olan Hz. Peygamber'in yakın akrabaları Hâşim Oğulları ile bazı problemler yaşayacaktı. Zaten bu kadar güçlü kabileler arasında oğluna biat edilmesine Ebû Kuhâfe de çok şaşırmıştı.

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, Mekke bu haberle çalkalanmış ve karışmıştı. Şehirdeki bu çalkantıyı fark eden âmâ Ebû Kuhâfe:

'Nedir bu çalkantı ve karışıklık?' diye sorunca, *'Rasûlullah (s.a.v.) vefat etti.'* dediler. Ebû Kuhâfe:

'Peki, ondan sonra, halkın idaresini kim üstlendi?' diye sorunca, *'Senin oğlun!'* karşılığını verdiler. Ebû Kuhâfe:

'Buna, Hâşim Oğulları, Abdüşems ve Muğîre Oğulları, razı oldu mu?' diye sordu.

'Evet!' dediler. Bunun üzerine, Ebû Kuhâfe:

'Şüphesiz, Allah'ın verdiğine hiç kimse engel olamaz! Allah'ın yoksun bıraktığını da hiçbir kimse veremez! Ey Allahım! Senin yükselttiğini kimse alçaltamaz! Senin alçalttığını da kimse yüceltemez!' dedi."[233]

Bu rivayet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet başkanlığına güçlü kabilelerden bir şahsın geçeceği beklentisinin yaygın olduğunu göstermektedir. Ebû Kuhâfe'nin bu sözleri, Câhiliye dönemindeki aristokrat anlayışın bir yansımasıdır.

232 İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 125-126.

233 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 183-184; Câhız, *a.g.e.*, s. 167; Belâzurî, *a.g.e.*, 272-273; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V 10; Suyûtî, *Tarih*, s. 92; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 37-38.

Ancak bu kabileler arasında Hz. Peygamber'e akraba olduğu için siyasî ve sosyal açıdan daha da güçlenen Hâşimîler ve bu ailenin en önde gelen şahsiyeti Hz. Ali, diğer aileler kadar Hz. Ebû Bekir'in halifeliğini rahat kabullenemeyecektir. Ebû Bekir'in hilâfete seçilmesi, zayıf bir kabile olan Teym b. Mürra için bir iftihar vesilesi olmuştur.[234]

e. Seçimin Genel Bir Değerlendirmesi

İslâm Siyasî Tarihinde Benû Sâide örtmesinde Ashâb arasında meydana gelen tartışmaların özel bir yeri vardır. Çünkü bu oturumdaki konuşmalar, İslâm'a ait olduğu iddia edilen her türlü siyaset teorilerinin referansları olmuş ve Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ümmetin siyaset çizgisinde belirleyici rol oynamıştır. Bu olay, Hz. Peygamber sonrası hayatta Müslümanların karşılaştıkları ilk önemli imtihan olup, onların, vahiysiz ve peygambersiz çözümlemek zorunda kaldıkları ilk problemdir. Ve bu problem de sıradan bir olay olmayıp, ümmetin bütününü ilgilendiren bir iktidar sorunudur.

Hilâfet sorununu daha çok kendi sorunları olarak telakki eden Ashâbın Ensâr grubu, Muhâcirlere hiç haber etmeden bir toplantı yaparak meseleyi çözmeye çalışmıştır. Ancak bu teşebbüslerinden haberdar olan Muhâcirler toplantı mahalline gelerek iktidar yarışına katılmıştır. Muhâcirlerin de katılımıyla bu toplantı, devlet başkanının belirleneceği bir şûra toplantısına dönüşmüştür. Toplantıda Ensârın adayı daha önce tesbit edilen Sa'd b. Ubâde'dir. Muhâcirlerin daha önce böyle bir seçim için bir ön hazırlıkları olmadığı için aniden onlar adına toplantıya iştirak edenler arasından bir adayın tesbit edilmesi gerekmektedir. Muhâcirler adına toplantıya katılan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'den her birinin adaylığı söz konusu olmuştur.

Muhâcirler, bu seçim toplantısında sonuca giderken iki aşamalı bir yol izlemişlerdir: Önce hilâfetin Kureyş'in hakkı oldu-

234 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 580; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

ğunu ve bunun siyasal ve sosyal gerekçelerini ortaya koymuşlar; daha sonra da Ebû Bekir'in hilâfete en layık kimse olduğu konusunda Ensârı ikna etmişler ve böylece işin başında aday tesbiti ile enerjilerini tüketmemişlerdir.

Ashâbın her iki grubu da, hilâfet yarışı esnasında İslâm'a hizmetlerini bir argüman olarak kullanmalarına rağmen halifeyi belirleyici unsur, Câhiliyeden gelen kabile asabiyeti olmuştur. Gerçi bu asabiyet, belki de ümmetin birliğini temin etmiştir. Muhâcirler, halifenin Kureyş'ten olması gereğini bir takım siyasî, dinî ve sosyal gerçeklerden hareket ederek izah ettikten sonra, hâlâ davalarında ısrar eden Ensâra karşı Hz. Ebû Bekir'in *"İmamlar Kureyş'tendir."* hadisini toplantıya taşıması karşı tarafın son direncini de kırmıştır. Bu hadisin bu şekilde gündeme getirilmesi, o günkü şartlarda pratik bir fayda getirmesine rağmen, daha sonra bu nokta göz ardı edilerek bütün siyaset teorilerine hilâfetin Kureyşililiği hilâfetin olmazsa olmaz şartı olarak yansımıştır. Bu hadis, o gün ümmetin birliğini sağlaması açısından olumlu netice vermekle birlikte, her Müslüman bireye açık olan iktidar yolunu sınırlamış, daha sonra bunu istismar eden Şia tarafından ortaya atılan hilâfetin Ehl-i Beyt'e ait olduğu düşüncesi ise kapsamı iyice daraltmıştır.

Hz. Ömer, hemen hemen bütün tezleri ortaya koyan ve savununandır; hatta *'O, olmasaydı Hz. Ebû Bekir seçilemezdi.'* denilebilir. Buna mukabil Ensârın Ömer'i ise Hubâb'dır. Her ikisi de, zaman zaman ortamı sertleşttirmişlerse de, oradaki diğer zevatın sağduyulu davranması sonucu bir kavga olmadan seçim bitmiştir.

Biz, İslâm'ın temel siyaset prensiplerinden *"ehliyet"* ile *"istişare"*nin bu seçimde bir biçimde uygulandığı kanaatini taşıyoruz. Ehliyet prensibi şu şekilde uygulanmıştır:

Her grup İslâm'a hizmetlerini gündeme getirerek hilâfete kendisinin daha layık olduğunu savunmuştur. Müslüman bir toplumda İslâm'a hizmet ve temiz bir İslâmî geçmiş dışında adaylar kendilerinin bu işe daha layık olduklarını nasıl ifade edebilirlerdi. Âdeta onlar, biz İslâm'a şu şu hizmetleri yaptık;

bunları yapan bizler, yine bu toplum için birçok hizmete imza atacağız; yani yaptıklarımız yapacaklarımızın garantisidir, demektedirler. Peki devlet başkanlığı için sadece bu yeterli midir? Elbette yeterli değildir. Devlet başkanı olacak şahısta bir takım kişisel özellikler de bulunmalıdır. Ancak bu seçimde aday olarak ismi geçen sahâbîlerden hangisi için *'Kişisel yetersizlikleri itibariyle halife olamaz.'* diyebiliriz. Bu sahâbîlerden her biri, Hz. Peygamber hayatta iken önemli görevler üstlenmiş ve bunları hakkıyla yerine getirmişlerdir. Günümüz seçmenleri de adaylara oy verirken, eğer adaylar yeni siyaset sahnesine çıkmışsa onların projelerine ve kültür seviyelerine bakarak; eğer siyasette tanınan simalarsa, temiz geçmişlerini dikkate alarak oy vermektedirler ve adaylar da bu hususları propaganda malzemesi olarak kullanmaktadırlar. Ashâb da, bunun aynısını yapmıştır.

İstişare prensibi ise dar kapsamlı da olsa uygulanmıştır. Belki şöyle demek daha uygundur: Bu devlet başkanı tesbit şûrasına Ensârdan katılması gerekenlerin hepsi katılmışlar; ancak Muhâcirlerden katılım çok sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte bu toplantıdaki katılımın kapsamının sonraki halifelerin seçiminde uygulanan şûraya katılımın kapsamından daha geniş olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu bakımdan, *'Benû Sâide gölgeliğindeki bu toplantı, İslâm tarihinde bir halife seçimi esnasında gerçekleştirilen en kapsamlı şûradır ve Hz. Ebû Bekir de bu en kapsamlı şûranın seçtiği meşru halifedir.'* ifadesi yanlış olmaz.

O halde bu seçim, İslâmî prensiplerin tamamen göz ardı edilmediği ve fakat sonucunu kabile asabiyetinin etkilediği bir seçim olmuştur. Müslümanlar, Câhiliye döneminde kabile reislerini seçerken alışık oldukları siyasî gelenekleri çerçevesinde Hz. Ebû Bekir'i seçerek biat etmişlerdir. Hz. Ebû Bekir'e biat, İslâm'daki kıdemi ve Kureyş kabilesine mensup olması ile gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in onu namaz kıldırmakla görevlendirmiş olması, birlikte hicret etmeleri ve annelerimizden Hz. Âişe'nin babası olması onun seçimindeki diğer etkenlerdir. Ayrıca Hz. Ömer'in, hilâfetin kendilerine nübüv-

vet verilmiş bir kabileden olması gerektiği fikri de belirleyici bir unsur olmuştur. Dolayısıyla, Hz. Ebû Bekir'in seçiminde hem dinî unsurlar hem de asabiyet önemli rol oynamıştır.[235] Hevazin, Sakif gibi Kureyş'in dışında diğer güçlü kabilelerin seçime katılamamaları Kureyş'e; Hâşim Oğulları ve Ümeyye Oğulları gibi önemli ailelerin orada bulunmaması da Hz. Ebû Bekir'e iktidarın yolunu açmıştır. Tabiî ki temiz İslâmî bir geçmişe sahip olmayan kabile ve ailelerin ne kadar hilâfete aday olmaya hakları olduğu da ayrı bir noktadır. Teorik olarak herkesin hilâfete aday olma hakkı olmakla birlikte toplum açısından temiz bir geçmişe sahip olmak, hem adaylık ve hem de seçilebilmek için son derece önemli bir unsurdur.

Muhâcirlerin birkaç kişi ile seçime katılmış olmaları belki de onlar için bir lütuf olmuştur. Eğer böyle olmasaydı, aralarında hilâfete aday olabilecek herkes bu toplantıya katılabilseydi, Ensârın içine düştükleri kendi aralarında çatışmayı onlar da yaşayabilirdi. Mesela bu toplantıya Hz. Ali ve Hz. Osman katılsaydı Hz. Ebû Bekir'in seçilmesinin öyle çok kolay olmayacağı açıktır. Çünkü adaylar artacak Muhâcirler de kendi içlerinde ihtilafa düşerek karşı blok karşısında güçlerini kaybedeceklerdi.

Muhâcirler Ensârı ikna ederek hilâfeti almışlardır; fakat böylece iktidar kavgasını kendi bünyelerine taşımışlardır. Bundan sonra iktidar mücadelesi Muhâcirler içerisinde oluşan gruplar arasında olmuştur. Eğer iktidar kavgası Ensârla Muhâcirler arasında olsaydı, herhalde böyle bir mücadele İslâm âlemine daha çok zarar verirdi.[236] Özellikle hilâfetin en güçlü adaylarından ve bu konuda kendisini hak sahibi olarak gören Hz. Ali'nin halife olması gerektiğine inanan bir grup bu iddialarını siyaset sahnesinde sürekli gündemde tutmuş ve isteyerek ya da istemeyerek iktidar mücadelesinin ürettiği bir siyasî ve dinî ekol olan Şia'nın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

235 S. Abdülaziz Salim, *a.g.e.*, s. 422.
236 Ahmed Emin, *a.g.e.*, s. 253; Abdülkerim el-Hatib, *a.g.e.*, s. 166.

Benû Sâide gölgeliği toplantısında iki gruptan Muhâcirlerin/Kureyş'in iktidara gelmesinin bazı gerçeklerden dolayı daha isabetli olduğunu söylemiştik. Ayrıca, Ensârın iktidara gelmesi durumunda ortaya çıkabilecek bir başka noktayı da vurgulamak istiyoruz. İslâm'ın anlamsız Câhiliye kavgalarından kurtararak bir çatı altında barış içerisinde yaşamalarını sağladığı temelde Evs ve Hazrec olmak üzere iki gruba ayrılmış ve Hz. Peygamber hayatta iken zaman zaman Câhiliye duyguları depreşerek eski günlere dönebileceklerinin sinyallerini veren ve böylece daha kendi bünyelerinde sağlam bir birlik kuramayan Ensârın, iktidara geçince ümmetin birliğini ne kadar temin edeceği şüpheli bir noktadır.

Hâşim Oğullarının toplantıya katılmamaları ve böylece onların adayı Hz. Ali'nin seçilmemesi ümmet için bazı faydalar da sağlamış olabilir. Şöyle ki:

Rasûlullah (s.a.v.)'ın yakın bir akrabasının hilâfete seçilmesi, İslâm'ın dünyayla tanıştırdığı iki önemli prensibin (fertler arasındaki üstünlüğün temel ölçüsü takvadır; bir ırkın diğer bir ırka üstünlüğü yoktur.[237]) zedelenmesine ve daha yeni doğmakta ve yerleşmekte olan bu reformun tehlikeye düşmesine sebep olabilirdi.[238]

Hz. Ali'nin seçilmesi, veraset sisteminin İslâm tarafından benimsendiği ve iktidarın bir saltanat anlayışı içerisinde devam edeceği tarzında bir düşüncenin ortaya çıkmasına; ayrıca Müslümanların hem siyasî hem de dinî liderleri olan Hz. Peygamber'in ailesinden bir şahsın iktidara gelmesi, kutsal aile mefhumunun oluşmasına yol açabilirdi.

Halife ilk kez Hâşim Oğullarından seçilmiş olsaydı, onlar, dinî/ruhanî liderlikle birlikte dünyevî iktidarı da ele geçirmiş olacaklardı ki bu da, İslâm'da Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhban sınıfının oluşmasına neden olabilirdi. Bu ise, İslâm toplumu için bir felaket demekti. [239]

---

237 Hucurât, 49/13.
238 M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1113.
239 Nedvî, *a.g.e.*, s. 84.

Hz. Ebû Bekir'in Kureyş'in zayıf bir boyundan olması, gereğinden fazla güçlü Kureyş ailelerine dayanmadan devleti yöneteceği konusunda Ensâr için rahatlatıcı bir nokta olmuştur ve böylece onun siyaseti ve yönetim anlayışı, akrabalık ve kan bağlarından, kabile sisteminin geleneklerinden daha ziyade iman ve akide prensiplerine dayalı İslâmî bir çizgi takip edecektir.[240] Nitekim öyle de olmuştur; Hz. Osman döneminde bu çizgi kabilevî anlayışa yaklaşınca İslâm toplumunda önü alınamaz birtakım problemler ortaya çıkmıştır.

Halife seçimi esnasında ve sonrasında meydana gelen üç gruptan bahsedebiliriz. Birinci grup, Sa'd b. Ubâde'nin hilâfetini destekleyen Ensâr ve özellikle de Hazreclilerin oluşturduğu grup; ikincisi, netice olarak Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini kabul ederek ona biat eden Muhâcirler grubu; üçüncüsü ise, Hz. Ali'nin başını çektiği ve içerisinde Talha ile Zübeyr'in de bulunduğu Hâşim Oğulları ile bazı Ümeyye Oğullarının oluşturduğu grup.[241] Bu üç gruptan ilki hilâfet iddialarından vaz geçerek mücadelenin dışında kalmış; diğer iki grup -bu grubu Muhâcirler adı altında toplayabiliriz.- yeni gruplar ve fırkalar oluşturarak iktidar mücadelesine devam etmişler, hatta bu uğurda birbirlerinin kanlarını akıtmaktan geri durmamışlardır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra yapılan bu seçim, Arapların siyaset geleneği ile örtüşmektedir. Ancak Araplar, fetihler sonucu diğer medeniyetlerle tanışınca, o günkü dünyada hâkim gelenek olan saltanatı benimseyerek uygulamışlardır.

Sahâbe döneminde kurulan hilâfet rejimi, bu dönemin siyasî ve kültürel özelliklerini taşıyan bir yönetim biçimi olduğu için, hilâfet sisteminin İslâmî olmaktan çok o günkü Müslümanların dinî, siyasî ve kültürel bir çözümlemeleri olduğunu söyleyebiliriz; Benû Sâide çardağındaki olaylara, dinî olgudan öte siyasî bir olgu olarak bakmak daha isabetli olacaktır.

---

240 H. Cuayt, *a.g.e.*, s. 37.
241 M. Ebû Zehra, *a.g.e.*, I, 31; A. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, I, 281-282.

Bu bağlamda son olarak A. Cevdet Paşa'nın Kureyş'in iktidarını gerekli kılan sosyal ve siyasî şartlarla ilgili bir değerlendirmesini orijinal şekliyle aktarmak istiyoruz.

"Cumhûr-i Sahâbenin hilâfeti Kureyş'e tahsis etmeleri dahi mücerred sülâle-i Nebeviyyenin karâbet-i nesebiyye ile bilintisâb teberrük ve teyemmün için olmayıp belki Kureyş'in o zaman satvet ve kuvveti ve beyne'l-kabâil nüfûz ve itibarı olduğuna mebnî idi.

Çünkü: Hilâfet-i Nebeviyye, ehl-i İslâm arasında râbıta ve kelime-i vâhide üzere ictimalarına vâsıta olan bir emârettir. Emâret ise Cenab-ı Hakkın bir sır ve hikmetidir ki teessüsü dâima satvet ve kuvvet ile meşrûttur ve ondan maksad-ı aslî, def-i fesad ve hıfz-ı âsayiş-i bilâd ve tanzîm-i umûr-ı cihâd ile mesâlih-i âmmeyi hüsn-i tanzîm ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi satvet ve kuvvete menûttur. Âdet-i İlâhiyye bu vechile câri olagelmiştir...

Vakt-i saâdette ensar, büyük nusretlere muvaffak olduklarından emâret-i İslâmiyyeyi ihrâz ile kemâ fi's-sâbık dîn-i İslâm'a hizmet eylemek ümniyyesine/arzusuna düşmüşlerdi. Lâkin vehle-i ûlâda/ilk anda şûralarını gereği gibi fikir ve mülâhaza edememişler idi ki onların mukaddemki muvaffakiyetleri sâye-i Hazret-i Peygamberîde olup ondan sonra ahvâl, bütün bütün tağayyür ederek hod be hod/kendi kendilerine öyle büyük işlere muvaffak olamazlardı ve kendilerinin nüfûzu, Medine-i Münevvere civarında münhasır olup bunda kabâil-i Arabın Sa'd b. Ubâde'ye tâbi olmayacakları müsellemâttan idi. O zaman ise dîn-i İslâm, cezîretü'l-Arabın her tarafında münteşir olduğundan bilcümle kabâil-i Arab hakkında icrâ-yı nüfûz ile her yerde tanzîm-i mesâlih-i ümmet ve tenfiz-i ahkâm-ı Şerîat eylemek lâzım gelirdi. Bu iktidar o zaman Kureyş'e münhasır idi.

Eğerçi/her ne kadar zaman-ı câhiliyette cârî olan gayret-i kavmiyye yerine uhuvvet ve ittihad-ı İslâm kâim olmuş ise de Arablar beyninde ahvâl-i tabîiyyeden olan efkâr-ı asabiyye iktizâsınca hilâfet, herhangi kabileye geçse diğerleri onu kıskanarak itaatten ibâ/çekinmek ile millet-i İslâmiyye arasına tefrika düşmek melhûz ve hele Evs ve Hazrec'e serfürû etmeyecekleri/boyun eğmeyecekleri derkâr/aşikâr idi.

Amma Kureyş kabilesi, zaten satvet ve kuvvet sahibi olduktan başka öteden beri beyne'l-kabâil muhterem olup Resûl-i Ekrem dahi Kureyşî olmak hasebiyle Kureyş'in hükm-i meşrûu altına girmek sâir kabâile girân/ağır gelmezdi.

Fakat hilâfeti Kureyş'in on batnından bir batnı olan Hâşimîlere tahsîs etmeğe bir gûna/bir türlü mecbûriyet olmadığı halde muvâfık-ı hikmet değil idi. Zira hükûmetin te'sîsine sa'y eden kavmin efrâdı, hamur mayası gibidir ki ne kadar çok olursa onunla o kadar çok hamur mayalanır, ekmeğin büyüğü de hamurun çoğundan olur. Binaenaleyh bir hükûmetin müessisleri, ne kadar çok olursa o hükûmetin vüs'at ve şevketi o kadar ziyade olur.

Âlem-i kevn ü fesâdda âdetullah bu vechile cârîdir. Târih-i umûmî ve hikmet-i târihiyye dikkatle mütâlea olundukta bu dakîka/incelik vâzıh ve ayân olur."[242]

242 A. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, I, 282-283.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHÂCİRLER İLE HZ. ALİ'NİN HZ. EBÛ BEKİR'E BİATI

Bu bölümde Muhâcirlerin, özellikle de Hâşimîler ile Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatını inceleyeceğiz. Ancak meseleyi daha iyi tahlil edebilmek için, geçmiş bölümdeki olayların kısa bir özetini vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber (s.a.v.), on üç gün hasta yatıp, kendisinden sonraki devlet başkanı için ne yazılı ve ne de şifahî hiçbir belge bırakmadan H. 13-Rabiulevvel-11/8-Haziran-632 tarihinde yaklaşık olarak öğle namazına doğru vefat etmiştir. Ashâbın Ensâr grubu vefat haberini alır almaz, Hz. Peygamber'in imam olarak tayin ettiği şahıs olan Hz. Ebû Bekir'le birlikte öğle namazına dahi katılmadan Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için Benû Sâide örtmesinde toplandılar. Toplantı haberinin Hz. Peygamber'in evine ulaşması üzerine, Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde bir grup Muhâcirle birlikte toplantı mahalline gittiler ve uzun tartışmalardan sonra Ebû Bekir'e biat ettiler.

Bu toplantıya katılan -Sa'd b. Ubâde hariç- Ensârın ileri gelenleri ve orada bulunan Muhâcirler Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. 13-Rabiuevvel-11/8-Haziran-632 Pazartesi günü yapılan bu biattan sonra, Benû Sâide örtmesinde bulunmayan Ensâr ve Muhâcirlerin biat etmesi için, salı günü sabahleyin Hz. Ebû Bekir, Mescid-i Nebevîde minbere oturmuş ve öğleye kadar Muhâcirler, akşama kadar da Ensârın biatını almıştır.[1]

Rivayetler, salı günü biat işi bittikten sonra insanların, son görevlerini ifa etmek için Hz. Peygamber'in hücresine yöneldiklerini belirtmektedir.[2] Ancak burada bir soru akla gelmek-

1 İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 67; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 237, 240-241.
2 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 662; Taberî, *Tarih*, III, 211; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 195.

tedir: Acaba bütün Ashâb, biat tamamlanıncaya kadar Hz. Peygamber'in naşına hiç dokunmadılar mı? Yoksa bir taraftan biat işlemleri yürürken diğer taraftan yakınları, Hz. Peygamber'in techiz ve tekfin işlemlerini tamamladı ve biat bittikten sonra Ashâba sadece namaz kılma işi mi kaldı?

Bu konuda rivayetlerde açık bir bilgi olmamasına rağmen, bazı ipuçlarını değerlendirerek şöyle bir sonuca varabiliriz:

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'le birlikte Benû Sâide örtmesine giderken Hz. Peygamber'in naşı yanında Ali, Abbas, Fadl b. Abbas, Üsâme, Kusem ve bazı diğer akrabalarını bırakmıştı.[3] Elbette bunlar, Hz. Peygamber'in başında oturup ağıt yakmadılar; onlar da üzerlerine düşen vazifeleri bir yandan yerine getirmeye çalıştılar. Bize göre, bir tarafta biat işlemleri yürürken diğer tarafta da söz konusu bu şahıslar, Hz. Peygamber'i yıkayıp kefenleyerek defne hazır hale getirmişlerdir. Biat işlemi bittikten sonra sadece cenaze namazı ve defin işlemleri kalmıştır. Hz. Peygamber'i yıkayan ve kefenleyen şahıslar olarak rivayetlerin aynı isimleri vermesi ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin bu işlerde isimlerinin geçmemesi[4] bizim bu tezimizi güçlendirmektedir. Yani bu üç sahâbî, halife seçimi ve biat işleri ile uğraşırken, Hz. Peygamber'in diğer bazı yakınları da techiz ve tekfin işleriyle meşgul olmuşlardır.

Defin için, Hz. Ebû Bekir'in *"Ben Rasûlullah'ın 'Bir peygamber, ruhunu teslim ettiği yere defnedilir.' dediğini işitmiştim."* sözü üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat ettiği yatak kaldırılarak altına kabir kazılmış[5] ve Hz. Peygamber'in kabr-i şerifi vefat ettiği yer olan Hz. Âişe'nin hücresi olmuştu. Cenaze namazı

3 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236; İbn Haldun, *Tarih*, II, 487. Bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in naşı yatağının üzerine salı günü öğleden sonra konularak cenaze namazına başlanmıştır. (İbn Manzûr, *Muhtasar Tarihi Dimeşk*, nşr. R. Nehhâs v. dğr. , Dimeşk, 1404-1411/1984-1990, II, 398). Yukarıda verdiğimiz rivayet ile bu rivayeti birlikte değerlendirerek, cenaze namazının salı günü ikindiden sonra akşama doğru başladığını söylemek mümkündür.

4 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 662; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 278-279; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 260.

5 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 663; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 251; Beyhakî, *Delâil*, VII, 260; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 195;

için önce Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le birlikte hücre-i saâdetin alabileceğe kadar bir grup sahâbî girdi ve imamsız olarak herkes kendi başına namazlarını kıldılar. Önce erkekler, sonra kadınlar ve ardından da çocuk ve köleler bu şekilde grup grup hücre-i saâdete girip namazlarını ifa ettiler. Namazını bitirenler bir kapıdan çıkıyor, yeniler öteki kapıdan giriyorlardı. Bu şekilde cenaze namazı, salı günü gece yarısına kadar devam etti ve Hz. Peygamber (s.a.v.), salıyı çarşambaya bağlayan gece yarısı ebedî istiratgâhına konuldu.[6] Hz. Âişe de bunu şöyle ifade etmektedir: *"Salıyı çarşambaya bağlayan gece yarısı kürek seslerini duyunca Hz. Peygamber'in defnedildiğini anladık."*[7]

Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından gelişen bu olayların genel bir tablosunu çizdikten sonra, asıl konumuz olan Muhâcirler ile Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatı meselesine geçebiliriz.

---

6 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 663-664; İbn Kuteybe, *Maârif*, s. 166; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 243, 251; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 114; Taberî, *Tarih*, III, 213; Makdisî, *a.g.e.*, V, 67; Beyhakî, *Delâil*, VII, 260; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 8; İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 401; Yâfiî, *a.g.e.*, I, 52; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 237-238; İbn Haldun, *Tarih*, II, 487. Bu rivayetlerde defin zamanı olarak çarşamba gecesi verilmektedir ki, bu Araplara göre gecenin gündüzden önce gelmesinden kaynaklanmaktadır. Yani onlara göre gün, geceyle başlamaktadır. Dolayısıyla onların gün anlayışına göre, çarşamba gecesi, bize göre salı gecesidir. Nitekim bizim, perşembe gününün gecesine cuma gecesi dememiz bundan kaynaklanmaktadır. (Cem Zorlu, *"Tarih Boyunca Türklerde Takvim"*, Akademik Araştırma, sayı:1, Konya, 2001, s. 157.) Vâkıdî, İbnu'l-Cevzî ve İbnu'l-Esîr ise, Hz. Peygamber'in salı gecesi defnedildiğini belirtmişlerdir. (Makdisî, *a.g.e.*, V, 67; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 49; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 195.) Netice itibariyle, ilk rivayetler ile bu rivayetler aynı bilgileri vermektedir.

7 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 244; Taberî, *Tarih*, III, 213; İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 401.

1. Muhâcirlerin Biatı

Bu noktada cevabını aramaya çalışacağımız sorular şunlar olacaktır: Benû Sâide örtmesinde bulunmayan Muhâcirler ve özellikle de biata itiraz ihtimali olan Hz. Ali gibi şahsiyetler biat etmişler midir? Biat ettilerse ne zaman biat etmişlerdir? Bunlar arasında biatını geciktirenler olmuş mudur? Eğer biatta gecikenler olmuşsa bu süre ne kadardır?

Tarihî kaynaklar, Hz. Ebû Bekir'e biat etmek istemeyen birkaç kişiden bahsetse de asıl üzerinde durdukları şahsiyet potansiyel halife adayı olan Hz. Ali'dir. Çünkü Hz. Ali hem bu işe isteklidir; hem de siyasî arenada Şia'nın sembolleştirdiği şahsiyet olduğu için, istismara ve üzerinde dedikodu üretmeye en uygun karakterdir. Şia, iktidar mücadelesindeki ilk kahramanını yeterli siyasî, sosyal ve dinî donanıma sahip güçlü bir karakter olarak tarih sahnesine sunmak zorundadır. İşte bu noktada piyasaya sürülen asılsız rivayetlerden arındırarak olayların gerçek yönünü ortaya koymak oldukça zorlaşmaktadır. Tarihçilerin, rivayetleri bir hadisçi kadar hassas kriterlere tâbi tutmamaları, tarihî kaynaklara özellikle siyasî taraftgirlik ifade eden rivayetlerin çokça girmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda, tarih içerisinde Müslümanların iki önemli kolunu teşkil eden ve iktidar mücadelesinde genellikle biri iktidarı ötekisi ana muhalefeti temsil eden Ehl-i Sünnet ve Şia tandanslı rivayetlerin varlığı kaçınılmaz olacaktır. Siyasî bir ortamda doğarak daha sonra dinî bir kimlik kazanan Şia'nın, Ehl-i Sünnet karşısında konumunu güçlendirmek için bazı rivayetler piyasaya sürerek kaynaklara geçmesini sağlaması, özellikle taraf-

girlikten uzak, işin aslını ortaya koymaya çalışan araştırmacıların işlerini zorlaştırmaktadır. Bu takdirde takip edilecek metot; ele alınan olay iki grubun siyasî arenadaki çatışması ile ilgili bir olaysa, -burada her iki grup adına rivayet uydurma ihtimali yüksek olacağından- olayla ilgili direkt rivayetlerin yanısıra dolaylı rivayetlerdeki detaylardan da istifade ederek meseleyi gün ışığına çıkarmaya çalışmak olacaktır. Çünkü uydurma rivayetlerde amaca hizmet etmesi için direkt bilgiler verildiği için, dolaylı rivayetlerdeki detaylar, bazen bize çok daha sihhatli bilgiler vermektedir.

Özellikle Hz. Ali'nin biatı ile ilgili rivayetler tamamen birbirine zıt bilgiler içermektedir. Bu rivayetlerden bir kutupta olanı Şia'nın düşüncesini yansıtırken, diğer kutubu ise Ehl-i Sünnet'in düşüncelerini ortaya koymaktadır. Biz, bu iki kutuptaki bilgiler üzerinde, siyaset arenasında sürekli karşı karşıya gelen bu iki bloğun müdahalesinin olabileceği ihtimalini düşünerek, bu iki grupta yer alan rivayetlerin arasını bulmaya yönelik bir yol izlemeye çalışacağız.

Kaynaklar, Benû Sâide örtmesinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin dışında bir grup Muhâcirin varlığından bahsetmektedirler. Bunlar arasında Hz. Osman'ın[1] ve Abdurrahman b. Avf'ın[2] ismi de geçmektedir. Osman ile Abdurrahman'ın, seçimin ilk aşamasında değil; ama Ebû Bekir'in adaylığının kesinleşmesinden sonra buraya katıldıkları kanaatindeyiz. Zira bu iki sahâbî de Medine toplumunun ileri gelen şahsiyetlerinden ve aşere-i mübeşşereden[3] oldukları için, eğer işin başında orada bulunsalardı kesinlikle müzakerelerde söz alarak konuşurlar ve aday gösterme esnasında da isimleri adaylar arasında geçerdi. O halde bunlar oraya en erken Hz. Ebû Bekir'in adaylığı kesinleştikten sonra gelmişlerdir. Ve orada bulunan Muhâcirler arasında Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine karşı çı-

---

1 İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 5.

2 Vâkıdî, *Ridde*, s. 44; Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578-579; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 123; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 12; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

3 Hz. Ömer'in şûrasındaki kişilerin tamamının aşere-i mübeşşereden olması, bu şahsiyetlerin hilâfet için potansiyel aday olduklarını ortaya koymaktadır.

kan ve biat etmeyen kalmamıştır. Peki ya diğer Muhâcirler ilk gün ne yapmakta idiler?

Bu soruya cevap olabilecek bazı bilgilerin bulunduğu bir rivayeti ve benzer bazı rivayetleri burada aktararak değerlendirmek istiyoruz. İlk rivayet, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde yaptığı bir konuşmadır. Bu hutbesinde Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesini şöyle anlatmaktadır:

"...Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman, Ali, Zübeyr ve onlarla birlikte bazı kimseler Fâtıma'nın evinde; Ensârın bütün ileri gelenleri Benû Sâide örtmesinde ve Muhâcirler de Hz. Ebû Bekir'in etrafında ayrı ayrı toplanmışlardı. Bunun üzerine Ebû Bekir'e: *'Haydi şu kardeşlerimiz Ensârın yanına gidelim!'* dedim. Birlikte onları görmek için yola koyulduk. Yolda, Bedir'e katılmış iki salih zatla karşılaştık. Onlar: *'Ey Muhâcirler! Nereye gidiyorsunuz?'* diye sorunca, *'Şu kardeşlerimiz Ensârın yanına gidiyoruz.'* karşılığını verdik. Onlar: *'Geri dönün, onların yanına gitmeyin, siz kendi işinize bakın!'* deyince, biz de: *'Vallahi, onların yanına gideceğiz.'* karşılığını verdik ve yolumuza devam ederek oraya ulaştık. Bir de baktık ki Ensâr Benû Sâide örtmesinde bir toplantı yapıyor... Sesler yükselip birbirine karışmıştı. İhtilafın büyüyeceğinden endişe etmeye başlayınca, Ebû Bekir'e: *'Uzat elini sana biat edeyim.'* dedim, o da elini uzattı; ben de biat ettim. Ardımdan Muhâcirler ve Ensâr da ona biat ettiler..."[4]

Kaynaklar bu rivayeti, İbn Abbas, Ubeydullah b. Utbe b. Mesûd, İbn Şihâb ez-Zührî... senedi ile aktarmışlardır. Zehebî, bu rivayeti aynı şekilde aktardıktan sonra yine bu senetle Hz. Ömer'in ağzından biraz farklı bir rivayet nakletmektedir:

"Ali ile Zübeyr ve beraberindekiler bize katılmamışlardı. Ensâr ise bizden ayrı olarak Benû Sâide örtmesinde toplanmıştı. Muhâcirler de Ebû Bekir'le birlikte idiler. Bu esnada biz Rasûlullah'ın evinde idik. Bir de ne görelim; adamın biri: *'Ey Ömer! Dışa-*

4 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 442-444; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 658-659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahih*, VIII, 27; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 64; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215-216; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6-8; Suyûtî, *Tarih*, s. 87; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 31.

rı çık!' diye duvarın arkasından bağırıp duruyor. Dışarı çıkınca, o adam: *'Ensâr, (Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için) bir araya gelmiş. Aramızda harbe yol açacak bir iş olmadan onlara yetişin!'* dedi...."[5]

Bu rivayetin bir benzeri ise şöyledir:

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman, Ensâr grubu, Benû Sâide örtmesinde Sa'd b. Ubâde'nin etrafında toplanmış; Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr ve Talha, Fâtıma'nın evine çekilip oturmuşlar; Abdüleşhel Oğullarından Üseyd b. Hudayr'la birlikte diğer Muhâcirler de Ebû Bekir'e katılmışlardı. Bir adam Ebû Bekir ile Ömer'e gelerek: *'Şu Ensâr topluluğu, Sa'd b. Ubâde'nin etrafında Benû Sâide örtmesinde toplanmışlar. İnsanların size ihtiyacı var; durum içinden çıkılamaz bir hal almadan onların yanına varın!'* dedi. Bu esnada ailesi kapıyı kapatmış Rasûlullah'ın defin işleriyle uğraşıyordu. Ömer diyor ki: Bu haber gelince, Ebû Bekir'e: *'Haydi şu kardeşlerimiz Ensârın yanına gidelim de ne yapıyorlar bir bakalım!'* dedim."[6]

Daha önce ele alarak farklı yönlerini değerlendirdiğimiz, yine böyle bir gruplaşmayı ifade eden bir başka rivayet ise şöyledir:

Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün bir konuşma yaparak, onun yerine bir halifenin seçilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu konudaki düşüncelerini ortaya koymalarını insanlardan istemişti. Onlar da bunu kendisine yarın ileteceklerini belirterek dağılmışlardı. İşte bu kararlaştırma neticesinde *"Hz. Peygamber'in vefatından bir gün sonra, Muhâcirlerden bir grup, Ebû Bekir'in yanında; bir grup Ensâr da Benû Sâide örtmesinde Sa'd b. Ubâde'nin yanında toplandılar. Ali b. Ebî Tâlib ise, aralarında Zübeyr b. Avvâm'ın da bulunduğu bir grup Hâşim Oğulları ile birlikte kendi evinde Peygamber'in vefatından dolayı üzgün bir halde oturuyordu. Medine'nin dört bir yanından bütün Müslümanlar, Muhâcirler ile Ensâr arasındaki konuşmaları dinlemek için toplandılar..."*[7]

---

5 Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 11.
6 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 656; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235.
7 Vâkıdî, *Ridde*, s. 32; İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 4.

Her üç rivayeti birlikte değerlendirdiğimiz zaman şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ashâb, gruplar halinde üç ayrı yerde toplanmışlardır:

1-Hz. Peygamber'in hücresinde Ebû Bekir'in başkanlığında Muhâcirler;

2-Benû Sâide örtmesinde Sa'd b. Ubâde'nin başkanlığında Ensâr;

3-Hz. Fâtıma'nın evinde Ali'nin etrafında toplanmış Hâşim Oğulları.

Rivayetlerdeki, *"Hz. Peygamber vefat ettiği zaman..."* ifadesi ve ardından gelen Benû Sâide örtmesindeki toplantı ile ilgili bilgiler, bu gruplaşmanın Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün meydana geldiği izlenimini vermektedir. Son rivayette ise, böyle bir gruplaşmanın vefattan bir gün sonra olduğu belirtilmektedir. Herhalukarda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Bir tarafta Ebû Bekir başkanlığında Muhâcirler; diğer tarafta Sa'd b. Ubâde başkanlığında Ensâr ve bir diğer tarafta ise Ali başkanlığında Hâşimîler. Böyle bir gruplaşma, siyasî bir bloklaşmadan öte Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından Ashâbın, ileri gelen şahsiyetler etrafında bir araya gelmelerini ifade etmektedir. Hz. Ömer, olayları yaşayıp gördüğü için âdeta üst taraftan o günün bir fotoğrafını çekmektedir. Bu üçlü cepheleşmeden birinci ve ikincisine anlam vermek kolaydır. Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in naşını defnetmek için toplanan Hz. Ebû Bekir'in de içerisinde bulunduğu Muhâcirler grubudur; ikincisi ise, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için Benû Sâide örtmesinde toplanan Ensâr grubudur. Ancak burada, Hz. Ali ile Hâşimîlerin hemen Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün Hz. Ali etrafında bir grup oluşturarak toplanmaları siyasî bir bloklaşma anlamını çağrıştırmaktadır ki, hemencecik o gün böyle bir bloklaşmanın nasıl oluştuğuna cevap vermek oldukça zordur. Eğer hemen vefat günü böyle bir gruplaşma varsa, bunun kökenlerini Hz. Peygamber'in döneminde aramak ge-

rekecektir. Çünkü böyle siyasî bir bloklaşma sabahtan akşama olabilecek sıradan bir olay değildir.

Bize göre, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün hemen böyle siyasî bir bloklaşmanın olması mümkün gözükmemektedir. Eğer *'Böyle bir cepheleşme olmuştur veya olabilir.'* dersek, bunun köklerini Hz. Peygamber döneminde aramak ve bulmak zorundayız. Ancak biz biliyoruz ki, Rasûlullah döneminde Ashâb arasında bu tür bir cepheleşmeden ve Hz. Peygamber hayatta iken siyasî bir hizipleşmeden bahsetmek mümkün değildir. Müslümanların, tartışmasız maddî ve manevî liderleri hayatta iken bir iktidar mücadelesine girmelerine ve onun bir gereği olarak partileşmelerine, hem duygusal -ki karizmatik liderlere bağlılığın duygusal yönü ağır basmaktadır- hem de reel-politik açıdan ihtimal vermiyoruz. O halde bu rivayetlerin Hz. Ali ve Hâşimîler grubundan bahseden noktaları başka bir şekilde izah etmek gerekmektedir. Çünkü Hz. Ali ile diğer yakınlarının Hz. Peygamber'in evinde onun defni ile meşgul olduklarını belirten rivayetler[8] daha makul ve gerçekçidir. Peygamberleri vefat eder etmez, herhalde Müslümanlar için en uygun olan davranış, her grubun bir tarafa çekilip siyasî bir mücadelenin hesaplarını yapmak değil, hemen sevgili dostları için son görevi yerine getirmek üzere onun evine koşmak olmalıdır. Nitekim Muhâcirler ve yakın akrabaları son görevlerini ifa etmek için Hz. Peygamber'in evinde toplanmışlar; ancak Ensâr, iktidar mücadelesini zamansız başlatarak olayların normal seyrinin dışına çıkmasına neden olmuş ve böylece bir gruplaşma ortaya çıkmıştır.

Dikkat edilirse bu gruplaşmayı nakleden rivayetler, İslâm tarihinde hizipleşmenin öncüsü olarak tanınan Şia'nın olmasını istediği şekildedir: Şia'nın ilk kahramanı Hz. Ali, Hz. Peygamber vefat eder etmez hilâfet hakkını almak için hiç vakit kaybetmeden grubunu toplamıştır. Diğer tarafta ise, Hz. Ebû

8 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 262; Taberî, *Tarih*, III, 201, 219; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 11; Mes'ûdî, *Tenbîh*, s. 284; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 192; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235-236; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 11; İbn Haldun, *Tarih*, II, 487.

Bekir ve ekibi yerini almıştır. Ensâr ise böyle bir mücadelenin vaz geçilmez bir parçasıdır.

Vefatın ilk günü böyle bir cepheleşmeden bahsedemeyeceğimize göre, o günkü olayları bir kez daha tasvir edelim: Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in yakın akrabaları ile birlikte Hz. Âişe'nin hücresinde techiz ve tekfin işlemleri ile uğraşırken Ensârın Benû Sâide örtmesinde Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için toplandığını haber alır almaz olaya müdahale etmek için beraberindeki Hz. Ömer, kendilerine yolda katılan Ebû Ubeyde ve bir grup Muhâcir ile birlikte toplantı yerine giderek uzun tartışmalar sonucu orada bulunan sınırlı sayıdaki Ensâr ve Muhâcirin biatını alarak halife seçilmiştir. Ali, Abbas, Fadl b. Abbas, Üsâme ve defin işlemleri ile meşgul olan Rasûlullah'ın diğer yakınları bu meşguliyetlerinden dolayı Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün yapılan Benû Sâide örtmesindeki bu ilk biata katılamamışlar ve dolayısıyla ilk gün biat da edememişlerdir. Biz, Hz. Peygamber'in techiz ve tekfini ile uğraşan Hz. Ali ve beraberindekilerin ilk gün Rasûlullah'ın yanında kaldıklarını, şayet ayrıldılarsa bunun bir toplantı yapacak kadar çok uzun süreli olmadığı kanaatini taşıyoruz. Dolayısıyla ilk gün, Hz. Ali ve Hâşimîlerin Hz. Fâtıma'nın evinde toplanmaları mümkün değildir ve böyle bir toplantı yapmaları için bir neden de yoktur. Eğer Hz. Ali'nin siyasî amaçlı bir toplantı yapması söz konusu ise, bu ancak, Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin kesinleşmesinden sonra olabilir ki, böyle bir toplantının da ikinci gün olabileceğini düşünüyoruz. İşte pek çok sorunun cevabı bu ikinci gündeki olayların seyrinde mündemiçtir. O halde biz, Benû Sâide örtmesindeki biata katılamayan diğer Ensâr ile Muhâcirlerin biatı ne zaman alınmıştır? Bu şahıslar, Mescid-i Nebevîde yapılan genel biata katılmışlar mıdır? Ya da muhalif bir grup olarak ayrı mı hareket etmişlerdir? sorularına cevap arayabiliriz.

el-İmâme ve's-Siyâse yazarı, konuya ışık tutabilecek şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

"Ensâr, Ebû Bekir'e biat ederken Hâşim Oğulları, Ali b. Ebî Tâlib'in; Ümeyye Oğulları, Osman'ın; Zühre Oğulları ise Sa'd

ile Abdurrahman b. Avf'ın etrafında Mescid-i Nebevîde toplanmışlardı. Zübeyr b. Avvâm da Hâşim Oğulları ile birlikte idi. Annesi Safiyye bint Abdilmüttalib'den dolayı kendisini onlardan kabul ediyordu... İnsanlar kendisine biat ettikten sonra Ebû Bekir, Ebû Ubeyde (ve Ömer) ile birlikte Mescid-i Nebevîye geldi. (Halkın grup grup oturduklarını gören) Ömer:

'Bakıyorum da parça parça gruplar halinde toplanmışsınız. Haydi, kalkın da Ebû Bekir'e biat edin! Ben ve Ensâr ona biat ettik zaten.' deyince, Osman ve yanındaki Ümeyye Oğulları kalkarak Ebû Bekir'e biat ettiler. Ardından Sa'd ve Abdurrahman b. Avf ile beraberlerindeki Zühre Oğulları da kalkarak Ebû Bekir'e biat ettiler. Fakat Ali ve Abbas b. Abdilmüttalib ile yanlarındaki Hâşim Oğulları ise evlerine çekip gittiler; Zübeyr b. Avvâm da onlarla birlikte idi..."[9]

Bir başka rivayet bu olayın öncesini tamamlamaktadır:

"Ebû Bekir'e biat edilince, (Benû Sâide örtmesindeki) cemaat grup grup Mescid-i Nebeviye geldiler. Orada akşama kadar oturdular; akşam olunca da, herkes evine dağıldı. Ensârdan bir grup ile Muhâcirlerden bir grup bir araya gelerek, aralarında geçen olaylardan ve tatsız tartışmalardan dolayı birbirlerini kınadılar."[10]

Bu rivayetlere göre, Benû Sâide örtmesinde biat bittikten sonra Ashâb, Mescid-i Nebevîye gelmişlerdi. Bu esnada mescitte bulunan Müslümanlar öbek öbek oturmuş gruplar halinde kendi aralarında sohbet ediyorlardı. Ashâbın tekbir sesleri üzerine olaya müttali olarak[11] mescide gelen Hz. Ali de Hâşim Oğulları ile birlikte bir köşeye oturmuştu. Böylece mescitte üç grup oluşmuştu:

1-Hz. Ali'nin etrafında Hâşim Oğulları;

2-Hz. Osman'ın etrafında Ümeyye Oğulları;

3-Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Abdurrahman b. Avf'ın etrafında Zühre Oğulları.

9 *İmâme*, I, 28; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.
10 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.
11 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 246-247; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263.

Ashâb bu şekilde sohbet ederken, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde ile birlikte Benû Sâide örtmesinden mescide geldiler ve Hz. Ömer, kendisinin ve Ensârın Ebû Bekir'e biat ettiklerini belirterek bu grupları biata davet etti. Bunun üzerine Hz. Ali ve beraberindekiler hariç, o esnada Mescid-i Nebevide bulunan bütün Ashâb biat ettiler. Bu rivayetlere göre, Benû Sâide gölgeliğindeki biatdan sonra burada aynı günün akşamüstü ikinci bir biatlaşma olmuştur. Salı günü ise, bütün Medine halkının biatı alınacaktır. O halde, Kureyş'in ileri gelen kollarından olan Ümeyye Oğulları ve Zühre Oğulları ve diğer Muhâcirler pazartesi günü akşama doğru Hz. Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. Eğer ilk oturumda Abdurrahman b. Avf ile Hz. Osman'ın varlığını kabul edecek olursak, onların burada kabilelerine öncülük yapmak ve Ebû Bekir'in hilâfetini kabul ettiklerini bir kez daha vurgulamak için biatlarını yenilediklerini söyleyebiliriz. Şüphenin ve endişenin kol gezdiği böyle bir ortamda bu tavır çok doğal ve gerçekçidir.

Bu rivayete göre, Ali, Abbas, Zübeyr ve diğer Hâşim Oğullarının biatı genel biata kalmıştır. Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün meydana gelen olayları bu şekilde ortaya koyduktan sonra, ikinci gün meydana gelen olaylara geçebiliriz. İşte Hz. Ömer'in bir gruplaşma tarzında ortaya koyduğu üç gruptan ilk ikisi -daha önce belirttiğimiz gibi- pazartesi günü, sonuncusu olan Hâşim Oğullarının Hz. Fâtıma'nın evinde Hz. Ali'nin etrafında toplanmaları ise, bize göre genel biatın yapıldığı salı günü olmuştur. Daha sonra detaylı olarak ele alacağımız üzere, ilk biat teklifini reddeden Ali ve Hâşim Oğulları bir durum değerlendirmesi yapmak için Hz. Fâtıma'nın evinde toplanmışlardır. Hz. Ali ve Hâşim Oğulları ile ilgili olayların bundan sonraki gelişimini *"Hz. Ali'nin Biatı"* başlığı altında ele alacağız. Şimdi kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyenler olarak isimleri zikredilen bazı şahsiyetlerin ne zaman biat ettiklerini ele almak istiyoruz.

a. Hz. Ebû Bekir'e Biatını Geciktiren Şahsiyetler

Rivayetleri arasında Şiî karakterli rivayetlerin de olduğu maruf olan Ya'kûbî, Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyenlerin bir listesini vermektedir:[12]

1-Ali b. Ebî Tâlib, 2-Abbas b. Abdilmüttalib, 3-Fadl b. Abbas, 4-Zübeyr b. Avvâm, 5-Halid b. Saîd, 6-Mikdâd b. Amr, 7-Selman el-Fârisî, 8-Ebû Zerr el-Ğifârî, 9-Ammâr b. Yâsir, 10-Berâ b. Âzib, 11-Übeyy b. Ka'b, 12-Ebû Süfyân b. Harb.

M. Taberî de biat etmeyenlerle ilgili olarak benzer bir rivayet aktarmaktadır:

"O gün, bir grup Hazrecli ile birlikte; 1-Sa'd b. Ubâde, 2-Hâşim Oğulları ile birlikte Ali b. Ebî Tâlib, 3-İki oğlu (Hasan ve Hüseyin), 4-Rasûlullah'ın amcası Abbas ve oğulları, 5-Zübeyr, 6-Talha, 7-Selman, 8-Ammâr, 9-Ebû Zerr, 10-Mikdâd ve diğer bazı Muhâcirler, 11-Halid b. Saîd b. el-As Ebû Bekir'e biat etmediler; ancak sonra hepsi biat ettiler. Kimileri ona biat etmede acele etti; kimileri de bir müddet gecikti. Tarihçiler, Sa'd b. Ubâde'nin biat etmeden vefat ettiğini söylemektedirler. Bazıları da cinlerin onu öldürdüğünü belirtmişlerdir..."[13]

Bu rivayetin başında geçen *"o gün"* ifadesi ile genel biatın yapıldığı gün kasdedildiği kanaatindeyiz. Zira daha önce belirttiğimiz gibi, Benû Sâide örtmesindeki biat oldukça dar kapsamlıdır ve sadece, o esnada orada bulunan sınırlı sayıdaki Müslüman bu biata iştirak etmiştir ve bu isimleri söz konusu edilen şahıslardan hiç birisi orada bulunmamaktadır. Muhtemelen Benû Sâide gölgeliğindeki biattan sonra akşamüzeri mescitte yapılan biata da bu şahıslardan çoğu, ya orada olmadıkları için ya da Hz. Ali ile beraber hareket ederek biat etmemişlerdir.

Yine M. Taberî, tek tek isim vermeksizin Sa'd b. Ubâde ile Hazrec ve Kureyş'ten bir grubun Hz. Ebû Bekir'e önce biat etmediklerini; fakat daha sonra Sa'd hariç hepsinin biat ettiğini belirtmektedir.[14]

---

12 Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 124-126.
13 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241.
14 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 231.

Bu iki rivayeti birleştirdiğimiz zaman, Hz. Ebû Bekir'e ilk gün biat etmeyenlerin şöyle bir listesi karşımıza çıkmaktadır:

1-Ali b. Ebî Tâlib, 2-Hasan b. Ali, 3-Hüseyin b. Ali, 4-Abbas b. Abdilmüttalib, 5-Fadl b. Abbas, 6-Kusem b. Abbas, 7-Zübeyr b. Avvâm, 8-Talha b. Ubeydullah, 9-Halid b. Saîd, 10-Mikdâd b. Amr, 11-Selman el-Fârisî, 12-Ebû Zerr el-Ğifârî, 13-Ammâr b. Yâsir, 14-Berâ b. Âzib, 15-Übeyy b. Ka'b, 16-Ebû Süfyân b. Harb, 17- Sa'd b. Ubâde, 18-Diğer Hâşim Oğulları ve bazı Muhâcirler.

Sa'd b. Ubâde, Berâ b. Âzib, ve Übeyy b. Ka'b hariç bu rivayetlerde isimleri verilen şahısların hepsi Muhâcirdir ve bu şahısların biatı konusunda, bir kaçı hariç müstakil bir bilgi yoktur. Biatları hakkında kaynaklarda bilgi verilen şahsiyetler, Ali b. Ebî Tâlib, Übeyy b. Ka'b, Ebû Süfyân b. Harb, Sa'd b. Ubâde ve Halid b. Saîd'dir. Biz bunları ayrı ayrı ele alacağız. Diğer isimleri ise Hz. Ali ile birlikte hareket eden bir grup olarak değerlendirirsek, bu şahsiyetlerin biatları da Ali'nin biatıyla ya eş zamanlı ya da biraz önce veya sonra olacaktır. Dolayısıyla Hz. Ali'nin ne zaman biat ettiği tesbit edilirse, bu şahsiyetlerin biat zamanları da belirlenmiş olacaktır.

M. Taberî'nin rivayetinden de anlaşılmaktadır ki, Sa'd b. Ubâde hariç ilk aşamada biat etmeyenler de daha sonra biat etmişlerdir. Dolayısıyla bu noktada Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyenlerden değil, biatını geciktirenlerden bahsetmek uygun olacaktır. O halde Hz. Ebû Bekir'e biatta geciken bir grup sahâbi vardır ve mesele, tamamen bu şahısların ve Hz. Ali ile birlikte hareket eden bir diğer grubun biatının -eğer bir gecikme varsa- ne kadar geciktiğinde düğümlenmektedir.

Bu şahsiyetler arasında biatı ile ilgili en az bilgi bulunan şahsiyet Ensârdan Übeyy b. Ka'b'dır. Onun Benû Sâide örtmesine gelip, hilâfetin Muhâcirlerin hakkı olduğunu belirterek Hz. Ebû Bekir'in seçimine destek olduğunu aktarmıştık.[15] Bu rivayetten hareketle Übeyy b. Ka'b'ın Hz. Ebû Bekir'e o es-

15 İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13.

nada biat ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu rivayette onun biat etmediğini belirten bir ifade olmadığı gibi, onun hem bu desteği verip hem de biat etmemiş olması düşünülemez. Ayrıca Übeyy'in biat etmemesi veya biatını geciktirmesi için ortada herhangi bir siyasî ve sosyal sebep gözükmemektedir.

b. Halid b. Saîd'in Biatı

Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi üzerine Ümeyye Oğullarının bir kolu olan Ebû Uhayha Oğullarından Halid ve kardeşleri Amr ile Ebân, Hz. Peygamber'in görevli olarak tayin ettiği yerlerden görevlerini bırakarak Medine'ye döndüler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in tayin ettiği kişiler olarak bu görevlere kendilerinden daha layık kimselerin olmadığını söyleyerek iltifat etmesine ve görevlerine dönmelerini istemesine karşılık onlar, *"Biz Ebû Uhayha Oğullarıyız. Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra kimseye âmillik yapmayız."* diyerek, bir bakıma onun hilâfetini benimsemediklerini ifade ettiler.[16] Bu şahıslardan Amr ile Ebân'ın açıkça muhalefet ettiklerine ve Hz. Ebû Bekir'e biat etmediklerine ilişkin herhangi bir bilgiye sahip değiliz. O halde bu iki zatın hilâfetini benimsemeseler de Ebû Bekir'e biat ettiklerini söyleyebiliriz. Fakat bunlardan Halid, açıkça Ebû Bekir'in aleyhinde faaliyette bulunmuştur. Şimdi bu konuyla ilgili rivayetleri ele alarak değerlendirelim.

Halid b. Saîd'in[17] biatı ile ilgili ise şu bilgiler verilmektedir:

Olayı Halid'in kızı Ümmü Halid şöyle anlatmaktadır: "Babam, Ebû Bekir'e biat edildikten sonra âmil olarak bulunduğu

---

16 İbn Sa'd, *a.g.e.*, IV, 361; İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 422-423; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe*, I, 47; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 72.

17 Ebû Saîd Halid b. Saîd b. el-As b. Ümeyye, Hz. Ebû Bekir'den sonra İslâm'ı kabul eden sahâbîdir. Buna göre, İslâm'a üçüncü veya dördüncü giren şahıstır. Habeşistan'a hicret etmiş ve daha sonra oradan dönerek Hz. Peygamber'le birlikte bütün gazvelere iştirak etmiştir. Sonra Rasûlullah onu Yemen'e âmil olarak göndermiş; Hz. Peygamber vefat edinceye kadar bu görevinde kalmış; Hz. Ebû Bekir'in hilâfete geçmesiyle bu görevi bırakarak Medine'ye geri dönmüştür. Şam fetihleri esnasında h. 14/m. 635 senesinde şehid olmuştur. (İbn Abdilberr, *İstiâb*, II, 420-424; Ziriklî, *a.g.e.*, II, 296).

Yemen'den Medine'ye dönmüştü. Medine'ye girince kendisini karşılayan Ali ile Osman'a: *'Ey Abdümenaf Oğulları! Siz varken bu işi başkalarının üstlenmesine nasıl razı oldunuz ?'* diye sordu.

Ömer, Halid'in bu sözü kendisine ulaşınca, hemen Ebû Bekir'e giderek haber verdi. Ebû Bekir, Halid'in böyle bir söz söyleyeceğine ihtimal vermezken, Ömer, Halid'in bunu yapabileceğini iddia ediyordu. Halid, üç ay Ebû Bekir'e biat etmeden Medine'de ikamet etti.

Sonra bir gün Ebû Bekir, öğle vakti evinde iken ona uğrayarak selam verdi. Halid selama mukabele ederek:

'Sana biat etmemi ister misin?' diye sorunca Ebû Bekir: *'Müslümanların kabul ettikleri faydalı ve uygun bir şeyi senin de kabul etmeni isterim, tabiî ki.'* karşılığını verdi. Bunun üzerine Halid: *'Akşam buluşalım da sana biat edeyim.'* dedi. O vakit mescide gelerek, Ebû Bekir'e minberde iken biat etti..."[18]

Rivayetteki Halid'in Hz. Ali ile Hz. Osman'a hitap ederken *"Ey Abdümenaf Oğulları!"* diyerek tarihî Hâşimî-Emevî rekabetine rağmen müşterek ataları Abdümenaf'a vurgu yaparak yeni halife Hz. Ebû Bekir'in kabilesi Teym Oğullarına karşı bu iki aileden ortak tavır koymalarını ve birlikte hareket etmelerini istemektedir.

Belâzurî, benzer bir rivayeti Medâinî'den aktarmış; ancak üç ay sonra değil de altı ay sonra biat ettiğini söylemiştir ve ardından, Medâinî dışındaki tarihçilerin bu süreyi iki ay olarak verdiklerini belirtmiştir.[19] Câhız ise aynı rivayeti aktarmakla birlikte, Halid'in ne kadar süre biat etmediğinden bahsetmemiştir.[20] Ancak o, bir başka yerde olayın detaylarını vermeden sadece Halid'in altı ay biat etmediğini belirtmiştir.[21] İbn Ebi'l-Hadîd de, benzer bir rivayet aktarmış; fakat onun bir sene biat etmediğini söylemiştir.[22]

18 İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 348.
19 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 270.
20 Câhız, *a.g.e.*, s. 190.
21 Câhız, *a.g.e.*, s. 167.
22 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 17.

Ya'kûbî ise Halid'in biatı ile ilgili olarak şöyle bir rivayet aktarmaktadır:

"Halid b. Saîd, (Ebû Bekir'e biat edildiği zaman) Medine'de yoktu. Medine'ye gelince, Ali'nin yanına giderek, *'Haydi gel sana biat edeyim! Vallahi, insanlar arasında hiçbir kimse, Muhammed'in makamına senden daha layık değildir.'* demiştir. Bu esnada Ali b. Ebî Tâlib'in etrafına bir grup insan toplanmış, Halid'i ona biat etmeye davet ediyordu. Ali onlara: *'Saçlarınızı traş ederek şu şahsa gidin! (Yani biat işi tamamlanmıştır; gidin Ebû Bekir'e biat edin!)'* dedi; ancak üç kişi hariç kimse ona gitmedi."[23]

Makdisî ise Halid'in Hz. Ebû Bekir'e üç ay biat etmediğini belirtmiş, ancak bunun sebebi konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir.[24]

Bu rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Halid Medine'de olmadığı için genel biat günü diğer Müslümanlarla birlikte Hz. Ebû Bekir'e biat edememiştir. Bugünlerde Medine'de olmamasının sebebi ise, Hz. Peygamber tarafından Yemen'e âmil olarak gönderilmiş olmasıdır.[25] İşte bundan dolayı o, ilk günlerde biat etme imkânı bulamamıştır. İ. Sarıçam, Emevîlerin bir kolu olan Ebû Uhayha Oğullarından Halid'in biat etmemesini, Ümeyye Oğullarının Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine muhalefet etmeleri bağlamında ele almış ve olayı, bir kabile rekabeti olarak vermiştir.[26] Biraz sonra ele alacağımız gibi, Ebû Süfyân'ın tavrından da anlıyoruz ki, Ümeyye Oğulları, Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini hazmedememişlerdir. Câhız da Halid'in bu tavrını, bir Câhiliye geleneği olan asabiyet, soy-sop iddiası ve bu duyguların bir tezahürü olarak değerlendirmektedir.[27] Netice olarak, Halid'in Medine'de olmadığı için genel biata katılamadığını ve Medine'ye döndükten sonra da bir Emevî olarak Ebû

23 Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 126.
24 Makdisî, *a.g.e.*, V, 95.
25 Makrîzî, *a.g.e.*, s. 72.
26 İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara, 1997, s. 227.
27 Câhız, *a.g.e.*, s. 190, 192.

Bekir'e biatı hazmademediği için bir müddet biatını geciktirdiğini söyleyebiliriz.

Belâzurî'nin rivayetinde geçen altı ay ifadesinin, Ali'nin biatı geciktirme süresi olarak kaynaklarda çokça zikredilen altı ay rakamıyla aynı olması oldukça dikkat çekicidir. Ya'kûbî'nin zikrettiği rivayet ise, Şiî özellikler taşımaktadır.

c. Ebû Süfyân'ın Biatı

Biat etmeyenler veya daha doğru bir ifade ile biatını geciktirenler arasında Ebû Süfyân'la ilgili pek çok kaynakta bilgi bulunmaktadır. Şimdi bunları detaylı bir şekilde ele alalım.

Ebû Süfyân'ın biatı ile ilgili birbirlerine benzeyen rivayetleri üç grupta toplayabiliriz. Birinci grup rivayetler şu şekildedir:

"Ebû Süfyân Ali ile Abbas'ın yanına gelerek, *'Ey Ali! Kureyş'in en zayıf kabilesinden bir adama biat ettiniz ha?! Yönetimi Ebû Kuhâfe'nin oğluna vermekten hoşnut musunuz? Neden bu işi Kureyş'in en zayıf ve en küçük kabilesine bıraktınız? Vallahi, istersen ona karşı bütün Kureyş'i harekete geçirir ve burayı süvari ve piyadelerle doldururum!'* deyince, Hz. Ali:

'Ben bunu istemiyorum. Yazıklar olsun sana Ey Ebû Süfyân! Müslümanlar, memleketleri uzak olsa da ve aralarında akrabalık bağları bulunmasa da birbirlerine yardımcı olurlar. Münafıklar ise, memleketleri yakın olsa da ve birbirleriyle akrabalık bağları bulunsa da birbirlerini aldatırlar. Sen hâlâ İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlığa ve onları aldatmaya devam ediyorsun! Bu, onlara hiçbir şekilde zarar vermez! Biz Ebû Bekir'i bu işe (hilâfete) layık gördüğümüz için biat ettik.' karşılığını verdi."[28]

İkinci grup rivayetler:

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman Ebû Süfyân Medine'de değildi. Hz. Peygamber, onu sadaka toplaması için göndermiş-

28 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 271; Taberî, *Tarih*, III, 209; Ebu'l-Ferec, *el-Eğânî*, nşr. A. A. Mühennâ-S. Y. Câbir, Beyrut, 1415/1995, VI, 370-371; İbn Abdilberr, *İstiâb*, IV, 1679; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 65; Makrîzî, *a.g.e.*,s. 55.

ti. Medine'ye dönerken yolda Medine'den gelmekte olan bir adamla karşılaştı. Adam ona: *'Muhammed öldü.'* deyince, *'Peki, yerine kim geçti?'* diye sordu. Adam da, *'Ebû Bekir'* cevabını verince, Ebû Süfyân: *'İki müstez'af Ali ile Abbas ne yapıyorlar?'* diye sordu. Adam: *'(Hiçbir işe karışmadan) Oturuyorlar!'* karşılığını verince Ebû Süfyân:

'Vallahi, eğer hayatta kalırsam, o ikisinin nesillerini yüceltece-ğim. Ben ancak kanın dindirebileceği bir toz bulutu görüyorum!' dedi. Ebû Süfyân Medine'ye gelince, şehrin sokaklarında şu şiiri okuyarak dolaşmaya başladı:

'Hâşim Oğulları! Hakkınızı yedirmeyin insanlara!
Özellikle Teym b. Mürra ya da Adiyy'den olanlara
İdarecilik ancak sizindir, sizin olacak;
O, sadece Ebû Hasan Ali de kalacak.'

Ömer, Ebû Süfyân'ın bu yaptıklarını duyunca, Ebû Bekir'e:

'Şu adam Medine'ye dönmüş, ortalığı karıştırıyor. Peygamber, İslâm'a karşı (mal vererek) onun gönlünü ısındırmıştı. Topladığı sadakayı ona bırak!' dedi. Ebû Bekir de böyle yaptı. Bunun üzerine Ebû Süfyân razı oldu ve Ebû Bekir'e biat etti."[29]

Üçüncü grup rivayetler:

"Bütün halk Ebû Bekir'e biat edince, Ebû Süfyân: *'Ey Abdümenaf ailesi! Vallahi, ben, ancak kanın yatıştırabileceği bir toz bulutu görüyorum. Ebû Bekir nasıl olur da sizin işlerinizi üstlenebilir? Nerede o iki müstaz'af? Nerede o iki zelil insan, Ali ile Abbas? Nasıl oluyor da bu iş, Kureyş'in en zayıf kabilesine kalıyor?'* şeklinde bir konuşma yaptı ve ardından Ali'ye dönerek, *'Uzat elini, sana biat edeyim! Vallahi, eğer istersen, burayı ona karşı süvari ve piyadelerle doldururum.'* dedi. Ali bu teklifini reddedince, Ebû Süfyân Mütelemmis'in bir şiirini ona okudu:

'İsteyerek kabul eder yere çakılmayı ancak,
İki zelil varlık; mahallenin eşeği ile kazık.
Çakılmanın ötesinde, boynuna ip de geçirilir eşeğin,

29 İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 11.

Vura vura başı yarılsa da ağlayanı yoktur kazığın.'

Bu şiir üzerine Ali onu azarlayarak, *'Allah'a yemin edirim ki, sen bununla fitne çıkarmayı arzuluyorsun! Ve sen hâlâ İslâm'a kötülük yapmak istiyorsun. Bizim senin nasihatına ihtiyacımız yok!'* karşılığını verdi."[30] Tabersî de ana çatıyı bozmadan bazı Şiî motifler ilave ederek benzer bir rivayeti kitabında aktarmaktadır.[31]

Bir diğer rivayete göre ise, Ebû Süfyân, Hz. Ali'nin biat teklifini kabul etmemesi üzerine, aynı teklifi Hz. Abbas'a götürmüş, o da gülerek, *"Ali'nin kabul etmediğini ben mi kabul edeceğim?!"* demiş ve teklifi reddetmiştir.[32]

Bu rivayetler arasında ikinci grup içerisinde zikrettiğimiz rivayetler, diğerlerinden farklı olarak, Ebû Süfyân'ın biat esnasında Medine'de olmadığını, sadaka toplamak için Hz. Peygamber tarafından görevlendirildiğini belirtmektedir. Belâzurî bu farka şu şekilde işaret etmektedir:

"Medâinî'ye göre, Ebû Süfyân Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman Medine'de yoktu. Hz. Peygamber, onu sadaka toplaması için göndermişti... Vâkıdî ise, *'Bizim ekolün tarihçileri, Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman Ebû Süfyân'ın Medine'de olduğu konusunda icma etmişlerdir.'* demektedir."[33]

Ancak biz, olayların seyrini dikkate alarak Ebû Süfyân'ın biat esnasında Medine'de olmadığı kanaatini taşıyoruz. Çünkü rivayetlere göre Ebû Süfyân, olaya müdahale ettiği zaman Hz. Ebû Bekir'e biat edilmişti ve bu biatlarından dolayı Hz. Ali'yi ve Hz. Abbas'ı sorgulayıp kınamaktadır. Dolayısıyla biat günleri Ebû Süfyân Medine'de değildir. Eğer o, Medine'de olsa idi, kesinlikle köşesine çekilip oturmaz, bir şekilde Hz. Ebû Bekir'e biata engel olmaya çalışırdı. Biat günlerinde halkı yönlendirmek ve böyle çalkantılı bir ortamda amaca ulaşmak, artık iktidarın sahibinin belli olduğu istikrar ortamlarından daha

30 Taberî, *Tarih*, III, 209; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189.
31 Tabersî, *a.g.e.*, s. 145.
32 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 577-578; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 7.
33 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 271; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 73.

kolaydır ve insanı daha çabuk ve risksiz neticeye götürür. İbnü'l-Kelbî de Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Ebû Süfyân'ın Medine'de olmadığını belirtmektedir.[34]

Her üç grup rivayette de Ebû Süfyân, Teym kabilesini hor görerek Ebû Bekir'in halife seçilmesini hazmedemediğini açıkça ilan etmiş ve Kureyş'in ileri gelen boylarından Hâşim Oğullarının iktidarı ele geçirmeleri için Abbas ile Ali'yi kışkırtarak onlardan medet ummuştur. Ve o, işi daha da ileri götürerek, Hz. Ali'den yüz bulamayınca Hz. Abbas'tan yardım istemiştir. Câhiliye döneminde aristokrat bir sülale olan Emevîlerin o günkü temsilcisi konumundaki Ebû Süfyân, Câhiliyeden gelen iktidarın aristokrat aileler arasında paylaşımı geleneğinin bozulmasından endişe duymaktadır. Ona göre, iktidarın yegâne sahipleri her zaman soy-sop ve sayıca güçlü olan sülaleler olmalıdır. Bu gelenek çerçevesinde kalındığı takdirde elbette bir gün kendi ailesine de sıra gelecektir. Ancak gelenek bozulur ve bu aristokrat anlayışın dışına çıkılarak Müslümanların genelinin onayıyla da olsa her hangi bir kabileden bir halife seçilirse, bu olay, aristokrat aileler için sonun başlangıcı olacaktır. Onun bu çabalarından, hâlâ kabilecilik anlayışından kurtulamadığı anlaşılmaktadır. O, Kusayy'ın soyundan gelmeyen[35] Teym kabilesinden bir şahsın halife seçilmesini aristokrat geleneğe aykırı bulmaktadır.

Ebû Süfyân, bu Câhilî aristokrat yapının korunması için, Emevî-Hâşimî rekabetini[36] bir an unutarak, bir nesil önce aynı çatı altında toplandıkları dedeleri Abdümenaf'ın[37] ismini gündeme getirip, bu davayı gütmeleri için Hâşimîleri kışkırtmaktadır.[38] Zira o, ilk İslâm toplumu içerisinde hilâfet davası

34 Makrîzî, *a.g.e.*, s. 73.
35 M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1113.
36 Bu rekabetin detayları için bk. İ. Sarıçam, *a.g.e.*, s. 88 vd.
37 Abdümenaf'ın üç oğlu vardı: Hâşim, Abdüşems ve Muttalib. Bunların içerisinde en nüfuzlu ve şöhretli olanı, Hâşim idi. Aile içerisinde rekabet Hâşim ile yeğeni Ümeyye b. Abdişems arasında *"sikâye"* ve *"sidâne"* görevleri ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır.
38 İ. Sarıçam, *a.g.e.*, s. 226.

güdebilecek bir konuma sahip değildi; İslâm uğrunda canını, malını feda etmiş ve Hz. Peygamber'le birlikte nice sıkıntılara katlanmış pek çok sahâbî varken, İslâm'a girmesi, Mekke fethine kadar gecikmiş ve pek çok savaşta Müslümanlara karşı savaşmış ve ordu komutanlığı yapmış bir kişinin, aristokrat bir aileden gelse bile ne halife adayı olması ve ne de Müslümanlar tarafından iktidara getirilmesi mümkün değildir. O, *'Madem şu anda ben seçilemiyorum; o halde bu aristokrat yapı bir şekilde korunursa elbette bir gün bize de sıra gelir.'* düşüncesini taşımaktadır.

Ebû Kuhâfe de, oğlunun halife seçildiğini duyduğu zaman, *"Buna, Hâşim Oğulları, Abdüşems ve Muğîre Oğulları, razı oldu mu?"*[39] diyerek, güçlü kabileler tarafından böyle bir tepkinin olabileceğini dile getirmiş ve bu aristokrat yapıya vurgu yapmıştır. İşte bu çerçevede Ebû Süfyân'ın bütün çabası da Câhiliyeden tevarüs olunan statükoyu korumaktır; yoksa Hâşim Oğullarının ve özellikle de Ali'nin hakkını korumak değildir. Kaldı ki, Hâşimîler ile Ebû Süfyân'ın temsil ettiği Emevîler arasındaki Câhiliye döneminden gelen rekabetin kökleri çok derindir. Nitekim kısa bir süre sonra Emevîler, iktidar mücadelesinde Muâviye ile birlikte yerlerini alacaklar ve iktidarı ele geçirerek bu aristokrat yapıyı tekrar kuracaklardır.

Taberî'nin aktardığı, "Ebû Bekir halife olunca, Ebû Süfyân: *'Bizimle Ebu'l-Fasîl arasında bir problem yok; ancak bu Abdümenaf Oğullarını ilgilendirir!'* demiş; ona: *'Oğlunu vali tayin etmiş.'* denince de: *'Sila-i rahmi gözetmiştir!'* karşılığını vermiştir."[40] şeklindeki rivayet de, Ebû Süfyân'ın, Hz. Ali'nin hakkını korumak için değil iktidardan pay sahibi olamadığı için böyle bir tepki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yukarıda geçen rivayetlerden birisinde, Ömer'in teklifi üzerine Ebû Bekir'in hazineye ait zekat mallarını Ebû Süfyân'a vermesi ve bunun üzerine onun bu muameleden hoşlanarak muhalefetinden vaz geçerek Ebû Bekir'e biat etmesi de oldukça dikkat çekicidir.

---

39 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 183-184; Belâzurî, *a.g.e.*, 272-273; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V 10; Suyûtî, *Tarih*, s. 92.

40 Taberî, *Tarih*, III, 209.

Ebû Süfyân ya Medine'de olmadığı için ya da Ebû Bekir'e bazı Câhilî duygularla karşı çıktığı için ilk günlerde biat etmemişse de, daha sonra -söz konusu ettiğimiz ikinci grup rivayetin sonunda da belirtildiği gibi- Hz. Ebû Bekir'e biat etmiştir. Yalnız Ebû Süfyân, daha önce Medine'ye geldiği halde kızgınlığından dolayı biatını bir müddet geciktirmiş de olabilir.

Ebû Süfyân'ın, Kureyş'in en zayıf kabilelerinden olan Teym Oğullarından Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine, Câhiliye düşüncelerinden kaynaklanan bu itirazları ve kışkırtmaları karşısında Hz. Ali, içtimaî ve dinî sorumluluk bilinciyle hareket ederek Müslümana yakışan bir tavır sergilemiştir. O, ümmetin birliğinin sağlandığı bu aşamadan sonra muhalefetin anlamsızlığını idrak ederek Ebû Süfyân'ın kışkırtmalarına asla prim vermemiş ve onu fitne çıkarmak ve İslâm'a düşmanlık yapmakla suçlamıştır.

Ebû Süfyân'ın Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine itiraz ederken ilk çaldığı kapının Hz. Ali olması, onun iktidarın en güçlü adaylarından birisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu rivayetlerdeki bilgilerden Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın daha ilk günlerde Hz. Ebû Bekir'e biat ettiklerini anlıyoruz. Çünkü Ebû Süfyân Medine'de değilse bile onun dönüşü aylarca gecikmemiştir ve geldiği zaman zaten her ikisi de Hz. Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Ali ile Hâşim Oğullarının biatları gecikmişse bile bu gecikmenin -daha sonra ele alacağımız gibi- altı ay olması mümkün değildir. Gecikmenin altı ay olduğunu esas alarak olaya baktığımız zaman, Ebû Süfyân'ın en az altı ay sonra Medine'ye geldiği sonucu çıkar ki, bunu destekleyen ne bir rivayet vardır, ne de başkentte siyaset bu kadar ısınmışken Ebû Süfyân gibi bir zatın Medine'den bu kadar süre ayrı kalması makul gözükmektedir. Ayrıca bu kadar süreden sonra Ebû Süfyân'ın Ali ile Abbas'ı tahrik etmeye çalışmasının anlamının ve faydasının olmayacağı aşikârdır; bu gerçeği Ebû Süfyân'ın da göz ardı etmesi düşünülemez.

Zübeyr b. Avvâm hariç biat etmeyen diğer sahâbîler ile ilgili, nasıl ve ne zaman biat ettiklerine dair kaynaklarda bilgi yok-

tur. Zübeyr hakkındaki rivayetleri, Hz. Ali'nin biatı ile ilgili rivayetler içerisinde değerlendireceğiz. Diğer sahâbîlerin Hz. Ali ile birlikte hareket ettiklerini düşünecek olursak, onların biatının Hz. Ali'nin biatı ile eş zamanlı olduğunu söyleyebiliriz ve buna göre biz, Hz. Ali'nin biatı meselesini bir neticeye bağladığımız zaman onların biatı da bir neticeye bağlanmış olacaktır.

2. Hz. Ali'nin Biatı

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in defin işleriyle meşgul olduğu için ilk gün biat edemediğini tesbit etmiştik. Bir kere daha şu noktayı belirtmemizde fayda vardır: Bütün kaynaklar er veya geç Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini ittifakla belirtmektedirler; biat etmediğini söyleyen hiçbir kaynak yoktur. Buradaki problem, Hz. Ali'nin ne zaman biat ettiğidir. İşte bu noktada birbirine zıt pek çok rivayet karşımıza çıkmaktadır. Biz bu birbirine zıt rivayetleri ele alırken, her bir rivayette bir hakikat payı olma ihtimalini gözeterek meseleyi ele alacağız ve ona göre bir değerlendirme yapacağız. Şimdi bu rivayetleri ele alarak değerlendirelim.

Hz. Ali'nin biatı ile ilgili rivayetleri iki grupta ele almak mümkündür. Birinci grup rivayetler, Hz. Ali'nin genel biatın yapıldığı salı günü Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini söylemektedirler. İkinci grup içerisinde topladığımız rivayetler ise, Hz. Ali'nin biatını geciktirdiğini ifade etmektedir. Ancak bu gruptaki rivayetler, bu gecikmenin süresi konusunda bir bütünlük arzetmezler.

a. Hz. Ali'nin Salı (Genel Biat) Günü Biat Etmesi

Bu grup içerisinde ilk dikkat çeken rivayet Taberî ile İbnu'l-Esîr'in aktardığı bir rivayettir:

"Ali evinde oturuyordu. Ansızın biri çıkıp geldi ve ona: *'Ebû Bekir, biat almak için mescitte oturmuş, (halkı bekliyor.)'* deyince, aceleden üzerine dış kıyafetini almadan iç kıyafetiyle dışarı çık-

tı; çünkü o, biatta geç kalmak istemiyordu. Biat ettikten sonra Ebû Bekir'in yanına oturdu. Dış kıyafetlerini getirmesi için bir adam gönderdi; adam onları getirince giydi ve mescitte oturmaya devam etti."[1]

Rivayet, biraz abartılı gibi gözükmektedir. Rivayetteki, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat için bu kadar acele etmesine ve hatta toplum içerisine çıkılamayacak kadar basit bir kıyafetle koşuşturmasına anlam vermek oldukça zordur. Madem o, biata bu kadar hevesli ve biat karşısında bu kadar hassas idiyse, neden ilk gün bir fırsatını bulup da biat etmedi? sorusu akla gelmektedir. Nitekim o, ilk gün biat haberini alınca mescide gelmiş ve Hz. Ömer'in biat teklifini reddetmiştir.[2] Sanki rivayet, biata direnen bir Hz. Ali portresi çizen Şia tandanslı rivayetlere bir misilleme izlenimini vermektedir.

Bu grup içerisinde daha makul bir rivayeti Belâzurî aktarmaktadır:

"Ebû Bekir mescide gelmiş ve halk orada kendisine biat etmişti. Hâlâ Rasûlullah (s.a.v.)'ın cenazesini yıkamakla meşgul olan Abbas ile Ali, mescitten gelen bu tekbiri işitince, Ali: *'Bu da ne?'* dedi.

Abbas: *'Böyle bir şey (hilâfet), asla kaçırılmaz (Kim hilâfeti reddedebilir ki). İşte bundan dolayı ben, sana söylemem gerekenleri daha önce söylemiştim zaten.'* karşılığını verdi."

Rivayetin bu kısmı ile bundan sonraki kısmı arasında bir zaman farklılığı olduğunu düşünüyoruz. İlk bölümdeki olaylar pazartesi günü meydana gelmişken devam eden bölüm – kanaatimizce- salı günü cereyan etmiştir.

"Ali evden çıkarak Ebû Bekir'in yanına geldi ve: *'Ey Ebû Bekir! Bizim de bu işte bir hakkımız olduğunu düşünmedin mi?'* diye sitem etti. Bunun üzerine Ebû Bekir: *'Bilakis düşündüm; fakat fitne çıkmasından korktum. Meğer büyük bir iş yüklenmişim.'* karşılığını verdi. Ali:

1 Taberî, *Tarih*, III, 207; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189.
2 *İmâme*, I, 28; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.

'Rasûlullah'ın seni namaz kıldırmakla görevlendirdiğini ve mağarada iken iki kişiden ikincisi olduğunu biliyorum. Ancak bu işte bizim de hakkımız olduğu halde bize danışılmadı. Allah seni bağışlasın!' diyerek Ebû Bekir'e serzenişte bulundu ve ardından biat etti."[3]

İbn Sa'd ise, biattan bahsetmemekle beraber Belâzurî'nin rivayetindeki bazı noktaları tamamlayan benzer bir rivayet aktarmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, Abbas, Ali'ye: *'Ey Ali! Hadi gel, ben ve burada bulunanlar sana biat edelim. İnisiyatif bizde iken bu işi yaparsak, hiçbir kimse buna karşı çıkamaz!'* deyince, Ali: *'Biri mi var? Yani bizim dışımızda birileri bu işe tamah eder mi?'* karşılığını verdi. Abbas ise: *'Zannedersem, vallahi olacak!'* dedi.

Ebû Bekir'e biat edilip (Benû Sâide örtmesindeki) insanlar mescide gelince, Ali tekbir sesini işitti ve: *'Bu nedir?'* diye sordu. Abbas: *'İşte bu, seni çağırdığım; fakat senin bana karşı çıktığın şeydir!'* karşılığını verdi. Bunun üzerine Ali: *'Bu, olabilir mi?'* diye sorunca Abbas: *'Böyle bir şey (yani hilâfet hiçbir kimse tarafından) asla reddedilmez!'* karşılığını vermiştir."[4]

Rivayetin sonunda Hz. Ömer, olayın geçtiği zamanla ilgili olarak şunları söylemektedir: *"Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman, Ebû Bekir yanından ayrılmış, Ali, Abbas ve Zübeyr yanında kalmışlardı. İşte bu sözleri Abbas, o zaman söylemiştir."*

Bu rivayetlerdeki olayların daha iyi anlaşılabilmesi için daha önce aktardığımız iki rivayeti bir kez daha hatırlatmak istiyoruz. Bunlardan ilkini *el-İmâme ve's-Siyâse* yazarı ile İbn Ebi'l-Hadîd aktarmaktadır:

"Ensâr, Ebû Bekir'e biat ederken Hâşim Oğulları, Ali b. Ebî Tâlib'in; Ümeyye Oğulları, Osman'ın; Zühre Oğulları ise Sa'd ile Abdurrahman b. Avf'ın etrafında Mescid-i Nebevîde toplanmışlardı. Zübeyr b. Avvâm da Hâşim Oğulları ile birlikte idi. Annesi Safiyye bint Abdilmüttalib'den dolayı kendisini onlardan kabul ediyordu... İnsanlar kendisine biat ettikten son-

3 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263.
4 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 246-247; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 76.

ra Ebû Bekir, Ebû Ubeyde (ve Ömer) ile birlikte Mescid-i Nebevîye geldi. (Halkın grup grup oturduklarını gören) Ömer:

'Bakıyorum da parça parça gruplar halinde toplanmışsınız. Haydi, kalkın da Ebû Bekir'e biat edin! Ben ve Ensâr ona biat ettik zaten.' deyince, Osman ve yanındaki Ümeyye Oğulları kalkarak Ebû Bekir'e biat ettiler. Ardından Sa'd ve Abdurrahman b. Avf ile beraberlerindeki Zühre Oğulları da kalkarak Ebû Bekir'e biat ettiler. Fakat Ali ve Abbas b. Abdilmüttalib ile yanlarındaki Hâşim Oğulları ise evlerine çekip gittiler; Zübeyr b. Avvâm da onlarla birlikte idi..."[5]

Diğer rivayeti ise, Zübeyr b. Bekkâr ile İbn Ebi'l-Hadîd aktarmaktadır:

"Ebû Bekir'e biat edilince, (Benû Sâide örtmesindeki) cemaat grup grup Mescid-i Nebeviye geldiler. Orada akşama kadar oturdular; akşam olunca da, herkes evine dağıldı."[6]

Şimdi, Hz. Ali'nin biatı ile ilgili en makul ve gerçekçi rivayet olarak kabul ettiğimiz Belâzurî'nin rivayeti ile İbn Sa'd'ın rivayetini diğer rivayetlerle birlikte ele alarak pazartesi günü öğleden sonra başlayan ve salı günü Hz. Ali'nin mescide gelerek biat etmesine kadar devam eden olayların hem bir panoramasını ortaya koyalım, hem de bazı tesbitlerde bulunalım.

Hz. Peygamber vefat ettiği zaman, yakınları Hz. Âişe'nin hücresinde defin işlemleri ile meşgul olurlarken Ensârın toplantı haberi gelmiş ve Ebû Bekir ile Ömer, Benû Sâide örtmesine doğru yola koyulmuşlardı. Ali, Abbas ve Zübeyr'in de içerisinde bulunduğu bir grup sahâbî Hz. Peygamber'in defin işlemleri ile meşgul oluyorlardı. Ensârın neden toplandığını tahmin eden ve Ebû Bekir ile Ömer'in toplantıya katılmaları ile bir halifenin seçilebileceğini düşünen Abbas, Ali'ye biat teklifinde bulunmuş, Ali de, bu işin kendi hakları olduğundan dolayı kimsenin hilâfete tamah etmeyeceğini düşünerek bu teklifi reddetmiş ve bunu, *"Bizim dışımızda birileri bu işe tamah eder*

5 *İmâme*, I, 28; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.
6 Zübeyr b. Bekkâr, *a.g.e.*, s. 578; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 8.

mi?" sözleriyle açık bir biçimde ortaya koymuştur. Ancak bir müddet sonra Abbas'ın tahmin ettiği şey gerçekleşmiş ve insanlar Benû Sâide örtmesinde Ebû Bekir'e biat ettikten sonra mescide gelerek, önemli bir meselenin halledilmesinin getirdiği rahatlığı ve sevinci ifade etmek için tekbir getirince, olay açıklığa kavuşmuş ve şahsın kimliği bilinmese bile bir biatın gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber'i techiz ve tekfin ile meşgul olan Ali ile Abbas, mescitten tekbir seslerini işitince, Ali *"Bu da ne?"* diyerek şaşkınlığını izhar etmiştir. Çünkü hilâfet beklentisi içerisinde olan, bunu bir hak olarak gören ve Abbas'ın biat teklifi karşısında bu düşüncesini *"Bizim dışımızda birileri bu işe tamah eder mi?"* sorusu ile ifade eden Hz. Ali, Ensârın toplantı haberi gelince, kendilerini Hz. Peygamber'in naşı ile başbaşa bırakarak Benû Sâide örtmesine giden Ebû Bekir ile Ömer'in bir halife seçimine teşebbüs edeceklerini beklemediği gibi en azından önemli bir gelişmeden kendilerini haberdar edeceklerini umuyordu. Hz. Ali, hele bu önemli mesele halife seçimi ise, Hz. Peygamber'in akrabası olan Hâşimîlerin önde geleni olarak kendisine danışılmadan bir kararın verileceğini tahayyül bile edemiyordu. Ancak Abbas ve Ali bir gerçekle karşı karşıya kalmışlardı.

Bu gerçekle karşı karşıya kalan Hz. Ali ve Hz. Abbas, mescide gelerek orada toplanan Müslümanlara katıldılar. Mescitte sohbet halkaları oluşmuş ve bir grup Müslüman da -ki bunlar Hâşim Oğulları idi.- Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın etrafında bir halka oluşturmuşlardı. Müslümanlar bu şekilde kendi aralarında sohbet ederken Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde Benû Sâide örtmesinden mescide teşrif ettiler. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e biat edildiğini söyleyerek, oradaki Müslümanların da biat etmelerini istedi. Hz. Ali, Hz. Abbas ve diğer Hâşim Oğulları hariç, orada bulunan bütün Ashâb Hz. Ömer'in bu davetine icabet ederek Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler. Daha sonra, akşam olunca herkes evine dağıldı.

Biz bu ilk karşılaşmada Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir arasında herhangi bir diyaloğun olduğunu düşünmüyoruz. Hz. Ali hiç-

bir şey söylemeden ve biat da etmeden bir durum değerlendirmesi yapmak için evine çekildi. İşte Hz. Ömer'in hutbesinde aktardığı üç gruptan en sonuncusu olan Hz. Ali başkanlığında Hâşim Oğulları grubu, bunların pazartesi akşamı Mescid-i Nebevîde Hz. Ömer'in biat teklifini reddederek Hz. Fâtıma'nın evine çekilip oturmaları sonucu oluşmuştur. Bu toplantı, halife seçiminde bir oldubitti ile karşılaşan Hâşim Oğulları'nın Hz. Ali başkanlığında bir durum değerlendirmesi için yaptıkları bir istişârî toplantı niteliğindedir. İçeriği itibariyle siyasî olmakla birlikte bu grup bir siyasî muhalefet bloğunu ifade etmemektedir. Zira rivayetler, hem Hz. Ali'nin hem de Hâşim Oğulları'nın uzun süreli bir muhalefetinden bahsetmezler.

Belâzurî'nin aktardığı rivayette[7] geçen Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali arasındaki diyalog ise, genel biatın yapıldığı salı günü, Hz. Ebû Bekir'in bu toplantıdan haberi olması üzerine onu mescide çağırmasından sonra gerçekleşmiştir. Mescitte aralarında geçen benzer bazı diyalogları da yeri geldikçe aktaracağız. Şimdi bu diyalogdaki bazı ifadeleri değerlendirelim.

Hz. Ali, *'Rasûlullah'ın seni namaz kıldırmakla görevlendirdiğini ve mağarada iken iki kişiden ikincisi olduğunu biliyorum.'* ifadeleri ile Hz. Ebû Bekir'in bu işe layık olduğunu kabullenmekte ve bunu itiraf etmektedir; onun beklentisi, halifenin belirlenmesi gibi önemli bir hususta en azından kendisiyle istişare edilerek bir kararın çıkmasıdır. Yalnız burada, Hz. Ali'nin Benû Sâide örtmesindeki seçim esnasında Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde büyük rol oynayan argümanların aynısını tekrar etmesi dikkat çekicidir. Anlaşılan o ki, seçimin bütün detayları Hz. Ali'ye bildirilmiştir.

Hz. Ali, *'Ey Ebû Bekir! Bizim de bu işte bir hakkımız olduğunu düşünmedin mi?'* ifadesiyle bir haktan bahsetmektedir. Bu hak, herkesin sahip olduğu halife olma hakkıdır. Hz. Ali de diğer her bir Müslüman birey gibi aday olma ve halife seçilme hakkına sahiptir. Ve o, Hz. Peygamber'in yakını ve o günkü top-

7 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263.

lumun önemli şahsiyetlerinden biri olması dolayısıyla bu hakkını daha da güçlü görmektedir. Hz. Ali, kendine göre doğru bir yaklaşımla, bu konuda kendisinin de hak sahibi olduğunu *'Bu işte bizim de hakkımız olduğu halde bize danışılmadı.'* diyerek belirtmekte ve Ebû Bekir'e sitem etmektedir.

Bu sitemlere karşılık Hz. Ebû Bekir ise, *'Bilakis bu işte bir hakkın olduğunu düşündüm; fakat fitne çıkmasından korktum.'* şeklinde cevap vererek, olayların hızlı ve kendi inisiyatifinin dışında gelişmesinden istişare etmeye fırsat ve zamanın olmadığını vurgulamaktadır. Daha önce incelediğimiz gibi, Hz. Ömer de acilen işe müdahele etmemeleri ve Ebû Bekir'e biat etmemeleri durumunda bir fitnenin çıkmasından korktuğunu belirtmiştir.[8]

Belâzurî'nin rivayetinin baş kısmında geçen, Hz. Abbas'ın *"İşte bundan dolayı ben, daha önce sana söylemem gerekenleri söylemiştim!"* ifadesi, aralarında daha önceki bir konuşmayı hatırlatmaktadır. İbn Sa'd'ın rivayetinde bu kısım biraz açıklanmakla birlikte kaynaklarda Abbas ile Ali'nin kendi aralarında birkaç kez hilâfet konusunu gündeme getirdiklerine dair bilgiler vardır. Bu konu ile ilgili aralarındaki ilk diyalog, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün belki de Rasûlullah'ın vefatından birkaç saat önce meydana gelmiştir. Bu konuşmada Hz. Abbas, Hz. Ali'ye kendisinden sonra halifenin kim olacağını Rasûlullah'tan sormasını istemiş; ancak bazı gerekçeler ileri sürerek Hz. Ali bu teklifi kabul etmemiştir.[9]

İkinci konuşma ise, -İbn Sa'd'ın da yukarıdaki rivayette de belirttiği gibi- vefatın hemen ardından gerçekleşmiştir. Ve bu konuşmasında, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in Benû Sâide ört-

8 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 658 ; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 55; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 26; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264, 275; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 233-234; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 11; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215; Suyûtî, *Tarih*, s. 87.

9 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 133-134; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 245; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 263; Buhârî, *Sahîh*, V, 140-141; *İmâme*, I, 21; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; Taberî, *Tarih*, III, 193-194; Makdisî, *a.g.e.*, V, 66; Beyhakî, *Delâil*, VII, 224-225, 230; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 185; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 230; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 199-200.

mesine gitmeleri sonucunda bir halifenin belirleneceğini sezen Hz. Abbas, böyle bir oldubittiden önce fiilî bir durum yaratmak için bu kez daha ısrarcı olmuştur. Hz. Abbas'ın Hz. Ali'ye biat teklifi ile ilgili başka rivayetler de vardır. Bu konuda ilk aktaracağımız rivayet *el-İmâme ve's-Siyâse* yazarına aittir:

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, Abbas Ali'ye:

'Uzat elini sana biat edeyim. Halk, Rasûlullah'ın amcası yeğenine biat etmiş, derler; ardından sana ehl-i beytin de biat eder ve iş böyle olunca da hiçbir kimse bir şey söyleyemez.' deyince, Ali:

'Bu işe bizden başkası talip olur mu?' diye karşılık verdi."[10]

el-İmâme ve's-Siyâse yazarı, Hz. Abbas'ın, Hz. Ali'ye böyle bir teklif getirmeden önce, Ebû Bekir ile Ömer'e *"Rasûlullah (s.a.v.) sana bir şey vasiyet etti mi?"* diye sorduğunu aktarmaktadır[11] ki bu, Abbas'ın böyle bir vasiyet varsa ona muhalif hareket etmek istemediğini ve böyle bir vasiyeti de ihtimal dışı görmediğini ortaya koymaktadır.

Belâzurî ise şu bilgileri vermektedir:

"Abbas, Ali'ye: *'Seni ne zaman bir şey için öne sürsem, ondan geri duruyorsun!'* diyordu. Yine Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince ona: *'Haydi gel sana insanların önünde biat edeyim. Böylece, hiçbir kimse senin hakkında ihtilafa düşmez!'* deyince, Ali bu teklifini reddederek:

'Onların arasında bizim hakkımızı reddedecek ve bize karşı çıkacak olan olur mu?' karşılığını verdi. Abbas da: *'Göreceksin, bu olacak!'* dedi.

Ebû Bekir'e biat edilince, Abbas Ali'ye: *'Ben sana dememiş miydim, ey Ali!'* hatırlatmasında bulundu."[12]

İbn Sa'd da, Hz. Peygamber'in vefatının ardından Abbas'ın Ali'ye böyle bir teklifinden bahsetmektedir.[13] Hz. Abbas'ın Hz.

10 *İmâme*, I, 21.
11 *İmâme*, I, 21; Makrîzî, *a.g.e.*, s. 75.
12 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 265.
13 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 246.

Ali'yi halife seçtirme çabaları sadece bu dönemle sınırlı kalmamıştır. O, Hz. Ömer'in ölüm döşeğinde iken seçtiği şûraya girmeyerek yalnız başına hareket etmesini ve böylece iktidara ulaşabileceğini tavsiye etmesine rağmen Hz. Ali, yine onu dinlemeyerek kendi inandığı doğrultuda hareket etmiş; Hz. Osman seçilince de Hz. Abbas, yine sözünü dinlemediği için halife olamadığını belirtmiştir.[14]

Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki Hz. Abbas, olayların nasıl gelişeceğini önceden sezmiş ve bir oldubittiye getirerek Hz. Ali'nin halife seçilmesini sağlamak istemiştir. Hz. Ali ise, kendisinden emin bir şekilde hilâfete bir başkasının tamah etmeyeceğini ifade etmekte ve bu makamı kendi hakkı olarak görmektedir. Hz. Ali, böyle bir güvenceyi ve hakkı nereden almıştır. Eğer böyle bir hak varsa, bu hakkı ona ya vahiy vermelidir ya da Hz. Peygamber vermelidir. Fakat biz biliyoruz ki, önyargılı olarak olaylara bakılmadığı zaman vahiy bu konuda genel prensiplerin dışında devlet başkanlık yolunu Müslüman her bir bireye açmış ve Hz. Peygamber de yerine hiçbir kimseyi nasbetmemiştir. O halde bu çerçevede rivayetlere bakıldığı zaman, pek çok rivayet olaylara uygun olarak daha sonra tasarlanmış izlenimini vermektedir.

Ama bir vakıa olarak şunu söyleyebiliriz: Hz. Ali, o gün Müslüman bir birey olarak halifeliğe aday olmayı ve seçilmeyi arzu etmektedir. Ve o, hem karizmatik bir lider hem de Hz. Peygamber'in yakın akrabası olduğu için de bu hakka diğer insanlardan daha fazla sahip olduğuna inanmaktadır ki bu, çok doğal bir duygudur. Şu hiçbir zaman unutulmamalıdır: Müslüman toplumlar da dâhil, ehliyetin yanısıra davaya hizmette kıdem, lidere yakınlık, dava uğrunda sıkıntılara katlanma gibi özellikler, özellikle devlet ve toplum dizaynı için bir ideolojiye, bir inanca sahip olan toplumlarda kişilerin popüleritesinin artmasına neden olmaktadır ve bu da, görev taksiminde önemli bir parametre ve etkendir. Bu çerçevede ilk dört halifeye

14 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268; Taberî, *Tarih*, IV, 230.

bakıldığı zaman, her biri toplumsal popülariteye sahip seçkin sahâbîlerdir ve hiçbiri adı sanı duyulmamış insanlar değildir.

Hz. Ali'nin salı günü biat ettiğine dair ele alacağımız bir başka rivayet, İbn Kesîr tarafından da bu çerçevede delil olarak kullanılmıştır. O, *"Sahâbe, o vakit Ebû Bekir'e biat konusunda ittifak etmişti. Hatta Ali ile Zübeyr de biat etmişlerdi. Bunun delili, Beyhakî'nin aktardığı şu rivayettir."* dedikten sonra rivayeti aktarmaktadır:

"Rasûlullah (s.a.v.) vefat etmiş, aralarında Ebû Bekir ile Ömer'in de bulunduğu bir grup insan Sa'd b. Ubâde'nin evinde toplanmıştı. Ensârın hatibi (Zeyd b. Sâbit) söz alarak: *'Emin olun ki biz, Rasûlullah'ın Ensârı olduğumuz gibi, halifesinin de Ensârı olacağız.'* şeklinde konuşunca, Ömer ayağa kalkarak: *'Sözcünüz doğru söyledi. Bunun dışında bir şey söyleseydiniz sizinle zaten anlaşamazdık.'* deyince, (Zeyd) Ebû Bekir'in elini tutarak: *'İşte bu dostunuz, ona biat ediniz!'* şeklinde seslenince, Ömer ve (orada bulunan) Ensâr ile Muhâcirler Ebû Bekir'e biat ettiler. Sonra oradan ayrıldılar."[15]

Çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, rivayetin bu bölümündeki olaylar, Benû Sâide örtmesinde cereyan etmiştir ve burada bulunan şahsiyetler Hz. Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. Rivayetin bundan sonraki bölümü ise, genel biatla ilgilidir ve olaylar, bir gün sonra yani salı günü Mescid-i Nebevîde geçmektedir.

"Ebû Bekir minbere çıkarak oturdu ve insanların yüzlerine bakmaya başladı. Bu esnada Zübeyr'i göremedi ve onu çağırttı. Gelince ona: *'Ey Rasûlullah'ın halasının oğlu ve havarisi! Müslümanların birliğini parçalamak mı istiyorsun?'* diye sordu. O da:

'Ey Rasûlullah'ın halifesi! (Bizi) ayıplama!' diyerek kalktı ve biat etti. Ebû Bekir, cemaata bir kez daha bakınca, Ali'yi göremeyerek çağırttı. Ali gelince ona da:

---

15 Hâkim en-Neysâbûrî, *a.g.e.*, III, 80; Beyhakî, *İ'tikâd*, s. 350; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 239; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218, VI, 306; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 10; Suyûtî, *Tarih*, s. 89; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 34; Hindî, *a.g.e.*, V, 613.

'Ey Rasûlullah'ın amcasının oğlu ve damadı! Müslümanların birliğini parçalamak mı istiyorsun?' diyerek sitem edince, o da: *'Ey Rasûlullah'ın halifesi! (Bizi) kınama!'* diyerek biat etti."[16]

İbn Kesîr, "Hafız Ebû Ali en-Neysâbûrî şöyle demiştir: İbn Huzeyme'yi şöyle derken işittim: Bana, Müslim b. Haccâc gelerek, bu hadisi sordu; ben de onu bir kâğıt parçasına yazarak ona verdim ve okudum. Bunun üzerine o: *'Bu hadis, dişi bir deveye denktir!'* deyince, ona: *'Dişi bir deveye denk ha! Bilakis, binlece dirheme denktir!'* karşılığını verdim."[17] ifadeleri ile rivayetin önemini belirttikten sonra, bu rivayetle ilgili şöyle önemli bir değerlendirme yapmaktadır:

"Bu rivayet, Ali b. Ebî Tâlib'in Hz. Peygamber'in vefatının ilk günü ya da ikinci günü biat ettiği gerçeğini koymaktadır. Çünkü Ali b. Ebî Tâlib, hiçbir zaman Ebû Bekir'in yanından ayrılmamış ve sürekli arkasında namaz kılmıştır. Nitekim o, Ebû Bekir Ehl-i Ridde ile savaşmak için Zü'l-Kassa'ya[18] *gittiği zaman yine onunla birlikte olmuştur..."*[19]

İbn Kesîr'in bu değerlendirmesinden de anlaşılmaktadır ki, onun bu rivayete bu kadar değer ve önem vermesinin sebebi, Hz. Ali'nin biatının zamanı konusunda kendi kanaatini dayandırdığı ve düşüncesini temellendirdiği bir rivayet olmasıdır. Ancak İbn Kesîr, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vefatının ilk günü mü yoksa genel biatın yapıldığı ikinci gün mü biat ettiği konusunda tereddütlüdür. Bu tereddüdünün kaynağı ise, ele aldığı bu rivayette olayın zamanının açıkça ifade edilmemesidir. Aslında bu rivayette aktarılan Hz. Ebû Bekir'in mescidin minberinde ol-

16 Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *es-Sünne*, nşr. M. S. Sâlim el-Kahtânî, Demmâm, 1406, II, 554; Hâkim en-Neysâbûrî, *a.g.e.*, III, 80; Beyhakî, *I'tikâd*, s. 350; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 10; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218, VI, 306; Suyûtî, *Tarih*, s. 89; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 34; Hindî, *a.g.e.*, V, 613-614. A. Muhammed Nur, bu rivayetin senedinin sahih olduğunu belirtmektedir. (Abdülaziz Muhammed Nur Veli, *Eseru't-Teşeyyu' ale'r-Rivâyâti't-Târîhiyye*, Medine, 1417/1996 s. 310.)

17 Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218, VI, 306.

18 Zü'l-Kassa, Rebeze yolu üzerinde Medine'ye 24 mil mesafede bir yerdir. (Y. Hamevî, *a.g.e.*, IV, 416.)

19 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 219.

duğuna dair bilgi, meseleye ışık tutmaktadır. Olay, mescitte ve Hz. Ebû Bekir minberde iken cereyan ettiğine göre, Hz. Ali'nin biatı genel biatın yapıldığı salı günü, yani Hz. Peygamber'in vefatının ikinci günü gerçekleşmiştir. Ayrıca bunu destekleyen bazı rivayetler de vardır ki, bunları birazdan ele alacağız. Bu rivayetten hareketle Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e genel biat günü biat ettiğini söyleyen pek çok tarihçi de vardır.[20]

Ayrıca rivayetten şunlar da anlaşılmaktadır: Hz. Ebû Bekir, bütün Müslümanların biatını almak için minbere çıkınca, daha kimse biat etmeden ilk aradığı şahsiyetler Hz. Ali ile Zübeyr'dir. Muhtemelen Hz. Ebû Bekir, Hâşim Oğulları'nın Hz. Fâtıma'nın evindeki toplantılarından haberdar olmuş ve böyle bir davranışın devam etmesinin ümmetin birliğine zarar vereceğini düşünerek ve önü alınamaz problemlerin çıkacağından endişe ederek daha biat merasimi başlamadan Hz. Ali ile Zübeyr'i çağırtmış ve biatlarını almıştır. Böylece Hâşim Oğulları etrafında odaklaşan bir muhalif hareketi büyümeden engellemiştir. Kanaatimizce, Hz. Ebû Bekir'in bu çağrısına aynı zamanda hem Hâşim Oğulları hem de Hz. Ali ile birlikte hareket eden ve isimleri biat etmeyenler listesinde geçen diğer şahsiyetler de olumlu cevap vererek mescide gelmiş ve biat etmişlerdir.

Belâzurî'nin aktardığı rivayet ise, olay hakkında daha ayrıntılı bilgi vermektedir:

"Halk, Ebû Bekir'e biat edince, Ali ile Zübeyr geri durdular, biat etmediler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Ömer b. Hattâb ile Zeyd b. Sâbit'i onlara gönderdi. Onlar Ali'nin evine gelerek kapıyı çaldılar. Zübeyr, kapının deliğinden baktı, onları görünce Ali'ye dönerek, *'İşte cennet ehlinden iki şahıs; onlarla karşı karşıya gelip işi savaşa vardırmamalıyız!'* deyince, Ali de: *'Haydi onlara kapıyı aç!'* karşılığını verdi.

Sonra birlikte çıkarak, Ebû Bekir'in yanına geldiler. Ebû Bekir: *'Ey Ali! Sen, Rasûlullah'ın amcasının oğlu ve damadısın. Bundan*

20 S. Abdülfettâh el-Hâlidî, *a.g.e.*, s. 55.

dolayı, ben bu işe daha layığım, diyorsan, hayır, Allah şahittir ki, ben bu işe senden daha layığım.' şeklinde konuşunca, Ali: *'Artık (beni) kınamayı bırak, ey Rasûlullah'ın halifesi! Uzat elini de biat edeyim.'* karşılığını verdi. Hz. Ebû Bekir elini uzattı, Hz. Ali de biat etti.

Ebû Bekir sonra Zübeyr'e dönerek, *'Sen de, ben Rasûlullah'ın halasının oğluyum ve onun havarisi ve süvarisiyim ve de bu işe daha layığım, diyorsan, hayır, Allah şahittir ki, ben bu işe senden daha layığım.'* şeklinde benzer ifadeler kullanınca, Zübeyr de: *'Artık (beni) ayıplama, ey Rasûlullah'ın halifesi! Uzat elini!'* dedi, o da uzatınca biat etti."[21]

Bu rivayette, diğer rivayetlerde pek rastlamadığımız *"Ben, bu işe senden daha layığım."* diyen bir Ebû Bekir tiplemesi karşımıza çıkmaktadır. Anlaşılan o ki, Hz. Ebû Bekir, tavazu sahibi olmakla birlikte, Ridde ehliyle savaşmakta gösterdiği kararlı tutumunu burada da ortaya koyarak artık sahip olduğu ve Müslümanların kendisine layık gördüğü bir makamı korumakta kararlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bundan sonra tartışılması ümmet için bir fayda getirmeyecek ve hatta tartışılmaya devam edilmesi fitneye yol açabilecek bir işi kapatmak için tevazuyu elden bırakarak farklı ve kararlı bir tutum sergilemektedir.

Belâzurî'nin bu rivayeti ile biraz önce aktardığımız rivayette geçen Hz. Ali ile Zübeyr'in, *"(Bizi) kınama, ey Rasûlullah'ın halifesi! Uzat elini de biat edelim.'* şeklindeki ifadeleri çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır ki, Hz. Ali ile Zübeyr, işin inisiyatiflerinden çıktığını ve bundan sonra direnmenin bir anlam ifade etmeyeceğini kabul etmektedirler.

Hz. Ömer, yanındaki sahabîlerle birlikte Hz. Fâtıma'nın evine gelip kapıyı çalınca, kapı deliğinden bakan Zübeyr'in Hz. Ömer ile Zeyd'i görür görmez, *"İşte cennet ehlinden iki şahıs; onlarla karşı karşıya gelip işi savaşa vardırmamalıyız!"*[22] sözleri, aslında durumun oldukça kritik bir noktaya ulaştığını ve bas-

21 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 267-268.
22 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 267.

kın hilâfet seçiminden kaynaklanan krizin ortamı iyice gerdiğini göstermektedir.

Belâzurî'nin aktardığı bu rivayette Hz. Ebû Bekir'in Hz. Fâtıma'nın evindeki Hâşim Oğullarına elçi olarak gönderdiği şahısların isimleri Zeyd b. Sâbit ve Hz. Ömer olarak açık bir şekilde verilmiştir. Bazı rivayetler, bu şahıslarla birlikte diğer bazı şahsiyetlerin de Hz. Fâtıma'nın evine gittiklerini haber vermektedir:

Hz. Ebû Bekir, salı günü halkın biatını alırken mescitte Hz. Ali ile Zübeyr'i görememiş, meseleyi soruşturunca onların Hâşim Oğulları ile birlikte Hz. Ali'nin evinde toplandıklarını öğrenmişti.[23] Bu gruplaşmayı bu aşamadan sonra ümmet için çok tehlikeli gören Hz. Ebû Bekir, aralarında Zeyd b. Sâbit, Üseyd b. Hudayr, Seleme b. Eslem, Muhammed b. Mesleme, Abdurrahman b. Avf ve Sâbit b. Kays'ın da bulunduğu bir grup sahâbîyi Hz. Ömer'le birlikte Hz. Fâtıma'nın evine gönderdi.[24] Rivayetler göre Hz. Fâtıma'nın evinde toplanan Hâşim Oğulları silahlı idiler.[25] Bu durumdan da haberdar olan Hz. Ebû Bekir, tatsız bir olayın vuku bulmaması için sert bir mizaca sahip olan Hz. Ömer'le birlikte diğer bazı önemli şahsiyetleri de göndermişti.

Belâzurî, Zübeyr'in *"İşte cennet ehlinden iki şahıs; onlarla karşı karşıya gelip işi savaşa vardırmamalıyız!"* ifadeleri ile işi kavgaya vardırmamak düşüncesine Hz. Ali'nin *"Haydi onlara kapıyı aç!"* diyerek olumlu yaklaştığını ve hep birlikte mescide giderek biat ettiklerini belirtirken, bu olayda şiddet ve baskı kullanıldığını belirten rivayetler de vardır.

---

23 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 656, 658-659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; *İmâme*, I, 28; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 126; Taberî, *Tarih*, III, 203,205; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 64; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189,190; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215-216; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6-8; Suyûtî, *Tarih*, s. 87

24 *İmâme*, I, 28; Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 554; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 12.

25 Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 554; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241.

Bazı rivayetlere göre, Zübeyr kılıcını çekerek ileri fırlamış; fakat gruptan Seleme b. Eslem[26] veya Muhammed b. Mesleme[27] kılıcını alarak onu etkisiz hale getirmiş ve kılıcını kırmıştır.[28] Ya'kûbî de, bu kılıç çeken şahsın ismini Hz. Ali olarak vermiş ve ardından Hz. Ali ile Hz. Ömer arasında kısa bir boğuşma olduğunu ve bu boğuşmanın sonunda Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin kılıcını alarak kırdığını belirtmiştir. Ardından Ya'kûbî, içeri giren grubu Hz. Fâtıma'nın karşılayarak, *"Vallahi, ya çıkarsınız; ya da saçımı açar ve Allah'tan yardım isterim."* diye bağırdığını ve grubun bunun üzerine evi terkettiğini söylemiştir.[29]

Taberî de, Hz. Ali'nin biatı alınırken şiddet ve baskı uygulandığını şu rivayetle ifade etmektedir:

"Halk kesin olarak biat ettikleri halde, Ali ile Zübeyr biat etmemişlerdi. Zübeyr kılıcını çekerek, *'Ali'ye biat edilmedikçe, kılıcımı kınına koymayacağım.'* diyordu. Bu olay Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e ulaşınca, Ömer: *'Zübeyr'in kılıcını alın ve taşa vurun!'* dedi. Daha sonra Hz. Ömer, onların yanına gelerek, Ali ile Zübeyr'i güç bela (Hz. Ebû Bekir'in yanına) getirdi ve şöyle dedi: *'Ya isteyerek biat edersiniz, ya da istemeyerek...!'* Bunun üzerine ikisi de biat ettiler."[30]

M. Taberî, Zübeyr'in kılıcının kırılması olayını anlattıktan sonra, şu şekilde yorumlamıştır: *"Bu davranış, Zübeyr'i küçük düşürmek için değil, fitne ateşini söndürmek ve ortamı yatıştırmak için yapılmıştır."*[31] Ancak bize göre, böyle bir sert tutum için o günün şartları henüz müsait değildir; bilakis böyle bir tavır toplumun tepkisini çekecektir.

Bazı rivayetler, Hz. Ömer'in, *"Ya dışarı çıkar, Ebû Bekir'e biat edersiniz; ya da vallahi evi yakarım!"* tehdidi üzerine Zübeyr'in

26 *İmâme*, I, 28; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.
27 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 12-13.
28 *İmâme*, I, 28; Taberî, *Tarih*, III, 203; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 12-13.
29 Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 126.
30 Taberî, *Tarih*, III, 203.
31 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 241.

kılıcını sıyırarak dışarı fırladığını[32] ve bu esnada Hz. Fâtıma ile Hz. Ömer arasında şöyle bir diyaloğun geçtiğini aktarmaktadır:

Hz. Ömer, evi tutuşturmak için eline bir parça ateş alarak eve yönelince, Hz. Fâtıma karşısına dikilerek, *"Ey İbnu'l-Hattâb! Evimizi yakmak için mi geldin?"* diye sordu. Hz. Ömer'in cevabı ise gayet netti: *"Ümmetin kabul ettiği şeyi kabul etmezseniz, evet! Bu, babanın getirdiği şeye güç katacaktır."*[33] Bazı rivayetlerde geçen, *"Eğer biat etmeyi kabul etmezlerse, onlarla savaşın!"*[34] *"Gerekirse, kaba kuvvet kullanarak Ali'yi bana getirin!"*[35] şeklindeki Hz. Ebû Bekir'e ait ifadelerin, böyle bir şiddete ve baskıya zemin hazırladığı düşünülebilir.

Hz. Ömer'in bu sert tavrı karşısında Hz. Ali, gayet itaatkâr bir tavır ile hemen dışarı çıkarak Hz. Ebû Bekir'in huzuruna gitmiş ve onun, *"Benim devlet başkanı olmamdan hoşlanmadın mı?"* sorusuna, *"Hayır, (böyle bir hoşnutsuzluğum yok!) ancak, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra, namaz vakitleri hariç, Kur'ân'ı cem ve hıfz edinceye kadar dışarı çıkmamaya karar vermiştim; bundan dolayı eve kendimi kapatmıştım."* karşılığını vermiş ve ardından biat etmiştir.[36]

Bu rivayetlerin olayı abarttığı ve bir terör ve şiddet olayı havasına büründürdüğü gayet açıktır.[37] Zira Hz. Peygamber'in vefat ettiği günün akabinde böyle şiddet olaylarının ortaya çıkmasına toplumsal şartların henüz müsait olmadığı kanaatini taşıyoruz. Özellikle iktidar mücadelelerinde tarafların, güç ve meşruiyet kaynakları olan toplumu gözetmeleri ve onun duygu ve düşüncelerini göz önünde bulundurmaları zaruridir. İktidar mücadeleleri tarih boyunca pek çok kardeş ve dindaş

32 Taberî, *Tarih*, III, 202.
33 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19.
34 İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13.
35 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 269.
36 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268, 269; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13-14; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 16; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 242-243. A. Muhammed Nur, bu rivayeti şiî tandanslı olarak görmektedir. (A. Muhammed Nur, *a.g.e.*, s. 311.)
37 Şiddet, terör ve baskı ifade eden değişik senaryolar için bk. İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19-20.

kanını akıtmış olsa da, daha İslâm Devletinin ilk başkanının belirlendiği bir ortamda tarafların kılıçlarını çekerek birbirlerini katletme noktasına varan bir düşünce ayrılığının ve kutuplaşmanın olduğunu düşünmüyoruz. Eğer böyle bir şiddet uygulansa idi, Kureyş'in en güçlü kabilelerinden Hâşim Oğulları'nın buna bîgâne kalmayacakları ve bu konuda, Hz. Peygamber'in yakınlarına toplumun çoğunun destek vereceği de aşikârdır. Bu durumda ise daha ilk günden kan gövdeyi götürecektir. Evet, aynı şahsiyetler, Cemel ve Sıffîn olaylarında karşı karşıya gelerek birbirlerinin canlarına kasdetmişlerdir; ama aradan geçen bu süre içerisinde toplumda kutuplaşmalar derinleşmiş ve bu tür tartışma ve kavgalara sosyal yapı müsait hale gelmiştir. Hz. Osman'ın bir grup saldırgan tarafından şehit edilmesine engel olamayan bu insanların, Hz. Ebû Bekir'in iktidarının ilk günlerinde yekvücut olarak Ridde ehline karşı Medine'yi savundukları da tarihî bir gerçektir.

Biz, Hz. Ebû Bekir'in direktifleri ile Hz. Fâtıma'nın evine gelen Hz. Ömer ile oradaki şahsiyetler arasında ufak tefek tartışmaların çıktığı veya çıkabileceği ihtimalini de reddetmiyoruz. Bu gibi ortamlarda sinirlerin gergin olmasının bir neticesi olarak bazı tatsız tartışmaların yaşanmış olması muhtemeldir. Ancak bunun, o günkü toplumsal şartlar çerçevesinde asla bir şiddete dönüşemeyeceğini iddia ediyoruz. Haydi, Hz. Ömer'in karakterinin şiddete meyilli olmasından dolayı -çok düşük bir ihtimal de olsa- orada bir olay çıkarabileceğini varsaysak bile, orada onunla birlikte bulunan Zeyd b. Sâbit ve Abdurrahman b. Avf gibi soğukkanlı insanların, olayın şiddet ve kavga boyutlarına ulaşmasına izin vermeyecekleri açıktır.

Bize göre olayın nasıl cereyan ettiğini en mantıklı biçimde Belâzurî aktarmaktadır.[38] Yani, Hz. Ebû Bekir, minberde biat alırken Hz. Ali ile Zübeyr'i görememiş, bunun üzerine Hz. Ömer'i Hz. Fâtıma'nın evine göndermiş, işin tatsız bir noktaya ulaşacağını farkeden Hz. Ali ile Zübeyr mescide gelerek ne-

38 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 267-268.

den böyle davrandıklarını belirttikten sonra biat etmişlerdir.[39] Hatta Hz. Ali ile birlikte olan Hâşim Oğulları da biat etmişlerdir.[40] İşte bu biat esnasında Hz. Ali, hilâfette hakları olduğu halde kendilerine danışılmadığını, Hz. Ebû Bekir'in hilâfete layık olduğunu, onun Hz. Peygamber'e mağara arkadaşlığı yapmak ve o hayatta iken Müslümanlara namaz kıldırmak gibi bir takım önemli özelliklere sahip olduğunu ve Allah'ın ona lütfettiği hiçbir şeyi kıskanmadığını belirten sitem dolu bir konuşma yapmış[41] ve buna mukabil Hz. Ebû Bekir de meşhur hilâfet hutbesini okuyarak onu teskin etmiştir. Bazı tarihçiler Hz. Ebû Bekir'in bu hutbesiyle Hz. Ali, Zübeyr ve diğer biat etmeyenlerden özür dilediğini belirtmişlerdir[42] ki, o, bu hutbesinde hem siyaset stratejisini ortaya koymuş, hem de Hz. Ali ile aralarında ihtilafa yol açan hilâfet meselesi ile ilgili halka ve Hâşim Oğullarına bazı açıklamalarda bulunarak mazeret beyan etmiştir. Onlar da bu mazeretini makul görerek biat etmişlerdir.[43] Hz. Ebû Bekir'in bu hutbesindeki mazeret beyan eden cümleleri şöyledir:

"Ey insanlar! Bilesiniz ki, ben sizin en hayırlınız olmadığım halde, size yönetici oldum. İyi biliniz ki, bana yapılan biat ansızın olmuştur. Çünkü ümmet içerisinde bir fitne ve kargaşanın çıkmasından koktum.

Allah'a yemin ederim ki, hiçbir gün ve gece ne bunun peşine düştüm; ne talep ettim; ne de gizli ve açık olarak bunu Allah'tan istedim.

Halifelik, benim için bir rahatlık değildir. Vallahi, gücüm ve kudretim yetmeyen büyük bir işi üzerime almış bulunuyorum. Benim yerime daha güçlü bir insanın seçilmiş olmasını ne kadar arzu ederdim!"[44]

---

39 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 267-268, 269; Taberî, *Tarih*, III, 203; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243;

40 *İmâme*, I, 28; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 126; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19.

41 Belâzurî, *a.g.e.*II, 263, 269; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13.

42 Beyhakî, *İ'tikad*, s. 351; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 41.

43 Beyhakî, *İ'tikad*, s. 351.

44 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 661; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 182-183; İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 625-626; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 273-274; Taberî, *Tarih*, III, 210; M. Taberî, *a.g.e.*, I,

Yukarıdaki rivayette geçen Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e, Kur'ân-ı Kerim'i cem ve hıfz etmekle meşgul olduğu için biata fırsat bulamadığını ifade etmesi çok inandırıcı bir gerekçe olarak gözükmemektedir. Zira namaza fırsat bulan bir insanın, halifeye biat gibi çok az bir zaman gerektiren ve en az namaz kadar önemli bir meseleye fırsat bulamaması ve zaman ayıramaması düşünülemez.

Olaya, şiddet ve baskı unsurları ve ideolojik yaklaşımlar katan bu rivayetlerden bazıları,[45] Şiî tandanslı olmakla birlikte, -belki de- farkında olmadan Hz. Ali'nin salı günü biat ettiğini itiraf etmektedir. Rivayetler, bir yandan mazlum ve mağdur bir Ali portresi çizerken, diğer yandan onun baskı altında da olsa Hz. Peygamber'in vefatının ikinci günü Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini ortaya koymaktadır.

Netice olarak, yukarıda zikrettiğimiz rivayetleri yanyana koyduğumuz zaman şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün, Hz. Ali, Abbas, Fadl b. Abbas, Üsâme, Kusem ve bazı diğer akrabalardan[46] oluşan bir grup sahâbî ile birlikte defin işlemleri ile meşgul olurlarken, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, Benû Sâide örtmesine giderek, Ensârın toplantısına katılmışlar ve uzun müzakereler sonucu Hz. Ebû Bekir'e halife olarak biat etmişlerdir.

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, Ensâr ile birlikte iken, toplantıdan bir karar çıkabileceğini tahmin eden Hz. Abbas, Hz. Âişe'nin hücresinde Hz. Ali'ye biat etmeyi teklif ederek iktidarın Hâşim Oğullarında kalmasını temin etmeye çalışmış; fakat Hz. Ali'nin bu makam için kendileri dışında bir başkasının tamah edemeyeceğini düşünerek bunu reddetmiştir. Benû Sâide örtmesindeki biattan sonra mescide gelen sahâbîlerin tekbir sesleri üzerine bir halifenin seçildiği anlaşılmıştır.

240; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194-195; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13; Suyûtî, *Tarih*, s. 89-90; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 41.

45 *İmâme*, I, 28; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268; Taberî, *Tarih*, III, 203; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 13; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189.

46 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 236; İbn Haldun, *Tarih*, II, 487.

Bunun üzerine mescide gelen Hz. Ali ve beraberindekiler, Hz. Ömer'in buradaki biat davetine olumlu cevap vermeyerek evlerine dönüp bir toplantı yaptılar.

Genel biatın yapıldığı ikinci gün, Medineli Müslümanların biatını mescitte kabul eden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ile Zübeyr'i göremeyince, toplantı halindeki Hz. Fâtıma'nın evinden onları çağırtmış ve bu tavırlarının ümmetin birliğini bozacağını belirtmiş; bunun üzerine onlar da özür dileyerek biat etmişlerdir. Bu noktada, bizim daha önce aktarıp değerlendirdiğimiz *"Rasûlullah (s.a.v.) vefat ettiği zaman, Ensâr grubu, Benû Sâide örtmesinde Sa'd b. Ubâde'nin etrafında toplanmış; Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr ve Talha, Fâtıma'nın evine çekilip oturmuşlardı."*[47] rivayeti bir anlam kazanmaktadır. Bu rivayeti de bu olaylar zinciri içerisine yerleştirdiğimiz zaman, vefatın ikinci günü kendisine halifeliğe aday olma imkânı tanınmadığı veya bu konuda kendisiyle istişare edilmediği için Hz. Ali, biraz kırılarak Zübeyr'in de içerisinde bulunduğu bir grup sahâbî ile birlikte Hz. Fâtıma'nın evine çekilip oturmuştur. Bu ayrılmayı ümmetin birliği için tehlikeli gören Hz. Ebû Bekir, adam göndererek onları çağırtmış ve onlar da biat etmişlerdir; ancak bazı sitemlerini dile getirerek... Ve bu sitemler üzerine Hz. Ebû Bekir, hem yönetim stratejisini belirlediği hem de Hâşim Oğullarından özür dilediği meşhur hutbesini irad etmiştir.

Nüveyrî'nin aktarmış olduğu bir rivayet bizim bu iddamızı güçlendirmektedir:

"Hz. Ebû Bekir'e biat edildiği zaman, Hz. Ali ile Zübeyr, Hz. Fâtıma'nın yanına gelerek, kendi durumları hakkında onunla istişare ettiler. Hz. Ömer, bu olayı duyunca, hemen Hz. Fâtıma'nın yanına geldi ve: *'Ey Rasûlullah'ın kızı! İnsanlar arasında en çok babanı ve o vefat ettikten sonra da seni severim. Ben, Ali ile Zübeyr'in senin yanına geldiklerini işittim. Eğer, bir daha senin ya-*

47 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 656, 658-659; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 56; Buhârî, *Sahîh*, VIII, 27; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 264; Taberî, *Tarih*, III, 205; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IV, 64; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 190; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 235; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 215-216; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 6-8; Suyûtî, *Tarih*, s. 87.

nına geldiklerini işitirsem, ben de şöyle şöyle yaparım!' diyerek çekip gitti. Bir müddet sonra, onlar Hz. Fâtıma'nın yanına tekrar gelince, o, onlara: *'Ömer, benim yanıma gelerek, bir daha buraya gelirseniz, şöyle şöyle yapacağına yemin etti. Allah'a yemin olsun ki o, ne derse onu yapar. Dolayısıyla siz, bana bakmayın, kendi işinize ve durumunuza göre hareket edin!'* dedi. Onlar da bu sözleri dinledikten sonra, orayı terkettiler ve bir daha Hz. Fâtıma'nın yanına uğramadılar ve Hz. Ebû Bekir'in yanına giderek biat ettiler."[48]

Bu rivayette Hz. Fâtıma şöyle demektedir: Siz, benimle Hz. Ebû Bekir arasındaki bu miras meselesinden kaynaklanan kırgınlığa aldırış etmeyin ve kendi durumunuzu kendiniz gözden geçirerek bir değerlendirmeye tâbi tutun ve ona göre hareket edin! Hz. Fâtıma'nın bu sözlerini dikkate alarak bir durum değerlendirmesi yapan Hz. Ali ile Zübeyr, ümmetin selameti için gecikmeden biat etmenin uygun olacağına karar vermişlerdir. Ayrıca bu rivayet, Hz. Ali ile Zübeyr'in ilk gün değil de ikinci gün biat ettiklerini ifade etmektedir. Zaten biz ilk gün akşamı böyle bir teklife Hz. Ali tarafından olumlu cevap verilmediğini beyan eden rivayeti daha önce aktarmıştık. Ayrıca İbn Sa'd'ın aktardığı bir rivayette miras meselesinin vefatın ikinci günü gündeme geldiği belirtilmektedir[49] ki, bu rivayet, Nüveyrî'nin rivayeti ile birlikte değerlendirildiği zaman, biatın ikinci gün gerçekleştiği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Hz. Ali'nin ilk günün akşamı Hz. Ömer'in teklifine olumlu cevap vermemesini çok yadırgamıyoruz. Çünkü kendisini hilâfete ruhen hazırlamış bir şahsiyetin böyle bir fiilî durumla karşılaşması neticesinde bir şok geçirmesi gayet doğaldır. Burada dikkat çeken nokta şudur: Hz. Ömer'in teklifine Hz. Ali, feveran ederek olumsuz bir tavır takınmayarak, *'Ben Ebû Bekir'e asla biat etmem.'* dememiştir; sadece tepkisiz kalarak orayı terketmiştir. Onun böyle ani gelişen bir olay karşısında bir durum değerlendirmesi yapmak için evine çekilmesi gayet nor-

48 Nüveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, nşr. M. Cabir Abdulâl el-Hînî v. dğr., Kahire, 1404/1984, XIX, 39.

49 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315.

maldir. O, kendisine yakışan bir olgunlukla mescidi terkedip evine giderek dostlarıyla bir istişare toplantısı yapmıştır. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde ne ilk gün ne de daha sonraki günler iktidar uğruna ümmeti birbirine düşürecek ve fitneyi körükleyecek davranışta bulunmamış; bilakis Ebû Süfyân örneğinde olduğu gibi bu tür kışkırtmalara asla prim vermemiştir. Onun tavrı ve muhalefeti sözlü sitemlerden öteye geçmemiştir. Hz. Ali'nin bu tavrına bir iktidar mücadelesi ortamında muhalefet bile denilemez.

Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in çağırması üzerine mescide gelmiş ve orada Hz. Ebû Bekir'le aralarında bazı konuşmalar geçmiştir. Kaynaklar bu konuşmanın içeriğini farklı farklı vermektedirler. Belâzurî, bu diyaloğu şöyle vermektedir:

"Ali evden çıkarak Ebû Bekir'in yanına geldi ve: *'Ey Ebû Bekir! Bizim de bu işte bir hakkımız olduğunu düşünmedin mi?'* diye sitem etti. Bunun üzerine Ebû Bekir:

'Bilakis düşündüm; fakat fitne çıkmasından korktum. Meğer büyük bir iş yüklenmişim.' karşılığını verdi. Ali: *'Rasûlullah'ın seni namaz kıldırmakla görevlendirdiğini ve mağarada iken iki kişiden ikincisi olduğunu biliyorum. Ancak bu işte bizim de hakkımız olduğu halde bize danışılmadı. Allah seni bağışlasın!'* diyerek Ebû Bekir'e serzenişte bulundu ve ardından biat etti."[50]

Mes'ûdî, olayın geçtiği zamanı daha açık bir şekilde tesbit etmektedir. Onun rivayeti ise şöyledir:

"Ebû Bekir'e Sakîfe günü biat edilince, halkın biat etmesi için salı günü ona tekrar biat alındı. Ali (mescide) gelerek, *'Bizim işimizi bozdun. Bizimle istişare etmedin ve bizim hakkımızı gözetmedin.'* deyince, Ebû Bekir: *'Asla! Fakat fitne çıkmasından korktum.'* şeklinde karşılık vermiştir."[51]

Bu rivayet açık bir şekilde Hz. Ali'nin genel biatın yapıldığı salı günü Mescid-i Nebevîye gelerek, Hz. Ebû Bekir'le konuştuğunu ve ona kırıldığı konuları dile getirdiğini ortaya koy-

50 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263.
51 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 307.

maktadır. Ayrıca bu rivayette Hz. Ali, hem hilâfet meselesinde kendilerine danışılmadığı için ve hem de halife seçilme hakları gözetilmediği için kırgın olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

M. Taberî de Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali ve Zübeyr arasında geçen bir konuşmadan bahsetmektedir ki, bize göre bu konuşma da genel biatın yapıldığı gün meydana gelmiştir. Bu konuşmada Hz. Ebû Bekir, her ikisine de, bu işte onlara göre bir önceliğinin olduğunu söylemiş, onlar da bunu kabul ederek biat etmişlerdir.[52]

Yine Hz. Ali ile Zübeyr'in mescide gelmesinden sonra meydana geldiğini düşündüğümüz bir diğer diyalog ise şöyledir:

"Hz. Ebû Bekir: *'Vallahi, hiçbir zaman devlet başkanlığını ele geçirmek için çabalamadım ve ne gizli ne de açık bir şekilde onu istedim. Fakat fitnenin çıkmasından endişe ettim (de onun için bu görevi kabul etmek zorunda kaldım.) İdarecilikte benim için hiçbir rahatlık yoktur. Bilakis, ancak Allah'ın desteği ile üstesinden gelebileceğim büyük bir sorumluluk yüklenmişim.'* şeklinde konuşunca, Hz. Ali ile Zübeyr:

'Biz, sadece bizimle istişarenin ta bu vakte kadar geciktirilmesinden dolayı kızdık. Şüphesiz biz, Ebû Bekir'i bu işe insanların en layıkı olarak görüyoruz; çünkü o, Hz. Peygamber'in mağaradaki arkadaşıdır. Biz, onun şerefini ve faziletini de biliyoruz. Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken onu halka namazları kıldırmakla görevlendirmiştir.' ifadeleri ile karşılık verdiler."[53]

İbn Kesîr, bu rivayetin ardından, *"Hz. Ali'ye yakışan da budur ve onunla birlikte namazlara katıldığını, birlikte Zü'l-Kassa'ya gittiğini, gerekli konularda ona tavsiyelerde bulunduğunu belirten rivayetler de buna (yani Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e ilk günlerde bi-*

52 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 251. Belâzurî de, benzer bir diyalogdan bahsetmektedir; fakat bu rivayete göre diyalog, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali arasında geçmektedir ve bu konuşmanın sonunda Hz. Ali'ni biat edip etmediği belirtilmemektedir. (Belâzurî, *a.g.e.*, II, 269.)

53 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 219, VI, 306; Suyûtî, *Tarih*, s. 90; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 35.

at ettiğine) işaret etmektedir."[54] diyerek kanaatini belirtmiştir ki, biz de İbn Kesîr'in bu değerlendirmesine katılıyoruz.

Yukarıda aktardığımız rivayetlerdeki diyaloglardan bazıları, Hz. Ebû Bekir'in genel biat sonrası yaptığı konuşmanın bazı pasajları ile örtüşmektedir. Bu diyaloglar, Hz. Ebû Bekir'in meşhur hutbesinden önce olmalıdır; çünkü Hz. Ebû Bekir hutbeyi biat da dâhil herşey bittikten sonra okumuştur. O halde, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali ve Zübeyr hutbeden önce aynı konu çerçevesinde karşılıklı konuşmuşlar, Hz. Ali, hilâfetle ilgili itiraz ve sitemlerini iletmiş, o da bu konudaki mazeretlerini ortaya koymuştur. Hz. Ebû Bekir, bu özel sohbette Hz. Ali ve beraberindekileri ikna ettikten sonra, kamuoyunu da ikna etmek ve onların huzurunda bir kez daha mazeretlerini ortaya koyarak Hâşim Oğullarını teskin etmek için benzer ifadeleri hutbesinde de dile getirmiştir.

Hz. Ali'nin biatı olayı Şiî bir yaklaşımla ortaya konulduğu zaman nasıl bir tablonun ortaya çıkacağını tesbit edebilmek için her biri Şia tarafgirliği ile meşhur bazı tarihçilerden de olayı aktarmak istiyoruz. Böylece herhangi bir tarihî olaya ideolojik bir zaviyeden bakıldığı zaman, olayın nasıl çarpıtıldığı ortaya çıkacaktır. Ancak bu rivayetlerdeki bilgilerin tamamı yanlış değildir. Biz rivayetlerden sonra hakikatı ifade eden bazı noktalara temas edeceğiz. Bu konuyla ilgili olarak aktaracağımız ilk rivayet, Şiî tandanslı bir tarihçi olan İbn A'sem'e aittir. O, şöyle nakletmektedir:

"Hz. Ebû Bekir, genel biat günü Hz. Ali'yi göremeyince bir adam gönderip onu çağırttı. Hz. Ali bu davete icabet ederek mescide geldi ve oradaki halka selam verip bir köşeye oturdu. Sonra onlara: *'Beni neden çağırdınız?'* diye sordu.

Hz. Ömer, *'Müslümanların üzerinde fikir birliğine vardıkları biat için seni çağırdık.'* karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle bir konuşma yaptı:

54 İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 306.

'Ey İnsanlar! Ensârdan bu işi (hilâfeti), (Hz. Peygamber'e) akrabalığı delil göstererek Ebû Bekir'e aldınız. Çünkü siz, Muhammed (s.a.v.)'in sizden olduğunu iddia ettiniz; böylece onlar da size liderliği verdiler ve işi (hilâfeti) teslim ettiler. Şimdi ben de size Ensâra karşı kullandığınız delilleri getiriyor ve diyorum ki, biz hem hayatta iken hem de vefat ettiği dönemde Muhammed (s.a.v.)'e (ait mirasa sizden) daha layığız ve hak sahibiyiz; çünkü biz Ehl-i Beytiz ve ona en yakın kişileriz. Eğer Allah'tan korkuyorsanız bize karşı insaflı olun ve Ensârın size tanıdığı hakkı siz de bu iş konusunda bize tanıyın!'

Hz. Ömer ona şöyle cevap verdi: *'Ey Adam! Diğer insanların biat ettiği gibi ya biat edersin ya da peşini bırakmayız!'* Hz. Ali:

'Öyleyse, ne sana boyun eğerim, ne de biata kendisinden daha layık olduğum kimseye biat ederim!' diyerek kafa tutunca, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ona:

'Ey Ebu'l-Hasan! Vallahi sen, faziletin, İslâm'da önceliğin ve Hz. Peygamber'e akrabalığından dolayı bu işe layıksın; ancak insanlar, bu zata biat ettiler ve ondan razı oldular. O halde sen de Müslümanların razı olduğu gibi razı ol!' dedi. Hz. Ali bu sözlere şöyle karşılık verdi:

'Ey Ebû Ubeyde! Sen bu ümmetin eminisin. Kendin hakkında Allah'tan kork! Çünkü bugünün bir de yarını var. Muhammed (s.a.v.)'in iktidarını evinden ve aile çevresinden evinize ve aile çevrenize taşımamalısınız. Çünkü Kur'ân bizim evimizde nazil olmuştur; biz, ilmin, fıkhın, dinin, Sünnet ve feraizin kaynağıyız ve biz, halkın işlerini sizden daha iyi biliriz. O halde hevanıza uymayın! Eğer nefsinize uyarsanız nasibiniz kötü olur!'

Bu sözler üzerine orada bulunan Beşîr b. Sa'd el-Ensârî söz alarak şöyle bir konuşma yaptı:

'Ey Ebu'l-Hasan! Vallahi insanlar bu sözleri (Ebû Bekir'e) biat etmeden önce senden işitselerdi senin hakkında hiçbir kimse ihtilafa düşmez ve herkes sana biat ederdi. Ancak sen, evinde oturarak bu işe karışmadın ve insanlar da senin bunu istemediğini zannettiler. Şu anda artık, sen işinin başında iken bu şeyhe biat edilmiştir.' Hz. Ali ona:

'Yazıklar olsun ey Beşîr! Rasûlullah (s.a.v.)'ı evinden çukura bırakıp çıkarak insanlarla hilâfet konusunda tartışmalı mıydım?' şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ona yöneldi ve:

'Ey Ebu'l-Hasan! Şayet bu konuda benimle tartışacağını ve bana karşı çıkacağını bilseydim, onu (hilâfeti) asla istemez ve arzu etmezdim. Artık insanlar biat ettiler; eğer biat edersen, bu senden beklediğim davranıştır. Yok, şu anda biat etmez ve durumunu gözden geçirmeyi istersen, bu konuda seni anlayışla karşılarım. Dilersen selametle git!' dedi."[55]

İbn Ebi'l-Hadîd, bu rivayeti, Rasûlullah tarafından ne Hz. Ali'nin ne de Hz. Ebû Bekir'in halife olarak tayin edilmediklerine dair bir delil olarak kabul etmektedir. Çünkü -ona göre- eğer bu konuda sarih bir nas olsaydı her iki taraf da konuşma esnasında bunu dile getirirlerdi. Birbirlerine karşı getirdikleri deliller ise, İslâm'daki kıdemleri, faziletleri ve Hz. Peygamber'e yakınlıklarıdır. Nitekim Ensâr da bu noktaları delil olarak kullanmıştır.[56]

Rivayette geçen Hz. Ebû Bekir'in, genel biat günü evinden Hz. Ali'yi mescide çağırarak biat etmesini istemesi, diğer rivayetlerdeki bilgilerle uyuşmaktadır. Rivayette, Hz. Ali'nin neden çağırıldığını sorması ise, ya onun biat olayından haberdar olmadığını göstermektedir ki Medine bu olayla çalkalanırken, onun bundan habersiz olması düşünülemez; ya da böyle bir daveti garip karşıladığı için bu soruyu sormuştur. Yani, sanki o, *'Hem bana hilâfet seçimine katılma imkânı vermediniz, hem de kalkmış benden biat istiyorsunuz!'* demek suretiyle onlara sitem etmektedir. Bu ikinci ihtimal daha güçlü gözükmektedir.

Hz. Ali'nin sorusuna karşılık, Hz. Ömer'in, *"Müslümanların üzerinde fikir birliğine vardıkları biat için seni çağırdık."* şeklindeki cevabı, Hz. Ali dışında herkesin biat ettiğini ortaya koymaktadır.

Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e, Ensâra karşı Hz. Peygamber'e akrabalık bağlarını seçim esnasında gündeme ge-

55 İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 12-14; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.
56 İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 5.

tirerek hilâfeti elde etmelerinden hareket ederek, kendisinin daha yakın akraba olduğu için hilâfetin kendi hakkı olduğunu iddia etmesi, seçim esnasında Muhâcirlerin Ensâra karşı bunu önemli bir argüman olarak kullanmaları açısından doğru, fakat bunu kendi hilâfet iddiasının temeline oturtması açısından yanlıştır. Çünkü Muhâcirler hilâfet iddialarını sadece Kureyş'in Hz. Peygamber'e akraba olmasına dayandırmamışlar, aynı zamanda Kureyş'in Arap dünyasındaki sosyal, siyasî ve dinî konumuna vurgu yapmışlar ve bundan öte Hz. Ebû Bekir'in seçimi için farklı argümanlar gündeme getirmişlerdir. Hz. Ali'nin hilâfet iddiasını Hz. Peygamber'e akrabalık üzerine kurması, rivayetin Şia tandanslı olduğuna en büyük delildir. Zira Şia, Hz. Ali'nin hilâfet hakkını, nasbedilmesinden ayrı olarak her bağlamda Hz. Peygamber'in en yakın akrabası olduğu düşüncesine dayandırmaktadır.

Bu konuşmada iki önemli sahâbî Ebû Ubeyde ile Beşîr'in sözleri ise, tamamen Şia'nın Hz. Ali'nin hilâfet hakkı konusunda ileri sürdüğü tezlerini ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine bakış açısını ortaya koymaktadır.

İkinci olarak, yine içerisinde Şiî özellikler taşıyan pek çok rivayet bulunan *el-İmâme ve's-Siyâse* isimle eserden bazı yönleri ile İbn A'sem'in rivayetine benzeyen bir rivayeti[57] naklet-mek istiyoruz. Bu rivayet, genel biat günü cereyan eden olayları daha sistemli bir biçimde ele almaktadır.

"Ensâr, Ebû Bekir'e biat ederken Hâşim Oğulları, Zübeyr'le birlikte Hz. Ali'nin etrafında; Ümeyye Oğulları Hz. Osman'ın etrafında; Zühre Oğulları Sa'd ile Abdurrahman b. Avf'ın etrafında Mescid-i Nebevîde toplanmışlardı. Zübeyr b. Avvâm da Hâşim Oğulları ile birlikte idi. Annesi Safiyye bint Abdilmüttalib'den dolayı kendisini onlardan kabul ediyordu... Hz. Ebû Bekir, insanlar kendisine biat ettikten sonra, Ebû Ubeyde (ve Hz. Ömer) ile birlikte mescide geldi. Hz. Ömer, halkın bu şekilde gruplara ayrıldığını görünce, onlara: *'Neden sizi, dağı-*

57 *İmâme*, I, 28-30.

nık gruplar halinde toplanmış olarak görüyorum! Haydi, kalkın ve Ebû Bekir'e biat edin! Ben ve Ensâr ona biat ettik.' deyince, Hz. Osman, Ümeyye Oğulları ile birlikte ayağa kalkarak biat ettiler; Sa'd ile Abdurrahman b. Avf da Zühre Oğulları ile birlikte gelip biat ettiler.

Ali ile Abbas b. Abdilmüttalib ise Hâşim Oğulları ile birlikte oradan ayrılarak evlerine gittiler. Zübeyr de onlarla birlikte idi. Ömer, aralarında Üseyd b. Hudayr ve Seleme b. Eslem'in de bulunduğu bir grup sahâbî ile birlikte onların yanına gelerek, *'Gidin ve Ebû Bekir'e biat edin!'* dedi. Fakat onlar bunu kabul etmediler. Hatta Zübeyr kılıcı ile birlikte dışarı çıktı. Hz. Ömer bunu görünce, *'Tutun şu adamı!'* dedi. Hemen onu tuttular, Seleme b. Eslem de üzerine atılarak kılıcını elinden aldı ve duvara çarptı. Ardından onu Hz. Ebû Bekir'in yanına götürdüler, o da biat etti. Hâşim Oğulları da giderek, biat ettiler."

Rivayetin bundan sonraki bölümü Hz. Ali'nin biatı ile ilgilidir. "Artık Zübeyr ile Hâşim Oğulları Hz. Ebû Bekir'in yanına gelerek biat etmişlerdi; fakat Hz. Ali evde kalmıştı. Bir müddet sonra, o da Ebû Bekir'in yanına getirildi. O, şöyle diyordu: *'Ben Allah'ın kulu ve Rasûlünün kardeşiyim.'* Ona: *'Ebû Bekir'e biat et!'* dediler; bunun üzerine o, şöyle bir konuşma yaptı:

'Ben, bu işe sizden daha layığım. Sizin bana biat etmeniz daha uygunken, ben size biat etmem. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e akraba oluşunuzu delil gösterek bu işi Ensârdan aldınız. Şimdi de bizden yani Ehl-i Beytten bu işi gasbetmek suretiyle alıyorsunuz ha? Siz, Ensâra karşı, Muhammed'in sizden olduğu için bu işe daha layık olduğunuzu iddia etmediniz mi? Bunun üzerine onlar da, size yönetimi verdiler ve idareyi size teslim ettiler. Şimdi ben de, Ensâra karşı kullandığınız argümanların aynısını size karşı kullanıyor ve diyorum ki, 'Biz, hem hayatta iken hem de vefatından sonra Rasûlullah'a daha layığız.' Eğer iman ediyorsanız, bize karşı insaflı davranın! Aksi takdirde bile bile zulmetmiş olursunuz.'

Bu konuşmasına karşılık Hz. Ömer, ona: *'Biat etmezsen, buradan gidemezsin!'* deyince, Hz. Ali de ona: *'Müşterek menfati-*

nizi koru bakalım; bugün onun işine sıkı sarılırsan, o da yarın sana karşılığını verir elbette.' şeklinde karşılık verdi.

Ve ardından: *'Vallahi, ey Ömer! Ne senin sözünü kabul ederim; ne de ona biat ederim.'* dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'ye: *'Şayet biat etmezsen seni zorlamayacağım.'* dedi. Bu esnada Ebû Ubeyde b. Cerrâh söz alarak şunları söyledi:

'Sen gençsin, şu adamlar kavminin yaşlılarıdır. Senin onlar gibi tecrüben yoktur ve işleri onlar kadar bilemezsin. Ebû Bekir'i bu iş (hilâfet) hususunda senden daha güçlü, daha dayanıklı ve daha otoriter görüyorum. Bu işi Ebû Bekir'e teslim et! Şayet yaşarsan ve ömrün uzun olursa, sen faziletin, dinin, ilmin, kavrayışın, (İslâm'daki) önceliğin, nesebin ve (Hz. Peygamber'e) akraba olman hasebiyle bu işe layıksın ve bu işi hak etmektesin.' Hz. Ali ise şöyle karşılık verdi:

'Ey Muhâcirler! Allah'tan korkun! Muhammed'in Araplar üzerindeki otoritesini/yönetim hakkını evinin ve ailesinin dışına çıkarıp, kendi evlerinize ve ailelerinize vermeyin! Onun ailesini, insanlar içerisindeki konumundan ve hakkından uzaklaştırmayın! Vallahi, ey Muhâcirler! Biz bu işe insanların en layığıyız. Çünkü biz, Ehl-i Beytiz ve Allah'ın kitabını okuyan, dinini anlayan/fıkh eden, Rasûlullah'ın Sünnetini bilen, halkın işlerinin sorumluluğunu üstlenen ve onları kötü işlerden alıkoyan, aralarında eşit davranan kişi (yani kendisi) bizim içimizde olduğu müddetçe, biz bu işe sizden daha layığız. Vallahi, bu kişi, içimizdedir. Heva ve hevesinize uymayın; yoksa Allah'ın yolundan saparsınız ve haktan çokça uzaklaşırsınız.' Hz. Ali'nin bu konuşmasından çok etkilenmiş olmalı ki, Beşîr b. Sa'd el-Ensârî:

'Eğer bu sözlerini Ensâr, Ebû Bekir'e biat etmeden önce işitseydi, senin hakkında iki kişi dahi ihtilafa düşmezdi.' şeklinde karşılık verdi."

Rivayet, hemen bu olayın ardından farklı bir noktaya temas ederek şöyle devam etmektedir:

"Hz. Ali, bir gece eşi Hz. Fâtıma'yı bir hayvanın üzerine bindirerek Ensârın toplandıkları yere gelmiş ve Hz. Fâtıma, onlardan yardım istemişti. Buna mukabil onlar: *'Ey Rasûlullah'ın*

kızı! Biz artık bu şahsa (Ebû Bekir'e) biat ettik. Şayet senin kocan ve amcanın oğlu, Ebû Bekir'den önce bize gelseydi, biz ona meyletmezdik.' dediler.

Hz. Ali: *'Rasûlullah (s.a.v.)'ı defnetmeden evinde bırakıp da insanlarla onun iktidarını tartışmak için dışarı mı çıksaydım?'* dedi ve ardından Hz. Fâtıma da: *'Ebu'l-Hasan, ancak kendine yakışanı yapmıştır. Onlar ise, Allah'ın kendilerini hesaba çekeceği ve hakkını taleb edeceği bir şeyi yapmışlardır.'* sözlerini ilave etti."

Bu rivayetin ilk bölümünü biz daha önce olayları izahı ederken değişik yerlerde kullanmıştık. Rivayette geçen diğer bilgiler ise, bir önceki rivayetle benzeşmektedir. Ancak burada, genel biat günü Zübeyr ve Hâşim Oğulları biat etmiş, Hz. Ali ise kendi başına terkedilmiştir!

Rivayette, hilâfetin Ehl-i Beytin hakkı olduğu iddia edilmektedir. Bu ifade bile bu rivayetin şüpheli olduğunu ve Şia tarafından uydurulduğunu ortaya koymaktadır. Zira daha o dönemlerde hilâfetin *"Ehl-i Beyt"* in hakkı olduğu iddialarından bahsedilemez. Bu iddialar, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Şia'nın daha çok sîyâsîleşmeye başladığı bir süreçte ortaya atılmıştır.[58]

Hz. Ali'nin Hz. Ömer'e *"Müşterek menfatinizi koru bakalım; bugün onun işine sıkı sarılırsan, o da yarın sana karşılığını verir elbette."* şeklindeki ifadeleri, daha sonra Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halife tayin etmesi ile ne kadar uyuşmaktadır!

Rivayetteki, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile birlikte çaresiz bir şekilde Ensârdan yardım istemeleri ve Ensârın, *"Ey Rasûlullah'ın kızı! Biz artık bu şahsa (Ebû Bekir'e) biat ettik. Şayet senin kocan ve amcanın oğlu, Ebû Bekir'den önce bize gelseydi, biz ona meyletmezdik."* şeklindeki cevapları ile Şia, kahramanlarını ne kadar da aciz hale getirmektedir! Ensârın bu cevabı, sanki hilâfeti bir yarış arenası haline getirmekte ve keşke sen ondan önce gel-

58 Bahaüddin Varol, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, İstanbul, ts. , (Şamil Yayıncılık), s. 319. Bu kavramın siyaset arenasına girişi ve gelişimi konusunda daha fazla bilgi için bk. B. Varol, *a.g.e.*, s. 33 vd.

seydin de sana biat etseydik, anlamına gelmektedir. Bu da, hilâfeti, önemsiz, zamanlama hatasıyla kaçırılan çok basit bir mesele seviyesine düşürmektedir. Rivayette geçen diğer pek çok nokta, izaha ihtihaç duymayacak kadar Şia'nın tesirlerini yansıtmaktadır.

Şimdi bu çerçevede *el-İmâme ve's-Siyâse* yazarının *"Hz. Ali Nasıl Biat Etmiştir?"* başlığı altında verdiği uzunca bir rivayeti[59] aktaracağız. *el-İmâme ve's-Siyâse* yazarı da Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat ettikten sonra biat ettiğini belirtmektedir. Ki bu görüşünü ilgili yerde ele alarak değerlendireceğiz. Ancak bu rivayetin ilk bölümleri Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin ilk günlerinden bahsettiği için biz, Hz. Ali'nin genel biat günü biat ettiğini iddia ve isbat etmeye çalıştığımız bu başlık altında bu bilgileri aktarmayı uygun gördük.

"Hz. Ebû Bekir, bir grup sahâbînin Hz. Ali'nin yanında toplanarak biat etmediklerinin farkedince, Hz. Ömer'i onlara gönderdi. Hz. Ömer, Hz. Ali'nin evinde toplanmış olan bu grubun yanına gelerek, onları (dışarı çıkıp biat etmeye) davet etti. Ancak onlar, dışarı çıkmayı reddettiler. Bunun üzerine o, odun isteyerek, *'Ömer'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, ya dışarı çıkarsınız, ya da içindekilerle beraber evi yakarım!'* dedi. Bu tehdidi üzerine ona, *'Ey Ebû Hafsa! İçinde Fâtıma olsa da yakacak mısın?'* dediler, o da: *'Evet, Fâtıma olsa da yakacağım!'* karşılığını verdi. Ardından evden çıktılar ve Ali hariç biat ettiler. Ravi Hz. Ali'nin şöyle dediğini ileri sürmektedir: *'Kur'ân'ı toplayıncaya kadar elbisemi giyip dışarı çıkmayacağıma dair Allah'a yemin etmiştim.'*

Bu esnada Hz. Fâtıma kapıda durarak şöyle dedi: *'Bizi son derece üzen bir toplantıya (Benû Sâide örtmesindeki toplantı) katılan aranızdaki bir grubu(n yaptıklarını) ben asla tasvib etmiyorum. Rasûlullah'ın cenazesini önümüzde bırakıp gittiniz, devlet başkanını bize danışmadan kendi aranızda tesbit ettiniz ve bizim hakkımızı vermediniz.'*

59 *İmâme*, I, 30-31.

Hz. Ömer, doğruca Hz. Ebû Bekir'in yanına gelerek, *'Sana biat etmeyen bu şahıstan (Hz. Ali) biat almayacak mısın?'* diye sordu. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, mevlası Kunfüz'e: *'Git ve bana Ali'yi çağır!'* dedi. Kunfüz, Hz. Ali'nin yanına gelince, o: *'Ne istiyorsun?'* diye sordu; Kunfüz de: *'Rasûlullah'ın halifesi seni çağırıyor.'* şeklinde karşılık verince, Hz. Ali: *'Ne de çabuk Rasûlullah hakkında yalan söylemeye başlamışsınız!'* siteminde bulundu. Bunun üzerine Kunfüz geri dönerek, Hz. Ali'nin mesajını Hz. Ebû Bekir'e iletti. Hz. Ebû Bekir, bu sözleri duyunca, uzun süre ağladı.

Hz. Ömer ikinci kez, *'Sana biat etmeyen bu kişiye mühlet verme!'* deyince, Hz. Ebû Bekir, Kunfüz'e şunları söyledi: *'Bir kez daha git ve ona: Rasûlullah'ın halifesi seni biat etmeye çağırıyor, de!'* Kunfüz, Hz. Ali'nin yanına gelerek, kendisine söylenenleri iletti. O da sesini yükselterek, *'Sübhanellah? Bir de üzerine aldığı işte hak iddia etmiş.'* dedi. Kunfüz, Hz. Ebû Bekir'in yanına gelerek, Hz. Ali'nin mesajını iletti; Hz. Ebû Bekir yine uzun bir süre ağladı. Sonra Hz. Ömer, ayağa kalkarak bir grup sahâbî ile birlikte Hz. Fâtıma'nın evine geldi ve kapıyı çaldı. Hz. Fâtıma, onların seslerini işitince, avazı çıktığı kadar şöyle bağırdı: *'Ey babacığım, ey Allah'ın Rasûlü! Senden sonra İbnu'l-Hattâb ile İbn Ebî Kuhâfe'den ne tür muameleler gördük?!'* Dışardaki topluluk onun sesini ve ağlamasını işitince, ağlaşarak oradan uzaklaştılar; az kalsın yürekleri parçalanacaktı. Bir grup sahâbî Hz. Ömer'le birlikte orada kaldı ve Hz. Ali'yi dışarı çıkararak Hz. Ebû Bekir'in yanına götürdüler.

Oraya varınca, Hz. Ali'ye: *'Haydi, biat et!'* dediler; o da onlara: *'Eğer biat etmezsem, ne olur?'* şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine onlar: *'Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki, o takdirde senin boynunu vururuz.'* deyince, Hz. Ali: *'Öyleyse, Allah'ın bir kulunu ve Rasûlünün bir kardeşini öldürmüş olursunuz.'* karşılığını verdi. Buna karşılık Hz. Ömer: *'Allah'ın kulu olmana gelince, bu tamam; ama Rasûlullah'ın kardeşi olmana gelince, hayır bunu kabul edemeyiz.'* dedi. Hz. Ebû Bekir, susuyor, hiç konuşmuyordu. Hz. Ömer ona dönerek, *'Neden ona biat etmesini em-*

retmiyorsun?' deyince, Hz. Ebû Bekir'in cevabı: *'Fâtıma yanında olduğu sürece onu herhangi bir şeye zorlayamam!'* şeklinde idi.

Hz. Ali, oradan ayrıldıktan sonra, Hz. Peygamber'in kabrinin başına gitti; kabrin başında bağırıyor, ağlıyor ve şöyle sesleniyordu: *'Ey anamın oğlu! Şu topluluk beni hor ve hakir gördüler ve az kalsın öldürüyorlardı.'* Bu esnada Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e: *'Haydi Fâtıma'nın yanına gidelim; biz gerçekten onu kızdırdık.'* dedi.

Birlikte Hz. Fâtıma'nın yanına gittiler ve içeri girmek için izin istediler. Fakat Hz. Fâtıma onlara izin vermedi. Bunun üzerine Hz. Ali'nin yanına gelerek onunla konuştular; o da onları Hz. Fâtıma'nın huzuruna soktu. Hz. Ömer ile Hz. Ebû Bekir, Hz. Fâtıma'nın yanına oturunca, o, yüzünü duvara döndü; onlar selam verdikleri halde selamlarını almadı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir konuşmaya başladı ve şunları söyledi: *'Ey Rasûlullah'ın sevgili kızı! Ben, Rasûlullah'ın akrabalarını kendi akrabalarımdan üstün tutarım. Gerçekten seni de kızım Âişe'den daha çok severim. Babanın vefat ettiği gün, ben de ölmeyi ve ondan sonra hayatta kalmamayı istemiştim. Benim, senin faziletin ve şerefini bilip takdir ettiğimi ve sadece baban Rasûlullah'tan işittiğim, "Bize varis olunmaz; bizim bıraktıklarımız sadakadır." hadisinden dolayı senin hakkını ve Peygamber'den mirasını vermediğimi kabul etmiyor musun?'*

Bunun üzerine Hz. Fâtıma onlara şöyle dedi: *'Ne dersiniz, size Rasûlullah'tan bir hadis söylesem onu kabul eder ve uygular mısınız?'* Onlar da : *'Evet!'* karşılığını verdiler. Bu söz üzerine Hz. Fâtıma: *'Allah aşkına söyleyin bana, Rasûlullah'ın: "Fâtıma'nın razı olması, benim razı olmam; Fâtıma'nın kızması benim kızmam demektir. Kim kızım Fâtıma'yı severse, beni sevmiştir; kim Fâtıma'yı razı ederse beni razı etmiştir; kim de Fâtıma'yı kızdırırsa beni kızdırmıştır." buyurduğunu işitmediniz mi?'* dedi. Onlar da: *'Evet, Rasûlullah (s.a.v.)'tan bu hadisi işitmiştik.'* dediler.

Hz. Fâtıma, onların bu sözlerini işitince: *'Allah ve melekleri şahit olsun ki, siz ikiniz beni gücendirdiniz, gönlümü kırdınız. Vallahi, Rasûlullah'la karşılaşırsam, sizi şikâyet edeceğim.'* şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: *'Onu ve seni gücendirmekten Allah'a sığınırım ey Fâtıma!'* diyerek hüngür hüngür ağlamaya

başladı. Az kalsın kendini helak edecekti. Hz. Fâtıma sözlerine şöyle devam etti: *'Vallahi, her namazda sana beddua edeceğim.'*

Hz. Ebû Bekir, ağlayarak orayı terketti. İnsanlar etrafında toplanınca Hz. Ebû Bekir onlara: *'Her biriniz, beni dertleri ile başbaşa bırakarak hanımı ile kucaklaşmış ve ailesiyle sevinç içerisinde geceleri geçirmektesiniz. Benim sizin biatınıza ihtiyacım yok; biatınızı geri alın!'* dedi. Onlar da: *'Ey Rasûlullah'ın halifesi! Artık bu işten geri dönülmez; bunu sen daha iyi bilirsin. Eğer bunu yaparsan Allah'ın dini kaim olmaz.'* dediler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: *'Vallahi, böyle olmayacak olsaydı ve bu prensibin zayıflamasından endişe etmemiş olsaydım, Fâtıma'dan bu sözleri işittikten ve bu tavırları gördükten sonra, benim boynumda bir Müslümanın biatı olduğu halde bir gece dahi geçirmezdim.'* karşılığını verdi."

Şia'nın benzer tesirleri bu rivayette de görülmektedir. Ancak bu rivayette şiddet ve baskı unsuru daha açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Tarihî hakikatlar karşısında Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e -gecikmeli de olsa- biatını itiraf etmek zorunda kalan Şia, piyasaya sürdüğü rivayetlerle bu biatın baskı ve şiddetle alındığını isbata çalışmıştır. Yine tarihî gerçekler karşısında Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekir'e karşı savaştıramayan Şia, bazen Hâşim Oğulları tarafından kaderiyle başbaşa terkedilmiş, bazen Ensâr tarafından yardımsız bırakılmış ve bazen de hakkını duygusal konuşmalarla isteyip karşısındakileri pişmanlığa uğratan ve ağlatan mağdur ve mazlum bir Ali portresi çizmeyi başarmıştır.

Bu rivayette Hz. Peygamber'in mirası -ki bu konuyu daha sonra detaylı olarak ele alacağız.- ile ilgili Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında geçen diyalogdaki Hz. Ebû Bekir'in ifadeleri, sahih rivayetler ile örtüşmektedir.

Hiçbir hadis kitabında rastlayamadığımız Hz. Fâtıma'nın, *"Fâtıma'nın razı olması, benim razı olmam; Fâtıma'nın kızması benim kızmam demektir. Kim kızım Fâtıma'yı severse, beni sevmiştir; kim Fâtıma'yı razı ederse beni razı etmiştir; kim de Fâtıma'yı kızdırırsa beni kızdırmıştır."* ifadeleri ile aktardığı hadisin uydurma olması kuvvetle muhtemeldir.

Şia taraftarlığı ile tanınan Ya'kûbî de Benû Sâide örtmesinde Hz. Ebû Bekir'e biat edildikten hemen sonra biat etmeyenlerle yapılan bir müzakereden bahsetmektedir. O, Benû Sâide örtmesinde meydana gelen olayları aktardıktan sonra, Hazrecli Berâ b. Âzib'in bu biat meselesini Hâşim Oğullarına haber verişini nakletmektedir. Anlaşılan o ki, Berâ, Benû Sâide örtmesinde bulunmuş ve toplantı sona erer ermez durumu haber etmek üzere Hâşim Oğullarının toplandıkları yere gelmiştir. Olayın bundan sonraki kısmını Ya'kûbî'den aktaralım:[60]

"Berâ b. Âzib, gelerek Hâşim Oğullarının kapısını çaldı ve: *'Ey Hâşim Oğulları! Ebû Bekir'e biat edildi.'* dedi. Bazıları: *'Biz, Muhammed'e daha layık olduğumuz halde, bizden habersiz böyle bir işi Müslümanlar yapamazlar!'* deyince, Hz. Abbas: *'Ka'be'nin Rabbine andolsun ki, yaptılar bile...'* karşılığını verdi.

Muhâcirler ile Ensârın, Ali'den yana bir şikâyetleri yoktu. Onlar, evden çıkınca, Kureyş'in sözcüsü olan Fadl b. Abbas ayağa kalkarak şöyle dedi: *'Ey Kureyş! Gerçekleri çarpıtarak hilâfeti hak edemezsiniz. Hilâfetin sahipleri biziz, siz değilsiniz ve bizim dostumuz (Hz. Ali), buna sizden daha layıktır.'*...

Muhâcir ile Ensârdan bir grup, Ebû Bekir'e biat etmeyerek, Ali'nin tarafını tuttular. Bu şahsiyetler, şunlardır: Abbas b. Abdilmüttalib, Fadl b. Abbas, Zübeyr b. Avvâm, Halid b. Saîd, Mikdâd b. Amr, Selman el-Farisî, Ebû Zerr el-Ğifârî, Ammâr b. Yâsir, Berâ b. Âzib ve Übeyy b. Ka'b.

Bu şahsiyetler biat etmeyince, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muğîre b. Şu'be'ye birer elçi gönderek, bu konuda görüşlerinin ne olduğunu sordu. Onlar da şu tavsiyede bulundular: *'Bize göre, Abbas'ı elde etmen, ona ve kendisinden sonra gelecek nesli için bu işten bir pay ayırman gerekir. Böylece Abbas da seninle birlikte olduğu zaman, bunu, Ali ve Hâşim Oğullarına karşı bir delil olurak kullanabilirsin.'* Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, yanına Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muğîre b. Şu'be'yi de alarak bir gece Hz. Abbas'ın yanına gitti."

60 Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 124.

Bu son bölümü *el-İmâme ve's-Siyâse* yazarı da aktarmaktadır.[61] Rivayetin bundan sonraki kısmı, bu toplantıdaki karşılıklı konuşmalardan bahsetmektedir; ancak bu müzakerelerin sonunda Hz. Abbas'ın Hz. Ebû Bekir'e biat ettiği belirtilmemektedir.

Bu rivayetlerde olaylar, ana çatısı bozulmadan Şiî damgası vurularak piyasaya sürülmüştür. Olayların gerçek yönleri ile ideolojik tasavvurlar karıştırılarak gerçekten olmuş imajı verilmeye çalışılmıştır. Önyargılı meseleye bakmayan bir kişi bu olaylardaki o günkü şartlarda olması mümkün olmayan pek çok abartılı noktayı rahatlıkla tesbit edebilir. Biz, bu tür rivayetleri bütünüyle reddetme taraftarı değiliz; çünkü bu tür rivayetlerde gerçekler de gündeme getirilmektedir. Nitekim bu rivayetlerin bazı bölümlerini daha önce olayları tasvir ederken kullanmıştık. Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi Şia, yeni bir senaryo yazmak yerine tarihî gerçeklere kendi ideolojik bakışını yansıtan unsurlar ve olgular ilave ederek rivayetler piyasaya sürmeyi her zaman tercih etmiştir. Bu rivayetlerdeki, şiddet unsurları ve hemen ilk bakışta rahatlıkla görülebilen ideolojik yaklaşımları çıkardığımız zaman, olayların gerçek yönlerini görebiliriz.

İlk hicrî asırda meydana gelmiş olaylarla ilgili tarihî rivayetler üzerindeki Şia'nın tesirlerini inceleyen Abdülaziz Muhammed Nur, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatına şiddet ve zorbalık unsurları katan bütün bu rivayetlerin aslının olmadığını, hiçbir hadisçi tarafından bunların aktarılmadığını ve bu olayları sadece aşırı Şiîlerin rivayet ettiklerini belirtmektedir.[62]

Olayı Şia'nın tasvirleri ile ortaya koyduktan sonra Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e ilk günlerde, daha net bir ifade ile salı günkü genel biat töreninde biat ettiğini gösteren ve buradaki konuşmaları veren, olayla doğrudan ilişkili rivayetlerden başka bu konuyu destekleyen diğer bazı dolaylı rivayetleri vermek istiyoruz.

61 *İmâme*, I, 32-33.
62 A. Muhammed Nur, *a.g.e.*, s. 309.

Taberî, Tarih'inde Amr b. Hureys ile Saîd b Zeyd arasında geçen şöyle bir diyalog aktarmaktadır:

"Amr: *'Rasûlullah'ın vefatını gördün mü?'*

Saîd: *'Evet.'*

Amr: *'Ebû Bekir'e ne zaman biat ettiler?'*

Saîd: *'Hemen Rasûlullah (s.a.v.)'ın vefat ettiği gün. Çünkü onlar, cemaat halinde olmaksızın bir gün dahi geçirmek istemediler.'...*

Amr: *'Muhâcirlerden biat etmeyen var mıydı?'*

Saîd: *'Hayır, davete gerek kalmadan bütün Muhâcirler ard arda biat ettiler.'* dedi.[63] Bu diyalog Hz. Ali'nin de genel biatta Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini göstermektedir.

M. Taberî de, *"Sa'd b. Ubâde, Hazrec ile Kureyş'ten bir grup, (Sakîfe günü) biat etmemişlerdi. Onlar da bir gün sonra (yani genel biatın yapıldığı gün), -Sa'd b. Ubâde hariç- biat ettiler."* ve *"O gün (genel biat günü), Kureyş'ten ona biat etmeyen kimse kalmadı."* rivayetlerini aktararak, bu iddiayı güçlendirmektedir.[64]

Eş'arî gibi güçlü bir kelamcı da, bütün Ashâbın Hz. Ebû Bekir'e biat ettiklerini ve oy birliği ile hilâfetini kabul ettiklerini belirtmektedir.[65]

Bazı tarihçilerin bizzat Hz. Ali'nin ağzından aktardığı bir rivayet de, Hz. Ali'nin daha ilk günlerde diğer Müslümanlarla birlikte biat ettiğini ifade etmektedir. Bu rivayete göre, Hz. Ali'ye Hz. Ebû Bekir'e niçin biat ettiği sorulmuş, o da bunun sebebini şöyle izah etmiştir:

"Rasûlullah (s.a.v.), ansızın vefat etmedi. Hz. Peygamber, bir müddet hasta yattı. Bu esnada Bilal ona gelerek namazı haber veriyor, o da 'Söyleyin Ebû Bekir'e namazı kıldırsın!' diyordu, o da namazları kıldırıyordu. Benim konumum ortada iken, Rasûlullah bu iş için beni görevlendirmedi. Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, bizler, Muhâcirler ve diğer Müslümanlar, Rasûlullah'ın dinleri için seçti-

63 Taberî, *Tarih*, III, 207.
64 M. Taberî, *a.g.e.*, I, 231.
65 Eş'arî, *a.g.e.*, s. 2.

ğini dünyaları için de seçtiler. Onlar biat ettiler, ben de biat ettim. Çünkü namaz, büyük ve önemli bir iş ve dinin temelidir."[66]

Yine Hz. Ali'nin ağzından buna benzer bir rivayet aktarılmaktadır:

"Peygamber (s.a.v.) vefat edince, halimize şöyle bir baktık ve Hz. Peygamber'in namaz için Hz. Ebû Bekir'i öne geçirdiğini gördük. Rasûlullah'ın dinimiz için razı olduğu/seçtiği kimseden biz de dünyamız için razı olduk/seçtik ve Hz. Ebû Bekir'i başımıza geçirdik."[67]

Abdullah b. Mes'ûd da, bütün sahâbînin Hz. Ebû Bekir'e biat ettiklerini belirtmiştir.[68] Gerçi, bütün sahâbînin biat ettiğini belirten rivayetlerle ilgili olarak şöyle bir itiraz gelebilir: Hz. Ali'nin biatını geciktirdiğini kabul etsek bile, netice itibariyle biat ettiği için bu rivayetlerle çelişmemektedir. Dolayısıyla bütün sahâbînin biat ettiğini belirten rivayetler, Hz. Ali'nin hemen biat ettiği konusunda delil olarak kullanılamaz. Bize göre, eğer Hz. Ali ilk günlerde biat etmemiş olsaydı, mutlaka Sa'd b. Ubâde ile ilgili düşülen kayıt onun için de düşülür ve bu genellemenin bir istisnası olarak *'Hz. Ali hariç'* tarzında bir sınırlama getirilirdi. Çünkü Hz. Ali en az Sa'd b. Ubâde kadar o günkü toplumda önemli bir şahsiyettir ve onun muhalefeti göz ardı edilemez.

Ebû Süfyân'ın biatını aktaran rivayetlerdeki[69] bilgiler de Hz. Ali'nin ilk günlerde biat ettiğini göstermektedir. Burada Ebû Süfyân, Hz. Ebû Bekir'e biat ettikleri için Hz. Ali ile Hz. Abbas'a kızmaktadır ve onları biatlarını bozmaya davet etmektedir. Ebû Süfyân böyle bir teklifi, ancak Hz. Ebû Bekir'e biatın gerçekleştiği ilk günlerde olay daha gündemde iken yapmıştır. Hz. Ebû Bekir'e biatın üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra böyle bir teklifin yapılması hem anlamsız hem de fayda-

66 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 183; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 10; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 12.
67 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 183; Hallâl, *a.g.e.*, I, 274; İbnu'l-Cevzî, *Sıfa*, I, 133.
68 İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 39.
69 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 271; Taberî, *Tarih*, III, 209; Ebu'l-Ferec, *a.g.e.*, VI, 370-371; İbn Abdilberr, *İstiâb*, IV, 1679; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 65.

sızdır. Dolayısıyla buradan hareketle hem Hz. Ali'nin hem de Hz. Abbas'ın daha ilk günlerde biat ettiklerini söyleyebiliriz.

Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile birlikte Rasûlullah'ın vefatından bir gün sonra halife sıfatıyla Hz. Ebû Bekir'e gelerek Hz. Peygamber'in mirasını istemesi,[70] onun otoritesini tanıması ve yöneticiliğini benimsemesi anlamına gelmektedir ki, İslam Devletinde de bu, ancak biat etmekle olur. O halde Hz. Ali, biat ettikten sonra yani onun yöneticiliğini kabul ettikten sonra Hz. Ebû Bekir'den böyle bir istekte bulunmuştur.

Hz. Ali'nin biatını geciktirmediği hususunda bir başka delil ise yine biat teriminin ifade ettiği sosyo-politik anlamda gizlidir. Biat bir yöneticinin iktidarını kabul anlamına geldiğine göre, Hz. Ali gibi doğruları söylemekten çekinmeyen ve politik manevralardan hoşlanmayan birisinin biat etmediği, yani otoritesini benimsemediği bir kişinin yönetimi altında yaşamayı kabul etmesi düşünlemez. O, hiçbir şey yapamıyorsa en azından Sa'd b. Ubâde gibi davranarak Medine'yi terkedip giderdi.

b. Hz. Ali'nin Biatını Yenilemesi ve Miras Meselesi

Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vefatının ikinci günü biat ettiğini belirten rivayetleri aktardıktan sonra, şimdi de ikinci grup olarak onun biatını geciktirdiğini belirten rivayetleri aktaracağız. Bu rivayetler, bir yeknesaklık ifade etmezler; biat tarihi konusunda birbirinden oldukça farklı bilgiler vermektedirler.

Aslında bu rivayetleri de iki grupta mütalaa etmek mümkündür. Birinci grup rivayetler, biatın gecikmesini herhangi bir olayla ilişkilendirmeksizin bir tarih vermektedir; ikinci grup rivayetler ise, Hz. Ali'nin biatını Hz. Fâtıma'nın vefatı ile ilişkilendirerek bir tarih vermektedir. Netice itibariyle her iki grup da, biatın geciktiğini belirtmekle birlikte, ikinci grup için, olay Hz. Fâtıma'nın vefatı ile ilişkilendirildiğinden dolayı, biat ta-

70 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315-316.

rihinin belirlenmesinde Hz. Fâtıma'nın vefat tarihi belirleyici ve önemli bir rol olmaktadır.

Birinci grup içerisinde mütalaa edebileceğimiz Ya'kûbî,[71] Taberî,[72] Makdisî,[73] Bağdadî[74] ve İbnu'l-Esîr[75] gibi tarihçiler, Hz. Ali'nin altı ay sonra biat ettiğini belirtmektedirler. Hatta İbnu'l-Esîr, bu bilgiyi, Hz. Ali'nin üzerine dış elbisesini almadan hemen biat için koştuğunu belirten rivayetten sonra vermiş ve ardından, *"Doğru olan, mü'minlerin emirinin (Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e) altı ay sonra biat etmiş olmasıdır."* ifadesiyle kanaatini de belirtmiştir. Taberî, bu rivayetinde sadece Hz. Ali'nin değil aynı zamanda onunla birlikte Hâşim Oğullarından hiçbir kimsenin bu süre içerisinde biat etmediğini kaydetmiştir. Ya'kûbî, aynı yerde Hz. Ali'nin biatının 40 gün sonra olduğunu da söylemiştir.

Meseleyi Hz. Fâtıma'nın vefatı ile bağlantılı olarak ele alan tarihçi ve hadisçiler, Hz. Ali'nin[76] ve hatta Hz. Ali ile birlikte bütün Hâşim Oğullarının[77] Hz. Fâtıma vefat edinceye kadar biat etmediğini ve bu sürenin altı ay olduğunu belirtmektedirler.[78] Bazı tarihçiler, Zübeyr b. Avvâm'ı da Hz. Fâtıma'nın

---

71 Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 126.
72 Taberî, *Tarih*, III, 208.
73 Makdisî, *a.g.e.*, V, 66.
74 Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Beyrut, ts., (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye), X, 114.
75 İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 189.
76 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 14; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Kahire, ts., XII, 77; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13; H. İ. Hasan, *a.g.e.*, I, 268; A. Ekber Feyyâd, *a.g.e.*, s. 131; S. Abdülaziz Sâlim, *a.g.e.*, 431-432; Muhammed Rıza, *Ebû Bekr*, s. 35; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1111; M. Cemaluddin Surûr, *a.g.e.*, s. 16; Muhammed el-Hudarî Bek, *İtmâmu'l-Vefâ*, nşr. A. el-Kallâş, Haleb, 1398, s. 16; Celal es-Seyyid, *Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, 1417/1997, s. 138; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1986, II, 212; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, çev. Ö. R. Doğrul, İstanbul, 1978, IV, 49; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 30; Mehmet Ali Kapar, *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, İstanbul, 1998, s. 44; Ethem Ruhi Fığlalı, *"Ali"*, D.İ.A., İstanbul, 1989, II, 372.
77 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 308; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243; Muhammed Rıza, *Ali b. Ebî Tâlib*, s. 33.
78 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; Buhârî, *Sahîh*, V, 82-83; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 14; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153-154; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194; Nevevî, *a.g.e.*, XII, 77; M.

vefatı ile ilintili olarak altı ay biat etmeyen bu kitle içerisinde zikrederler.[79]

el-İmâme ve's-Siyâse yazarı, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat edinceye kadar biat etmediğini ve Hz. Fâtıma'nın da Hz. Peygamber'den sonra 75 gün yaşadığını söylemektedir.[80] Bazı tarihçiler, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma vefat ettikten sonra bir müddet daha biat etmediğini söylemişlerdir. Bunlardan, İbn A'sem'e göre Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatından 75 gün[81] sonra veya altı ay sonra biat etmiştir.[82] Mes'ûdî'ye göre, Ali b. Ebî Tâlib'in Ebû Bekir'e biatı konusunda tarihçiler ihtilaf etmişlerdir; kimileri, Hz. Fâtıma'nın vefatından 10 gün sonra biat ettiğini söylemişlerdir ki bu, Hz. Peygamber'in vefatından 70 küsur gün sonra olmaktadır; kimileri Hz. Fâtıma'nın vefatından üç ay sonra; kimileri de altı ay sonra Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini söylemişlerdir.[83] Medâinî ise, Hz. Ali'nin irtidat hareketleri[84] artınca Hz. Osman'ın ricası üzerine Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini belirtmektedir.[85]

Yukarıda görüşlerini aktardığımız bazı tarihçiler, gecikmeyi Hz. Fâtıma'nın vefatı ile ilişkilendirmeseler de, aktardıkları rivayetlerdeki süreler, diğer rivayetlerdekine benzer olmasından dolayı bu rivayetleri de aynı kategoride mütalaa edebiliriz. O halde, Hz. Ali'nin biatını geciktirme sebebi olarak bazı

Taberî, *a.g.e.*, I, 243; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13; Muhammed el-Hudarî Bek, *a.g.e.*, s. 16; Muhammed Rıza, *Ebû Bekr*, s. 35; M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1111; M. Cemaluddin Surûr, *a.g.e.*, s. 16; Celal es-Seyyid, *a.g.e.*, s. 138; A. Ekber Feyyâd, *a.g.e.*, s. 131; S. Abdülaziz Sâlim, *a.g.e.*, 431-432; H. Algül, *a.g.e.*, II, 212; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 30; Mehmet Ali Kapar, *a.g.e.*, s. 44; E. R. Fığlalı, *a.g.md.*, D.İ.A., II, 372.

79 İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 194.

80 *İmâme*, I, 31.

81 M. Taberî de bu rakamı vermiştir. (M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243.)

82 İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 14.

83 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 309.

84 Bu hareketler, Hz. Peygamber'in son günlerinde başlamış (Bahriye Üçok, *a.g.e.*, s. 45) ve Hz. Ebû Bekir'in iktidara gelmesiyle yayılmıştır. Bu rivayetten Hz. Ali'nin ne zaman biat ettiğini çıkarmak zordur. Bu rivayeti ileride tekrar ele alarak değerlendireceğiz. Bu hareketler için bk. Taberî, *Tarih*, III, 228 vd.; Bahriye Üçok, *a.g.e.*, s. 22 vd.

85 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 270.

özel sebeplerin dışında bu rivayetlere göre Hz. Fâtıma'nın da etkili olduğu söylenebilir. Peki, neden Hz. Fâtıma böyle bir gecikmenin sebebi olmuştur? sorusuna tarihçiler, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında Hz. Peygamber'in mirası meselesinden kaynaklanan bir kırgınlığın bu gecikmede rol oynadığını söylemektedirler. Dolayısıyla bu miras meselesinin ne olduğunu ortaya koymak ve biatın gecikmesinde ne kadar etken olduğunu incelemek biattaki gecikmeyi aydınlatacaktır.

Daha önceki bölümlerde ele aldığımız konuların hemen hemen hepsinde olduğu gibi, bu konuda da birbirine zıt rivayetler vardır. Bizim incelediğimiz konular siyasî olunca, bu tür tezatlıklar kaçınılmaz olmaktadır. İş iktidar mücadelesine gelince, günümüzde de olduğu gibi, işin içerisinde olan tarafların her biri kendi haklılığını ortaya koyabilmek için öncelikle belgeler savaşını kazanması gerekmektedir. Bundan dolayı konuyla ilgili bütün tarafları destekleyebilecek belge ve malzemeyi tarih sahifeleri içerisinde bulmak mümkün olmaktadır. İşte bu noktada araştırmacının işi başlamaktadır. Araştırmacı ulaşabildiği en çok belgeye ulaşarak, bunlar arasından siyasî kavgada piyasaya sürülen belgeleri gerçek belgelerden ayırmaya çalışacaktır. Bu ayrıştırma işinde araştırmacının en büyük yardımcısı, konu ile ilgili dolaylı bilgilerin bulunduğu belgeler ve olayın meydana geldiği şartları tanımak olacaktır. Bu çerçevede araştırmacı, diğer belgeler ve çevre şartları ile üzerinde çalıştığı konuyla doğrudan ilgili rivayetlerin sağlamasını yapabilir.

Hz. Peygamber'in mirası meselesi sahih rivayetler çerçevesinde ele alındığı takdirde herhangi bir siyasî yönünün olmadığı kesin olarak anlaşılmasına rağmen, Şia'nın konuyu Hz. Ali'nin biatı bağlamında ele alarak birçok farklı bilgiler nakleden rivayetlerden hareketle konuyu siyasî bir yöne çekmeye çalışması meseleye farklı bir boyut kazandırmıştır.[86] Şia meseleye her ne kadar siyasî bir boyut katmışsa da biz, konuyu

86 Muhammed Tîcânî Semâvî, *Sümmehtedeytü*, London, 1991, s. 164; Selim Hasenî, *Fî Rihâbi Ehli'l-Beyt*, Lübnan, 1998, s. 234, 235.

siyasî bağlamından uzak olarak, rivayetlerin ortaya koyduğu gerçekler çerçevesinde ele alacağız.

Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekir arasındaki miras meselesi şöyle gelişmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince, o gün Hz. Ebû Bekir'e biat edilmiş ve ertesi gün[87] Hz. Fâtıma bizzat, Hz. Abbas[88] veya Hz. Ali[89] ile gelerek -bir rivayete göre bir elçi göndererek[90]- Hz. Peygamber'den kendisine kalan mirasını istemiştir.[91]

Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'den Hz. Peygamber'in mirası olarak Fedek arazisi ile Hayber'deki hissesini[92] ve Medine'deki fey'ini[93] istemektedir. Bunlar Hz. Peygamber'den intikal eden gayr-i menkul mallardı; menkul olarak binek hayvanı ile silahından başka bir şeyi yoktu.[94] Menkul malları üzerinde konuşulmayacak kadar az olduğu için herhangi bir problem teş-

87 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315.

88 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 10; Buhârî, *Sahîh*, V, 25, VIII, 3; Müslim, *a.g.e.*, II, 1381; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 197; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 249.

89 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 18. İbn Sa'd aynı yerde her üçünün birlikte gittiklerini ve miraslarını istediklerini de söylemiştir.

90 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 9; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209, V, 82; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196; Ebû Davud, *Sünen*, İstanbul, 1413/1992, III, 376, 379; Nesâî, *Sünen*, İstanbul, 1413/1992, VII, 132; Ebû Avâne, *el-Müsned*, nşr. Eymen b. Arif ed-Dimeşkî, Beyrut, 1998, IV, 253; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, nşr. M. Z. Neccâr, Beyrut, 1399, II, 4; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 152; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 42. Ancak, kaynakların hemen hemen hepsinin, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında geçen bir konuşmadan bahsettiklerini göz önüne alırsak, Hz. Fâtıma'nın bizzat giderek mirasını istediğini söyleyebiliriz.

91 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 6, 9, 10; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209, V, 25, 82, VIII, 3; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380,1381; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196, 197; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 376, 379; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 127; Nesâî, *Sünen*, VII, 132; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 250; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 152; Beyhakî, *Sünen*, VI, 302; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 21; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 249.

92 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4,9,10; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209, V, 25, 82, VIII, 3; Müslim, *a.g.e.*, II, 1381; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 197; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 253; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 249; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 42.

93 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 9; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209, V, 82; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 376; Nesâî, *Sünen*, VII, 132; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 253; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 42.

94 İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 279; Buhârî, *Sahîh*, III, 220, V, 144; Taberânî, *Kebîr*, XVII, 44; Taberânî, *Evsat*, IV, 104, V, 26; Beyhakî, *Sünen*, VI, 160; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Kahire/Beyrut, 1407, IX, 40.

kil etmemiştir. İşte asıl ihtilafın kaynağı, Rasûlullah'ın gayr-ı menkul malları idi. Bize ulaşan bütün rivayetlere göre, Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'a ait, *"Biz miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız sadakadır."*[95] hadisini delil gösterek, Hz. Fâtıma'nın bu mallara yönelik isteğini geri çevirmiştir.[96]

Hz. Ebû Bekir'in bu red cevabı üzerine Hz. Fâtıma'nın nasıl bir tavır takındığı konusunda rivayetler farklı farklı bilgiler vermektedir. İşte problem bu noktada düğümlenmektedir. Acaba Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'in cevabına nasıl bir tepki göstermiştir? Meselenin nirengi noktası bu olunca, benzer her olayda olduğu gibi rivayetler birbirine zıt bilgiler aktarmaktadır. Bu bilgileri üç grupta tasnif edebiliriz. Birinci grup rivayetlere göre, Hz. Fâtıma kızarak orayı terketmiş ve ölünceye kadar da Hz. Ebû Bekir'le konuşmamıştır. İkinci gruptaki rivayetler, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasındaki konuşmayı vermişler; fakat Hz. Fâtıma'nın nasıl bir tepki gösterdiğini belirtmemişlerdir. Üçüncü gruptaki rivayetler ise, birinci gruptakilerin tam tersine, Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerini kabul ettiğini ve tam bir teslimiyet içerisinde çekip gittiğini ifade etmektedirler. Şimdi biz bu rivayet gruplarını sırasıyla ele alalım.

Bu rivayetler arasında en maruf olanı birinci gruptaki rivayetlerdir ki, bunlar, bu miras olayını, Hz. Ali'nin geç biat et-

---

95 Mâlik, *a.g.e.*, II, 993; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 471, 472; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 314, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 6, 9, 10, 25, 47, 48, 49, 60, VI, 145, 262; Buhârî, *Sahîh*, IV, 210, V, 23, 25, 83, VIII, 3, 4, 5; Müslim, *a.g.e.*, II, 1378, 1379, 1380, 1383; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196, 197; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 366, 371, 376, 379, 381; Tirmizî, *a.g.e.*, VII, 158; Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 127; Nesâî, *Sünen*, VII, 132; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, nşr. M. M. el-Azamî, Beyrut, 1390/1970, IV, 61; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 250, 251, 253; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153, XIV, 573, 580; Taberânî, *Evsat*, IV, 104, V, 26; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 16; Beyhakî, *Sünen*, VI, 302; İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-M. Abdülkerim el-Bekrî, Mağrib, 1387, VIII, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 164; Âmidî, *a.g.e.*, II, 77; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 21; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 249; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 42.

96 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4,9,10; Buhârî, *Sahîh*, V, 82, VIII, 3; Müslim *a.g.e.*, II, 1380, 1382; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196,197; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 376; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 253; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 249; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 42.

mesinin sebeplerinden biri olarak göstermektedirler. Biz bu rivayetlerin bu kadar yaygınlaşmasının ve tanınmasının arkasında Şia propagandasının olduğu kanaatindeyiz. Zira diğer rivayetler, Şia'nın düşüncelerine temel olabilecek nitelikler taşımamaktadır. Bu rivayetlere göre:

Hz. Ebû Bekir, yukarıdaki hadisi zikrettikten sonra, "*Muhammed'in ailesi bu maldan sadece yiyebilir. Ben, kesinlikle Rasûlullah'ın fey'leri ile ilgili olarak kendi döneminde yaptığı uygulamanın dışına çıkamam; o ne yapıyorsa ben de aynısını yaparım.*"[97] diyerek Hz. Fâtıma'ya onlardan miras olarak bir şeyler vermeyi reddetmiş, bunun üzerine Hz. Fâtıma kızarak oradan uzaklaşmış ve ölünceye kadar da Hz. Ebû Bekir'le konuşmamıştır.[98] İşte Hz. Fâtıma'nın bu kırgınlığı ve küskünlüğünden dolayı Hz. Ali, o vefat edinceye kadar biat etmemiştir.

İkinci grup rivayetler, Hz. Ebû Bekir'in, "*Muhammed (s.a.v.)'in ailesi bu maldan sadece yiyebilir; vallahi ben, Rasûlullah'ı yaparken gördüğüm bir işi kesinlikle yapmaya devam edeceğim!*" sözlerinden sonra Hz. Fâtıma'nın nasıl bir tepki verdiği konusunda herhangi bir bilgi vermezler.[99]

Ya'kûbî de Hz. Ebû Bekir'in ağzından söz konusu hadisi aktardıktan sonra, onunla Hz. Fâtıma arasında geçen şöyle bir diyaloğu vermektedir:

"Hz. Fâtıma: '*Sen babana varis olursun da ben neden babama varis olamayayım? Rasûlullah, "Kişi çocuğunu korur ve gözetir." buyurmamış mıdır?*' şeklinde konuşunca, Hz. Ebû Bekir hüngür hüngür ağladı."[100]

---

97 Hz. Peygamber'in bu konuda yaptığı uygulama şöyle idi: Fey' gelirlerinden ailesinin yıllık nafakasını ayırdıktan sonra, artan kısmını, Allah yolunda cihada hazırlık için silah ve hayvan alımında kullanırdı. (İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VI, 467; Müslim, *a.g.e.*, II, 1376-1377; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 206; Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 216; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 244-245; Beyhakî, *Sünen*, VI, 295, 345, VII, 58.)

98 Musannef, *a.g.e.*, V, 472; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 6; Buhârî, *Sahîh*, V, 82, VIII, 3; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196-197; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 251; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 573; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300.

99 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4,10; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209-210, V, 25; Müslim, *a.g.e.*, II, 1381-1382; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 376-377.

100 Ya'kûbî, *a.g.e.*, II, 127.

Yine bu grup içerisinde mütalaa edebileceğimiz bazı rivayetler, Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekir arasında geçen diyaloğu farklı bir şekilde vermektedirler. Bu rivayetlere göre, Hz. Fâtıma gelmiş ve Hz. Ebû Bekir'e: *"Sana kim varis olur?"* sorusunu yöneltmiştir. Rivayette olmasa bile bu sorudan önce Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekir arasında bir konuşmanın geçtiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen Hz. Fâtıma mirasını istemiş, Hz. Ebû Bekir de reddedince bu soruyu tevcih etmiştir. Bu soruya Hz. Ebû Bekir şöyle karşılık vermiştir: *"Ailem ve çocuklarım!"* Bunun üzerine Hz. Fâtıma:

"Peki, ben neden babama varis olamıyorum?" diye sorunca, Hz. Ebû Bekir: *"Çünkü ben, Rasûlullah (s.a.v.)'ın, 'Bize varis olunmaz!' dediğini işitmiştim."* karşılığını vermiş ve *"Fakat ben, Rasûlullah'ın geçimini üstlendiği kimselerin geçimini üstleneceğim ve onlar için gerekli harcamaları yapacağım."* demiştir.[101]

Bu rivayetteki hadis, *"Bize varis olunmaz."* şeklinde daha kısa bir formattadır. Nesâî de, hadisi bu şekilde vermiştir.[102] Bu rivayette, Hz. Ebû Bekir'in cevabına Hz. Fâtıma'nın nasıl bir tepki verdiği belirtilmemiştir.

İbn Sa'd ise, içerik itibariyle diğerlerinden farklı bir rivayet aktarmaktadır:

"Rasûlullah'ın vefat ettiği gün Hz. Ebû Bekir'e biat edilmiş ve ertesi gün Hz. Fâtıma, Hz. Ali ile birlikte Hz. Ebû Bekir'e gelerek, *'Rasûlullah'tan bana kalan mirasımı ver!'* diyerek, ondan mirasını istemiştir. Hz. Ebû Bekir de: *'Bunu bir miras olarak mı istiyorsun? Yoksa bu konuda Rasûlullah'tan bir söz mü aldın?'* diye sorunca, Hz. Fâtıma: *'Sen öldüğün zaman, nasıl kızların sana varis olacaklarsa, Fedek, Hayber ve onun Medine'deki fey'leri de bana miras olarak kalacaktır!'* deyince, Hz. Ebû Bekir: *'Vallahi, baban benden hayırlıdır; sen de benim kızlarımdan hayırlısın. Fakat Rasûlullah: "Bize varis olunmaz; bizim geride bıraktıklarımız, yani şu mallar, sadakadır." buyurmuştur. Sen, babanın bunları sana ve-*

101 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 10; Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 157; Beyhakî, *Sünen*, VI, 302.
102 Nesâî, *Sünen*, VII, 132.

rip vermediğini bilirsin. Eğer, bunları bana vermiştir, dersen, ben senin bu sözünü kabul ederek sana inanırım!' deyince, Hz. Fâtıma: *'Bana Ümmü Eymen gelerek, babamın Fedek arazisini bana verdiğini söylemişti.'* karşılığını verdi.

Hz. Ebû Bekir'in, *'Peki sen, onun, "Fedek arazisi, senindir, kızım!" dediğini işittin mi? Eğer, Hz. Peygamber'in, "O, senindir." buyurduğunu işittim, diyorsan, ben sana inanır ve sözünü kabul ederim!'* sözleri üzerine, Hz. Fâtıma: *'Ben, sana bildiklerimi söyledim.'* diyerek konuşmasını bitirdi."[103]

İbn Şebbe ile Zehebî de benzer bir rivayeti, daha detaylı, fakat biraz farklı bir içerikle aktarmaktadırlar.[104]

Üçüncü grup içerisinde ele alacağımız rivayetlerde ise hem zikredilen hadis hem de konuşmanın tarzı ve sonucu farklıdır.

"Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince, Fâtıma gelerek,[105] *'Rasûlullah'ın varisi sen misin yoksa ailesi mi?'* diye sordu. Ebû Bekir de: *'Tabiî ki ailesidir!'* karşılığını verdi. Fâtıma: *'Peki o zaman nerede onun hissesi?'* deyince, Ebû Bekir: *'Rasûlullah (s.a.v.)'ı, "Şüphesiz Allahuteâlâ, bir peygamberini fey', harac v. s. ile rızıklandırıp sonra da katına alınca, ondan sonra bunları onun yerine geçen kimsenin tasarrufuna bırakır." dediğini işittim. Bundan dolayı ben de Hz. Peygamber'in yerine geçmiş devlet başkanı olarak onu Müslümanlara geri vermeyi uygun gördüm.'* dedi."[106]

İbn Sa'd, bu rivayeti biraz farklı ve biraz da detaylı olarak şu şekilde vermektedir:

---

103 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315-316.

104 İbn Şebb, *a.g.e.*, I, 209-210; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 24.

105 Bu rivayeti aktaran hadisçilerden bazıları (Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 40, XII, 119; Beyhakî, *Sünen*, VI, 303; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 191.) *"geldi"* anlamına gelen *"câe"* fiili kullanırken, bazıları (İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 198; Bezzâr, *el-Müsned*, nşr. M. Zeynullah, Beyrut/Medine, 1409, I, 124, 201; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 40; Ziyâuddin el-Makdisî, *a.g.e.*, I, 129, 130.) ise *"bir elçi gönderdi"* anlamında olan *"ersele"* fiili kullanmışlardır; ancak rivayetin devamında geçen karşılıklı konuşmadan anlaşılmaktadır ki, Hz. Fâtıma, elçi göndermemiş, bizzat kendisi gelmiştir.

106 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 198; Bezzâr, *a.g.e.*, I, 124, 201; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 40, XII, 119; Beyhakî, *Sünen*, VI, 303; Ziyâuddin el-Makdisî, *a.g.e.*, I, 129, 130; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 191.

"Fâtıma: *'Sen öldüğün zaman, sana kim varis olur?'* diye sorunca, Ebû Bekir: *'Tabiî ki çocuklarım ve ailem!'* karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Fâtıma: *'Peki, o halde neden biz değil de sen, Hz. Peygamber'e varis oluyorsun?'* sorusunu yöneltince, Hz. Ebû Bekir de: *'Ey Rasûlullah'ın kızı! Vallahi, babanın ne arazisine, ne altınına, ne gümüşüne, ne kölesine ve ne de malına varis oldum!'* cevabını verdi. Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerini işitince, *'Peki o zaman, Allah'ın bize tahsis ettiği Allah'a ait hisse ve senin elindeki bize ait olan mallara ne demeli?'* deyince, Hz. Ebû Bekir: *'Rasûlullah (s.a.v.)'tan, "O mallar, sadece Allah'ın bana rızkımı temin etmem ve geçimimi sağlamam için lütfettiği geçim kaynaklarıdır. Ben ölünce de onlar, Müslümanlar arasında pay edilir." buyurduğunu işitmiştim.'* karşılığını verdi."[107]

Rivayetin bundan sonraki kısmı, oldukça dikkat çekicidir ve bize göre, miras meselesindeki gerçeği, oldukça yalın bir biçimde yansıtmaktadır. Yalnız rivayetler, yine Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerine karşılık Hz. Fâtıma'nın cevabını -birbirlerine yakın manalar ifade etmekle birlikte- farklı farklı aktarmaktadırlar. Bir grup rivayete göre Hz. Fâtıma: *"Sen ve Allah'ın Rasulu daha iyi bilirsiniz."* şeklinde cevap vermiştir.[108]

Bir grup rivayet ise, Hz. Fâtıma'nın *"Sen, Rasûlullah'tan ne işittiğini daha iyi bilirsin."*[109] şeklinde karşılık verdiğini belirtmektedirler.

Diğer bir grup rivayete göre, Hz. Fâtıma, *"Sen, Rasûlullah (s.a.v.)tan işittiğin gibi hareket et!"*[110] diyerek karşılık vermiş ve ardından dönüp gitmiştir. Her üç grup rivayette ifadeler farklılık arzetse bile, açıkça anlaşılmaktadır ki, Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'in söz konusu hadisi okuyarak Rasûlullah'ın mirasını kendisine vermeyi reddetmesi üzerine, hiçbir olumsuz tepki göstermeden vakıayı kabullenerek orayı terketmiştir. Hat-

---

107 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 314-315.
108 Bezzâr, *a.g.e.*, I, 124, 201; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, XII, 119; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 191.
109 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 198; Ziyâuddin el-Makdisî, *a.g.e.*, I, 129, 130.
110 Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 40; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 23.

ta Hz. Fâtıma'nın bu ifadelerinden hareketle, onun Hz. Ebû Bekir'i övdüğünü ve olayı gönül huzuru ile kabul ettiğini dahi söyleyebiliriz.

Bazı kaynaklar, Hz. Fâtıma'nın tavrını daha açık bir biçimde ortaya koyan benzer bir rivayet aktarmaktadır:

"Ebû Bekir halife olduktan sonra, Hz. Fâtıma huzuruna girerek, *'Ey Ebû Bekir! Bugün sen ölsen, sana kim varis olur, dersin?'* diye sorunca Ebû Bekir: *'Tabiî ki ailem ve çocuklarım!'* karşılığını verdi."

Bu konuşmadan, daha önce bazı şeylerin müzakere edildiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen Hz. Fâtıma, babasının mirası konusunda olumsuz bir cevap alınca, Ebû Bekir'e böyle bir soru yöneltmiştir. Diyalog şöyle devam etmektedir:

"Hz. Fâtıma: *'O halde, neden Rasûlullah'a çocukları ve ailesi değil de sen varis oluyorsun?!'* diye sorunca, Hz. Ebû Bekir: *'Ey Rasûlullah'ın kızı! Ben öyle yapmadım!'* karşılığını verdi. Ancak bu cevap Hz. Fâtıma'yı tatmin etmemiş olmalı ki, ardından şöyle dedi: *'Bilakis yaptın; Rasûlullah'a ait olan Fedek'i almayı amaçladın ve onu bizden aldın. Allah'ın semadan indirdiği şeyleri bizden uzaklaştırmayı amaçladın ve onu da yaptın.'*

Rivayetin bu bölümünde bazı problemler var gibi gözükmektedir. Çünkü burada Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber'in mirası ile ilgili Hz. Ebû Bekir'e yönelik ağır ithamlarda bulunmaktadır. Hz. Fâtıma'nın *"Allah'ın semadan indirdiği şeyler"* ifadesi de hilâfeti çağrıştırmaktadır ki, bu durumda Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in hem maddî ve hem de manevî mirasını gasbeden kimse olarak tanıtılmaktadır. İş böyle olunca rivayet, Şiî bir karaktere bürünmektedir. Ancak bizi rivayetin son kısmı daha çok ilgilendirmektedir. Hz. Fâtıma'nın sitem dolu bu sözlerine karşılık, Hz. Ebû Bekir:

'Hayır, bunların hiçbirisin yapmadım; ancak Rasûlullah (s.a.v.) bana: "Allah, hayatta olduğu süre içerisinde Peygamberini bazı şeylerle rızıklandırır, vefat edince de onları ondan geri alır." buyurmuştu.' deyince, Hz. Fâtıma: *'Sen ve Rasûlullah daha iyisini bilirsi-*

niz. Bundan sonra artık sana bunu sormayacağım.' diyerek orayı terketmiştir."[111]

Şimdi, kahramanları sadece Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekir olmayan ve daha fazla kimsenin içerisinde bulunduğu yine miras meselesini konuşulduğu bir enstanteneyi aktarmak istiyoruz.

"Fâtıma ile Abbas b. Abdilmüttalib, miraslarını istemek için Ebû Bekir'e gelmişlerdi. Ali de onlarla birlikte idi. Hz. Peygamber'den kendilerine düşen miras haklarını istediler. Ebû Bekir de: *'Rasûlullah (s.a.v.), "Biz miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız sadakadır." buyurmuştur. '* diyerek bu isteklerini reddetti ve ardından, *'Peygamber, kimin geçimini üzerine almış ve yüklenmişse, bütün onların harcamaları ve geçimleri bana aittir."* dedi. Bunun üzerine Ali, *'Süleyman, Davud'a varis olmuştur.*[112] *Zekeriyya da, "O, bana varis olsun; Ya'kûb hanedanına da varis olsun!"*[113] *demiştir.'* karşılığını verdi. Ebû Bekir de: *'Bu iş böyledir; vallahi, bunun böyle olduğunu benim bildiğim kadar sen de bilmektesin.'* deyince, Ali, *'Fakat burada Allah'ın kitabı konuşuyor!'* diyerek sözlerini bitirdi ve hepsi, başka bir şey söylemeden orayı terkettiler."[114]

Aktardığımız bu değişik rivayetleri birlikte değerlendirdiğimiz zaman bize göre şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve Abbas ile birlikte babasından kalan mirası istemek için Hz. Ebû Bekir'in yanına gitmiştir. Hz. Ebû Bekir'in mirası vermek istememesi üzerine, bunun sebebini sormuş, o da bir hadis zikrederek Hz. Peygamber'in geride bıraktığı malların Müslümanların maslahatı için harcanacağını belirtmiştir. Hz. Fâtıma, bu hadisi duyunca, miras hakkından vazgeçerek bir daha bu konuyu açmamıştır. Hz. Ebû Bekir, *"Muhammed (s.a.v.)'in ailesi bu maldan sadece yiyebilir. Vallahi, ben, kesinlikle*

111 İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 211; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 23.

112 Hz. Ali, bu sözü ile Neml uresinin 16. ayetine işaret etmektedir.

113 Yine burada Hz. Ali, bir başka ayete, Meryem Suresinin 6. Ayetine atıfta bulunmaktadır. Kurtubî, bu ayetin tefsirinde, söz konusu hadisi zikrederek, peygamberlerin miras olarak ilim ve nübüvvet bıraktıklarını, mal bırakmadıklarını belirtmektedir. Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 78. Ayrıca bk. İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 101-102.

114 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; Nüveyrî, *a.g.e.*, XVIII, 397.

Rasûlullah'ın fey'leri ile ilgili olarak kendi döneminde yaptığı uygulamanın dışına çıkamam ve o ne yapıyorsa ben de aynısını yaparım."[115] sözleri ile Hz. Peygamber'in Sünnetine bağlılığını ve bu konudaki kararlılığını net bir şekilde ifade etmiş ve o, *"Peki, Hz. Peygamber'in ailesi miras almayacaksa geçimini nasıl temin edecektir?"* sorusuna, *"Fakat ben, Rasûlullah'ın geçimini üstlendiği kimselerin geçimini üstleneceğim ve onlar için gerekli harcamaları yapacağım."*[116] ifadeleriyle cevap vererek Hz. Peygamber'in ailesinin geçimini devlet garantisi altına almış ve onlar için ayırdığı tahsisat, belki de alacakları mirasdan daha fazla olmuştur.

Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Hz. Fâtıma'nın miras talebini reddederken, son derece kibar davranmış ve *"Anam, babam sana feda olsun! Bu konuda Rasûlullah (s.a.v.)'tan herhangi bir şey işittiysen veya bu konu ile ilgili sana bir şey emrettiyse, ben senin söylediklerine uyar ve istediğin şeyleri sana veririm. Aksi takdirde ben, emrolunduğum şeye uyar ve onu uygularım."*[117] diyerek ona iltifat etmiş ve dinî sorumluluğunu hatırlatmıştır.

Hz. Ebû Bekir, *"Bu iş böyledir; vallahi, bunun böyle olduğunu benim bildiğim kadar sen de bilmektesin."* sözleriyle, bu hadisi Hz. Ali'nin bildiğini de hatırlatmaktadır. Hz. Ali ise, *"Süleyman, Davud'a varis olmuştur. Zekeriyya da, 'O, bana varis olsun; Ya'kûb hanedanına da varis olsun!' demiştir."* sözlerinin ardından, *"Fakat burada Allah'ın kitabı konuşuyor!"* diyerek, bu hadisin bu ayetleri tahsis etmediği fikrinde olduğunu ifade etmiştir. Burada mesele, Hz. Peygamber'in neyi miras olarak bıraktığı ve neyi bırakmadığında düğümlenmektedir. Hz. Peygamber, aile efradına mal-mülk miras olarak bırakmış mıdır? Yoksa onun mirası manevî değerler midir? Eğer mal-mülk miras olarak bırakmışsa, bunun sahibi doğal olarak hanımları, çocukları ve diğer yakın akrabalarıdır. İşte bu noktada,

---

115 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 6, 10; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209-210, V, 25, 82, VIII, 3; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380, 1381-1382; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196-197; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 376-377; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 251; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 573; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300.

116 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 10; Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 157; Beyhakî, *Sünen*, VI, 302.

117 İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 207.

Hz. Ebû Bekir, bu hadise dayanarak -ki biraz sonra ele alacağımız üzere bu konuda Hz. Ebû Bekir'i destekleyen başka hadisler de vardır.- Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın miras taleplerini reddetmiştir. Eğer Hz. Peygamber, manevî değerleri miras olarak bırakmışsa, bunun sahibi bütün ümmettir. Ortada bir gerçek vardır ki, Hâşim Oğulları Rasûlullah'ın manevî mirası hilâfeti kaybettikten sonra, maddî mirasını da bu şekilde yitirmişler ve özelde Kureyş genelde Araplar içerisindeki konumları sarsılmıştır.[118]

Hz. Ebû Bekir'in rivayet ettiği, *"Biz, miras bırakmayız; bizim geride bıraktıklarımız sadakadır."* hadisini destekleyen ve Hz. Peygamber'in bıraktığı malların sadaka olduğunu belirten başka hadisler de vardır. Kaynaklar, buna benzer şöyle bir hadis daha aktarmaktadırlar:

"Benim varislerim, ne dinar ne de dirhem paylaşırlar; hanımlarımın nafakası ile arazilerimi ekip biçenlerin harcamaları dışında bıraktıklarım, sadakadır."[119]

Bir başka hadis ise, şöyledir: *"Rasûlullah (s.a.v.), ne bir dinar, ne bir dirhem, ne bir köle, ne bir cariye, ne bir koyun ne de bir deve bırakmış, (vasiyet edecek malı bulunmadığı için) vasiyet de etmemiştir."*[120]

Diğer bir hadis ise bu konuda daha açık bir ifade kullanmaktadır: *"Rasûlullah (s.a.v.), bindiği beyaz katırı, silahı ve Allah yolunda sadaka olarak bıraktığı araziler hariç, ne dinar, ne dirhem, ne köle ve ne de cariye geride bırkamıştır."*[121] Bütün bu hadisler, Hz. Ebû Bekir'in iddiasını ve rivayetini güçlendirmektedir.

---

118 Abdülkerim el-Hatib, *a.g.e.*, s. 174.

119 Mâlik, *a.g.e.*, II, 993; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 314; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 242, 376, 464; Buhârî, *Sahîh*, III, 197, VIII, 4; Müslim, *a.g.e.*, II, 1382; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 201; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 379-380; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 253; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 579, 580, 581; Beyhakî, *Sünen*, VI, 302; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 22.

120 Tayâlisî, *a.g.e.*, s. 219; Humeydî, *el-Müsned*, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut/Kahire, ts., (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), I, 132; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 260, 316-317; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 300-301, VI, 44, 136-137; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 200; İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 900.

121 İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 279; Buhârî, *Sahîh*, III, 220, V, 144; Taberânî, *Evsat*, I, 163; Taberânî, *Kebîr*, XVII, 44; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 200; Beyhakî, *Sünen*, VI, 160; Heysemî, *a.g.e.*, IX, 40.

İlk grup içerisinde zikrettiğimiz rivayetlerdeki, Hz. Fâtıma ölünceye kadar Hz. Ebû Bekir'le konuşmamıştır, cümlesini, üçüncü grup içerisinde aktardığımız rivayetlerle birlikte değerlendirmek suretiyle, bir daha bu meseleyi gündeme getirmemiştir, şeklinde anlamak daha mantıklı ve Hz. Fâtıma gibi bir sahâbîye ve Peygamber kızına daha yaraşır bir durumdur. Çünkü ortada pek çok kaynak tarafından zikredilen bir hadis varken, Hz. Fâtıma'yı bu hadise rağmen davasında ısrarcı bir şahsiyet olarak görmek ve takdim etmek, ancak bu tavrından siyasî bir rant ümid eden Şia'ya uygun düşmektedir. Şia, rivayetin ana çatısını bozmadan, ufak bir ibare değişikliği ile düşüncesine tarihî bir destek arama çabası içerisindedir. Onlar, çok küçük bir operasyonla, Hz. Fâtıma'nın artık bir daha bu meseleyi Hz. Ebû Bekir'le konuşmadığı tarzındaki ibareyi, *"Ölünceye kadar Hz. Ebû Bekir'le konuşmamıştır."* şekline çevirmiştir. Doğrusu Hz. Fâtıma, ölünceye kadar Hz. Ebû Bekir'le konuşmamıştır; ama bu meseleyi konuşmamıştır. Yalnız ileride belirteceğimiz gibi bu konuşma boykotunun bir kırgınlık yönü de vardır. Bunun sebebi ise, bizzat miras meselesi değil; ama onunla bağlantılı bir başka meseledir ki, daha sonra onu izah edeceğiz.

Nitekim bu tezimizi destekleyen farklı iki rivayeti İbn Şebbe ile Tirmizî aktarmışlardır. İbn Şebbe'nin rivayeti şöyledir:

"Hz. Fâtıma, Hz. Abbas ile birlikte miraslarını istemek için Hz. Ebû Bekir'in yanına geldiler. Onlar, Fedek arazisi ile Hz. Peygamber'in Hayber'deki hissesini istiyorlardı. Hz. Ebû Bekir, onlara: *'Ben, Rasûlullah (s.a.v.)'ın, "Biz miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır; ancak Muhammed ailesi bu maldan yiyebilir." buyurduğunu işittim. Vallahi ben, Rasûlullah'ı yaparken gördüğüm bir işi asla değiştiremem ve onu kesinlikle ben de uygularım.'* dedi. Bunun üzerine Hz. Fâtıma, oradan ayrıldı ve ölünceye kadar bu mal hakkında onunla konuşmadı."[122]

Tirmizî'nin aktardığı rivayet ise şu şekildedir:

122 İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 197.

Bu kez Hz. Fâtıma, Rasûlullah'tan kalan mirasını istemek üzere Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in yanına gelmiştir. Onlar, *"Biz, Rasûlullah'ın, 'Bize varis olunmaz.' buyurduğunu işittik."* dediler. Bunun üzerine Hz. Fâtıma, *"Vallahi, sizinle asla konuşmayacağım."* dedi ve gerçekten onlarla konuşmadan ölüp gitti. Râvî Ali b. İsa, burada geçen, *"sizinle konuşmayacağım."* ifadesinin, *"Bu miras konusunda bir daha sizinle konuşmayacağım; çünkü sizler doğru sözlü şahsiyetlersiniz."* anlamına geldiğini belirtmektedir.[123]

İbn Kesîr, İbn Hanbel'in aktardığı ve Hz. Fâtıma'nın *"Sen, Rasûlullah'tan ne işittiğini daha iyi bilirsin."* sözleriyle sona eren hadisin ardından, *"Hz. Fâtıma'nın konumuna, hanımefendiliğine, ilmine ve dinine yaraşan tavır, Hz. Ebû Bekir'in zikrettiği bu hadis karşısında bu şekilde davranmasıdır."* demektedir.[124]

Bu miras hakkını sadece Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve Hz. Abbas istememiştir; aynı zamanda Hz. Peygamber'in diğer hanımları da Hz. Ebû Bekir'e Hz. Osman'ı göndererek bu isteklerini dile getirmişlerdir. Ancak bu olaydan haberdar olan Hz. Âişe onlara: *"Allah'tan korkmuyor musunuz? Rasûlullah'ın, 'Biz miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız, sadakadır. Muhammed ailesi, ancak o maldan yiyebilir.' buyurduğunu bilmiyor musunuz?"* diyerek onlara kızmış, bu hadisi işitince onlar da bu işten vazgeçmişlerdir.[125]

Bu rivayet, bizzat aile içerisinden biri olan Hz. Peygamber'in eşi ve mirasta hak sahibi olan Hz. Âişe'nin, Rasûlullah'ın bıraktığı malları, miras olarak değil, sadaka olarak kabul ettiği-

123 Tirmizî, *a.g.e.*, VII, 157-158.

124 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 252.

125 Mâlik, *a.g.e.*, II, 993; Abdürrezzâk, *a.g.e.*,V, 471; İbn Râhûye, *el-Müsned*, nşr. Abdülğafûr b. Abdülhakk el-Belhî, Medine, 1412/1991, II, 362; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 262; Buhârî, *Sahîh*, V, 25, VIII, 4-5; Müslim, *a.g.e.*, II, 1379; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 205; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 381; Ebû Avâne, *a.g.e.*, I, 250-251; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 580; Taberânî, *Evsat*, IV, 104; Beyhakî, *Sünen*, VI, 299, 302; İbn Abdilberr, *Temhîd*, VIII, 150-151; Râfiî, *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*, nşr. Azîzullah el-Atâridî, Beyrut, 1987, IV, 27; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 21; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 96. Ebû Davud ile Beyhakî, rivayetin son kısmını şu şekilde aktarmışlardır: *"... Bu mal, sıkıntı anlarında Muhammed ailesine ve misafirlerine aittir. Ben ölünce de o, benden sonraki veliyyülemre aittir."*

ni çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ve Hz. Âişe'nin bu itirafına, diğer hanımlar da muvafakat etmişlerdir.[126] Yani Hz. Ebû Bekir'in bu iddiası, bizzat bir aile ferdi tarafından desteklenmiş ve kabul edilmiştir. Ayrıca, eğer bu konuda böyle açık bir hadis olmasaydı, en azından Hz. Ebû Bekir babalık duyguları ile hareket ederek kızı Âişe'yi bu mirasdan mahrum etmek istemezdi.[127] Hz. Peygamber'in bütün hanımları, bu hadisi işitince isteklerinden vazgeçip bir daha bu meseleyi gündeme getirmiyorlar da, Hz. Peygamber'in sözüne riayet konusunda en az bir sahâbî kadar hassas olması gereken kızı Hz. Fâtıma neden bu hadisin gereğini yapmamış olsun?! İşin içine siyâsi kavga ve ideolojik savaş girince, karşımıza bir peygamber olan babasının sözünü hiçe sayan bir Hz. Fâtıma portresinin çıkması hiç de şaşırtıcı olmamaktadır. İbn Kesîr de, Hz. Fâtıma'nın küserek vefat edinceye kadar Hz. Ebû Bekir'le konuşmadığı iddialarını, Şia'nın ortaya attığı hezeyanlar olarak değerlendirmektedir.[128] Aslında her iki tarafın da kendilerini haklı kılacak gerekçeleri vardır. Hz. Fâtıma, bu hadisi bilmediği için babasının mirasını talep etmiş; Hz. Ebû Bekir de bu hadise dayanarak bu talebi reddetmiştir.[129] Hatta Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali, *"Ebû Bekir'in yerine ben olsaydım, Fedek hakkında onun verdiği gibi karar verirdim."* diyerek bu konuda Hz. Ebû Bekir'in haklılığını dile getirmiştir.[130]

Ayrıca, Hz. Ebû Bekir bu hadisi gündeme getirerek Hz. Peygamber'in akrabalarının taleplerini reddettiği zaman, orada bulunan bir grup sahâbî de bu hadisi kendilerinin de Rasûlullah'tan işittiklerine dair şehâdette bulunmuşlardır.[131] Yine daha sonra Hz. Ömer döneminde, bu mallarla ilgili Hz. Ali ile Hz. Abbas arasındaki bir ihtilaf esnasında bu hadis, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi ile-

126 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 249.
127 Kâdî Ebû Bekr, *a.g.e.*, s. 49, dipnot. 1 (Bu dipnot, s. 48'den devam etmektedir.)
128 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 250-251.
129 Beyhakî, *İ'tikâd*, s. 353.
130 Beyhakî, *İ'tikâd*, s. 354; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 94.
131 Kâdî Ebû Bekr, *a.g.e.*, s. 48; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 144.

ri gelen sahâbîlerin bulunduğu bir mecliste Hz. Ömer tarafından gündeme getirildiği zaman da, bu şahsiyetlerin hepsi, Hz. Peygamber'in böyle bir hadisinin varlığını tasdik etmişlerdir.[132] Öyleyse bu hadis, sadece bu malların tasarrufunu ele geçirmek gayesi ile Hz. Ebû Bekir tarafından gündeme getirilen bir hadis değil, pek çok sahâbî tarafından da bilinen bir hadistir. Kaldı ki, Hz. Ebû Bekir gibi bir şahsiyet tek başına bu rivayeti aktarmış olsa bile, kabul edilmesi gerekir; zira sadakati ve doğruluğu Hz. Peygamber tarafından tescil edilmiş bir şahsiyetin hiçbir menfaati olmayan bir konuda yalan söylemesi ve meseleyi çarpıtması düşünülemez. Maddî bir menfaatin varlığı farzedilse bile, Hz. Ebû Bekir gibi bir zattan töhmete sebep olacak böyle bir davranış beklenemez. Kaldı ki, bu mallardan hiçbir özel harcama yapmamış, tamamını kamu yararına harcamıştır.

Hz. Peygamber'in Sünnetine ittiba konusunda bir sınavından da başarıyla çıkan Müslümanların ilk halifesi, bu hadisten hareketle Hz. Peygamber'in mallarını miras olarak paylaştırmadığı gibi, yine o, "*Şüphesiz Allahuteâlâ, bir peygamberini fey', harac v. s. ile rızıklandırıp sonra da katına alınca, ondan sonra bunları onun yerine geçen kimsenin tasarrufuna bırakır.*"[133] hadisine dayanarak da, Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın, Hz. Peygamber'in harcama yaptığı yerlere aynen harcama yapmak[134] şartı ile bu malların kendi tasarruflarına verilmesi taleplerini de reddetmiştir.

Ancak, Hz. Ömer iktidara geldikten sonra, hadisin tasarrufunu kendisine bıraktığı bu mallardan olan Medine'deki Benî Kurayza[135] ile Benî Nadîr[136] mallarının tasarrufunu iki yıl elinde

---

132 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 314; Buhârî, *Sahîh*, V, 23; Müslim, *a.g.e.*, II, 1378; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 202-203, 208; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 380; Tirmizî, *a.g.e.*, VII, 158; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 98.

133 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 198; Bezzâr, *a.g.e.*, I, 124, 201; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 40, XII, 119; Beyhakî, *Sünen*, VI, 303; Ziyâuddin el- Makdisî, *a.g.e.*, I, 129, 130; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 191.

134 Hz. Peygamber, elindeki bütün bu malların gelirlerinden ailesinin yıllık nafakasını temin ettikten sonra arta kalan kısmını, Allah yolunda Müslümanların menfaati için harcıyordu. (Buhârî, *Sahîh*, V, 24, VIII, 4; Müslim, *a.g.e.*, II, 1378; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 203-204; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 380.)

135 İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 144.

136 Buhârî, *Sahîh*, V, 23; Müslim, *a.g.e.*, II, 1378; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 203.

tuttuktan sonra, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapmak şartı ile Hz. Ali ile Hz. Abbas'a bırakmış;[137] Fedek arazisi ile Hayber'deki hissenin tasarrufunu ise kendi elinde tutmuştur.[138] Daha sonra Medine'deki bu malların tasarrufunu tamamen Hz. Ali almış,[139] ondan Hasan b. Ali'ye, ondan Hüseyin b. Ali'ye, ondan Ali b. Hüseyin ile Hasan b. Hasan'a ve bunlardan da Zeyd b. Hasan'a intikal ederek devam etmiştir.[140]

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasındaki bu miras olayının bir küskünlüğe sebep olduğunu iddia eden rivayetlerin devamında, bu küskünlüğün Hz. Fâtıma vefat edinceye kadar sürdüğü -ki bu rivayetlere göre Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber'den altı ay sonra vefat etmiştir.- ve bundan dolayı Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etmediği ve hatta Hz. Fâtıma'nın cenazesinin Hz. Ebû Bekir'e haber verilmeden Hz. Ali tarafından geceleyin gizlice kaldırıldığı aktarılmaktadır.[141]

Biz, bu miras olayının bir küskünlüğe neden olmadığını ve olamayacağını ortaya koyduktan sonra, buna bağlı olarak Hz. Ali'nin biatını geciktirdiği iddiası da kendiliğinden mesnetsiz kalmaktadır. Ayrıca biz, Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekir'den razı olarak vefat ettiğine ve Hz. Ebû Bekir'in Hz. Fâtıma'nın cenazesinde bulunduğuna ve hatta namazını kıldırdığına dair rivayetlere de sahip bulunmaktayız.[142] Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in mirası meselesinin Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında

---

137 Şâfiî, *el-Müsned*, Beyrut, ts, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), s. 322; Buhârî, *Sahîh*, V, 24, VIII, 4; Müslim, *a.g.e.*, II, 1379, 1381; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 204; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 378; Tirmizî, *a.g.e.*, VII, 158; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 15; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 250; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 145; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 251.

138 Müslim, *a.g.e.*, II, 1381; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 207; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 378; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 250; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300.

139 Buhârî, *Sahîh*, V, 25; Müslim, *a.g.e.*, II, 1381; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 207; Ebû Davud, *a.g.e.*, III, 378; Ebû Avâne, *a.g.e.*, IV, 250; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300, 301; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 145; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 97.

140 Buhârî, *Sahîh*, V, 25; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 209; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 97.

141 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; Buhârî, *Sahîh*, V, 82-83; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196-197; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 18.

142 Beyhakî, *Delâil*, VII, 281; Beyhakî, *İ'tikad*, s. 353-354; Beyhakî, *Sünen*, VI, 301; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 176; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 252-253.

bir küskünlüğe neden olmadığı şeklinde vardığımız neticeyi de güçlendirmektedir. Ancak burada şu noktayı da vurgulamakta fayda görüyoruz: Her ne kadar Hz. Ebû Bekir'in bir hadise dayanarak Hz. Peygamber'in mirasını varislerine vermeyi reddetmesi karşısında Hz. Fâtıma'nın küstüğünü ve tamamen Hz. Ebû Bekir'le konuşmayı ve ilişkiyi kestiğini söylemesek de, normal her insan gibi babasına varis olmayı beklerken böyle bir haktan mahrum edilmesinin, onu bir insan olarak üzmüş olması ve bu üzüntünün Hz. Ebû Bekir'le ilişkilere az da olsa yansıması mümkündür.

Miras meselesinin Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında bir küskünlüğe neden olmadığını tesbit ettikten sonra, Hz. Ali'nin bu meseleye bağlı olarak biatının geciktiğini belirten rivayetleri nasıl değerlendirebiliriz? sorusuna cevap verilmelidir. Bize göre, bu miras meselesi bir küskünlüğe neden olmasa bile bir dedikodunun çıkmasına ve araya bazı soğuklukların girmesine neden olmuştur. İşte bu soğukluğu gidermek ve bazı anlamsız dedikoduların önüne geçmek için, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ali biatını yenileme ihtiyacı hissetmiştir. Rivayetler[143] Hz. Fâtıma hayatta iken onun hatırına halkın Hz. Ali'ye saygı gösterdiklerini, o, ölünce Hz. Ali'ye yönelik bu saygının ve ilginin azaldığını belirtmektedir. Bu yalnızlıktan ve halkın kendisine karşı bu ilgisizliğinden kurtulmak için, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'le aralarındaki bu soğukluğu gidermeye ve biatını yenilemeye karar vermiş ve yanına gelmesi için Hz. Ebû Bekir'e haber göndermiştir. Hz. Ali, sert karakterinden çekindiği için Hz. Ömer'in onunla birlikte gelmesini istememektedir. Hz. Ömer'in oraya tek başına gitmemesi telkinlerine karşılık Hz. Ebû Bekir, *"Bana ne yapabilirler ki?"* diyerek, Hz. Ali'nin evine yalnız olarak gitmiştir. Hâşim Oğulları da Hz. Ali'nin yanında toplanmışlardı. Orada aralarında geçen diyalog ilgi çekicidir:

143 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; Buhârî, *Sahîh*, V, 82; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196-197; Taberî, *Tarih*, III, 208; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 18.

Hz. Ali: *"Ey Ebû Bekir! Biz senin faziletini ve Allah'ın sana ihsan ettiği özellikleri biliyor ve Allah'ın sana bahşettiği hayırlar konusunda seninle yarışa da kalkışmıyoruz. Bizim sana biat etmeyişimizin sebebi, senin faziletini inkâr etmek ve Allah'ın sana bahşettiği hayırlar konusunda seninle rekabet etmek de değildir. Ancak sen, bu iş konusunda bizim görüşümüzü almadın ve başına buyruk davrandın. Aslında biz, Hz. Peygamber'e akraba olduğumuz için bu işte (hilâfette) bir hakkımızın olduğunu düşünüyorduk."* dedi.[144]

Hz. Ali, benzer sözleri Hz. Ebû Bekir'e biatın gerçekleştiği gün de sarfetmişti.[145] Anlaşılan o ki, Hz. Ali, aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen kendisi hiçe sayılarak yapılan bir biatı kabullenememiştir. Hz. Ali her ne kadar, ferasetli davranarak Müslüman toplumun huzurunu bozmamak için Hz. Ebû Bekir'e hemen biat etmiş, arkasında namaz kılmış, mürtedlerle mücadeleye onunla birlikte katılmış ve önemli meselelerde ona danışmanlık yapmış ise de, hilâfet seçiminde hesaba katılmamayı bir türlü hazmedememiştir. İktidarın en güçlü adaylarından birisi olarak Hz. Ali'nin bu duygu ve düşünceler içerisinde olması doğaldır ve insan fıtratıyla örtüşmektedir.

Hz. Ali'nin, *"Aslında biz, Hz. Peygamber'e akraba olduğumuz için bu işte bir hakkımızın olduğunu düşünüyorduk."* sözü meseleyi bütün çıplaklılığı ile ortaya koymaktadır. Miras meselesinden ortaya çıkan tartışma ve kırgınlığın ardında yatan gerçek sebep de, işte Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in yakın akrabası olması hasebiyle onun maddî ve manevî terekelerinde hak sahibi olduğu inancını taşımasıdır. Hz. Ali taşıdığı bu inancı gerçekleştiremeyince, miras meselesi de bu gerginliği artıran bir unsur olmuştur. Her Müslüman gibi, hilâfete aday olması ve böyle bir hakka sahip olması mümkün iken, bu hakka sahip

144 Abdürrezzak, *a.g.e.*, V, 472-473; Buhârî, *Sahîh*, V, 83; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380-1381; *İmâme*, I, 31-32; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 268-269; Taberî, *Tarih*, III, 208; İbn Abdirabbih, *a.g.e.*, V, 14; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; Beyhakî, *Delâil*, VII, 280; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 250; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 43.

145 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 263.

oluşunu Hz. Peygamber'le akrabalığına bağlaması oldukça gariptir. Biz bu noktada rivayete Şia'nın bir müdahalesi olduğu kanaatini taşıyoruz. Çünkü İslâm, prensip olarak devlet başkanlığı da dâhil her türlü makamı liyakat, adalet ve buna benzer temel unsurlar çerçevesinde her Müslüman vatandaşa açık tutmuştur. Ancak teoride böyle olan yapı, pratikte ta Hz. Peygamber'in döneminden itibaren çok farklı bir çizgi izleyerek İslâm toplumunun kendi aristokrasisini oluşturmasına yol açmıştır. Burada iyimser bir değerlendirme ile meseleye yaklaşırsak, Hz. Ali diğer Müslümanların da hilâfette haklarını kabul etmekle birlikte, bu işe layık olduğunu düşünerek devlet başkanı olma hakkını kendisinde görmektedir, diyebiliriz. Ancak o, hilâfete layık olduğunu düşünmekle birlikte, Hz. Peygamber'in yakını olması özelliğinin de bu işte bir yan unsur ve etken olabileceği kanaatini de taşımaktadır.

Hz. Ali'nin bu sitemkâr ifadeleri karşısında gözyaşlarını tutamayan Hz. Ebû Bekir şöyle konuşmuştur:

"Vallahi ben Rasûlullah'ın akrabalarını kendi akrabalarıma tercih ederim. Allah'a yemin ederim ki, sizinle benim aramda tartışmaya yol açan bu mal konusunda doğru olanı yaptım. Çünkü ben, Rasûlullah (s.a.v.)'ın, 'Bize varis olunmaz; bizim geride bıraktıklarımız sadakadır. Muhammed ailesi, bu maldan sadece yiyebilir.' dediğini işitmiştim. Dolayısıyla ben de, Rasûlullah'tan ne işittim ve gördüysem onu uyguladım."[146]

Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber'in miras meselesi uzun bir süre gündemdeki yerini korumuş ve halife ile Rasûlullah'ın akrabaları arasında bir problem olarak bir müddet daha tartışılmıştır. Ama Hz. Ebû Bekir'in bu sözleri, onun bu konudaki kararlılığını ve Sünnete ittibadaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu konuşma,

146 Abdürrezzak, *a.g.e.*, V, 473; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 9-10; Buhârî, *Sahîh*, IV, 209-210, V, 25, 82; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380-1381; *İmâme*, I, 32; Taberî, *Tarih*, III, 209; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153-154; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 250; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 43.

Hz. Ali'nin biatı ile ilgili olarak ortaya çıkan dedikodularda, miras meselesinin önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir. Bu miras meselesinin, sadece Hz. Ebû Bekir döneminde değil, Hz. Ömer döneminde de halife ile Hz. Peygamber'in akrabaları arasında bir problem olarak gündemdeki yerini koruduğunu, Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın Rasûlullah'ın Medine'deki arazilerinin yönetimi konusunda ihtilafa düşerek Hz. Ömer'e müracat ettiklerini belirten rivayetler ortaya koymaktadır. Bu rivayetlere[147] göre, Mâlik b. Evs olayı şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün Hz. Ömer evinde otururken, hacibi Yerfâ gelerek Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd'ın geldiklerini ve içeri girmek için izin istediklerini söyledi. Hz. Ömer de izin verdi ve onlar da içeri girerek oturdular. Bir müddet sonra, Hz. Ali ile Hz. Abbas da gelerek izin istediler ve onlar da gelip oturdular.

Hz. Ali ile Hz. Abbas, Hz. Peygamber'e fey' olarak kalan Nadîr Oğullarının malları konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve aralarında bir hüküm vermesi için Hz. Ömer'e gelmişlerdi. Hz. Abbas söz alarak, *'Ey mü'minlerin emiri! Benimle*[148] *şu şahıs arasında bir hüküm ver!'* dedi ve oradaki diğer zevat da, *'Evet, ey mü'minlerin emiri! Onların arasında bir hüküm ver ve onları rahatlat!'* dediler. Olayı anlatan Mâlik diyor ki: *'Zannedersem, orada bulunan zevat da bu iş için oraya gelmişlerdi.'*

Hz. Ömer: *'Hele biraz sabırlı olun hallederiz bakalım!'* diyerek söze başladı ve şöyle devam etti: *'Allah aşkına söyleyin bana, Rasûlullah (s.a.v.)'ın, "Biz, miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız sadakadır." buyurduğunu bilmiyor musunuz?'* diye sorunca, oradaki zevat: *'Evet!'* karşılığını verdiler. Hz. Ömer, bu soruyu Hz. Ali ile Hz. Abbas'a da yöneltti ve aynı cevabı aldı.

---

147 Şâfiî, *Müsned*, s. 322; Buhârî, *Sahîh*, V, 23-25, VIII, 3-4; Müslim, *a.g.e.*, II, 1377-1379; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 202-204; Tirmizî, *a.g.e.*, VII, 158; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 15-16; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 144-145; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 251; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 95-96.

148 Müslim burada şöyle bir ilave yapmıştır: *"yalancı, günahkar, hain ve vefasız"* (Müslim, *a.g.e.*, II, 1377.)

Bunun üzerine o, *'Ben size bu olayı bir anlatayım hele!'* diyerek sözünü sürdürdü: *'Bir kere Allahüteâlâ, "Allah'ın onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, Peygamberini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kadirdir. Allah'ın (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir."*[149] *buyurarak bu fey'den gelen malı, sadece ve sadece Rasûlullah'a vermiş ve ona ait kılmıştır. Vallahi Rasûlullah, sizi hiçe sayarak, o malların tamamına el koymamış; bilakis size de vermiş ve bir kısmını sizin aranızda dağıtmıştır. Sonunda elinde bu mallar kalmıştır. Rasûlullah (s.a.v.), kendisinin ve ailesinin yıllık harcamalarını bu maldan karşılıyor ve artan miktarı ise, Allah yolunda (cihada hazırlık için silah ve hayvan satın alarak) harcıyordu. Hz. Peygamber, hayatı boyunca böyle yaptı. Allah aşkına söyleyin, Rasûlullah'ın böyle yaptığını bilmiyor musunuz?'* diye sorunca, oradaki zevat: *'Evet!'* dediler. Hz. Ömer, aynı soruyu Hz. Ali ile Hz. Abbas'a da sordu, onlar da, *'Evet!'* karşılığını verdiler.

Hz. Ömer, sözlerini söyle sürdürdü: *'Sonra Hz. Peygamber, vefat etti ve Hz. Ebû Bekir onun yerine geçince, siz ikiniz ona gelerek, sen (Abbas) yeğeninden sana düşen mirası istedin, ötekisi de (Ali) hanımına babasından düşen mirası istedi; ancak o, Rasûlullah'ın, "Bize varis olunmaz; bizim geride bıraktıklarımız sadakadır." buyurduğunu belirtti (ve bu isteğinizi reddetti.); Hz. Ebû Bekir, "Ben Rasûlullah'ın velisiyim." diyerek, bu malın tasarrufunu kendi uhdesine aldı ve onu, Hz. Peygamber'in kullandığı gibi kullandı.*[150] *Ardından Ebû Bekir de vefat etti ve ben de onun gibi, "Rasûlullah'ın velisiyim." diyerek, bu malı aldım ve iki sene Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in yaptığı gibi yaptım. Sonra siz ikiniz bana çıkıp geldi-*

149 Haşr, 59/6-7.

150 Müslim burada yine şöyle bir ilave yapmıştır: "Siz *de onu, yalancı, günahkâr, hain ve vefasız olarak gördünüz. Hâlbuki Allah biliyor ki o, samimi, sadık, doğru ve hakka uyan bir şahsiyettir."*(Müslim, *a.g.e.*, II, 1378-1379.) İbn Şebbe de burada ilave olarak, "Siz *de bu konuda onun zalim ve facir olduğunu iddia ettiniz. Hâlbuki Allah biliyor ki, o, samimi, sadık, doğru ve hakka uyan bir şahsiyettir."* ifadelerini zitretmiştir. (İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 204.)

niz ve -ki o zaman aranızda herhangi bir ihtilaf yoktu ve aynı isteği dile getirmiştiniz.- sen ey Abbas, yeğeninden sana düşen mirası istedin, Ali de hanımına babasından düşen mirası istedi. Ben de size, Rasûlullah'ın "Bize varis olunmaz; bizim geride bıraktıklarımız sadakadır." hadisini hatırlattım (ve talebinizi geri çevirdim.).[151] *Bir müddet sonra onu size vermeyi uygun görünce, sizi çağırıp, "Dilerseniz, Rasûlullah'ın, Ebû Bekir'in ve benim iktidara geldikten beri yaptığım gibi yapmak şartıyla o malı size verebilirim." dedim, siz de "Onu bize bu şartla ver!" karşılığını verdiniz. Bunun üzerine ben de, size onu verdim.'* Hz. Ömer, bu son ifadesini Hz. Ali ile Hz. Abbas'a onaylatmak için, *'Öyle olmadı mı?'* diye sormuş, onlar da: *'Evet, öyle oldu.'* karşılığını vermişlerdir. Ardından Hz. Ömer:

'Şimdi de gelmiş, benden farklı bir hüküm vermemi ve bu malı yarı yarıya paylaştırmamı istiyorsunuz. Vallahi ben, kıyamet kopuncaya dek, bundan farklı bir hüküm vermem. Eğer o malı idare edemiyorsanız, bana verin, ben üstesinden gelirim.' diyerek sözlerini tamamladı."

İbn Asâkir, bu rivayetin öncesinde, Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın miraslarını Hz. Ebû Bekir'den istediklerini ve onun da söz konusu hadisi zikrederek bu isteklerini geri çevirdiğini belirttikten sonra, onların Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapmak şartı ile tasarruf hakkını kendilerine vermesini istediklerini, ancak Hz. Ebû Bekir'in, *"Ben bu işe sizden daha layığım ve Hz. Peygamber'in bu malları harcadığı yerleri ben sizden daha iyi gözetir ve harcama yapabilirim."* diyerek bunu da reddettiğini ifade etmektedir.[152] İşte kırgınlığın asıl sebebi bu olabilir. Yani, miras hakları bir hadis gerekçe gösterilerek reddedilen Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve Hz. Abbas, hiç olmazsa bu malların idaresinin kendilerine verilmesini talep etmişler ve kendilerince makul olan bu taleplerinin reddedilmesine de kırılmışlardır. Çünkü Hz. Fâtı-

151 Bazı rivayetlerde, şöyle bir ilave vardır: *"Bunun üzerine siz ikiniz, beni, yalancı, günahkâr, hain ve vefasız olarak gördünüz. Allah biliyor ki ben, samimi, sadık, doğru ve hakka uyan bir kişiyim."* (Müslim, *a.g.e.*, II, 1379; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 204.) Doğrusu burada ve daha önce geçen ilavelerdeki ifadeleri abartılı buluyoruz. Rivayetin bu kısımları, Şia tandanslı rivayetlerin izlerini taşımaktadır.

152 İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 144.

ma, babası Hz. Peygamber'den kalan malları bir varis olarak miras ayetinin genel kapsamı çerçevesinde istemiş; fakat Hz. Ebû Bekir'in bu ayeti sınırlayıcı bir hadis söylemesi üzerine kendisine yakışır bir tarzda olayı bir daha konuşmamak üzere kapatmış; ancak Fedek ve Hayber'deki arazilerin yönetiminin Hz. Ali'ye bırakılmamasına bir anlam veremeyerek Halifeye gönül koymuştur. Aslında bu hususta Hz. Ebû Bekir de kendi açısından doğru olanı yapmış ve bir halife olarak tasarrufu kendisine bırakılan bu malları kendi uhdesinde tutmuştur.[153] Bu noktada Hz. Fâtıma'nın da bir insan olduğu ve diğer insanlar gibi bazı olaylara tepki gösterebileceği ve bazı insanlara gönül koyabileceği unutulmamalıdır. Ancak onun ortada bir nas varken bu nassın gereğini yapan bir yöneticinin görevine engel olması ve ona karşı çıkması düşünülemez. Nitekim bu kırgınlık da, zaman içerisinde tatlıya bağlanmış ve Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekir arasında en azından vefatına yakın dönemde ilişkiler normale dönmüştür.[154]

İbn Asâkir, daha sonra bu miras meselesinin Hz. Osman döneminde de Hz. Ali ile Hz. Abbas tarafından aynı şekilde gündeme getirildiğini söylemektedir.[155] Hz. Abbas, Hz. Osman döneminde kendi hakkını da Hz. Ali'ye terketmiş ve bu arazilerin idaresi böylece tamamen Hz. Ali'nin ve ondan sonra da çocuklarının eline geçmiştir.[156]

Bu rivayet, miras olayının seyrini ve gelişimini çok açık bir şekilde bize anlatmaktadır. Hz. Ebû Bekir döneminde Hz. Peygamber'in mirasını alamayan Hz. Ali ile Hz. Abbas, bu şanslarını Hz. Ömer döneminde de denemişler, onun huzuruna gelerek, Hz. Ali, eşi Hz. Fâtıma kanalıyla kendine intikal eden hisseyi, Hz. Abbas da amca olarak mirastan hakkını istemişlerdir. Ancak Hz. Ömer, bu taleplerini Hz. Ebû Bekir gibi reddetmiş ve halife olarak bu arazilerin tasarruf hakkının kendinde olduğunu söyle-

153 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 219.
154 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 252.
155 İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 145.
156 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 252.

yerek bu araziler hakkında Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir gibi davranacağını belirtmiştir. Fakat o, iki yıl bu arazilerin tasarruf hakkını elinde tuttuktan sonra, Fedek ile Hayber'i kendi uhdesinde bırakarak Medine'deki arazilerin mülkiyet hakkını değil de tasarruf hakkını onlara devretmiştir. Muhtemelen bu devir işleminde Hz. Ömer, her birisinin mirastaki hakkını gözeterek bir paylaşıma gitmiştir. Ancak onlar, bu tasarruflarında olan miktar konusunda anlaşmazlığı düşerek, bu paylaşımın yarı yarıya olmasını istemişlerdir. Hz. Abbas'ın *"Ey mü'minlerin emiri! Benimle şu şahıs arasında bir hüküm ver!"* sözünden ihtilafı çıkaran ve mevcut durumdan rahatsız olan şahsın Hz. Ali olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Ali'nin neden böyle bir ihtilaf çıkardığı konusunda rivayetlerde açık bir bilgi olmamakla birlikte, onun bu malı tek başına yönetmek arzusunu taşıdığını ve bu amacını da kısa bir süre içerisinde gerçekleştirerek bu malın bütün yönetim hakkını eline geçirdiğini söyleyebiliriz.

Hz. Ali, bu mesele ile ilintili olarak ortaya çıkan tatsızlığı ve huzursuzluğu ortadan kaldırmak ve bu ihtilafın iktidarı tanımamak anlamına gelmediğini vurgulamak için bir kez daha biat tazeleme ihtiyacı hissetmiş olmalı ki, herkesin gözü önünde biat etmek için ikindi vakti mescitte buluşmak üzere Hz. Ebû Bekir'le randevulaşmışlardır. Hz. Ebû Bekir, öğle namazını kıldırdıktan sonra, minbere çıkarak bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında, Hz. Ali'nin ortaya çıkan bu problemle ilgili özrünü kabul ettiğini ifade ettikten sonra, Hz. Ali de bir konuşma yaparak, Hz. Ebû Bekir'in faziletinden, yüceliğinden bahsetti ve halife seçimi ile ilgili daha önce dile getirdiği sitemlerini tekrar ederek konuşmasını bitirdi ve ardından ona biat etti. Müslümanlar, iki önemli şahsiyet arasındaki bu kırgınlıktan ve Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e karşı soğuk tutumundan dolayı çok rahatsız olmalılar ki, bu biattan büyük bir sevinç duydular ve Hz. Ali'ye gelerek, *"Çok doğru ve iyi bir iş yaptın!"* dediler ve ona daha sıcak davranmaya başladılar.[157] İşte Hz.

157 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 474; Buhârî, *Sahîh*, V, 83; Müslim, *a.g.e.*, II, 1381; *İmâme*, I, 33; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 269; Taberî, *Tarih*, III, 209; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 154;

Ali'nin bu ikinci biatı bazı raviler tarafından, bu miras meselesi ile birlikte ele alınarak altı ay biat etmediği şeklinde anlaşılarak rivayetlere yansıtılmıştır.[158]

Ashâbın Hz. Ali'nin biatını yenilemesinden çok sevinmesi ve bunu *"Çok doğru ve iyi bir iş yaptın!"* diyerek açığa vurması, bu önemli şahsiyetler arasındaki çok küçük bir anlaşmazlığın toplumdaki olumsuz yansımalarının ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Şu bir gerçektir ki, toplumun en üst kademesindeki küçük bir ihtilaf, topluma dalga dalga bir huzursuzluk olarak yansır. Toplumlar, bu tür kavgalar karşısında, ya ihtilafa ortak olarak toplumsal huzurun bozulmasına ivme kazandırırlar; ya da üst kademedeki bu tür ihtilafların taraflarına baskı uygulayıp tarafları anlaşmaya zorlayarak sulh ve barış ortamının devamına katkıda bulunurlar. Toplumsal dayanışmanın ve bilincin son derece güçlü olduğu Sahâbe toplumu da, bu anlamsız kırgınlığın taraflarından biri olan Hz. Ali'ye âdeta toplumsal bir baskı ve ambargo uygulayarak onu biatını yenilemeye zorlamış ve toplumsal barışın bozulmasına izin vermemiştir.

İbn Hacer el-Heytemî Buhârî'nin Hz. Âişe'den aktardığı Hz. Ali'nin biatını Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar erteleyerek altı ay biat etmediğini ifade eden rivayeti aktardıktan sonra şunları söylemektedir:

"Bu rivayet, Hz. Ali'nin, biatını Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar geciktirdiğini açıkça ortaya koymakta ve daha önce Ebû Saîd'den aktardığımız Hz. Ali ile Zübeyr'in ilk günlerde biat ettiklerini belirten rivayete[159] *ters düşmektedir...*

Beyhakî de şöyle demektedir: Sahîh-i Müslim'de geçen ve Ebû Saîd'den aktarılan Hz. Ali'nin ve diğer Hâşim Oğullarının biatla-

---

İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 19; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 13-14; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 43.

158 Beyhakî, *İ'tikad*, s. 352; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 250.

159 Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 554; Hâkim en-Neysâbûrî, *a.g.e.*, III, 80; Beyhakî, *İ'tikâd*, s. 350; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143; Zehebî, *Tarih*, (H. R. Dönemi), 10; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 218, VI, 306; Suyûtî, *Tarih*, s. 89; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 34; Hindî, *a.g.e.*, V, 613-614.

rını Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar geciktirdiklerini belirten rivayet zayıftır; çünkü Zührî onun senedini tam olarak vermemiştir. Ancak, Ebû Saîd'in aktardığı birinci rivayetin senedi tamdır ve dolayısıyla daha sahihdir.

Buna göre, Buhârî'nin Hz. Âişe'den aktardığı (Hz. Ali'nin biatını geciktirdiğini bildiren) rivayet[160] *ile (Hz. Ali ile Zübeyr'in ilk günlerde biat ettiklerini belirten) rivayet arasında bir çelişki vardır. Fakat bazı âlimler, Hz. Ali'nin önce biat ettiğini, sonra Hz. Fâtıma ile Hz. Ebû Bekir arasında Hz. Peygamber'in mirası konusunda meydana gelen olaydan dolayı ilişkilerinin koptuğunu ve Hz. Fâtıma vefat ettikten sonra Hz. Ali'nin ikinci kez biat ettiğini belirterek bu iki rivayeti birleştirmişlerdir. İşin gerçek yüzünü bilmeyen bazı kimseler ise, buradan hareketle, Hz. Ali'nin sadece Hz. Ebû Bekir'e biat etmek istemediği için biattan geri kaldığı varsayımına ulaşmışlar ve ileri geri laf etmişlerdir. Bundan dolayı Hz. Fâtıma vefat ettikten sonra Hz. Ali, bu şüpheyi izale etmek için Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini minberden bir kez daha ilan etmiştir."*[161]

İbn Hacer el-Askalânî de olayı ele alarak benzer şekilde yorumlamaktadır:

"İbn Hıbbân ve diğer bazı hadisçiler, Ebû Saîd el-Hudrî ile diğer bazı zevatın, 'Ali, Ebû Bekir'e evvelemirde biat etmiştir.' şeklinde aktardıkları hadisi sahih kabul etmektedirler. Fakat Müslim(in Sahîhin)'de[162] *geçen ve Zührî'den aktardığı, 'Birisi, Zührî'ye, Fâtıma ölünceye kadar Ali, Ebû Bekir'e biat etmemiş, öyle mi? diye sordu; Zührî de, ne Ali biat etmiştir, ne de Hâşim Oğullarından herhangi biri, şeklinde cevap verdi.' rivayetini ise Beyhakî, 'Zührî, bu rivayetin senedini tam olarak vermemiştir.' diyerek zayıf kabul etmiş ve Ebû Saîd'den gelen senedi tam olan rivayetin daha sahîh olduğunu söylemiştir. Diğerleri de, Ali'nin Fâtıma vefat ettikten sonra yaptığı biatı, miras sebebiyle ortaya çıkan durumu izâle etmek için yapılan ilkini pekiştirici nitelikte ikinci biat olarak kabul edip iki rivayetin arasını bulmuşlardır.*

160 Buhârî, *Sahîh*, V, 82-83.
161 İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, I, 43-44.
162 Müslim, *Sahîh*, II, 1380.

Buna göre, Zührî'nin, 'Bugünlerde (Fâtıma'nın hayatta olduğu günlerde) Ali ona biat etmemiştir.' sözü, sürekli onunla birlikte olmayı ve yanında bulunmayı istememiştir, şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü böyle önemli bir zatın bu konumdaki bir zattan ilişkisini kesmesi, işin iç yüzünü bilmeyenler tarafından onun halifeliğinden razı olmadığı için böyle davrandığı tarzında anlaşılabilir. Nitekim böyle de olmuş ve bazıları ileri geri konuşmuştur. İşte bundan dolayı Ali, Fâtıma (a.s.) vefat ettikten sonra bu şüpheyi gidermek için açıkça tekrar biat etmiştir."[163]

Mahmud Şakir, bu miras meselesinin arada bir tatsızlığa neden olduğunu kabul etmekle birlikte bunun bir biat sorununa dönüşmediğini Hz. Ali ile diğer Hâşimîlerin genel biat günü biat ettiklerini söylemiş; ancak Hz. Fâtıma vefat edinceye kadar Hz. Ali'nin mürtedlerle savaş gibi önemli problemler dışında Hz. Ebû Bekir'in yanına sık sık gidip gelmediğini belirtmiş ve bunu sebebi olarak da Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın hastalığı ile meşgul olmasını göstermiştir.[164]

Biz, bir kez daha olayın nasıl gerçekleştiğini kısaca özetlemek istiyoruz:

Hz. Ali, genel biat günü biat ettikten sonra, aynı gün Hz. Peygamber'den kendilerine kalan mirası istemek için, Hz. Fâtıma ve Hz. Abbas ile birlikte Hz. Ebû Bekir'in yanına gitmiştir. Hz. Ebû Bekir, mezkûr hadisi zikrederek bu isteklerini geri çevirmesine rağmen mesele tamamen kapanmamış, bazı dinî, siyasî, sosyal ve duygusal gerekçelerden dolayı bu istek değişik oturumlarda birkaç kez tekrar edilmiş ve bu oturumlarda bazen Hz. Fâtıma tek başına, bazen Hz. Ali ile birlikte, bazen Hz. Abbas ile birlikte, bazen her üçü birlikte, bazen de sadece Hz. Ali ile Hz. Abbas birlikte bulunmuştur. Çünkü yukarıda aktardığımız rivayetlerdeki Hz. Ebû Bekir'e giden şahısların isimlerinin farklı oluşu ve diyalog tiplerindeki farklılıklar, bu ihtimali güçlendirmektedir. Bu talebin, ilgili değişik şahıslar tarafından tekrar tekrar dile getirilmesi ve buna bir de, *'Madem miras olarak vermiyorsun, o halde*

163 İbn Hacer el-Askalânanî, *Fethu'l-Bârî*, VII, 495.
164 Mahmud Şâkir, *et-Tarihu'l-İslâmî*, Beyrut, 1411/1991, III, 57-60.

tasarruf hakkını ver bari.' şeklindeki bir istek de eklenince taraflar arasında gerginlik daha da artmıştır. Bize göre Hz. Fâtıma, ilk konuşmalardan sonra -daha önce de belirttiğimiz gibi- Hz. Ebû Bekir'in sözlerinden ikna olarak bu tartışmanın dışında kalmış ve fakat bu tartışma, biraz da miras hakkından tasarruf hakkına doğru yön değiştirerek Hz. Ebû Bekir ile daha çok Hz. Ali arasında devam etmiştir. Olayın ta başlangıcında Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in mirası ile ilgili zikrettiği hadise karşı bir ayeti delil getirmesi, bu konuda çok ikna olmadığını ve farklı düşündüğünü göstermektedir. İşte bu noktada devreye giren ictihad ve anlayış farklılığı, Hz. Peygamber'in malları çerçevesindeki tartışmanın uzun süre gündemde kalmasına neden olmuştur. Gündemde kaldığı süre içerisinde bu problem, taraflardan daha çok toplumu rahatsız etmiştir. Sonunda Şia, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali arasındaki bu anlayış farklılığını, bir biat sorunu haline getirmeyi başarmıştır.

Hz. Peygamber'in malları üzerindeki miras ve tasarruf hakkı meselesi, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra da, bir müddet devam etmiştir. Çünkü rivayetlerden sadece birinde, miras talebinin Hz. Peygamber'in vefatından bir gün sonra gerçekleştiği belirtilmekte -ki bu olay da kahramanlar, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'dır.[165]- ve kahramanların farklı farklı olduğu diğer hiçbir rivayette, olayın zamanı verilmemektedir; dolayısıyla bu olayın ve özellikle de Hz. Ali ile Hz. Abbas'ın içerisinde bulunduğu rivayetin Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir döneminde olması muhtemeldir. Ve bu taleplerin (miras veya tasarruf talebi) yenilenmesi gerginliği artırmış ve toplum da, Hz. Ali'nin bu ısrarcı tavrından dolayı rahatsız olmuştur. Çünkü rivayetler, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra, halkın Hz. Ali'ye yönelik ilgisinin azaldığını belirterek, bundan rahatsız olan Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e giderek biat ettiğini ifade etmektedirler[166] ki, işte bize göre, bu huzursuzluğun kaynağı, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra da devam eden miras veya mallar üzerinde tasarruf olayı olup hal-

165 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315.
166 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 474; Müslim, *a.g.e.*, II, 1381; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243.

kın bu ısrarcı tutumdan hoşnut olmayarak tavır koyması üzerine, Hz. Ali tekrar eski itibarını elde etmek ve halife ile arasındaki buzları eritmek için ikinci kez biat etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu kırgınlık sürerken, aradaki ilişkilerin tamamen koptuğunu söyleyemeyiz. Zira Hz. Ali, cemaatle namazlara devam etmiş, askerî ve idarî olarak Hz. Ebû Bekir'e yardımcı olmuştur.[167] Kaldı ki, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın vefatından bir müddet sonra biat ettiğini belirterek, bu süreyi 10 gün,[168] 75 gün,[169] 3 ay ve 6 ay[170] olarak veren rivayetler, bizim bu tezimizi güçlendirmektedir. Yani, Hz. Ali, Hz. Fâtıma vefat edince hemen biatını tazeleme ihtiyacı hissetmemiş; ancak bu kırgınlığın toplumsal bir itibar kaybına sebep olmasından sonra biatını yenilemeyi gerekli görmüştür. Anlaşılan o ki, toplum mallar konusunda birinci derecede taraf olan Hz. Fâtıma'nın vefatı ile tartışmanın bitmemesi üzerine Hz. Ali'ye tavır koymuştur.

Bizim de benimsediğimiz bir biçimde İbn Kesîr, olayı şöyle özetlemektedir: O, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın vefatından sonraki biatının ikinci biat olduğunu söyledikten sonra, bu ikinci biatın amacının da miras meselesinden ortaya çıkan soğukluğun giderilmesi olduğunu belirtmektedir. Ona göre ikinci biat, bu soğukluğun giderildiğini ve aralarında bir barışın gerçekleştiğini vurgulamak için yapılmıştır. Hz. Ali, bu altı ay içerisinde Hz. Ebû Bekir'le çok sıcak ilişki içerisinde olmamakla birlikte arkasında namaz kılıyor ve onun istişare meclislerine katılıyordu ve onunla birlikte mürtedlerle savaşmak için Zü'l-Kassa'ya da gitmiştir.[171] Hatta Hz. Ebû Bekir Hz. Ali'yi, mürtedler, ansızın Medine'ye bir baskın düzenlemesinler diye Zübeyr, Talha ve Abdullah b. Mes'ûd'la birlikte şehrin geçitlerini gözetlemek üzere görevlendirmiştir.[172]

---

167 İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 315, 319.
168 Mes'ûdî, *Murûc*, II, 309.
169 İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 14; M. Taberî, *a.g.e.*, I, 243.
170 İbn A'sem, *a.g.e.*, I, 14; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 309.
171 İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 250.
172 Taberî, *Tarih*, III, 245; Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim-Ali Muhammed el-Becâvî, *Eyyâmu'l-Arab fi'l-İslâm*, Beyrut, 1408/1988, s. 142; B. Üçok, *a.g.e.*, s. 94.

İmaduddin Halil de, Hz. Ali'nin daha ilk günlerde biat ettiğine dair bu delilleri aktardıktan sonra, şu değerlendirmeyi ilave etmiştir:

"Bazı rivayetlerin bildirdiğinin aksine, sadece kendisinin meşru hakkı olduğu gerekçesiyle temelinden meşruiyetine inanmadığı bir otoriteyle ilişkisini sürdürmesi veya karşılaştığı sayısız baskılar sonucu, ancak aradan aylar geçtikten sonra bu otoriteyi tanımış olması, Hz. Ali'nin iki yüzlülük ve nifaktan uzak olan ahlakî yapısına tamamen aykırıdır."[173]

Yazarın bu görüşlerine katılmakla birlikte, ayrıca bütün bu olaylar göstermektedir ki, ilk biat ile ikinci biat arasındaki bu dönemde ilişkiler, çok sıcak olmasa da resmî bir biçimde devam etmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz Hz. Ali'nin idarî, askerî ve siyasî desteğinin yanısıra şu olay bunu gösteren tipik bir örnektir:

Rasûlullah (s.a.v.)'ın vefatından birkaç gün sonra, Hz. Ebû Bekir ikindi namazını kıldırıp mescitten çıkmış ve Hz. Ali ile birlikte yürüyorlardı. Hz. Ebû Bekir, yolda Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ı çocuklarla oynarken görünce onu sırtına aldı ve: *"Babam sana feda olsun ey Peygamber'e tıpatıp benzeyip de Ali'ye benzemeyen yavru!"* diyerek sevdi. Hz. Ali bunu duyunca, gülümsedi.[174]

Beyhakî de, İbn Kesîr gibi, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e genel biat günü biat ettiğini ve Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra, miras meselesi yüzünden ortaya çıkan soğukluğu gidermek için biatını yenilediğini söylemiştir.[175]

Medâinî'ye göre, Hz. Ali'den biat etmesini isteyen kişi Hz. Osman'dır. Şöyle ki:

"İrtidat hareketleri yoğunluk kazanınca, Hz. Osman, Hz. Ali'nin yanına gelerek, şöyle demiştir:

'Yeğenim!(Sana bunları söylemem için) bana kimse gelmedi; ancak düşman ortada ve sen hâlâ biat etmedin.' Bunun üzerine birlik-

---

173 İmaduddin Halil, *İslâm Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, İstanbul, 1985, s. 14.
174 Buhârî, *Sahîh*, IV, 164, 217; Ebû Ya'lâ, *a.g.e.*, I, 41, 42; Hâkim en-Neysâbûrî, *a.g.e.*, III, 184; Zehebî, *Siyer*, III, 249; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 250.
175 Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; Beyhakî, *İ'tikâd*, s. 352-353.

te Ebû Bekir'in yanına gittiler. Ebû Bekir onları görünce, ayağa kalktı; kucaklaştılar ve ağlaştılar. Ardından Hz. Ali, biat etti; bunu gören Müslümanlar da sevindiler, mürtedlerle savaşmak için şevkleri arttı ve üzüntüleri sona erdi."[176]

Anlaşılan o ki, Hz. Osman, hem miras yüzünden ortaya çıkan kırgınlığı ortadan kaldırmak ve hem de bu iki şahsiyet arasındaki soğukluğun Müslümanların savaşma azimlerine etki ettiğini düşünerek harekete geçmiş ve Hz. Ali'den biat etmesini rica etmiştir. Hz. Ali de, Müslüman toplumu rahatsız eden bu durumu ortadan kaldırmak için Hz. Osman'ın bu teklifini kırmayarak, Hz. Ebû Bekir'in yanına gidip biat etmiştir.

Biz bu rivayeti Hz. Ali'nin biatını yenilemesi ile ilişkili olarak görmekteyiz. Çünkü Hz. Ali'nin biat etmemesinin ridde savaşlarında Müslümanların şevkini kırması, zamanla ortaya çıkabilecek bir durum olduğu için bu biatın ilk günlerde olması mümkün gözükmemektedir. O halde burada söz konusu edilen Hz. Ali'nin biat etmesini, biatını yenilemesi şeklinde anlamak durumundayız. Bu rivayette de -daha önce ele alıp değerlendirdiğimiz rivayette olduğu gibi- Müslümanlar Hz. Ali'nin biatını yenilemesini sevinçle karşılamışlardır.

Muhibbuddin el-Hatîb,[177] Ebû Şehbe,[178] Ahmed el-Kallâş[179], S. Abdülfettâh el-Hâlidî[180] gibi çağdaş araştırmacılar da, Hz. Ali'nin bu biatını ikinci biat olarak kabul etmişlerdir.

---

176 Belâzurî, *a.g.e.*, II, 270.

177 Kâdî Ebû Bekr, *a.g.e.*, s. 38, dipnot. 2 (Bu dipnot, s. 37'den devam etmektedir.)

178 Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dimeşk, 1409/1988, II, 597. Ebû Şehbe burada şöyle demektedir: *"Ali'nin Ebû Bekir'e biatı ile ilgili gerçek, onun Ebû Bekir'e ikinci gün biat etmiş olmasıdır. Ali'nin altı ay sonra biat ettiği iddiasına gelince, bu biat sadece bir yenileme ve daha önceki biatı pekiştirmedir."*

179 Muhammed el-Hudarî, *a.g.e.*, s. 16, dipnot. 1. Ahmed Kallâş, M. Hudarî'nin Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra biat ettiğini belirten ifadesine düştüğü dipnotta şunları söylemektedir: *"Bir başka rivayete göre ise Hz. Ali, daha sonraya kalmadan insanlarla birlikte biat etmiştir. Sonra, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında miras hakkında ihtilaf çıkınca, Hz. Peygamber'in kızının hatırını gözetmek için Hz. Ebû Bekir'le ilişkilerini koparmış ve Hz. Fâtıma vefat edince de derhal biatını ilan etmiştir."*

180 S. Abdülfettâh el-Hâlidî, *a.g.e.*, 57-58. Yazar, bu iddiasını şöyle temellendirmektedir: *"Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e ikinci kez biat edince, bazı raviler, Hz. Ali'nin*

Sonuç olarak Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatı ile ilgili şunları söylemek istiyoruz. Bu konuda sonuca giderken takip edebileceğimiz üç yol vardı:

1-Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e genel biat günü biat ettiğini belirten rivayetlerin sahih, geciktirdiğini belirten karşı gruptaki rivayetlerin zayıf olduklarını kabul ederek meseleyi neticelendirebilirdik. Aslında özellikle Hz. Fâtıma vefat ettikten sonra Hz. Ali'nin haber göndererek Hz. Ebû Bekir'i çağırması ve onunla biat için mescitte buluşmak üzere randevulaşmaları ve bu esnada geçen konuşmaların daha önce genel biat günü aralarındaki konuşmalara çok benzemesi, olaya Şia'nın müdahale etttiği şüphesini bizde uyandırmıştır. Ayrıca, böyle bir gecikmeden fayda sağlayacak olanın Şia olması bu ihtimali ve şüphelerimizi artırmıştır. Ancak, tarih kitaplarının yanısıra hadis literatürü içerisinde en sahih eserler kabul edilen ve rivayetlerinin çoğu sahih olarak değerlendirilen Buhârî ve Müslim gibi hadisçilerin eserlerinde de biatın altı ay sonra olduğunu belirten rivayetlerin varlığı bizi böyle bir neticeye varmaktan alıkoymuştur. Yeterli derecede metin tenkidi yapmasalar bile senet tenkidine azamî dikkat eden ve bu açıdan da ideolojik müdahalelerin tarih kitaplarına oranla asgarî derecede olduğunu kabul ettiğimiz bu tür eserlerdeki rivayetleri görmezlikten gelemezdik.

2-Hz. Ali'nin biatını geciktirdiğini belirten rivayetleri doğru kabul ederek diğerlerini reddedebilirdik. Ancak böyle bir tavrın netice itibariyle Şia'nın ideolojik yaklaşımları ile örtüşecek olması gerçeğini bir tarafa bırakacak olsak bile, bu durumda Hz. Ali'nin genel biat günü biat ettiğini açıkça belirten tarih ve hadis kitaplarındaki bilgiler -ki bazı cerh ve ta'dil otoriteleri, bu rivayetlerin senetlerinin daha sahih olduğunu söylemişlerdir.- ile bu konuyu destekleyen dolaylı olaylardan ve rivayetlerden çıkardığımız pek çok mantıkî delilleri izah edemezdik.

3-Biz, her iki yolun da meseleyi çıkmaza götürdüğünü düşünerek, orta bir yol takip etmeyi uygun gördük. Buna göre

---

daha önce biat etmediğini zannettiler."

her iki rivayetin de doğru olduğunu kabul ederek bazı âlimlerin yaptığı gibi bu rivayetleri birleştirerek değerlendirmeye çalıştık. Böylece her iki rivayet grubu da olayın açıklanmasına katkı sağlamıştır. Meseleye bu açıdan bakınca, Hz. Ali'nin genel biat günü biat ettiğini belirten rivayetleri ve mantıkî delilleri esas alarak bunun bir ilk biat olduğunu, altı ay sonra biat ettiğini belirten rivayetlerin de söz konusu ettiğimiz gerekçelerden dolayı bir biat yenilemesi anlamına geldiğini düşündük ve bu şekilde olayı izah ederek bir sonuca vardık.

Sonuç

Hz. Peygamber'in kendisinden sonraki devlet başkanlığı konusunda ne yazılı ne de sözlü herhangi bir vasiyet bırakmadan vefat etmesi üzerine Müslümanlar, canlarından çok sevdikleri bu insanı yitirmenin meydana getirdiği duygusal şoktan çıkarak peygambersiz bir hayata yeni bir düzen vermek ve onun yerini dolduracak şahsı tesbit etmek zorunda idiler. Hz. Peygamber'in yerine geçecek olan bu zat, her ne kadar vahiy alamayacak ve bu açıdan Rasûlullah'ın halefi olamayacaksa da, İslâmî prensipleri temel alarak Müslümanların bir devlet çatısı altında günlük siyasî, ekonomik ve dinî işlerine yön verecekti. İşte Hz. Peygamber'in Medine'de oluşturduğu İslâm toplumunun ve devletinin muhafazası için, Hz. Peygamber'den sonra kimin halife olacağı, İslâm davasını ve devletini kimin yürüteceği meselesi, bütün ağırlığıyla Ashâbın karşısına çıkmıştı. Rasûlullah'ın akrabaları olmaları hasebiyle özellikle Hâşimîler, bu işi benimsemişler ve sorumluluğu almaya hazır idiler.[1] Hatta bunu Hz. Peygamber'den sonra kendi hakları olarak bile düşünmüşlerdi.

Nitekim daha Hz. Peygamber hayatta iken Hz. Abbas, Hz. Ali'yi bu işi Rasûlullah'tan sorup öğrenmeye teşvik etmiş; fakat Hz. Ali menfi bir cevap alındığı takdirde bu kapının temelli kapanmasına neden olacağını belirterek buna yanaşmamıştı.[2] Hâşimîlerden başka hiçbir grup, daha Hz. Peygamber

1 M. Asım Köksal, *a.g.e.*, XI, 74.

2 İbn Şihâb, *a.g.e.*, s. 133-134; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 654; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 245; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 263; Buhârî, *Sahîh*, V, 140-141; Belâzurî, *a.g.e.*, II, 240; Ta-

hayatta iken böyle bir teşebbüste bulunmamıştı. Hz. Peygamber de, vefat etmeden önce ne bir şahsa ne de bir gruba devlet başkanlığı görevini bıraktığına dair açık bir beyanda bulunmamıştı. Ancak bazıları, Hz. Ebû Bekir'i mihraba geçirmesi ve bu hususta ısrarı, mescide açılan kapıları kapattırarak sadece Ebû Bekir'in kapısını açık bıraktırması ve Hz. Ebû Bekir için bir vasiyet yazdırmak istemesi gibi olayları, Hz. Peygamber'in bu konudaki temayülüne işaret ettiğini iddia etmişlerdir. Mamafih, Benû Sâide örtmesindeki hilâfet seçimi esnasında Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasındaki arkadaşlığının yanısıra bu olaylardan sadece onun Rasûlullah tarafından imam olarak tayini Hz. Ömer tarafından ısrarla gündemde tutularak bir propaganda unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca, ne gariptir ki, Hz. Ebû Bekir'in imameti dışında, hilâfetine işaret ettiği iddia edilen diğer olaylardan hiçbiri Benû Sâide örtmesinde gündeme getirilmemiştir. Bütün bunlar göstermektedir ki, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine temayülünü ifade ettiği iddia edilen bu olaylar, daha sonraki Müslümanlar tarafından Hz. Ebû Bekir'in imametine bir işaret olarak algılanmasına rağmen, o günkü sahâbîler tarafından kendinden sonraki devlet başkanının kimliği konusunda Hz. Peygamber'in açık bir temayülü ve işareti şeklinde algılanmamıştır.

Hz. Peygamber'in yerine kimin geçeceği meselesi konusunda Kur'ân-ı Kerimde açık bir nas bulunmadığı için, meselenin çözümü Sünnette aranmıştır. Bu arayış, İslâm tarihinde Şia'nın ortaya çıkması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Şia Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından tayin edildiğini isbat edebilmek için, Kur'ân'a yeni ayetler sokamayacağı için, ya mevcut ayetleri yorumlayarak ya da Hz. Peygamber'in ağzından piyasaya rivayetler sürerek bu iddiasını isbata çalışmıştır. Ancak meseleye mezhepçi bir anlayıştan uzak olarak bakıldığı zaman, Hz. Peygamber'in kendi yerine birini nasbetmediğini belirten pek çok rivayetle karşılaşmak mümkündür. Ayrıca, pek çok tarihçi de

berî, *Tarih*, III, 193-194; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 199-200; Beyhakî, *Delâil*, VII, 224-225, 230; İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, II, 185.

Hz. Peygamber'in, yerine hiçbir kimseyi tayin etmediği görüşünü savunmaktadır.[3]

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken, iktidara talip oldukları konusunda doğrudan veya dolaylı olarak en ufak bir beyan ve ifadeleri olmadığı halde Ensâr, Hz. Peygamber'in techiz, tekfin ve defnini beklemeden kendi aralarından bir şahsı halife seçebilmek için harekete geçmişlerdi. Onlar, gayet iyi biliyorlardı ki, Hz. Peygamber'e akraba oldukları için, Kureyş iktidarın en güçlü adayı idi ve bu adayı saf dışı bırakmanın en gerçekçi yolu, inisiyatifi onlara kaptırmadan baskın bir seçimle iktidara sahip olmaktı. Aslında tarih boyunca yapılan ve bazen hiçbir ahlakî ve dinî sınır tanımayan iktidar mücadeleleri penceresinden bu olaya baktığımız zaman, Ensârın da insan olarak fıtratının temel bir dürtüsü olan iktidar olmak ve iktidarı ele geçirmek için ortaya koyduğu bu çabanın, yadırganacak bir olgu olmadığını görmekteyiz. Hele bu nesilden pek çok insanın Hz. Peygamber'in vefatından 20-30 sene sonra iktidar uğruna birbirlerinin canlarına kastettikleri bir dönemi göz önüne aldığımız zaman, fikirlerin çatışması şeklinde geçen bu mücadele çok daha masum ve temiz kalacaktır. Ve hatta tarih boyunca Müslümanlar arasındaki iktidar mücadelelerini bir film şeridi gibi gözümüzün önüne getirdiğimiz zaman, Ashâbın bu mücadelesi hem dînen hem de ahlâken tertemizdir. Belki Ashâbdan, kendilerinden sonrakilere örnek olabilecek bir metot ve sistem belirlemeleri beklenebilirdi; ancak bu mümkün olmamıştır ve raşid halifelerden her biri diğerinden farklı bir metot ve sistemle iktidara gelmiştir. Böyle farklı farklı metotların uygulanışı, bir siyaset sistemi ortaya koymayarak işi ümmete bırakan İslâm'ın ruhuna da uymaktadır. Eğer Ashâb, özellikle dört halife, bir sistem geliştirselerdi, bu kıyamete kadar Müslümanların önüne konulacak ve asla bu çizginin dışına çıkılamayacaktı. Bu da, Müslümanların zaman ve zemine uygun siyaset yapabilmelerine engel olacaktı. Ayrıca Hz. Peygamber'in zaman ve şartlara göre ümmetine bıraktığı bu hürriyetin, Ashâb tarafın-

3 M. Ziyauddin Rayyıs, *a.g.e.*, s. 53.

dan bir kıstasa oturtulması ne kadar sıhhatli olabilirdi? Ashâb, İslâm'ın ümmete bıraktığı bu yetkiyi bilgi ve tecrübeleri çerçevesinde kullanarak değişik pratikler ortaya koymalarına rağmen, onlardan sonraki nesil, böyle davranmayarak dört halife döneminden bir *"İslâm Devleti Modeli"* çıkararak Müslümanlara takdim etmişlerdir. Bugüne kadar, dört halifenin farklı modellerinin bir araya getirilip bir *"Hilâfet"* modelinin çıkarılarak İslâmî yönetim biçiminin tek ve yegâne alternatifi olarak sunulduğunu hep birlikte görmekteyiz. Biz, Müslümanların bir devlet anlayışının olamayacağını asla iddia etmiyoruz; ancak bu anlayışın zaman ve şartlara göre değişken olabileceğini ve bu değişkenliğin boyutunu tayininin de şartlara göre o günün Müslümanlarına bırakıldığını söylemekteyiz.

İslâm Siyasî Tarihinde Benû Sâide örtmesinde Ashâb arasında meydana gelen tartışmaların özel bir yeri vardır. Çünkü bu oturumdaki konuşmalar, İslâm'a ait olduğu iddia edilen her türlü siyaset teorilerinin referansları olmuş ve Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ümmetin siyaset çizgisinde belirleyici rol oynamıştır. Bu olay, peygambersiz hayatta Müslümanların karşılaştıkları ilk önemli imtihan olup, onların, vahiysiz ve peygambersiz çözümlemek zorunda kaldıkları ilk problemdir. Ve bu problem de sıradan bir olay olmayıp, ümmetin bütününü ilgilendiren bir iktidar sorunudur.

Hilâfet sorununu daha çok kendi sorunları olarak telakki eden Ashâbın Ensâr grubu, Muhâcirlere hiç haber etmeden bir toplantı yaparak meseleyi çözmeye çalışmıştır. Ancak bu teşebbüslerinden haberdar olan Muhâcirler toplantı mahalline gelerek iktidar yarışına katılmışlardır. Muhâcirlerin de katılımıyla bu toplantı, devlet başkanının belirleneceği bir şûra toplantısına dönüşmüştür. Toplantıda Ensârın adayı daha önce tesbit edilen Sa'd b. Ubâde'dir. Muhâcirlerin daha önce böyle bir seçim için bir ön hazırlıkları olmadığı için aniden onlar adına toplantıya iştirak edenler arasından bir adayın tesbit edilmesi gerekmektedir. Muhâcirler adına toplantıya katılan Hz.

Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'den her birinin adaylığı söz konusu olmuştur.

Ashâbın her iki grubu da, hilâfet yarışı esnasında İslâm'a hizmetlerini bir argüman olarak kullanmalarına rağmen halifeyi belirleyici unsur, Câhiliyeden gelen kabile asabiyeti olmuştur. Gerçi bu asabiyet, belki de ümmetin birliğini temin etmiştir. Muhâcirler, halifenin Kureyş'ten olması gereğini bir takım siyasî, dinî ve sosyal gerçeklerden hareket ederek izah ettikten sonra, hâlâ davalarında ısrar eden Ensâra karşı Hz. Ebû Bekir'in *"İmamlar Kureyş'tendir."* hadisini toplantıya taşıması karşı tarafın son direncini de kırmıştır. Bu hadisin bu şekilde gündeme getirilmesi, o günkü şartlarda pratik bir fayda getirmesine rağmen, daha sonra bu nokta göz ardı edilerek bütün siyaset teorilerine *"hilâfetin Kureyşliliği"* hilâfetin olmazsa olmaz şartı olarak yansımıştır. Bu hadis, o gün ümmetin birliğini sağlaması açısından olumlu netice vermekle birlikte, her Müslüman bireye açık olan iktidar yolunu sınırlamış, daha sonra bunu istismar eden Şia tarafından ortaya atılan hilâfetin Ehl-i Beyt'e ait olduğu düşüncesi ise kapsamı iyice daraltmıştır.

Muhâcirler Ensârı ikna ederek hilâfeti almışlardır; fakat böylece iktidar kavgasını kendi bünyelerine taşımışlardır. Bundan sonra iktidar mücadelesi Muhâcirler içerisinde oluşan gruplar arasında olmuştur. Eğer iktidar kavgası Ensârla Muhâcirler arasında olsaydı, herhalde böyle bir mücadele İslâm âlemine daha çok zarar verirdi.[4] Özellikle hilâfetin en güçlü adaylarından ve bu konuda kendisini hak sahibi olarak gören Hz. Ali'nin halife olması gerektiğine inanan bir grup, bu iddialarını siyaset sahnesinde sürekli gündemde tutmuş ve isteyerek ya da istemeyerek iktidar mücadelesinin ürettiği bir siyasî ve dinî ekol olan Şia'nın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca, iktidara Ensârın gelmesi durumunda ise, İslâm'ın anlamsız Câhiliye kavgalarından kurtararak bir çatı altında barış içerisinde yaşamalarını sağladığı temelde Evs ve Hazrec olmak üzere

4 Ahmed Emin, *a.g.e.*, s. 253; Abdülkerim el-Hatib, *a.g.e.*, s. 166.

iki gruba ayrılmış ve Hz. Peygamber hayatta iken zaman zaman Câhiliye duyguları depreşerek eski günlere dönebileceklerinin sinyallerini veren ve böylece daha kendi bünyelerinde sağlam bir birlik kuramayan bu kitlenin, iktidara geçince ümmetin birliğini ne kadar temin edeceği de şüpheli bir noktadır.

Hâşim Oğullarının toplantıya katılamamaları ve böylece onların adayı Hz. Ali'nin seçilmemesi ümmet için bazı faydalar da sağlamıştır. Şöyle ki:

Rasûlullah (s.a.v.)'ın yakın bir akrabasının hilâfete seçilmesi, İslâm'ın dünyayla tanıştırdığı iki önemli prensibin (fertler arasındaki üstünlüğün temel ölçüsü takvadır; bir ırkın diğer bir ırka üstünlüğü yoktur.[5]) zedelenmesine ve daha yeni doğmakta ve yerleşmekte olan bu reformun tehlikeye düşmesine sebep olabilirdi.[6]

Hz. Ali'nin seçilmesi, veraset sisteminin İslâm tarafından benimsendiği ve iktidarın bir saltanat anlayışı içerisinde devam edeceği tarzında bir anlayışın ortaya çıkmasına da neden olabilirdi. Müslümanların hem siyasî hem de dinî liderleri olan Hz. Peygamber'in ailesinden bir şahsın iktidara gelmesi, kutsal aile mefhumunun oluşmasına yol açabilirdi.

Halife ilk kez Hâşim Oğullarından seçilmiş olsaydı, onlar, dinî/ruhanî liderlikle birlikte dünyevî iktidarı da ele geçirmiş olacaklardı; bu da İslâm'da Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhban sınıfının oluşmasına yol açabilirdi. Bu ise, İslâm toplumu için bir felaket olabilirdi.[7]

Hz. Ebû Bekir'in Kureyş'in zayıf bir boyundan olması, gereğinden fazla güçlü Kureyş ailelerine dayanmadan devleti yöneteceği konusunda Ensâr için rahatlatıcı bir nokta olmuştur ve böylece onun siyaseti ve yönetim anlayışı, akrabalık ve kan bağlarından, kabile sisteminin geleneklerinden daha ziyade iman ve akide prensiplerine dayalı İslâmî bir çizgi takip et-

5 Hucurât, 49/13.
6 M. Hamidullah, *a.g.e.*, II, 1113.
7 Nedvî, *a.g.e.*, s. 84.

miştir.[8] Ancak, Hz. Osman döneminde bu çizgi kabilevî anlayışa yaklaşınca İslâm toplumunda önü alınamaz bir takım problemler ortaya çıkmıştır.

Halife seçimi esnasında ve sonrasında meydana gelen üç gruptan bahsedebiliriz. Birinci grup, Sa'd b. Ubâde'nin hilâfetini destekleyen Ensâr ve özellikle de Hazreclilerin oluşturduğu grup; ikincisi, netice olarak Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini kabul ederek ona biat eden Muhâcirler grubu; üçüncüsü ise, Hz. Ali'nin başını çektiği ve içerisinde Talha ile Zübeyr'in de bulunduğu Hâşim Oğulları ile bazı Ümeyye Oğullarının oluşturduğu grup.[9] Bu üç gruptan ilki hilâfet iddialarından vaz geçerek mücadelenin dışında kalmış; diğer iki grup -bu grubu Muhâcirler adı altında toplayabiliriz.- yeni gruplar ve fırkalar oluşturarak iktidar mücadelesine devam etmişler, hatta bu uğurda birbirlerinin kanlarını akıtmaktan geri durmamışlardır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra yapılan bu seçim, Arapların siyaset geleneği ile örtüşmektedir. Ancak Araplar, fetihler sonucu diğer medeniyetlerle tanışınca, o günkü dünyada hâkim gelenek olan saltanatı benimseyerek uygulamışlardır.

Sahâbe döneminde kurulan hilâfet rejimi, bu dönemin siyasî ve kültürel özelliklerini taşıyan bir yönetim biçimi olduğu için, hilâfet sisteminin İslâmî olmaktan çok o günkü Müslümanların dinî, siyasî ve kültürel bir çözümlemeleri olduğunu söyleyebiliriz; Benû Sâide çardağındaki olaylara, dinî olgudan öte siyasî bir olgu olarak bakmak daha isabetli olacaktır.

Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi, özellikle hilâfet beklintisi içerisinde olan Hâşim Oğulları için sürpriz olmuştur. Müslüman bir birey olarak halifeliğe aday olmayı bir hak olarak gören, hem karizmatik bir lider hem de Hz. Peygamber'in yakın akrabası olduğu için de bu hakka diğer insanlardan daha fazla sahip olduğuna inanan Hz. Ali, aday olma imkânı tanınmadığı için önce tereddüt etse de daha sonra Hz. Ebû Bekir'in biat

8 H. Cuayt, *a.g.e.*, s. 37.
9 M. Ebû Zehra, *a.g.e.*, I, 31; A. Cevdet Paşa, *a.g.e.*, I, 281-282.

teklifine olumlu cevap vermek suretiyle genel biatın yapıldığı gün diğer Sahâbe ile birlikte biat ederek toplumsal sorumluluğunun bilincinde olan bir şahsiyet portresi çizmiş ve Peygamberlerini yitirmenin getirdiği duygusal çöküntüden sonra toplumun kaldıramayacağı büyük bir ihtilafın ortaya çıkmasına engel olmuştur. Ancak, Hz. Ali'nin genel biat günü biat ettikten sonra, aynı gün Hz. Peygamber'den kendilerine kalan mirası istemek için, Hz. Fâtıma ve Hz. Abbas ile birlikte Hz. Ebû Bekir'in yanına gitmesi ve Hz. Ebû Bekir'in de *"Biz miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır."* hadisini zikrederek bu isteklerini geri çevirmesi miras probleminin bir biat problemi olarak algılanmasına neden olmuştur.

Miras meselesi Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında bir küskünlüğe neden olmamasına rağmen, bazı dedikoduların çıkmasına ve araya bazı soğuklukların girmesine yol açmıştır. İşte bu soğukluğu gidermek ve bazı anlamsız dedikoduların önüne geçmek için, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ali biatını yenileme ihtiyacı hissetmiştir. Rivayetler,[10] Hz. Fâtıma hayatta iken onun hatırına halkın Hz. Ali'ye saygı gösterdiklerini, o, ölünce Hz. Ali'ye yönelik bu saygının ve ilginin azaldığını belirtmektedirler. Anlaşılan o ki, Hz. Peygamber'in malları üzerindeki miras ve tasarruf hakkı meselesi, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra da, bir müddet devam etmiş ve halkın, bu ısrarcı tutumundan hoşnut olmayarak tavır koyması üzerine Hz. Ali, tekrar eski itibarını elde etmek ve halife ile arasındaki buzları eritmek için biatını yenileme gereği duymuş ve Mescid-i Nebevîde herkesin huzurunda bir kez daha biat etmiştir.

Meşhur dinler ve mezhepler tarihçisi Şehristânî, *"el-Milel ve'n-Nihal"* isimli eserinin başında, Hz. Peygamber'in hastalığı ve vefatından sonra Müslümanların içerisine düştükleri bazı anlaşmazlıkları, *"ictihâdî ihtilaf"* olarak değerlendirmiş, bu ihtilaflarların kaynağını da Ashâbın şeriatı uygulama çabala-

10 Abdürrezzâk, *a.g.e.*, V, 472; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 315; Buhârî, *Sahîh*, V, 82; Müslim, *a.g.e.*, II, 1380; İbn Şebbe, *a.g.e.*, I, 196-197; Taberî, *Tarih*, III, 208; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 153; Beyhakî, *Sünen*, VI, 300; İbn Ebi'l-Hadîd, *a.g.e.*, II, 18.

rı olarak göstermiştir.[11] Yazar, burada ard arda on tane ihtilaf saymıştır ki, gerçekten bunların pek çoğunun tesirleri asırlarca sürmüş ve hatta İslâm toplumunda birçok gruplaşmalara yol açmıştır. Doğal olarak, Müslümanların birbirlerinden pek çok noktada anlayış farklılıklarına sahip oldukları bu derin hizipleşmelerin kaynağındaki bu ihtilafları bir ictihad farklılığı olarak anlamak ne kadar doğru olur?

Şehristânî'nin ictihad farklılığından kaynaklandığını iddia ettiği ihtilafları başlıklar halinde vermek istiyoruz: 1-Kırtâs olayı; 2-Hz. Peygamber hasta iken onun sevk emrine rağmen Üsâme ordusunun yola çıkıp çıkmaması ile ilgili fikir ayrılığı; 3-Hz. Peygamber vefat edince, kimilerinin *'Öldü.'* kimilerinin *'Ölmedi.'* demesi; 4-Hz. Peygamber'in Mekke'de mi yoksa Medine'de mi defnedileceği konusu; 5-İmamet/hilâfet meselesi; 6-Fedek arazisi ile Hz. Peygamber'in mirası meselesi; 7-Zekat vermeyenlerle savaşalım mı, savaşmayalım mı?; 8-Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halife tayinini uygun görenlerle uygun görmeyenler; 9-Hz. Ömer'in tayin ettiği şûra içerisindeki ihtilaflar; 10-Hz. Ali'nin iktidara gelmesiyle ortaya çıkan kavgalar.[12]

Görüldüğü gibi Şehristânî, tesirleri asırlarca süren ve pek çok Müslümanın kanının akmasına yol açan bu ihtilafları, dinî bir terminoloji olan ve salt dinin açıkça emir buyurmadığı konularda Müslümanlara dünya işlerini dinin genel prensipleri çerçevesinde düzenleme hürriyeti veren bu kuralla ilişkilendirilerek anlamlandırılmaya çalışmıştır. Bize göre, sadece ictihad faklılıkları ile bu olayları izah etmek oldukça güçtür. Ayrıca, dinin insanlara verdiği bu yetki nasıl bir yetkidir ki, binlerce Müslümanın kanının akmasına neden olmuştur? Olaylar, kahramanları olan insanların birbirlerinden çok farklı olmayan bir biçimde genel fıtrî eğilimleri çerçevesinde ele alındığı takdirde daha sıhhatli neticelere ulaşılabilir. Dolayısıyla bize dinin ulaşmasında en büyük katkıya sahip olan sahâbînin de bir insan olarak negatif ve pozitif her türlü fıtrî eğilimlere sahip olduğu

11 Şehristânî, *a.g.e.*, I, 11.
12 Şehristânî, *a.g.e.*, I, 11-17.

göz önüne alındığı takdirde, çok da garipsenmeyecek bir tablo çıkacaktır karşımıza... Aslında Şehristânî, bu ihtilafları ictihad farklılıkları olarak izaha çalışsa da, *"Ümmet arasında en büyük ve derin ihtilaf, imamet hakkında olmuştur. Çünkü İslâm'da dinî bir prensipten dolayı hiçbir zaman imamet konusu kadar, Müslümanlar karşı karşıya gelip birbirlerine kılıç çekmemişlerdir."*[13] diyerek, bu ihtilaflardan en önemlisi olan iktidar mücadelesi çerçevesinde Müslümanların tarih boyunca içerisinde bulundukları gerçekleri de itiraf etmiştir.

Biz de Müslümanlar arasındaki ilk iktidar mücadelesini, tarafların bir insan olduklarını göz önünde bulundurarak incelemeye çalıştık. İnsan unsurunun devrede olduğu her bir olay, karakteristik insan zafiyetlerini beraberinde taşıyacaktır. Bu zafiyet, olayda rol alan kişilerin manevî yönleri ne kadar güçlü ise o oranda daha az tezahür edecektir.

Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş bu ilk nesil, çok kaygan olan ve ahlakî değerlerin çok az devreye girebildiği iktidar mücadelesi ortamında, her ne kadar insanların kendilerinden bekledikleri beşer üstü ve kutsal bir düzeyde olmasa da bir insanın ortaya koyabileceği en erdemli bir mücadele şeklini ortaya koymuşlar ve işi kavgaya götürmeden sonraki nesillere örnek olabilecek bir halife seçimi gerçekleştirmişlerdir.

Hilâfetin en güçlü adaylarından olan Hz. Ali de, güçlü bir muhalefet hareketi başlatabilmek için gerekli sosyal ve siyasî konuma sahip olmasına rağmen, Müslümanların seçtikleri yeni halife Hz. Ebû Bekir'e daha ilk günlerde biat ederek ümmetin bütünlüğünün korunmasında en büyük katkıyı sağlamıştır.

13 Şehristânî, *a.g.e.*, I, 13.

Bibliyografya

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290/903), *es-Sünne*, nşr. Muhammed Saîd Sâlim el-Kahtânî, Demmâm, 1406, c. I-II.

Abdülaziz ed-Durî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, çev. Hayrettin Yücesoy, İstanbul, 1991.

———, *en-Nüzumu'l-İslâmiyye*, Bağdat, 1988.

Abdülaziz Muhammed Nur Veli, *Eseru't-Teşeyyu' ale'r-Rivâyâti't-Târîhiyye fi'l-Karni'l-Evveli'l-Hicrî*, Medine, 1417/1996.

Abdülkâhir el-Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir (v. 429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara, 1991.

Abdülkerim el-Hatîb, *Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, 1390/1975.

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (v. 211/826), *el-Musannef*, nşr. Habîburrahman el-A'zamî, Beyrut, 1403/1983, c. I-IX.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, İstanbul, 1413/ 1992, c. I-VI.

———, *Fedâilu's-Sahâbe*, nşr. Vasiyyullah Muhammed Abbas, Beyrut, 1403/ 1983, c. I-II.

Ahmed b. Zeynî Dehlân, (v. 1304/1886), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, nşr. Naci Süveyd, Beyrut, 1416/1995, c. I-II.

Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Beyrut, 1975.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul, 1386/1966, c. I-II.

Akbulut, Ahmet, *Sahâbe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelamî Problemlere Etkileri*, İstanbul, 1992.

Algül, Hüseyin *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1986, c. I-IV.

Ali Abdürrazık, *İslâm'da İktidarın Temelleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1995.

Ali Ekber Feyyâd, *Tarihu'l-Cezîrati'l-Arabiyye ve'l-İslâm*, çev. Abdüvehhâb Ulûb, Kahire, 1414/1993.

el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, nşr. Seyyid el-Cümeylî, Beyrut, 1404, c. I-IV.

el-Askerî, Ebû Ahmed Hasan b. Abdillah (v. 382/993), *Tashîfâtu'l-Muhaddisîn*, nşr. Mahmud Ahmed Mîra, Kahire, 1402, c. I-II.

Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyan*, Ankara, 1990.

el-Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib (v. 403/1013), *et-Temhîd*, Kahire, 1366/1947.

el-Becâvî, Ali Muhammed, (Bk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim)

el-Bekrî, Abdullah b. Abdilaziz (v. 487/1094), *Mu'cemu Mesta'cem*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, Beyrut, 1403/1983, c. I-IV.

el-Belâzurî, Ebul'l-Abbas Ahmed b. Yahya (v. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyad ez-Ziriklî, Beyrut, 1417/1996, c. I-XIII.

Berki, Ali Himmet - Keskioğlu, Osman, *Hazreti Muhammed ve Hayatı*, Ankara, 1978.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn (v. 458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi'ş-Şerîa*, nşr. Abdülmutî Kal'acî, Beyrut, 1405/1985, c. I-VII.

———, *el-İ'tikâd*, nşr. Ahmed Isâm el-Kâtib, Beyrut, 1401.

———, *Sünenu'l-Beyhaki'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ, Mekke, 1414/ 1994, c. I-X.

———, *Şuabu'l-İmân*, nşr. Muhammed Saîd, Beyrut, 1410, c. I-VIII.

el-Beyzavî, Ebu'l-Hayr Nâsıruddîn Abdullah b. Ömer (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, nşr. Abdülaziz Seyyid el-Ehl, Kahire, 1964, c. I-II.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık (v. 292/905), *el-Müsned*, nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah, Beyrut/Medine, 1409, c. I-III.

Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.

el-Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Edebu'l-Müfred*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut, 1409/1989.

———, *es-Sahîh*, İstanbul, 1413/1992, c. I-VIII.

———, *et-Tarihu'l-Kebîr*, nşr. Seyyid Hâşim en-Nedvî, byy. , ts. , (Dâru'l-Fikr), c. I-VIII.

el-Câbirî, Muhammed Âbid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, 1997.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr (v. 255/869), *el-Osmâniyye*, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut, 1411/1991.

Celal es-Seyyid, *Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, 1417/1997.

Cevad Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, byy. , 1413/1993, c. I-X.

Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara, 1982.

Çağırıcı, Mustafa, *"Asabiyet"* ,D.İ.A. , İstanbul, 1991, III, 453-455.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (v. 255/869), nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, *es-Sünen*, İstanbul, 1413/1992, c. I-II.

Dâver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, 1969.

"Demokrasi", Meydan Larousse, İstanbul, 1970, III, 514.

Devâlibî, Muhammed Ma'rûf, *İslâm'da Devlet ve İktidar*, çev. Mehmed Saîd Hatiboğlu, İstanbul, 1985.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîrûye b. Şehirdâr (v. 509/1115), *Firdevsu'l-Ahbâr bi Me'sûri'l-Hitâb*, nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut, 1986, c. I-V.

"Dincierki", Meydan Larousse, İstanbul, 1970, III, 712.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, 1986, c. I-XIV.

Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Saîd (v. 444/1053), *es-Sünenu'l-Vâride fi'l-Fiten*, nşr. Dâulllah b. Muhammed İdris el-Mübarekfûrî, Riyad, 1416, c. I-VI.

Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshak el-İsferâînî (v. 316/928), *el-Müsned*, nşr. Eymen b. Arif ed-Dimeşkî, Beyrut, 1998, c. I-V.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/889), **es-***Sünen*, İstanbul, 1413/1992, c. I-V.

Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit (v. 150/767), *el-Müsned*, nşr. Safvet es-Sekkâ, Mısır, 1327.

Ebû Şehbe Muhammed b. Muhammed *es-Sîratü'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Dimeşk, 1409/1988, c. I-II.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307/919), *el-Müsned*, nşr. Hüseyn Selim Esed, Dimeşk, 1404/1984, c. I-XIII.

Ebû Zehra, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, İstanbul, 1983, c. I-II.

Ebu'l-Ferec, Ali b. Hüseyn (v. 356/967), *Kitabu'l-Eğânî*, nşr. A. Ali Mühennâ-S. Yusuf Câbir, Beyrut, 1415/1995, c. I-XXVII.

el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (v. 324/935), *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-Musallîn*, nşr. Hellmut Ritter, Wiesbaden, 1400/1980.

Fazlurrahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul, 1981.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *"Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler"*, AÜİFD, c. XX, Ankara, 1975, s. 221.

———, *"Ali"*, D.İ.A. , İstanbul, 1989, II, 371-378.

Gözübüyük, A. Şeref, *Türkiye'nin İdari Yapısı*, Ankara, 1974.

Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah (v. 405/1014) *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut, 1411/1990, c. I-IV.

el-Halebî, Nureddin (v. 1044/1634), *es-Sîratu'l-Halebiyye*, Beyrut, ts. , (el-Mektebetu'l-İslâmiyye), c. I-III.

Halîfe b. Hayyât el-Asferî (v. 240/854), *et-Tarih*, nşr. Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1414/1993.

Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed (v. 311/923), *es-Sünne*, nşr. Atiyye ez-Zehrânî, Riyad, 1410, c. I-III.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1411/1990, c. I-II.

Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit v. dğr. , İstanbul, 1987, c. I-XI.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (v. 463/1071), *Tarihu Bağdâd*, Beyrut, ts. , (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), c. I-XIV.

Hatiboğlu, Mehmed Saîd, "Hilâfetin Kureyşliliği", AÜİFD, c. XXIII, Ankara, 1973, s. 121-213.

el-Heysemî, Ali b. Ebî Bekr(v. 807/1404), *Mecmau'z-Zevâid*, Kahire/Beyrut, 1407, c. I-X.

el-Hıbbânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer(v. 369/979), *Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi İsbahân*, nşr. Abdulğafûr Abdülhakk Hüseyn el-Belûşî, Beyrut, 1412/1992, c. I-IV.

Hindî, Alâuddîn Ali el-Muttakî b. Hüsâmiddîn (975/1567), *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sekkâ, Beyrut, 1405/1985, c. I-XVIII.

Hişâm Cuayt, *el-Fitne*, çev. Halil Ahmed Halil, Beyrut, ts. , (Dâru't-Talî'a).

Hitti, Philip K. , *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1989, c. I-IV.

el-Hudarî Bek, Muhammed, *İtmâmu'l-Vefâ fi Sîrati'l-Hulefâ*, nşr. Ahmed el-Kallâş, Haleb, 1398.

el-Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr (v. 219/834), *el-Müsned*, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut/Kahire, ts., (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), c. I-II.

İbn A'sem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed (v. 314/926), *Kitabu'l-l-Futûh*, Beyrut, 1406/1986, c. I-VIII.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed (v. 463/1071), *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1412/1992, c. I-IV.

———, *et-Temhîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkerim el-Bekrî, Mağrib, 1387, c. I-XXVI.

İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî (v. 328/938), *el-Iktdu'l-Ferid*, nşr. Mufid Muhammed Kamiha-Abdülmecid et-Terhînî, Beyrut, 1407/1987, c. I-IX.

İbn Beşküvâl, Ebu'l-Kasım Halef b. Abdilmelik (v. 578/1183), *Ğavâmidu'l-Esmâi'l-Mübheme*, nşr. İzzüddin Ali Seyyid-Muhammed Kemaluddin İzzüddin, Beyrut, 1407, c. I-XIII.

İbn Ebî Âsım, Amr b. Ebî Âsım ed-Dahhâk eş-Şeybânî (v. 287/900), *es-Sünne*, nşr. Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî, Beyrut, 1400, c. I-II.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed (v. 235/849), *el-Musannef*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad, 1409, c. I-VII.

İbn Ebi'l-Hadîd, İzzuddin Ebû Hamid Abdülhamid b. Hibetillah (v. 655/1257), *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrut, ts. , (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî).

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed (v. 852/1448), *Fethu'l-Bârî*, Muhammed Fuad Abdülbâkî-Muhibbuddîn el-Hatîb, Beyrut, 1379, c. I-XIII.

———, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire, 1970, c. I-IV.

———, *el-Metâlibu'l-Âliye*, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, Kuveyt, 1393/1973, c. I-IV.

———, *Tağlîku't-Ta'lîk*, nşr. Saîd Abdurrahman Musa, Beyrut/ Amman, 1405, c. I-V.

———, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut, ts. , (Dâru Sâdır), c. I-XII.

———, *Telhîsu'l-Habîr*, nşr. Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî el-Medenî, Medine, 1384/1964, c. I-IV.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (973/1566) *es-Savâiku'l-Muhrika alâ Ehli'r-Rafd ve'd-Dalâl ve'z-Zendeka*, nşr. Abdurrahman b. Abdillah et-Türkî-Kâmil Muhammed el-Harrât, Beyrut, 1417/1997, c. I-II.

İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed (v. 808/1405), *el-Mukaddime*, nşr. Ali Abdulvahid Vâfî, Kahire, 1977, c. I-III.

———, *et-Tarih*, nşr. Halil Şehhâde-Süheyl Zekkâr, Beyrut, 1408/ 1988, c. I-VIII.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed(v. 456/1064), *el-İhkâm li Usûli'l-Ahkâm*, Kahire, 1404, c. I-VIII.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân (v. 354/965) *es-Sahîh*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Beyrut, 1414/1993, c. I-XVIII.

———, *es-Sikât*, nşr. Seyyid Şerafuddin Ahmed, byy. , 1395/1975, (Dâru'l-Fikr), c. I-IX.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (v. 218/834), *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, nşr. M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şiblî, Kahire, 1375/1955, c. I-II.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (v. 311/923), *es-Sahîh*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut, 1390/1970, c. I-IV.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk (v. 151/768), *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dimeşk, 1398/1978.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddin Ebû Abdillah Muhammed b . Ebî Bekr (v. 751/1350), *Zadu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkadir el-Arnaût, Beyrut, 1047/1987, c. I-V.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer (v. 774/1373), *es-Sîratu'n-Nebeviyye* , nşr. Mustafa Abdülvahid, Kahire, 1386/1966, c. I-IV.

———, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1401, c. I-IV.

———, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Ahmed Ebû Mulhim v. dğr. , Beyrut, 1407/1987, c. I-XV.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (v. 276/889), *el-Maârif*, nşr. Servet Ukkâşe, Kahire, !981.

———, *Uyûnu'l-Ahbâr*, nşr. Muhammed el-İskenderânî, Beyrut, 1416/1996, c. I-IV.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd, (v. 273/887), *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, İstanbul, 1413/1992, c. I-II.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem (v. 711/1311) *Muhtasar Tarihi Dimeşk li'bn Asâkir*, nşr. Ruhiyye Nehhâs v. dğr. , Dimeşk, 1404-1411/1984-1990, c. I-XXIX.

İbn Râhûye, İshak b. İbrahim (v. 238/852), *el-Müsned*, nşr. Abdülğafûr b. Abdilhakk el-Belhî, Medine, 1412/1991, c. I-III.

İbn Receb el-Hanbelî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed (v. 795/1393), *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Beyrut, 1408.

İbn Sa'd, Muhammed (v. 230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut, ts. , (Dâru Sâdır), c. I-IX.

İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed (v. 734/1334), *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzî ve'ş-Şemâil ve's-Siyer*, nşr. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî, Medine, 1413/1992, c. I-II.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Numeyrî el-Basrî (v. 262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Munevvera*, nşr. Fehim Muhammed Şaltût, Baskı yeri ve tarihi yok, c. I-IV.

İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah (v. 124/742), *el-Meğâzî*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dimeşk, 1401/1981.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Teymiyye (v. 728/1328), *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdı Kelâmi'ş-Şîa ve'l-Kaderiyye*, Mısır, 1321, c. I-IV.

———, *es-Siyâsetu'ş-Şeriyye fi İslâhi'r-Râî ve'r-Raiyye*, Mısır, 1969.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-FerecAbdurrahman b. Ali (v. 597/1200), *el-Muntazam fî Tarihi'l-Ümem ve'l-Mulûk*, nşr. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut, 1412/1992, c. I-XVIII.

———, *Sıfatu's-Safve*, nşr. İbrahim Ramazan-Saîd Lahhâm, Beyrut,1409/1989, c. I-IV.

İbnu'l-Mulakkın, Ömer b. Ali el-Ensârî (v. 804/1402), *Hulâsâtu'l-Bedri'l-Munîr*, nşr. Hamdi Abdülmecid İsmail es-Selefî, Riyad, 1410, c. I- II.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem (v. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Tarih*, nşr. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî-Muhammed Yusuf ed-Dekkâk, Beyrut, 1407/1987, c. I-XI.

———, *Üsdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1970-1973, c. I-VII.

İhsan İlâhî Zahîr, *eş-Şî'a ve Ehlu'l-Beyt*, Lahor, 1983.

———, *Şia'nın Kur'ân, İmamet ve Takiyye Anlayışı*, çev. Sabri Hizmetli-Hasan Onat, Ankara, 1984.

"İktidar", Meydan Larousse, İstanbul, 1971, VI, 257.

İmaduddin Halil, *İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, İstanbul, 1985.

el-İmâme ve's-Siyâse, Müellifi Mechul, nşr. Ali Şîrî, Beyrut, 1410/1990, c. I-II.

İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul, 1989, c. I-III.

Kâdî Ebû Bekr b. el-Arabî (v. 543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb, Kahire, 1399.

Kâdî Ebû Ya'lâ (v. 458/1066), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, Kahire, 1356/1938.

el-Kalkaşendî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdillah (v. 821/1418), *Meâsiru'l-İnâfe*, nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Beyrut, ts. (Âlemu'l-Kütüb), c. I-III.

———, *Nihâyetu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*, nşr. İbrahim el-Ebyârî, Kahire/ Beyrut, 1411/1991.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, 1992.

Kapar, Mehmet Ali, *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, İstanbul, 1998.

Kassımy, Zafer, *The System of Goverment in the Sharia and History*, Beyrut, 1974.

el-Kastallânî, Şihâbuddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (923/1517), *İrşâdu's-Sârî*, nşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut, 1416/1996, c. I-XV.

Kâtip Çelebi, *Mîzanu'l-Hakk*, nşr. Osman Şaik Gökyay, İstanbul, 1980.

Keskioğlu, Osman, (Bk. Berki, Ali Himmet)

el-Kettânî, Abdülhayy, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Kitabi'l-Arabî), c. I-II.

Köksal, Mustafa Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1978-1982, c. I-XI.

el-Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed (v. 671/1220), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî, Kahire, 1372, c. I-XX.

Kutluay, Yaşar, *İslâmiyette İtikâdî Mezheplerin Doğuşu*, Ankara, 1959.

Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1979.

Lipson, Laslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara, 1973.

M. Ziyauddin Rayyıs, *İslâm'da Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Ahmed Sarıkaya, İstanbul, 1990.

Mahmud Şâkir, *et-Tarihu'l-İslâmî*, Beyrut, 1411/1991, c. I-XXII.

el-Makdisî, Mutahhar b. Tahir (v. 355/965), *Kitabu'l-Bed ve't-Tarih*, Paris, 1916, c. I-VI.

el-Makrîzî, Takıyyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali (v. 845/1441), *en-Nizâ' ve't-Tehâsum fi mâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, nşr. Hüseyn Munis, Kahire, 1988.

Mâlik, İmam Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvattâ*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, İstanbul, 1413/1992, c. I-II.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (v. 450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, İstanbul, 1396/1976.

el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyn (v. 346/957), *Murûcu'z-Zeheb*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut, 1408/1988, c. I-IV.

———, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, Leiden, 1893.

Muhammed Cemaluddin Surûr, *el-Hayâtu's-Siyâsiyye fi'd-Devleti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye*, byy., ts., (Dâru'l-Fikri'l-Arabî).

Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim-Ali Muhammed el-Becâvî, *Eyyâmu'l-Arab fi'l-İslâm*, Beyrut, 1408/1988.

Muhammed Hasan Şurrâb, *el-Medinetu'l-Munevvera fi Fecri'l-İslam ve'l-Asri'r-Râşidî*, Beyrut/Dimeşk, 1415/1994, c. I-II.

Muhammed Hüseyn Heykel, *Ebû Bekr es-Siddîk*, Beyrut, ts., (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî).

Muhammed Rıza, *Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut, ts., (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye).

———, *Ebû Bekr es-Sıddîk*, Beyrut, 1403/1983.

Muhammed Seyyid el-Vekîl, *el-Medînetu'l-Münevvera: Meâlim ve Hadâra*, Beyrut/Dimeşk, 1417/1996.

el-Muhibb et-Taberî, Ebû Ca'fer Ahmed (v. 694/1295), *er-Riyâdu'n-Nadira fi Menâkıbi'l-Aşera*, Beyrut, 1405/1984, c. I-IV.

el-Münâvî, Abdürraûf (v. 1031/1621), *Feydu'l-Kadîr*, Mısır, 1356, c. I-VI.

el-Münzirî, Ebû Muhammed Abdülazim b. Abdilkavî (v. 656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb,* nşr. İbrahim Şemsüddin, Beyrut, 1417, c. I-IV.

Müslim, Ebû Hüseyn Müslim b. Haccâc (v. 261/874), *es-Sahîh,* İstanbul, 1413/1992, c. I-III.

en-Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali el-Hasanî, *el-Murtazâ,* Dimeşk-Beyrut, 1419/ 1998.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), **es-***Sünen,* İstanbul, 1413/1992, c. I-VIII.

———, *es-Sünenu'l-Kübrâ,* nşr. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî-Seyyid Kesrevî Hasan, Beyrut, 1411/1991, c. I-VI.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref (v. 676/1277), *Sahîhu Müs lim bi Şerhi'n-Nevevî,* Kahire, ts. , c. I-XVIII.

Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdillah el-Mervezî (v. 228/843), *el-Fiten,* nşr. Semir Emin ez-Zührî, Kahire, 1412, c. I-II.

en-Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdilvehhab (v. 733/1333), *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb,* nşr. M. Cabir Abdulâl el-Hînî v. dğr. , Kahire, 1404/1984, c. I-XXXI.

Okandan, Recai G. , *Umumî Âmme Hukuku Dersleri,* İstanbul, 1955.

Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab,* Beyrut, 1402/1982, c. I-V.

er-Râfiî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvînî (v. 623/1226), *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn,* nşr. Azîzullah el-Atâridî, Beyrut, 1987, c. I-IV.

Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, *el-Hulefâu'r-Râşidûn,* Dimeşk-Beyrut, 1416/ 1995.

Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri,* Ankara, 1997.

Selim Hasenî, *Fî Rihâbi Ehli'l-Beyt,* Lübnan, 1998.

Semâvî, Muhammed Tîcânî, *Sümmehtedeytü,* London, 1991.

Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Tarihu'd-Devleti'l-Arabiyye,* Beyrut, 1406/1986.

"Siyaset", Meydan Larousse, İstanbul, 1973, XI, 399.

es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *el-Hasâisu'l-Kübrâ,* nşr. Muhammed Halil Herrâs, Kahire, 1387/1967, c. I-III.

———, *Tarihu'l-Hulefâ,* nşr. İbrahim Salih, Beyrut/Dımeşk, 1417/ 1997.

eş-Şâfiî, Ebû Abdillah Muhammed b. İdris (v. 204/819), *el-Müsned,* Beyrut, ts, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye).

———, *el-Ümm,* Mısır, 1968, c. I-VII.

eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim (v. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal,* nşr. Ahmed Fehmi Muhammed, Beyrut, 1410/1990, c. I-III.

Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı Saâdet,* çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1978, c. I-V.

Şirvanî, Harun Han, *İslâm'da Siyasî Düşünce ve İdare*, çev. Kemal Kuşcu, İstanbul, 1965.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Evsat*, nşr. Tarık b. Abdillah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire, 1415, c. I-X.

———, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefî, Mevsıl, 1404/1983, c. I-XX.

———, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, nşr. Muhammed Şekûr Mahmud el-Hâc, Beyrut/ Amman, 1405/1985, c. I-II.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1380-1387/ 1960-1967, c. I-X.

———, *Câmiu'l-Beyân*, Beyrut, 1405, c. I-XXX.

et-Tabersî, Ebû Ali Fadl b. Hasan, (v. 547/1153), *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hüdâ*, nşr. Ali Ekber el-Ğaffârî, Beyrut, 1399/1979.

Tâhâ Hüseyn, *İslâmiyyât*, Beyrut, 1984.

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, nşr. Muhammed Zührî Neccâr, Beyrut, 1399, c. I-IV.

et-Tantâvî, Ali, *Ebû Bekr es-Sıddîk*, Cidde, 1415/1994.

et-Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud (v. 204/819), *el-Müsned*, Beyrut, ts. , (Dâru'l-Ma'rife).

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (v. 279/892), *es-Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, İstanbul, 1413/1992, c. I-V.

el-Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ömer (v. 322/934), *ed-Duafâ*, nşr. Abdulmutî Emin Kal'acî, Beyrut, 1404/1984, c. I-IV.

Üçok, Bahriye, *İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul, 1996.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (v. 207/822), *Kitabu'r-Ridde*, nşr. Yahya el-Cebûrî, Beyrut, 1410/1990.

———, *Kitâbu'l-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Beyrut, 1409/1989, c. I-III.

Varol, M. Bahaüddin, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, İstanbul, ts. , (Şamil Yayıncılık).

———, "el-İmâme ve's-Siyâse İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe midir?", (yayınlanmamış makale), Konya, 2001.

Watt, William Montgomery, *İslâmic Political Thought*, Edinburg, 1968.

el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer (v. 284/897), *Tarihu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, 1415/1995, c. I-II.

el-Yafiî, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad (v. 768/1366), *Mirâtu'l-Cinân ve Ibratu'l-Yekzân*, nşr. Halil el-Mansûr, Beyrut, 1417/1997, c. I-IV.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillah (v. 626/1229), *Mu'cemu'l- Buldân*, nşr. F. Abdülaziz el-Cündî, Beyrut, 1410/1990, c. I-VII.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam v. dğr. , İstanbul, ts. , (Feza Gazetecilik), c. I-X.

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed (v. 748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, nşr. Şuayib el-Arnaût v. dğr. , Beyrut, 1401-1409/1981-1988, c. I-XXV.

———, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, 1415-.... /1994-.... , c. I-....

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer (v. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut, ts. , (Dâru'l-Ma'rife), c. I-IV.

ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm*, Beyrut, 1990, c. I-VIII.

Ziyâuddin el-Makdisî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdülvahid el-Hanbelî (v. 643/1245), *el-Ehâdîsu'l-Muhtâra*, nşr. Abdülmelik b. Abdillah, Mekke, 1410, c. I-X.

Zorlu, Cem, "Tarih Boyunca Türklerde Takvim", Akademik Araştırma, sayı:1, Konya, 2001, s. 147-162.

Zübeyr b. Bekkâr (v. 256/870), *el-Ahbâru'l-Müveffekıyyât*, nşr. Sami Mekkî el-'Ânî, Bağdat, 1972.

İndeks

A

A. Akbulut 90
Abbas (Hz.) 29, 38, 39, 42, 45, 51, 55, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 78, 85, 99, 107, 123, 172, 174, 204, 212, 213, 214, 215, 216, 220, 221, 223, 225, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 245, 254, 261, 265, 276, 287, 288, 289, 290, 294, 308
Abdullah b. Ebî Evfâ 72
Abdullah b. Mes'ûd 296
Abdullah b. Zem'a 61, 63, 64
Abdurrahman b. Avf 64, 169, 171, 174, 207, 213, 214, 229, 230, 240, 243, 253, 281, 287
Abdürrezzak 69
Abudurrahman b. Ebî Bekir 47
A. Cevdet Paşa 157, 198
Âişe (Hz.) 36, 38, 41, 42, 47, 48, 58, 59, 60, 65, 66, 72, 73, 77, 79, 80, 81, 82, 86, 94, 98, 99, 194, 204, 212, 230, 245, 259, 280, 292, 293
Ali (Hz.) 9, 13, 27, 40, 42, 44, 49, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 78, 84, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 111, 123, 147, 162, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 185, 189, 190, 192, 195, 196, 197, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 276, 277, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 310
Ali Abdürrazık 27
Ammâr b. Yâsir 215, 216, 261
Amr b. el-As 30, 147
Arap 18, 19, 20, 40, 45, 72, 112, 113, 114, 122, 131, 133, 134, 145, 146, 189, 253
Araplar 19, 20, 21, 112, 114, 116, 131, 132, 133, 138, 142, 146, 148, 149, 150, 151, 197, 255, 278, 307
Ashâb 10, 22, 27, 70, 77, 80, 81, 91, 98, 102, 123, 159, 162, 167, 172, 179, 192, 194, 204, 210, 211, 213, 214, 231, 303, 304

B

Bakî 41, 66
bedevî 19, 20
Bedir Harbi 31
Belâzurî 59, 62, 65, 161, 177, 218, 220, 222, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 238, 239, 240, 243, 248
Benî Kurayza 282
Benî Nadîr 282
Benû Sâide 12, 56, 65, 93, 95, 96, 99, 104, 108, 119, 120, 121, 123, 126, 155, 159, 160, 162, 169, 172, 173, 179, 181, 188, 192, 194, 196, 197, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 245, 246, 257, 261, 302, 304, 307
Berâ b. Âzib 215, 216, 261

Beşîr b. Sa'd 117, 148, 153, 154, 155, 164, 166, 176, 251, 255
biat 90, 118, 119, 121, 123, 124, 134, 136, 139, 141, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 197, 203, 204, 206, 208, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 283, 285, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 307, 308, 310
Bilal 61, 263

C

Câhız 59, 62, 218, 219
Câhiliye 20, 22, 105, 133, 137, 138, 146, 150, 161, 167, 178, 191, 194, 196, 219, 223, 224, 225, 305
Cemel 97, 138, 243
Cemel günü 97

D

demokrasi 25, 44

E

Ebû Bekir (Hz.) 12, 13, 30, 31, 38, 40, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 77, 78, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 103, 107, 108, 116, 118, 119, 121, 123, 125, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 147, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 310
Ebû Kuhâfe 191, 220, 224
Ebû Süfyân 30, 147, 173, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 248, 264
Ebû Ubeyde 123, 125, 134, 135, 136, 152, 154, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 165, 169, 171, 172, 186, 190, 192, 203, 204, 207, 212, 213, 214, 230, 231, 251, 253, 255, 261, 305
Ebû Uhayha Oğulları 217, 219
Ebû Zehra 65
Ebû Zerr el-Ğifârî 215, 216, 261
Ehl-i Beyt 45, 193, 256, 305
Ehl-i Sünnet 44, 45, 47, 48, 56, 95, 96, 206, 207
ehlu'l-hal ve'l-akd 96
el-İmâme ve's-Siyâse 67, 171, 212, 229, 234, 253, 257, 262, 267
Ensâr 54, 56, 93, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 150, 153, 154, 156, 157, 160, 164, 165, 167, 168, 169, 171, 173, 178, 192, 197, 203, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 229, 230, 236, 245, 246, 252, 253, 255, 260, 303, 304, 306, 307
Esmâ bint Umeys 81
Evs 65, 93, 104, 105, 106, 109, 111, 113, 115, 117, 124, 133, 157, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 176, 196, 198, 287, 305

F

Fadl b. Abbas 51, 204, 212, 215, 216, 245, 261

Fâtıma (Hz.) 39, 72, 208, 209, 210, 212, 214, 232, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 308
Fedek 269, 272, 273, 275, 279, 281, 283, 290, 291, 309

Ğ

Ğifârlılar 65

H

Habîbe bint Hârice b. Zeyd 85
hadarî 19
Hafsa 58, 59, 60, 61, 63, 64, 257
Halid b. Saîd 173, 215, 216, 217, 219, 261
Halid b. Velid 147
Hâşim Oğulları 68, 69, 157, 170, 171, 172, 191, 195, 196, 197, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 221, 224, 229, 230, 231, 232, 238, 240, 243, 244, 253, 254, 256, 260, 261, 278, 284, 307
Hayber 41, 269, 272, 279, 283, 290, 291
Hazrec 65, 93, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 113, 115, 118, 124, 133, 154, 157, 164, 166, 168, 169, 170, 173, 176, 178, 196, 198, 215, 263, 305
hilâfet 28, 56, 58, 61, 65, 66, 68, 69, 70, 93, 96, 97, 98, 102, 103, 104, 109, 110, 114, 115, 118, 119, 120, 124, 128, 131, 132, 151, 152, 153, 155, 162, 163, 165, 168, 177, 181, 183, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 198, 211, 223, 228, 229, 231, 233, 240, 244, 249, 252, 253, 255, 285, 302, 304, 305, 307, 309
Hristiyan 72
Hubâb b. Münzir 31, 115, 136, 137, 147, 154, 166, 167
Hukuk devleti 26
Huzeyme 108, 109, 110, 112, 170, 237

İ

İbn Abbas 37, 42, 43, 45, 68, 83, 208
İbn A'sem 267
İbn Ebi'l-Hadîd 119, 164, 218, 229, 230, 252
İbn Hacer el-Askalânî 186, 293
İbn Hacer el-Heytemî 178, 190, 292
İbn Haldun 114, 142, 178
İbn Hanbel 94, 280
İbn Hişâm 38, 95
İbn Kesîr 45, 46, 48, 49, 67, 70, 95, 180, 236, 237, 249, 280, 281, 296, 297
İbn Sa'd 48, 63, 67, 68, 90, 96, 149, 177, 229, 230, 233, 234, 247, 272, 273
İbn Şebbe 273, 279
İbn Teymiyye 29, 32
İbnu'l-Esîr 227, 266
İbn Uyeyne 69
İbnü'l-Kelbî 223
iktidar 9, 10, 11, 17, 18, 25, 28, 29, 35, 49, 54, 73, 96, 101, 104, 105, 109, 110, 113, 122, 125, 126, 129, 133, 137, 138, 139, 147, 152, 157, 162, 167, 183, 192, 193, 195, 197, 198, 206, 211, 224, 242, 248, 268, 303, 304, 305, 307, 310
iktidar mücadelesi 9, 10, 11, 28, 35, 54, 73, 105, 109, 113, 167, 195, 248, 305, 310
İmaduddin Halil 297
İslâm Devleti 102, 178, 243, 265, 304

K

Ka'be 29, 133, 261
Kırtâs 42, 46, 47, 48, 49, 70, 309
Kırtâs olayı 46, 309
Kur'ân 23, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 39, 42, 58, 90, 93, 127, 128, 131, 132, 181, 183, 242, 245, 251, 257
Kureyş 21, 31, 96, 101, 103, 104, 109, 110, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 129, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 141, 142, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 165, 166, 168, 174, 178, 189, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 214, 215, 220, 221, 223, 225, 243, 253, 261, 263, 278, 303, 305, 306
Kusayy 223
Kusem 99, 204, 216, 245

M

Makdisî 67, 219, 266
Makrizî 56
Mâlik 287
Ma'n b. Adiyy 118, 119, 123, 142, 153
Medâinî 218, 222, 267, 297
Medine 26, 31, 41, 52, 64, 65, 78, 85, 92, 100, 105, 109, 120, 127, 128, 153, 169, 177, 179, 207, 209, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 243, 252, 265, 269, 272, 282, 287, 291, 296, 301, 309
Mekke 21, 29, 30, 127, 132, 133, 146, 191, 224, 309
Mescid-i Nebevî 171, 172
Meymûne 41, 66
monarşi 17, 25, 27, 44
M. Taberî 159, 186, 215, 216, 241, 249, 263
Muğîre b. Şu'be 82, 121, 261
Muhâcirler 52, 54, 100, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 113, 119, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 135, 136, 138, 139, 148, 153, 155, 164, 173, 178, 188, 192, 193, 195, 197, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 236, 253, 255, 261, 263, 304, 305, 307
Mühelleb 45
mürtedler 285, 296
Müseylime 21
Mütelemmis 221

N

Nadîr Oğulları 287
Necran 30
Nu'mân b. Beşîr 49, 103, 155

O - Ö

oligarşi 21, 25
Osman (Hz.) 31, 81, 187, 195, 197, 207, 213, 214, 218, 235, 243, 253, 267, 280, 281, 287, 290, 297, 298, 307
Osman b. Talha 29
Ömer (Hz.) 30, 31, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 48, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 99, 119, 121, 123, 125, 126, 129, 130, 134, 135, 136, 138, 141, 142, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 218, 221, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 280, 281, 282, 284, 287, 288, 290, 302, 305, 309

R

reel-politik 122, 211

S

Sâbit b. Kays 126, 129, 135, 136, 151, 240
Sa'd b. Muâz 104, 117, 170
Sa'd b. Ubâde 56, 93, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 129, 141, 151, 152, 154, 155, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 175, 176, 177, 178, 179, 186, 191, 192, 197, 198, 203, 209, 210, 212, 215, 216, 236, 246, 263, 264, 265, 304, 307
Safiyye 72, 171, 213, 229, 253
Sahâbe 23, 54, 84, 124, 197, 236, 292, 307, 308
Saîd b. Cübeyr 42, 45
saltanat 25, 27, 44, 96, 196, 306
Selman el-Fârisî 215, 216
Sıffîn 138, 243
sidâne 29
sikâye 29
Sünh 62, 67, 78, 85

Ş

Şa'bî 69
Şehristânî 308, 309
Şia 12, 42, 44, 47, 48, 56, 70, 71, 90, 94, 95, 96, 111, 190, 193, 195, 206, 207, 211, 228, 250, 253, 256, 260, 261, 262, 268, 271, 279, 281, 286, 295, 299, 302, 305

T

Taberî 12, 224, 227, 241, 263, 266
Talha 29, 72, 197, 209, 215, 216, 246, 296, 307
Tebaa 184
teokrasi 25
teokratik 27, 28
Teym Oğulları 174, 225

U

Uhud 31, 38, 52, 152
Uveym b. Sâide 107, 117, 123, 142

Ü

Übeyy b. Ka'b 49, 50, 51, 103, 104, 155, 170, 215, 216, 261
Ümeyye Oğulları 157, 171, 195, 212, 213, 214, 219, 229, 230, 253
Ümmü Eymen 82, 273
Üsâme 30, 45, 70, 78, 99, 204, 212, 245, 309
Üsâme b. Zeyd 30, 78, 99
Üseyd b. Hudayr 116, 142, 148, 164, 166, 209, 240, 254

V

Vâkıdî 222
Veda Haccı 12, 35
Veda Hutbesi 46

Y

Yahudi 72
Ya'kûbî 12, 215, 219, 220, 241, 261, 266, 271
Yemen 218, 219

Z

zeâmet sistemi.
Zemahşerî 32
Zeyd b. Erkam 169, 171
Zeyd b. Hasan 283
Zeyd b. Sâbit 139, 170, 236, 238, 240, 243
Zübeyr b. Avvâm 171, 172, 209, 213, 215, 216, 225, 229, 230, 253, 261, 266, 281, 287
Zübeyr b. Bekkâr 174, 230
Zühre Oğulları 171, 212, 213, 214, 229, 230, 253

CEM ZORLU

islam tarihinde ilk iktidar mücadelesi

İslâm tarihinin tartışmasız tek dönemi Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemdir. Ortaya çıkan sorunlar ya vahiy yoluyla veya Allah resûlünün işaret ettiği biçimde kolaylıkla çözümleniyordu. Ancak Peygamberimizin vefatı ile hem kendisinin sorunlara müdahale etme ihtimali kalmamış, hem de vahiy yolu kesilmiştir. İşte bu andan itibaren ortaya çıkan iktidar boşluğu, beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Genel kabule göre ilk iktidar mücadelesi Hz. Ali ile Muaviye arasındadır. Ancak bu çalışma gösteriyor ki, mücadele Hz. Peygamberin vefat ettiği an itibariyle başlamıştır. Mücadelenin kansız geçmesi, yaygın olmaması ve derin izler bırakmaması, belki de müslüman toplumun hafızasında yer etmemesinin sebebidir. Prof. Dr. Cem Zorlu, dikkatlerden kaçan bu mücadele dönemini, makul ve makbul kaynaklar ışığında masaya yatırıyor, süzme bilgilerle okura aktarıyor...

ISBN 978-975-355-979-9

İZ YAYINCILIK 781
İNCELEME ARAŞTIRMA DİZİSİ